
АН ТССР
БІЛІМ

АКАДЕМИЯ НАУК ТУРКМЕНСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ ИМЕНИ МАХТУМКУЛИ

С. АРАЗКУЛИЕВ, С. АТАНИЯЗОВ,
Р. БЕРДЫЕВ, Г. САПАРОВА

КРАТКИЙ ДИАЛЕКТОЛОГИЧЕСКИЙ СЛОВАРЬ ТУРКМЕНСКОГО ЯЗЫКА

Под редакцией кандидата филологических наук
Ата Аннанурова

ИЗДАТЕЛЬСТВО «ЫЛЫМ»
АШХАБАД 1977

ТҮРКМЕНИСТАН ССР ЫЛЫМЛАР АКАДЕМИЯСЫ
МАГТЫМГУЛЫ АДЫНДАКЫ ДИЛ ВЕ ЭДЕБИЯТ ИНСТИТУТЫ

С. АРАЗҚУЛЫЕВ, С. АТАНЫЯЗОВ,
Р. БЕРДИЕВ, Г. САПАРОВА

ТҮРКМЕН ДИЛИНИҢ ГЫСГАЧА ДИАЛЕКТОЛОГИК СӨЗЛҮГИ

Филология ылымларының кандидаты *Ата Аннануровың*
редакциясы билен

«ЫЛЫМ» НЕШИРЯТЫ
АШГАБАТ 1977

4(03)
Т86

С. Аразкулыев, С. Атаныязов ве башг.

Т86 Түркмен дилиниң гысгача диалектологик сөзлүги. Ред. А. Аннануров. Ашгабат, «Ылым», 1977. (ТССР ЫА-ның Магтымгулы адындакы Дил ве эдебият ин-ты).
316 с.

Сөзлүк түркмен дилиниң эсасы диалектлеринде ве геплешиклеринде уланылян, эдеби диле гирмедик сөзлери өз ичине аляр. Диалектал сөзлериң манылары түркмен эдеби дилинде ве рус дилинде берилйәр, шейле хем онуң уланылышы сөзлемде гетирилмек аркалы гөркезилйәр.

Сөзлүк филологлар, орта ве ёкары окув жайларының мугаллымлары, студентлери, тарыхчылар, этнографлар, шейле хем түркмен дили билен гызыкланян гиң окыжылар көпчүлиги үчин ниетленилйәр.

Краткий диалектологический словарь туркменского языка.

4(03)

Т $\frac{70105—056}{М561(30)—74}$ 41—77

© Издательство «Ылым», 1977 г.

UNIV.

СӨЗБАШЫ

Түркмен дили түрки диллериң арасында көп диалектли ве көп геплешикли диллериң бири хасапланыляр. Бу диалектлериң хертараплайын өвренилмеги болса түркмен халкының ве дилиниң тарыхыны аныкламага белли бир дережеде көмек эдйәр. Хут шонуң үчин Бейик Октябрь социалистик революциясындан соң милли диллери ве оларың диалектлерини өвренмеклик, олар барада материал топламаклык ялы меселелере улы үнс берилди. Белли түркологлар Н. К. Дмитриевиң ве А. П. Поцелуевскиниң ёлбашчылыгында диалектологик экспедициялар гуралды, түркмен диалектлерине дегишли кәбир ишлер хем чап эдилди[1].

Эмма Түркменистандакы геплешиклериң ве диалектлериң көпчүликлейин хем-де хертараплайын өвренилмеги Бейик Ватанчылык уршундан соңкы дөвүрлере дегишлидир. Шу дөвүрде теке (Ахал ве Мары геплешиклери), ёмут (гүнбатар ве демиргазык геплешиклери), әрсары, салыр, сарык, гөклең, алили, човдур, олам, сакар, әнев, нохур, хасар ялы энчеме диалектлер барада монографиялар язылып, оларың аглабасы макалалар я-да китап гөрнүшинде чап эдилди. Республикамызың чәклеринден дашарда яшаян түркменлериң геплешигини өвренмеклиге-де үнс берилди. Шу ишлериң аглабасында диалект лексикасы хем белли бир дережеде шөхлелендирилйәр.

---

[1] Н. К. Дмитриев. Язык туркменских сказок Марыйского района. «Туркменские народные сказки». М.-Л., 1954; А. П. Поцелуевский. Диалекты туркменского языка. Ашхабад, 1936.

Түркмен диалектлериниң фонетик, морфологик ве лексик айратынлыкларыны деңешдирип, олары жемлән өвренйән, шейле тапавутларың территория боюнча яйрайышларыны гөркезйән умумы ишлер хем язылды. Муңа А. П. Поцелуевскиниң «Түркмен дилиниң диалектлери», авторлар коллективи тарапындан язылан «Түркмен дилиниң гүнбатар геплешиклериниң диалектологик атласы», «Түркмен дилиниң демиргазык геплешиклериниң диалектологик атласы» ве олара дегишли дүшүндиришлер (бу ишлериң голязмасы ТССР ЫА-ның Магтымгулы адындакы Дил ве эдебият институтында сакланяр) хем-де авторлар коллективи тарапындан язылан «Түркмен дилиниң диалектлериниң очерки» (Ашгабат, 1970) ялы ишлер мысал болуп билер.

Диалектлери ве геплешиклери өвренмек бабатында түркмен дилчилериниң шейле көп ишлери ерине етирендиклерине хем-де дилчилик ылмына улы гошант гошандыкларына серетмезден, хенизе ченли түркмен эдеби дилиниң лексикасындан тапавутлы болан диалектал сөзлер бир ере жемленип, сөзлүк гөрнүшинде көпчүлиге хөдүрленмәнди. Эмма эдеби дилде душ гелмейән я-да дүйбүнден башга маныда уланылян сөзлер хер бир диалектде ве геплешикде өрән көпдүр. Бейле сөзлериң мукдары шол диалект векиллериниң ерлешйән ерлери (гум, даг, оазислер), мешгулланян кәрлери ве өнүмчилиги (малдарчылык, экеранчылык, баг-бакжачылык, балыкчылык, небитчилик, сенагат ве ш. м.), галыберсе-де, якын гоңшулыкда я-да аралашып яшаян халклар билен берк багланышыклыдыр.

Диалектлере ве геплешиклере дегишли язылан диссертацион ишлериң, монографияларың аглабасында диалект лексикасы барада гымматлы маглуматлар берилйәр, кәбирлеринде шейле сөзлериң сөзлүги хем ерлешдирилйәр, эмма оларың түркмен дилиниң диалектологик сөзлүгиниң дерегини тутуп билмежекдиги өз-өзүнден дүшнүклидир.

Шейле сөзлүгиң зерурдыгыны назара алмак билен, Магтымгулы адындакы Дил ве эдебият институтының түркмен дилиниң тарыхы ве диалектологиясы секторының ылмы ишгәрлери 1967-нжи йылда «Түркмен дилиниң гысчага диалектологик сөзлүгини» дүзмәге гиришдилер.

Сөзлүгиң материаллары, эсасан, түркмен диалектлери ве геплешиклери боюнча өң язылан монографиялардан, диссертацион ишлерден ве чап эдилен макалалардан хем-де китаплардан алынды[1]. Секторың ишгәрлериниң дүрли экспедициялар дөврүнде йыгнан лексик материаллары хем сөзлүге гиризилди. Галыберсе-де, сөзлүкде Магтымгулы адындакы Дил ве эдебият институтының голязмалар фондунда ве түркмен дилиниң тарыхы ве диалектологиясы секторында сакланян диалектологик текстлерден сайланып алнан сөзлер хем пейдаланылды.

Сөзлүги дүзүҗилер диалектал сөзлериң манысыны, мүмкин болдугыча, догры бермәге ве олары уланян диалектлери аныk кесгитлемәге чалышдылар. Эмма бейле дийилдиги хайсыдыр бир сөзүң бейлеки бир диалектде башгарак маныда хем уланылмагының я-да сөзлүкде белленмедик башга бир диалектде хем душ гелмегиниң мүмкиндигини инкәр этмейәр. Дүзүҗилер диалектал сөзлериң хайсы геплешикде я-да диалектде уланыляндыгыны белләнлеринде, көпленч ёкарда агзалан материаллара эсасландылар.

«Түркмен дилиниң гысгача диалектологик сөзлүгиниң» сөзбашысы ве г, д, к, л, м, у, ү, х, һ, ы, э, ә харплары С. Атаныязов, а, б, v, ж, з, и, й, о, ө, н харплары С. Аразкулыев, п, р, с, т, ф, ч, ш харплары Г. Сапарова, әхли харплар боюнча ишликден дурян сөзлер Р. Бердиев тарапындан дүзүлди. Сөзлүкдәки сөзлериң рус дилине терҗимесини хем дүзүҗилер ерине етирдилер.

Сөзлүги окап, оңа дегишли белликлер эден ёлдашлара: ТССР ЫА-ның Магтумгулы адындакы Дил ве эдебият институтының түркмен дилиниң тарыхы ве диалектологиясы, хәзирки заман түркмен дили хем-де лексикография секторының ылмы ишгәрлерине, Түркмен дөвлет университетиниң мугаллымы Н. Дурдыеве, ТССР ЫА-ның корреспондент члени З. Б. Мухаммедова ве бейлекилере авторлар өз миннетдарлыгыны билдирйәрлер.

---

[1] Түркмен диалектологиясы боюнча чап эдилен ишлер, язылан монографиялар ве горалан диссертациялар шол ишлериң көпүсинде белленилендиги үчин, бу ерде олары еке-екеден санамагы макул билмедик.

Сөзлүгиң гурлуш тертиби

1. Сөзлүкде сөзлер элипбий тертибинде баш харплар билен берилди.

2. Сөзлериң ызындан яй ичинде дегишли диалектлери гөркезилди.

3. Сөзлериң диңе диалектал манылары алнып, олары эдеби дилдәки билен габат гелйән манылары гөркезилмеди (меселем, гъадакъ сөзи эдеби дилде 409,5 грама дең болан агырлык өлчегини аңладяр, диалектлерде болса бу сөз пеңҗек манысындадыр. Сөзлүге онуң диңе соңкы манысы гиризилди).

4. Эдеби дилдәкиден кәбир фонетик айратынлыклар билен тапавутланян сөзлер сөзлүге гиризилмеди *(гъапжыкъ—гъа:пжыкъ, тоуукъ—то:(уу)къ, дө:рт—тө:рт, докъуз—токъгъуз* ве ш. м.). Эмма шейле фонетик тапавутлар сөзлери таналмаз дережеде үйтгедйән болсалар, ол сөзлер сөзлүкде гетирилди (*на:л—нахал, гъазы — гъазуу, гъамыш—гъамшакъ* ве ш. м.).

5. Бир сөзуң диалектлердәки айры-айры манылары айратын реестрлерде, эмма сөзуң ызындан арап цифрлерини гетирмек аркалы берилди: *Гъалың* I (ставр.)—көп; *Гъалың* 2 (эрс.)—*ичмәге чала ярамлы шоррак суу* ве ш. м.

6. Сөзлериң дүшүндирилишинден ве русча терҗимесинден соңра, диалектлерден алнан сөзлемлер гетирилди. Сөзи уланян диалектлериң саны көп болса, онда хер диалектден бир сөзлем берлип, онуң хайсы диалекте дегишлидиги яй ичинде гөркезилди.

7. Белли бир маныны аңладян бир сөзуң дүрли диалектлердәки фонетик вариантлары бир реестрде, эмма хайсы диалектде нәхили фонетик вариантда уланылянлыгыны гөркезмек аркалы берилди:

Гъалвы:р (эрс., сар., тек. мар.) *//гъалви:р* (ём.дг.)—*дәне эленйән ири гөз элек.*

Гечемер (гөк.) *// гәчәмәр* (хас.)—*земзен.*

8. Синонимлер сөзлүкде бир ерде дүшүндирилип галан ерлерде шоңа салгыланма берилди:

Гъумпыйа:s (ГТГ II) серет: *А:жууа.*

9. Реестр сөзлер ве мысаллар түркмен дилиниң диалектологиясы үчин кабул эдилен фонетик транскрипцияда берилди.

ФОНЕТИК ТРАНСКРИПЦИЯ

Түркмен диалектологиясы үчин кабул эдилен фонетик транскрипция түркмен элипбийиниң эсасында дүзүлип, дүрли диалектлериң ве геплешиклериң сес айратынлыкларыны графикада шекиллендирмәге, эсасан, укыплыдыр. Эдеби дилдәкиден үйтгешик харплар ве белгилер ашакдакы ялыдыр:

***в*—ясы ышгалаңла гошадодак сүйкеш сеси аңладяр:** *ава, о:ва, ба:ва.*

v—тегелек ышгалаңлы «в» сесини аңладяр. Мисселем: *vagът, veli.*

г—алынкы кентлевүк, зарплы сеси аңладяр: *гел, гелин.*

g—«г» сесиниң сүйкеш варианты: *beg, u:ge.*

гъ—ызкы кентлевүк зарплы сес: *гъалам, гъамыш.*

gъ—«гъ» сесиниң сүйкеш варианты: *ба:gъ, да:gъ.*

з—ачык апикал «з» сеси: *за.:т, зама:н.*

z—«з» сесиниң дорсал варианты: *biz, йаz.*

к—ортакы кентлевүк «к» сеси: *Кери:м, кэ:р.*

къ—«к» сесиниң ызкы кентлевүк варианты: *къа:къа, къа:да.*

с—дымык апикал «с» сеси: *сач, са:ры.*

s—«с» сесиниң дорсал варианты: *sen, suz.*

h—дамак (фарингал) «х» сеси: *ha:лы, hат.*

х—*h* фонемасының дил арды варианты: *чарх, ныpх.*

Е, ё, ю, я гошма харплары *йе, йо, йу, йа* аркалы берилди: *йел, йо:л, йуvаш, йакъы:н.*

()—дүшүп галян сеслери гөркезйәр: *о(ну)ң, гөчиле(ри)ң.*

//—ики сесиң я-да сөзүң параллел уланыляндыгыны гөркезйәр: *бейни//мейни.*

=—сеслериң габатлашмасыны аңладяр: *а-е, арма:н =эрма:н.*

∞—сеслериң чалышмасыны билдирйәр: *кесилgи ∞ кесиgли, башgъа ∞ багъша.*

:—узын чекимлилери аңладяр: *а:дам, къа:къа.*

СӨЗЛҮКДЕ ПЕЙДАЛАНЫЛАН ГЫСГАЛТМАЛАР:

Ал. — алили диалекти.
Ар. — арабачы диалекти.
Ата — ата диалекти.
Бай. — баят диалекти.
Гар — гарадашлы диалекти.
Гөк. — гөклең диалекти.
ГТГ—Гарагалпагыстан АССР-ниң Дөртгүл районындакы түркмен геплешиклери.
ГТГ II—Гарагалпагыстан АССР-ниң Дөртгүл районындакы түркмен геплешиклериниң икинҗи топары.
Дүе — дүеҗи геплешиги.
Емр. — емрели диалекти.
Ём. гб — ёмут диалектиниң гүнбатар геплешиги.
Ём. дг. — ёмут диалектиниң демиргазык геплешиги.
Иг. — игдир геплешиги.
Күр. — алили диалектиниң күрен геплешиги.
Кыр. — кырач геплешиги.
Мех. — мехин геплешиги.
Мүр. — мүрче геплешиги.
Нох. — нохур диалекти.
Ол. — олам диалекти.
Сак. — сакар диалекти.
Сал. — салыр диалекти.
Сар. — сарык диалекти.
СТГ—Ставрополь түркменлериниң геплешиги.
Тек. ах. — теке диалектиниң ахал геплешиги.
Тек. мар. — теке диалектиниң мары геплешиги.
Хас. — хасар диалекти.
Чан. — чандыр геплешиги.
Чов. — човдур диалекти.
Ш. м. — шуңа меңзешлер.
Эс. — эсги диалекти.
Ән. — әнев диалекти.
Әрс. — әрсары диалекти.

А

АВА (ата, әрс., сак., ГТГ)—ата—дед по отцу. *Аваңы* вилйен дә:лсиң сен (ата); *Авамың* экдирең нүҗүмүмиш шү (ГТГ); *Авам* ба:зардан гө:ш гетирди (сак.).

АВАЙ (әрс.)—оңай—удачный. Гечи *авай* волйо:р ондан.

А:ВА:Н (СТГ)—хусыт—скупой. Олар *а:ва:н* эди.

АВАШӨЛӨН (ата, ГТГ)—чекдирме—мясное кушанье наподобие соуса. Ыра:с *авашөлөннең* дойомми (ГТГ), Гъурва:н шо:ром дийилйе *авашөлөнө* (ата).

А:ВЫРЖЫ (ата, ГТГ)—гаты—чересчур. Гъышам шо(л) йыл *а:выржы* гелди (ата); Бивүн совукъ *а:выржы* (э)кен (ГТГ).

А:ВЫРСЫЗ (ата, ГТГ, ём. дг.)—өрән—очень. *А:вырсыз* улы да:шлары тоgъола:п барйа(р) (ата); *А:вырсыз* көп йери тутуп йаты:р диййе(р) би (ГТГ). *А:вырсыз* улы гъала: (э)кен (ём. дг.).

АVА 1 (нох.)—какаң доганы—дядя (брат отца). *Ава*, мәнә—дейди—көйнәк гетирип бер?

АVА 2 (нох.)—ага—старший брат. *Ава*, бир әллә-шәли икимиz.

АVАДАНӘ:ЛЕМ (ём. дг.)—халының нагшы—узор ковра. *Аvаданә:лем* сала:сакъ-да телеке волмаз.

АVҖЫН (ём. гб.) // ОVҖҮН (ём. дг., тек. ах., нох., ата, ГТГ)—тиркиш—чересседельник. Ә:н(на)мә:(мме)т-де *авҗыны* үз(ү)лип, йер сүре вилмә:н(и) гелли (ём. гб.); Оgълоннор өйдө йаты:р, *оvҗун* йа:лы волуп (тек. ах.). Йенә *оvҗун* неп гъи:gъирд(и)—дейди (нох.);

Оуҗун(ы) ал, гъа:лмасын (ата); Инд(и) *оуҗуны* зынҗырдыр—сы:мнанам эдип йө:рлер (ГТГ).

АVҚЪА:ТЛАНМАҚЪ (ГТГ) — нахарланмак — поесть, покушать. *Аvкъа:тланып* отурмаҗакъ былар. Мереч җа:н, *аvкъа:тланыкъ* гъайт.

АVУЛ (ГТГ) А:GЪЫЛ (ГТГ, СТГ) — оба—село. *Аvуллукъ* доgъторgъой гъала: силтэ:н (ГТГ); Ат алсаң *а:gъылың* вилен, дүй(ө) алсаң дө:pgүнүң (ГТГ); Эzel бизиң *а:gъыл* үлкен эди (СТГ).

А:VУШМАҚЪ//ОVУШМАҚЪ (ата, ГТГ) — артык болмак—излишествовать. Оvкъа:дам көп *о:vушукъ* гъа:лды (ата); *А:vушан* йериң гъайgъысын(ы) этме м(ен) айтдым (ГТГ).

АVЫЧЫЛАV (СТГ)—ав авламак—охотиться. Ата:м sekiz айакъл(ы) ат минип, *аvычыла:п* гитди.

А:GЪАВИ: (ата, ГТГ, ём. дг.)—зыяпатың (отурышманың) башлыгы—руководитель вечера. Бир гезек *а:gъави:* со:роды (ата); *А:gъавийем* ыры:зылашды (ГТГ); *А:гъави:миз* гелмэ:н ну:рла (ём. дг.).

А;GЪА:Р (эрс.)—ызгар—сырость, солончак. Йериң *а:gъа:ры* йүз(ү)не чыкъып ду:р.

А:GЪАРТУV (ГТГ) — магарыф — просвещение. *А:gъартуva* арза йаззым диййе.

А:GЪАШ 1 (ата, ГТГ) — дурмуша чыкян гызың ызында эдилйән кичиҗик мэреке, той—свадебный пир в доме невесты в день выхода замуж. *А:gъаша* дурма:ң ңитд(и) олор (ата), *А:gъашда* сиз болувериң, биз тойҗа:йа гичҗек (ГТГ).

А:GЪАШ 2 (тек. ах.) — чарва адамларының догум компаниясы вагты берйән ашы — обед скотовода во время окотной кампании. Чарv(а) а:дамлары дөл vagъты эхли dovары hем мир за:дың дашыннан айла:п *а:gъаш* верерлер.

А:GЪДАРМАҚЪ 1 (ата, эрс., ГТГ) — ер депмек — разрыхлить, вспахать почву. Ша:лы йер *а:gъдарҗакъ* дийп җа:нна деgен (ата); Бы йери *а:gъдарып* экдик (ГТГ).

А:GЪДАРМАҚЪ 2 (ГТГ) — терҗиме этмек—переводить, перевести. Орусча:ны түркменчэ: *а:gъдарып* айтйа(р).

АГЪЗЕКИ (ата, ГТГ) — дилден—устно. *Аgъзеки* — «үч», йазуудан — «тө:рт» (ГТГ); *Аgъзеки* айдып дуронуң пейда:сы йо:къ (ата).

А:GЪ(А)ИНИ (ём. дг., ГТГ) — гарындаш—родственник. Үч *а:gъ(а) ини* vурйа(р)-да йымрыкъ-йымрыgъа (ём. дг.); Олом мир йакъырра:къ *а:gъ(а)ини:миз* (ГТГ).

А:GЪМАҠЪАЙ (ГТГ, ата) —ики йүзли, дөнүк — двуличный, лицемерный, предатель. *А:gъмакъайлыgъы*-hа: беллид(и) онуң (ГТГ); Сөз вөрип *а:gъмакъайлыкъ* эссе йаман-да: (ата).

А:GЪӨЙЛИ (тек. ах.) — серхет сакламак үчин машгаласы билен гөчүрилен серхетчи—пограничник. Текэ:-(ни)ң аша:къ серхедине *а:gъөйлү* чыкъарйа:(р).

А:GЪСАҠЪГЪАЛ (ата, ГТГ) — Оба Советиң башлыгы— председатель сельсовета. Өңк(и) *а:gъсакъгъал* айрылан экен бир эййа:м (ата); *А:gъсакъгъалың* ө:зү кенсесине барйан экен (ГТГ).

АGЪТА:(ХА)НА (ГТГ) — гөле сакланылян там — телятник. *Аgъта:(ха)на:* ги:рем мола:масын йенө гөлө.

АGЪТАРМАҠЪ (емр.) — (пал) атмак — гадат. Сени(ң) атыңы па:л *аgътарып,* ме(ни)ң тапмаgъым мүңкү:ң.

А:GЪ У:ҚЪЫ (ата, ГТГ) — йүпек гурчугының IV укусы—четвертый сон шелковичного червя. *А:gъ у:къусыннан* соң переже ги:рив удъра:ви:р гъурчукъ (ата), *А:gъ у:къусыннан* соң сары:п башла:р (ГТГ).

АGЪЫРМАh (нох.) — нәсагламак, кеселлемек — болеть недомогать. Ики vүн бери жаным *аgъырейди.*

А:GЪЫРСЫЗ (ата, ГТГ) — гаты, батлы — твердый, сильный. Тайакъ *а:gъырсыз* дедъди (ата); *А:gъырсыз — а:gъырсыз* уруверди бала:ны (ГТГ).

А:GЪЫШ (сак.) — агымтыл. — беловатый. Шу йыл виллериң *а:gъыш* гъойнумыз вилен гө:gүш гечи:миз кеселлэ:в өлди.

А:GЪЫШМАҠЪ (ём. гб.) — ылалашмак, онушмак — сговориться согласиться. Эжекем На:змэ:(мме)диң айа:-лы вилен *а:gъышды* герек? На:звагът эжекем-де Э:нневи:в(и) вилен *а:gъышып* оты:(р).

А:ДАGЪАР(А)ВА (ём. дг., ата, ГТГ) — чаганы аякландырмакдакы уланылян йөрите арабажык — трехколёсная тележка для катания ребенка. *А:дагъар(а)ва:* йавышып йөри:п билйэ(р) (ём. дг.); *А:дагъар(а)васы* волмаса оты:р (ГТГ); *А:дагъар(а)ва:ң* hаны (ата).

АДАНАШ (СТГ) — доган — брат. Эйа:сың киз(и)зи ме(ни)ң *аданышым.*

АДЫШ (ём. дг)—дагдан агаҗының бир гөрнүши — вид каркаса. *Адышына* гъош сүрү:нер, *Адышлы,* керка:влы да:гълар.

АҖАМ (ём. гб)—хениз бармадык обасына гитҗек боланда, шол ере саг-аман бармагы үчин ёлагчылара дадымлык зат пайламак—дорожное угощение перед отъездом. vэ:,мы(ны)ң ҷайтйа:н(ы)ны, сен *аҗамыңы* бержекде дэ:(л)-дэ эйсе.

А:ҖУVА (ём. дг) //ha:жуvo (ата, ГТГ) — ювa — лук дикий. А:жуvo-да витйе илерки гъумна, (ём. дг.); *ha:жуvo,* көсүк болорды (ата); Көvрейик, *ha:жуvo* дым көп (ГТГ).

А:ҖЫ (СТГ) — агзала — недружный. А:гъыл ити *а:жы* волса, гъурт гөренде би:ридер.

АҖЫЙА;GЪ 1 (ёмгб.) — пагта ягы — хлопковое масло. Magъаззы:ма *а:жыйа:гъ* гелипдир.

А:ҖЫЙА:GЪ 2 (тек. ах.) — готура чалынян яг—мазь от чесотки. *А:жыйа:гъ иннеvден* алынйа:(р), гъотуро чалынйа:(р).

АҖЫНА 1 (эрс.) //ЭҖИ:НЕ (ГТГ) — жын — джин, злой дух. *Ажына* дийен за:тлары болмалы шол (эрс.); *Эҗи:не* нэ:м(е) и:шлесин-э: (ГТГ).

АҖЫННА 2 (сал.) //ЭҖИ:НЕ (ГТГ) — гахар — гнев. *Ажынна:м* туто (сал); *Эҗи:нэ:ми* тутдурмо мениң (ГТГ).

АҖЫРА (СТГ)—айра разлука. *Ажыра* дүшдүк йаранлар.

АҖЫРАШМАҚЪ (эрс., ГТГ) — айрылмак, гитмек—уходить, отделяться. *Ажыраш* шу йерден (эрс.); *Ажырашма:н* гитди би (ГТГ).

АҖЫРЫКЪ (ата, ГТГ) //АҖЫРРЫКЪ (ол.) — чайырың көки — корень пырея. *Ажырыкъ-да* көvлэ:п берйек ма:ллара (ата); *Ажыр(ы)гъа* гидем молдумы (ГТГ); Бө:рде *ажыррыкъ* көп-де, гъара печег а:з-(ол).

А:ЗА:ДА (эрс.)—бол—много, обильный. Булар йаны *а:за:да* о:дун йо:къты.

АЗА:Н (ём. дг., емр., гар., ата, ГТГ) //AZZA:H (чов.)—ир—рано, утром. Эдер гъайра:т этсең, эрте *аза:н* атыңа гъov(у)шорсың дийегъай (емр.); *Аза:м* милен гидиверсегем молор (ём. дг.); Эрте *аза:нда* бизем гереg(и)мизи алыкъ гъайдалы (гар.); *Аза:м* милен гелип ду:р өйө (ата); Нэ:vagът барсаң *аза:ң* ҷел дийп гъайтарып йө:р (ГТГ); Шо(л) гүни *azza:н* билен Аллан

ба:лыкъчы:ның ovлуның а:vуна бир sazан ба:лыкъ дүшди (чов.).

АЗА:МАТ 1 (ём. гб.) азап—страдание, мука. Дерйада и:шлейа:н *аза:матлар* болса-да йа:шамалы-та.

АЗА:МАТ 2 (ГТГ)—эдермен—храбрый. Къуллу вир *аза:мат* йидитди. Биз өң мен дийен секгиз *аза:матдыкъ*.

А:ЗА:ТКЕРДЕ (ГТГ, ГТГ II) азат болан — освобожденный. *А:за:ткерде* гъул би дийен.

А:ЗАШМАКЪ (әрс.)—йитмек, потеряться, пропадать. Ме(ни)ң къарзи:ним Эсенмеңлиде *а:зашыкъ* гитди.

А:ZАШУV (СТГ)—айрылмак — расстаться, разлучиться. И:линнен *а:zашан* өли:нчэ йыgълар, йарыннан *а:zашан* йеди йыл йыgъла:р.

АЗЗА (ём. гб.)—эйваны басырмакда кеселигине гойлан агач—балка для перекрытия веранды. Гъойлан *аззаларың* а:расы ги:ң бола:gъадымы?

АЗЗАР (гөк.)—дагда битйән гаты агач—дерево, растушее в горах. *Аззар* йа:ны гъат(ы) agъаж экен.

А:ЗМА:З (әрс., ГТГ, сар., тек. мар.)—аз-кем—немного, незначительно, малочисленно. *А:з-ма:з-а:* билерин ха:н а:gъа дийдим (әрс.); *А:зма:з* пул кемтерлик эдйеgъой (ГТГ).

А:ЗМАКЪ 1 (ата, ГТГ) — хорланмак — худеть, похудеть. Нэ:(ме) *а:зыпсың,* и:ш көпми? (ГТГ); Гъат(ы) *а:зыпдыр,* тана:р йа:ны дэ:л (ата).

А:ЗМАКЪ 2 (ГТГ, ём. дг., әрс.) — ярсмак, эгрелмек—скривиться, согнуться. И:шик *а:зыпдыр* (ГТГ); Йagъышың а:лдында гъалса *а:зар* ол (әрс.).

А:ЗМАКЪ 3 (әрс.)—йүрек буланмак—тошнить. Йүregим *а:зйо:р.*

АЗМАН (гөк., ём. дг.)—бичилен өкүз—кастрированный бык. *Азман* өкүз йа:ны (гөк.); Ө:з-э: *азманың* этидир, и:р-девэ:рде вишмез (ём. дг.).

АЗОVЫР (сак., сар.) //АЛОVУЗ (ём. дг.)—хырсыз—беспощадный бесцеремонный. О(л) пи:риңем ики са:ны хер ви:р(и) *азovыр* йа:ны hелейи ва:р экени (сак.); Онуң айа:лы *азovур* йа:лы (сар.); Ол-а: *алavуз* йа:л(ы) айа:л экен (ём. дг.).

А:ЗЫКЪЛАНДЫРУV (ГТГ)—дөкүнлемек, — удобрять Пagъталары йенем мир *а:зыкълandыруv* герек.

АЙАКЪ (ём. гб)—тигир, машының тигири—колесо. Машы:ның *айагъы* бейикден гъапдала сыфа:йыпдыр.

АЙАКЪМАШШЫ:Н (ём. гб)—велосипед. Дэ:де мана-да *айакъмашшы:н* алып бер дий(и)п, зыр булнада:ды.

АЙАКЪЧЫ (СТГ) — хызматкэ:р — слуга. (Х)э:ки эдиg(и)ми гөрсөм *айакъчы* волуп йө:р.

А:ЙАНДА (эрс.)//А:ЙЕНДЕ (сак.) — гелжек йыл — будущий год. Гө:g экиллериң көпүсиң(и) *а:йенд(е)* экжеклер (сак.); *А:йанда* бизлерем ду:за гичжек (эрс.).

АЙДУУЧЫ (СТГ)—шахыр—поэт. Bизде эzел Ба:zар дийен а:фа:т *айдуучы* волан.

А:ЙДОGЪАР (ём. дг.) — өленин, айыны беллемек — месячная поминка. Шу гъун *а:йдоgъар(ы)ны* берип баты:(р)дыла.

АЙКЪАРМАКЪ (ГТГ) — өвүнмек — хвалиться, хвастаться. Нэ:м(е) *айкъарйаң* ме(ни)ң башыма.

АЙЛАМ (ём. гб.)—нагышың бир гөрнүши—вид узора. Ине, шу *айлам.*

АЙЛАМАКЪ (күр.)—буламак—расстроить. Адамzа-дың (й)үрөg(и)ни *айлайа:н* гүррүндир.

АЙЛАНЧАКЪ (ём. гб.)—басганчакдан тама чыкан ериндэки айлавжа бошлук ер—лестничная площадка. Мен-не кеушиңи *айланчакъда* гъойа:gъа дийдим.

АЙЛАНЫШМАКЪ (гөк., ём. гб.)—башламак — начинать, приступать. Жогъа:п бермэ: *айланышды* (гөк.); Итимден артан дамаgъы шуңо вермэ:gе *айланышды* (ём. гб).

АЙМАGЪ (хас.) — ялкамак — спасать. Фалай маны *аймады,* эн айдиң, гъара гөzлим.

А:ЙНАGЪОЧОКЪ (тек. ах.) нагыш ады —название узора. Ики йа:н(ы)на *а:йнаgъочокъ* салйа:н экеннер.

АЙНЫ (эрс.) — говы — хороший. Бар, башgъа *айныжасындан* гетирив эзип бер.

АЙТМАКЪЧЫ (ГТГ, ата)—вий, ёгса-да!—межд. ах, да! *Айтмакъчы,* сең келипдиңоv, эссимде йо:къ (ГТГ); *Айтмакъчы* сизиң тойдодоv шол (ата).

АЙТМАСА (эрс.)—ери—ну, нука. *Айтмаса,* сизлер ни:рден гелдиңизлер.

АЙЫGЪ ЭТМЕК (эрс.) —аныкламак—уточнять. Мен Аллаgъ а:gъа:на:м *айыgъ* эдерин.

А:ЙЫЛ (эрс., сак., ГТГ II) — чеки — подпруга. *Айыл(ы)н(ы)* онуң йа:ны гъаты чекме (эрс.); Мен шонуң эйер энжа:мыны, *айылыны* та:п берейин (сак.); Жаgъаz, *а:йыл* тийеде боладыр (ГТГ II).

АЙЫРМАҚЪ (ём., гб., мех.) — гутармак, тӳкетмек—кончать, кончить, заканчивать, закончить. Оло(ры)ң ө:злери ийив *айрыпдырлар.* Тӳкъа:на геленҗесини па:йла:в *айра:(й)ды* (ём. гб.); Басым гъоvур-да *айыр* (мех.).

АЙЫТ (ата. ГТГ) //hАЙЫТ (ём. дг., эрс.) — байрам — мусульманский праздник. Гъурва:н. *айтда* барыкъ гъайда(ны)ммыз сиз та:йа (ата); *Айыт* ба:зар дийп экидердилер йа:шкъа:къ (ГТГ).

А:ЙЫШ (сак.) //А:ЙЫШТА (сар.)—эшрет, рахат—блаженство. Ча:рыйа;р э:лем инҗесин(и) *а:йыша* чыкарыкъ гъойверо:р (сар.).

А:КЪ 1 (ём. гб.)—майда балык тутулян тор—сети для рыбной ловли. Шыта-да *а:къ* гъурортыкъ. Геленден бийа:н бакъа: *а:къ* гъурйа:(р).

А:КЪ 2 (эрс.)—ягы алнан гатык—кислое молоко, от которого отбит жир. Шу vахт къаҕшырov(ы)gъыңы тӳтетйо:н бир жа:м турш(ы) *а:къ* вола:са.

А:КЪ 3 (сак.)—чал—сброженное молоко. Шӳ гӳнки йа:йан *а:gъым* суйукъ волупдыр.

АҚЪГЪА 1 (гөк., сар., сал)—кака—папа (отец). *Акъгъаң* үшү:п, къакъша:п ду:р дийди (гөк.); *Акъгъаң* өйдеми (сар.)?

АҚЪГЪА 2 (сал., сар., сак., ГТГ)—ага—старший брат. Ул(ы) *акъгъам* шәхерде окъы:ду:(р) (сар.); Гъа:рйаgъд(ы) *акъгъамың* ба:gъынд(а) эрик, үзүм, шетда:лы, алмурт дос-до:лы (сак.); *Акъgъам* sорамадыми мени (ГТГ II).

АҚЪГЪАП (нох.)—жам — миска.—Гъурva:н мәрдән *акъгъап* билән аллы—дейди.

А:КЪГЪОЛОН (тек. ах.)—чеки—подпруга. Ол атың гъov(ы) *а:къгъолоңы* ва:рды.

АҚЪДЫРМА (тек. ах.)—күмүш шай — серебряное женское головное украшение. Гъупбо, *акъдырма* шайжыгъы ва:р.

А:КЪҖА (гөк.)—кейигиң бир гөрнүши—вид джейрана, серны. Бир *а:къҗа* гелен, гөрсө йа:н(ы)на.

А:КЪҖЫКЪ (эрс., сар.) — серет: А:GЪМАҚЪАЙ. Ро:зы йа:н(ы) *а:къҗыgъ* а:дам шу дүнйа:да йо:къдур (эрс.).

А:ҚЪЙА:GЪ (ём. дг., ата, ГТГ, эрс.) — серет: АҖЫЙА:GЪ. *А:къйа:gъың* көпми (ём. дг.); А:къйа:gъа

бишира:(й)силлер көймөти (ата); А:къйа:gъа гъаһа:тлыкъ йо:къ шу зама:нда (ГТГ); *А:къйа:gъ* көйдурув отуран экеллер (әрс.).

А:КЪЙЕР (ата, ём. дг., ГТГ) //АХЙЕР (нох.) — бош, экилмән галан ер—свободный от посева участок земли. *А:къйериң* экиллери бүйл йаман дә:л (ГТГ); *А:къйер* тапармың сен (ата)?; Унна *ахйер* va:p деп да:v(а) эдәллә(р) **(нох.).**

А:КЪЛАМАКЪ (тек. ах.)—пагтаның ачыланыны йыгмак—собирать хлопок. Бир vagътлар Мары:(ны)ң пagътасын(ы) *а:кълама:gъа* гидердик.

А:КЪМАНАТ (ём. гб.)—гелин-гызларың өңлерине дакынян шай-сеплериниң бир гөрнүши—вид женских украшений. *А:къманады* гелин-гызлар өvлерине дакынартылар.

АКЪОV (ГТГ) — деряның кенара батлы уруп акян ери—место, где течение реки сильно ударяется о берег. *Акъovo* гъолой барйа:(р) гөрсөк.

АКЪРАП (ол.)—вах—ах, жаль — *Акърап,* о(л) ба:ва-да өла:(йо)н йа:ны.

А:КЪСАКЪГЪАЛ (ём. гб.)—савчы—сват, сваха. Па:шша: ogълының айдан(ы)на ыра:зы волып, келиң үссүне *а:късакъгаъал* и:веренмиш.

А:КЪСҮЙНМЕ (мүр.)—кеселиң ады—название болезни. *А:късүйнме* деgен йа:лы-ла муңа.

А:КЪСЫКЪМАН (ГТГ, ата)—жөвен хамырындан биширилип, гатыкланып ичилйән аш—вид кушанья. *А:късыкъман* биширен экеллер (ГТГ); Мә:ш волмаса а:късыкъман эда:й//эда:gъа (ата).

А:КЪЧА//АКЪЧА (СТГ) — пул — деньги. Yчөv(и)ңиз үч йүз манат *а:къча* берсеңiz айдарын.

А:КЪЧЫ (ём. гб.)—деңизде тор гуруп балык тутян адам — рыбак. Дерйа:дан *а:къчылар* эййа:м гелдилер.

А:КЪЫ (ём. гб.)—ики сүйтдеш гыз доганың улусының кичисине йүзленип айдян сөзи—обращение старшей сестры к младшей. *А:къы,* һаны дә:дем?

АКЪЫН (ём. гб.)—ягыш сувуның жаран эдип гиден ери — дождевой овраг, русло дождевой воды. Кейgи машшы:н вилен къavып баршымыза өvүмиззен вир *акъын* гъават гела:ды.

АКЪЫШ (әрс.)—деряның акып ятан ери—течение

реки, протекающий, текучий—он йа:ны *акъыша* гъурама, аныррa:къ гит.

АЛ 1 (чов., ём. дг., ГТГ)—ине—вот. Шөйди-де ovлон бир күпбү:ни аркъалады-да «*ал* гитсем» ди:п гүм гитди (чов.); *Ал* онда мен-ə гитдим (ГТГ); *Ал* инд(и) о(ндан) соң хавары гъы:здан ал (ём. дг.).

АЛ 2 (нох.) //А:Н (ата, ГТГ)—алын—лоб. Гъара перининң гъирх гъулач *ал saчы* va:рты дейди (нох.); И:ри, *а:ны* сакъгъар аты ва:рды (ата); Ат йыкъылса *а:ныннан* гөрөр, на:ма:рт йыкъылса йа:ныннан (ГТГ).

А:Л 3 (эрс.) //А:ЛТ (СТГ) //Ə:ЛТ (ГТГ)—өң—перед. Машшы:ның *а:лында* дурма (эрс.); *А:лдына* гелип ачылду:р (СТГ); hалта машы:ның *ə:лдинде* болуv gерек (ГТГ).

А:ЛА 1 (ём. дг, эрс., ата, ГТГ)—сейрек, селчең—редкий, разбросанный. Тохума: чүйрүgрə:к йа:лы, а:ла гө:gөрмесе йаgъшы (ём. дг); Жөvөллер *а:ла* гө:gеripдир (эрс.); Пagъталар *а:ла* гө:gеripдир (ГТГ); Би йерин өзи экини *а:ла* гө:gөртйе (ата).

А:ЛА 2(ём. дг; эрс., сар., ата, ГТГ)—чиг—сырой, неспелый Палov энтек *а:ла* (ГТГ); Сүзмө палov *а:ла* волмоз (ата).

А:ЛА 3 (сар., ГТГ)—шахы—шелковая ткань пестрой окраски. Меннен *а:ла* сарgъадылар (сар.); А:йым гейер *а:ла:ны,* Гөзпуромуң hа:ла:ны... (ГТГ).

А:ЛАГЪА:VУН (ата, ГТГ)—гүйз бишйəн пачагы галың гавун—сорт поздней дыни. *А:лагъа:vун* чыкъардан и:ррə:к hə:ли (ата); *А:лагъаvун,* шапба:зы ги:ч бишйе (ГТГ).

А:ЛАGЪАНЖЫКЪ (ГТГ) — демиргазык-гүнбатар—северо-запад. Covуgъам *а:лагъанжыкъдан* тутды.

А:ЛАGЪОVУРДОКЪ (тек. ах.)—тахя, дона ве ш. м. салынян алажа нагыш — вид узора. До:но *а:лагъоvурдокъ* басм(а) этдим.

А:ЛАЖА (гөк.) — кəчəниң гүлүниң бир гөрнүши — одна из разновидностей узоров кошмы. Бу, ине, *а:лажа.*

А:ЛАЙАРАШ (тек. ах.)—жет—неприязненно относящийся к кому-либо Шо(л) ма:(ха)т Эйра:н милен *а:лайараш* экен.

АЛАМАН (чов., ата, ГТГ)—мəреке, халк, көпчүлик—массы, народ. *Аламан* гүvлə:п дарgъа:къ гитди (чов.);

Аламаң көки йыgъналд(ы) и:ша:ның жа:йына (ата); *Аламаны* йыgъна:п, бир той вер сенем (ГТГ).

АЛАМАНДОЙЫ:Р (әрс.) — ири дәнели тогалак ак үзүм—крупный сорт винограда. Муңо *аламандойы:р* дийо:рлар.

АЛАҢГЪУ:Р (ол.) //АЛАҢҢЫРТ, АЛАҢКЪА (әрс.) —алака—крыса. Хайдар келиң ogълы бир *алаңgъу:ры* тутан экең (ол.); Шү чә:геле(ри)нде: *алаңкъадан* вашgъа за:т гөрмерсиң (әрс.).

АЛАСАЛА (ГТГ, ата) — дессине — сразу. *Алаасала* йыgънады деррөв (ГТГ); *Алаасала* өңүннөн чыкъдыкъ деррөв (ата).

А:ЛАТОV (мүр.)—кешдәниң бир гөрнүши—вид узора. *А:латоvом* эдилен экең.

А:ЛАХА:ЛЫ (ём. гб)—йүкүң (ёрган-дүшек) үстүне өртүлйән бежерилги мата—покрывало. Йоргъаның үссүннә:ки *а:лаха:лы:(ны)ң* ашagъына гөззе.

АЛVАНЧ 1 (кыр.)—салланчак—колыбель. Алла:--алла: а:дындан, *Алванжының* ба:дындан.

АЛVАНЧ 2 (ГТГ II) — хиңңиллик—качели. *Алvанч* дийп йатгъаны мунуң.

А:ЛДАVА:Ч (ГТГ)—жикжики—пеночка. *А:лдава:ч* йа:ны бир йерде дурона:къ.

А:ЛДЫН (СТГ, ГТГ II)—с е р е т: А:Л. Меннен *а:лдың* гитме (СТГ); Индикилей бизерден *а:лдың* гел (ГТГ).

АЛДЫРVV (СТГ)—чагыртмак — пригласить, позвать. Ха:н алыs йерден бир za:т биледу:ран бек йа:хшы эмчи *алдырду:р.*

А:ЛЕКГЕ (әрс., эс.) //АЛЕКГЕ (ГТГ) — алахекик—сорока. Сенем мир а:дам, *а:лекге-де* вир гъуш (әрс.); *А:лекге* гөркезедир уны къоvукъ геледуро:нлара *(эс.);* Гъаргъадыр *алекге* hыр верйе дашында (ГТГ).

АЛЛАЙУРАН (нох.)—гызлара дегишли шай—украшение. Мәнә *алайуран* гәтир дейди.

АЛЛАҚИМ (ГТГ, ата)—кимдир бири — кто-либо, *Аллаким* өңүмизи кесик гешди (ГТГ); *Аллакимдир* ху:шумда йо:къ, чекиммә:н(и) айтды (ата).

АЛКЪЫМЧЕҢҢӘ (нох.) — аялларың алкымының ашагындан орап алян шайы—женское украшение. Мәнә бир алкъымчеңңә дейди.

АЛЛАНИЧИК (ГТГ)—гөр нәхили—вот как. *Аллаличик* и:ш ва:ркъа: визе.

АЛЛАНӘ:ЛЕР (ГТГ, ата)—нәмедир бир зат—что-то.

Алланэ:лери гөvнүне гетирди (ГТГ); *Алланэ:лерден* ө:к(ө) эдип йөрсүмми? (ата).

АЛЛА(hА)ЧАН (ГТГ)—бир вагтлар — когда-то. *Алла(hа)чан* молон за:т gъой (о(л) айтйаны.

АЛЛЫGЪАЧ (нох.) — чагаларың ойны — название детской игры. Депд(и)аллы йа: *аллыgъач* ойнэмейэ:н, нэ(ме) бу.

АЛМАКЪ (эрс., сал., ГТГ)—айырмак, сырмак, чыкармак—отделять, отделить, брить, убрать, снять, снимать. Сыgъыр эйдирд(а), а:йым, гөлөсүн(и) *ала:gъа* (ГТГ); Тavoһлары *алың* мундан (ГТГ II); Зирэ:дем орнундан *алдылар* (ГТГ); Сакъгъална:м *алйо:(р),* а:зажыкъ муры:т гъойнуп (эрс.); Гъы:злар, йа:(gъ)лыкъ, бө:рүкле(ри)ңңизи *алың* (ГТГ); Ча:р(ы) а:gъа, бизлери узат-да, соң сачыңы *алдырсаңа* (сал.); Сертара:ш гелсе, сачың(ы) *алдыр,* оgълум (ГТГ).

АЛМАШМАКЪ 1 (эрс.)—алышмак, чалышмак — обменивать, (об)менять, сменить. Ба:ва, сен сокъы:ңы алмашдыр; Шопүлле алмаштырйо:рлар; Шол гиден vахтларда бир(и)ки хатам *алмашды.*

АЛМАШМАКЪ 2 (эрс.)—туташмак—воспламеняться, загараться. Шол күнжегинден о:т *алмашырмышын* дийо:р.

АЛМАШЫКЪ (сар., эрс., ём. дг, ата, ГТГ)—чалшык—обмен. Түркмениң йыл *алмашыgъы* шидэ (сар.); Та:вакълар *алмашыgъа* дүшүп гитмесин (эрс.); Йыл *алмашыgъында* аларсың hакъың дийен (ата); Гөр, көvүшиң *алмашыкъ* гитмесин йене (ГТГ).

АЛҢАСАМАКЪ (ём. гб.)—алакҗамак—носиться туда-сюда. О(л) ги:жe-гүнди:з *алаңса:п* йө:(р)-де.

АЛТАКЪ (тек. ах.) //АЛТАКЪДА:Ш (ата, ГТГ) — оюн ады, бэшдаш—детская игра с пятью камешками. Гъы:злар, бизе йөрүң, *алтакъ* ойна:лың (тек. ах.); *Алтаъкда:шымың* би:ри йо:къ (ата); Бар, *алтакъда:шыңы)* алыкъ гъайт (ГТГ).

АЛТЫПА:Й (ГТГ) — ашык ойны—игра в альчики. *Алтыпа:й,* hетдек дийип ойна:рдыкъ.

АЛ(Ы)Ч (тек. ах.) //АЛЫЧ (нох.)—мивели агач — плодовое дерево. Ал(ы)ч герек болсо, *ал(ы)ч* ва:р (тек. ах.); *Алыч* йемшан hэмэзи шу хи:л(и)-лэ (нох.).

АЛЧЕК//ЭЛЧЕК (гөк.)—алча—алыча, вид сливы. *Алчек,* үзүм көп.

АЛЫМСАКЪ (тех. ах.) — парахор—взяточник. Б(у) а:дам гъат(ы) *алымсакъ*.

А:ЛЫНИ:ЛЛИРGИЧ (тек. ах.)—шай ады—женское украшение. *А:лыни:ллирдич,* тенечир, тахйа шайжыgъы ва:р.

АЛЫП ЙӨРYV (СТГ)—экитмек, алып гитмек—увести. Мыны ором(а) *алып йөрөйүк,* оромда гezдирейик.

АЛЫШМАКЪ (эрс.)—тутлушмак, салышмак — схватывать, схватиться. Онда бир *алышдырып* гъойверели бы тойда. Өкуз виле *алшып* алйо:р.

АММАРGЪАФАКЪ (ём. гб.) — гэминиң йүк йүкленйэн ериниң депесиндэки бөлек гапак—крышка грюма судна. *Аммардъафадъы* ачып гөззе, шо(л) та:(й)да ба:(р)дыр.

А:МУХТА (тек. ах.)—өкде—опытный. Ол в(и) и:ше *а:мухтодур.*

А:Н (тек. ах.)—аңңат—песчаный бугорок. Сакъгъарың *а:ңы* дийен йер ва:р.

АНАGЪАР (ол.) //ЭНЕGЪАР (ГТГ)—әлхепус, түвелеме — удивительно, молодец. *Анадъар* хандеgи бир гижеде гөма:(й)ды (ол.); Пай, *энедъар* ат экенov (ГТГ).

АНД ОЛМАХ (эн.)—ант ичмек—клянуться. Мәнә *анд олсун,* сән чыh, мән сәнә дәймим.

АҢДУV (СТГ)—гарашмак—ожидать, ждать. Ха:н *аңдыйду:р,* салда:тлар йо:къ.

А:НТАGЪТА (ГТГ, ата)—араба сандыгының өң тарапкы тагтасы—доска в передней части кузова арбы. *А:нтадъта:ны* айыр-да кейнине gъой (ГТГ); Аркъа:ңы *а:нтадъта:* ди:рэ:п отура:gъа (ата).

А:НЫНДА (ата, ГТГ) — хатарында, санында—считаться с кем-либо. Оны итиң *а:нында* гөрйөми (ата); Муну:-ңа задың *а:ныннан* дэ:л экен (ГТГ).

АҢКЪ (ём. гб.) //АҢКЪ ГЪУШ (ГТГ)—гушуң бир гөрнүши—вид птицы. Мен-не вир *аңкъ* түфеңледим (ём. гб.); *Аңкъ гъушуң* сес(и) эшидилйе(р) дийди (ГТГ).

А:ҢЕТМЕҚ (сар., ём. гб.)—серетмек—смотреть, ухаживать. Йүрөд эдип, песе *а:ңедериң* йа:лы дэ:л (сар.); Бендиле *а:ңетмели* волйа:(р)да (ём. гб.).

А:ҢЛАМАКЪ 1 (эрс. ГТГ)—агынамак—поваляться, покататься с бока на бок (о животных). Бө:рде эшек *а:ңыла:ндыр* (эрс.); Күрэ:, *а:ңлажакъ* гъолсоң башgъа йер тапмадыңмы (ГТГ).

А:ҤЛАТМАҠЪ (ол.)—бакна болмак—быть в подчинении. Шө(л) пилле Пухор па:ша:с(ы)на *а:ҳлатду:рты* ши мемлекетем.

А:ҤСЫЗ (ата, ГТГ)—улы, экабыр—большой, взрослый. *А:ҳсыз одълондыкъ*, билйеg оны (ата); Инди *а:ҳсыз* одълон ө:зуҳ, чатадъыҳ нэ:(ме) (ГТГ).

АПА (ГТГ, ата, сал.)—улы аял доган, какаҳ аял доганы, өзүнден улы аяла хормат үчин уланылян сөз—старшая сестра, сестра отца (тетя), обращение с уважением к старшей женщине. Сенем *апаҳлара* барйаҳ (ГТГ); hайсы *апаҳы* йадъшы гөрйөҳ (ата); Авада:н *апа* со:р(а)йа:(р) (сал.).

АПАРМАGЪ 1 (хас.)—әкитмек, элтмек, алып гитмек—унести, уносить, уводить, отвести. Бир нәчеsи tovvgъ *апарды,* хораz *апарды.* Гъаzы бир гъабый ичинде гъойvv, *апарvv,* па:тшаный өҳүндэ гъойды.

АПАРМАGЪ 2 (хас.)—гутармак—окончить. Ман дедим о:н клasыны *апарым.*

АПБАРМАҠЪ (ГТГ) — этмек, алып бармак — отнести, отвести. Мениҳ сопбошымы ба:gъ(а) *апбар.*

А:ПТА:П (әрс.)—йылы сув — теплая вода. Гъайнадыв отурма, а:пта:п болсо болйо:р.

А:ПТА:ПМЕРЕZ (ГТГ II) «серет: А:GЪМАҠЪАЙ.

АПТЕВЕ (гөк.) //АФТАФА (хас.)—күндүк—кумган. *Аптевэ:н(и)* ал (гөк.); *Афтафада* суvгъойдым, Дурулыпдыр йа:р-йа:р (хас.).

АПСЫ (сак.) — элти — жены братьев. Серэ:ниҳ *апсы* (ы) оҳат хелей.

А:РА (нох.)—маслахат, геҳеш, йыгнак—совет, собрание. Әртир *а:ра* гъойҗах—дейди.

АР(А)В(А)ЕЙЕР (ГТГ) — араба гошуланда ата салынян йөрите агач эер—седло для упряжки коня. *Ар(а)в(а)ейери* ни:рде gъойдуҳ Дурчҗа:н.

АРАВАСАПАҠЪ (ём. гб.)—тигре саралан сапак—нитка. Өйден маҳа *аравасападъы* гетир-де.

А:РАGЪЫЙАҠЪ (ём. гб.) — моторсыз гэмилерде уланылян елкениҳ кичи гөрнүши—вид маленького паруса. *А:рагъыйадъы* чеки:ма:сакъ болҗакъ дэ:(л)мишмик.

АРА:ҚЪСА:ВЫН (әрс., сар.) //АРАҠЪСАВЫН (ата, ГТГ, тек. ах.)—эл сабыны—туалетное мыло. *Ара:къса:вын* ала:йдыкъ (әрс.); Бир кесим *аракъса:вынам* мер (ата): *Аракъса:выны* гетир а:йым была:ра (ГТГ);

Ара:къса:вын ала:рсыңызмы (сар.); Элиңи *аракъса:вын* милен йуv (тек. ах.).

АРАМ (гөк.) — агыл—загон. *Арам* ни:рде, сүрү ни:рде.

АРАХЧЫН (хас.) //ЭРАХЧЫН (нох.)—тахя—тюбетейка. *Арахчын* дейми (хас.); *Арахчыны* мәндәди, Ахтарма жүvүмдәди (хас).

АР(А)ВАЗЕҢҢИ (ГТГ, ата)—арабакешиң отурян орны — место для сидения кучера. *Ар(а)вазеңңиде* чә:кмең ңа:лды әкел (ГТГ); Би:ри:ң *ар(а)вазеңңә:* гечиң, кейн(и) аgъыр волды (ата).

АРGЪАЛЫ (гөк., тек. ах.) — кейигиң уркачысы — самка джейрана. Бир *аргъалы:ны* урды.

АРGЪЫМАҚЪ (СТГ) — ат — конь. *Аргъымаgъым* гъамчылатду:р.

А:РДАНА 1 (ата, ГТГ)—гөлесиз сагдырян, аз сүйтли сыгыр — корова, дающая мало молока. Өйдә:ки-де *а:рдана:ны* чекелә:п йө:р (ата); Бир *а:рдана:* гөзүн(и) дикив оты:р (ГТГ).

АРДАНА 2 (ём. гб.) — ики яшың ичиндәки гөле — двухгодовалый теленок. Назваgътда бир *а:рдана* бакып оты:(р).

АРДАНА 3 (тек. мар.)—гысыр, гөлесиз сыгыр—недойная корова. *Ардана:* середйә:н йо:къ.

АРЖА (ата, ГТГ, ём. дг.)—сандык—сундук. Палан *аржада* бә:ш тылла: пул ба:рдыр—дийе (ём. дг.); *Аржа:ңа* сал-да гъойа:й (ата); Дә:де, *аржа* гъулплымы? (ГТГ).

АРЗАGӨЙ (ГТГ) — арзачы — жалобщик, кляузник. *Арзагөй* Авайуп дийде гъутор.

А:РЙЕТ (әрс., сар.)—ар—месть. Сен *а:рйетиңи* алсаң гъы:зыны алыкъ гит дийо:р (әрс.); Мундан *а:рйетиңизи* алдыgъыңыз болмоз (сар.).

АРКЪА (сал., сар., ём. дг., ата, ГТГ)—гайра, демиргазык—север. Барывам гъайыкъ билен *аркъа:* гечмели (сал.); *Аркъа:къ* гитди, машны:ның йа:нына (сар.); Улу йо:л аркъадаң ңечйе (ата); О:ва:ң *аркъа* тейиннен и:нди гелип (ГТГ); Шол *аркъа* йүззе hовуз ба:рдыр (ём. дг.).

АРКЪАЛАМАҚЪ 1 (ём. дг.)—хөпба этмек — посадить на спину, на плечи. Оgъулжа:н бә:вegи *аркъала:п* барйан йа:лыды-да.

АРКЪАЛАМАКЪ 2 (чов.)—геймек—одевать, одеться. Оvлон бир күпбү:ни *аркъалады-да,* гүм гитди.

АРКЪАЛЫКЪ (ата, ГТГ, ём. дг.)—арабаның аршында болян хамдан ишилип я-да зынҗырдан эдилйән гурал—деталь арбы. *Аркъалыgъам* герек болор онда (ём. дг.); *Аркъалыgъы* ни:рде гъойдуң дийе(р) (ата); *Аркъалыgъы* берик гъойвер (ГТГ).

АРКЪАНЛАМАКЪ (әрс.) — өрклемек, даңмак — привязывать.

АРМА:Н (тек. ах.)—нагыш ады—название узора. *Арма:н* тахйа:-да салынйа:(р).

АРНА 1 (әрс., ата, ГТГ)—дерйаның голы—приток реки, соединяющийся обоими концами с той-же рекой. *Арна:ның* суvы кепип гъа:лыпдыр (әрс.); Дерйа: (билен) а:ралыкъда вир кичеңрә:к арна-да ва:р экен (ата); *Арнадаң* ңи:рик гешдик (ГТГ).

АРНА 2 (ата, ГТГ, ём. дг.)—дерядан баш алян магистраль каналлар—канал, большой арык. Бозйа:пда; къы йа:ны *пагът(а) арна(ны)ң* суvам йагъшы та:п салыпдыр (ГТГ); Шо(л) *пагът(а) арна(ны)ң* йа:рылан йылы гөчүпдик (ата).

АРНА 3 (ём. гб.)—җар—русло естественного канала для истока дождевой воды. О:ва: гелйә:н *арна:(ны)ң* уgърында узалып батанмыштыкъ.

АРҢАШ (ём. гб.)—чолашык—спутанный. Agъы гөззесем *арҢаш-арҢаш* болып баты:(р).

АРСЛАV (ём. гб.) — нова — деревянное корыто, употребляемое при поении скота из колодца. *Арслаv* суvдан до:лдырыgълы дийди-де.

А:РТЛАМАКЪ (әрс.)—әтлемек—перешагнуть, шагнуть. А:рдымыңы билив *а:ртламасаң,* ы:зы элмыда:м vах болар.

АРТМАК (әрс.)—сүпүрмек—подметать, подмести. Ма:ма, дашары:ны ө:зүң *ардывер.*

АРУV (СТГ)—овадан—прекрасный, красивый. Тылла:дан *аруv* йүзлери. Бир *аруv* гъы:zы ва:ла дүшеду:р.

АРЫКӨ:КӨ (ём. дг.)—арының өйҗүги—улей. Ш(ү) *арыкө:кә:ң* валы көф экен.

ASAVЫ (СТГ) — семиз тай—упитанный жеребенок. Гъа:ршан бир *asavы* йыкъаду:р.

АСАРЛАМАКЪ (ГТГ)—чекелемек — бесконечно дергать. Шү мени *асарла:в* оты:р, гидели дийип.

АСДАРМАКЪ (әрс.)—ашак бөкмек, бөкүп дүшмек—прыгать, прыгнуть вниз. *Асдарма,* йүредиң сүйшер.

А:СИЙА (сал., сар., әрс.)—дегирмен—мельница. Бә:шим а:gъа hачан йөритйә(р) *а:сийаны* (сал.).

А:СИЙАМА:Н (сал.)—дегирменчи — мельник.. *Аси:йама:н* гелипдир.

АСМАКЪ (әрс.), //ASУV (СТГ) — отуртмак, атармак—поставить чай, обед. Өй(ү)не барадъайсаң, кишсине ча:й *as* дийду:р (СТГ); Ба:зар гүни гө:ш *асар,* на:н йапар бизиңкилер (әрс.).

АSТЙАТАР (нох.) — босага — порог у дома. Эшигиң *астйатары* үstйатары вар.

А:СУ:ДА (ём. гб.)—болчылык—обилие. Хөк(ү)мет суv тарафыннан *а:су:да* этди.

А:СЫЙА:ЧЫ (сар.)—с е р е т: АСИ:ЙАМА:Н. Чакълдыкъ йа:лы йидитлер половойдо сакъма:н йа: *а:сыйа:чы.*

АСЫЛ (ГТГ, ата)—гымматбаха—драгоценный. *Асыл* мата: (э)кени (ата); *Асыл-асыл* за:т гети:рдилер гидип (ГТГ).

АТАЛ (әрс.)—оңай, май—удобный момент. *Аталы* геленде, ата:ңам молса айама дийен накъыл ва:р.

АТАЛА (әрс., сал., ГТГ II) — сувук аш, буламак — мучная похлебка. Йыкъанңызда аgъзына *атала* гъуйжакъ йа:л(ы) этсеңизлә:ң (әрс.); *Атала-да* пиширеми (ГТГ II).

АТАЛАМАХ (нох.)—йүклемек—свалить, грузить, погрузить. Йаңки а:дам мәниң йүкүми *аталамәдә* дурд(ы) дейди. Бар гъунаны мәниң мойнума *аталажәх* болуv отурма.

АТАН (СТГ, ата, ГТГ)—бичилен эркек—кастрированный верблюд. *Атан* бердиң ата-атан (СТГ); И:л оңлоса атыңы сой, атың болмоса — *атаны* (ата); Быларам *атан* дүйө йа:ны йуvош (ГТГ).

АТАРМАКЪ 1 (гөк.)—(эртеки) айтмак—рассказывать (о сказке). Сүрчек *атарйа(ры)н.*

АТАРМАКЪ 2 (кыр.) — окламак, ташламак — бросать, бросить, кинуть. Sандиgи *дейраgе атерди.*

АТАС(Ы)АЙРЫ (ём. гб.)—атайры—фаланга. Быта:(й)ларда *атас(ы) айры* хейvере кә:ннир.

АТАТЕGИ (ГТГ) — гелип чыкышы, дүйп бабасы — предки. Тап *ататегини* билйем мен.

АТБАКЪАР (ём. дг.)—худаяты—богомолка.

АТGЪАРМАКЪ (ГТГ) — этмек, ерине етирмек — выполнять, исполнять, делать. Хэ:лем шол и:шини *атgъарып* йө:р.

АТGЪАРЫНЖА (эрс., ата, ГТГ) — улы, чалт йөрейән гарынжа—большой муравей. Эдниң(и) къакъ *атgъарынжа* йөрэ:п барйа (ата); Йа:gъ gъарынжамы, *атgъарынжамы* басыпдыр мыны (ГТГ).

АТGЪУУ (СТГ) —бөкмек, товусмак—прыгать, прыгнуть. Гъы:zың agъzыннан бир йыла:н *атgъы:п* чыкъagъойды.

АТGЪЫ:МАКЪ (ём. гб.) — гурсүлдемек, атланмак (йүрек барада) — сильно биться (о сердце). (Й)үредим *атgъы:п* ду:(р).

АТЛЫКЪ (тек. мар. ГТГ)—7, 16 *га* ер—атлык. Келтем(и)на:р секгиз *атлыкъ* йер болон (ГТГ); Аһаллан геленне(ри)ң һерсине бир *атлыкъ* йер верен Нурверди һа:н (тек. мар.).

АТМАКЪ 1 (эрс.) — дакмак, даңмак—завязывать, накидывать, завязать. Бойнуна (й)үп *атып* артмалы-да:.

АТМАКЪ 2 (тек. ах.)—бармак, етмек—дойти, доходить. достигать. Шонлукъ билен гъы:з Хы:va: *атйа:(р)*.

АТТО:РВА (тек. ах., ата, ГТГ)—ата ийм берилйән торба—торба для корма лошади. Атлысының һерсине вир *атто:рва* гъум дөкдүрүпдир (тек. ах.); *Атто:рва:ңы* тут ийм терек волсо (ата); *Атто:рва;ң* эссен чыкъмаз-за: (ГТГ).

АТТҮРШЕК (сар., ём. дг., ата, ГТГ)—ири түршек—сорт растение из семейства бахчевых. Элиңе тапсаң *аттүршек* йап дийди (ата); Түршек, *аттүршек* экилйен за:т дэ:л (ГТГ).

АТЫЛ (ГТГ)—атыр—одеколон. Бир сүйшө *атылам* мер-де һеса:пла.

АТЫРСА:ВЫН (сар., тек. мар.)—серет: АРАКЪСА:ВЫН.

АФА (СТГ, чов.)—эжө—мать. Гъатлам(а) эдер *афа*sы (СТГ); Къызыны йатgъа ба:(й)gъа берип, *афаsы* йыgълы:дыр (чов.).

АХА:КЪ (нох.) //Э:К (ГТГ)—хек—известь. Өй(и)ниzи a:gъартмagъа *аха:къ* алдыңызмы? (нох.); *Э:ge* нич(е) ар(а)ва гитди (ГТГ).

АһАҢГЕР (сак.)—демирчи—кузнец. Йаман а:дамың сөзи мисл(и) *аһаңгер* дүкъа:ны.

АӇТАЛАМАҚЪ (әрс.) — бичмек — кастрировать. Мыны *аӇтала:п* бер дийди.

А:ХЫР (әрс., ём. гб.)—серет: АРСЛА. Гъойылла(р) суусса:н дә:(л)волма:gъа чемели, *а:хырда* суу гъа:лыпдыр (ём. гб.); Къойуӈн биле(н) къурт бир *а:хырдан* suu ичеде (бай.).

АЧАРВА:GЪ (ём. гб.)—аялларыӈ гапдалына дакынян шай-сепи — женское украшение. Ме(ни)ӈ-де вир *ачарва:gъым* ба:рты.

А:ЧУУ 1 (СТГ)—агыр—тяжелый, тяжело, тяжкий, тяжко. А:фа:т *а:чуу* деgди.

АЧУУ 2 (СТГ)—гадыр—уважение. Дыма *ачуулы* волsa йыл(ы)на чеки:м гейеду:рлар.

А:ЧУУЛАНУУ (СТГ) — гахарланӈмак — злиться. *Ачуулануу* дуруу йахшы дә:л.

АЧЫGЪ ЭТМӘХ (хас.)—ялаӈачламак—разуваться. Иккимизәм айаgъ(ы)мызы *ачыgъ* эдуу suua вуруу кечмәйиле де:пде.

АЧЫКЪСЫТКЪЫ (әрс.)—догрусы, аныгы—ясный, ясно. Оgълум, саӈа *ачыкъсыткъы* айтсам, гөргүт гөрдүк.

АЧЫЛМАGЪ (хас.)—(даӈ) атмак—рассветать. Шоный нәчә ойнады, sәхәр *ачылды.*

АШ (ём. дг.)—палав—плов. Десла:п чо:рва берип, осом *аш* бера:сакъ-да волӂакъмышдыкъ.

А:ША (СТГ)—иймек—кушать. Мыны фа:тыша: бериниz, та:в(а) эпмеg эдип *а:шаsын.*

АШGЪАР (ём. гб.)—сазагыӈ пүрли, овунтыграк гөрнүши—вид саксаула. Биз(иӈ) о:вада оӈа *ашgъар* диййә:лле(р).

АШКӘ:ДИ (ГТГ)—гаты пачак ийилйән кәди—вид тыквы. Sagъара: *ашкә:ди* гъоvы, гъатытмайа(р).

АШЛАV (СТГ)—эйлемек—дубить, обрабатывать кожу. Дери:ни *ашлайду:рлар.*

АШЛОV 2 (ём. дг.)—цемент гарылян нова—карета. Семенди виз *ашлоvсыз* гъа:рйа(ры)с.

А:ШЛАТМАҚЪ (әрс.) аӂыкдырмак—заставить голодать, морить голодом. Ба:й оны *а:шлатды.*

А:ШНА 1 (сал., ём. дг., ол., ата, ГТГ)—таныш—знакомый. Мар(ы)да вир эрмен(и) *а:шна:м* ма:рты (сал.); Гә:пилле *а:шна* өзвеклер гелйо:р(ол.); *А:шна:м* ма:рды вир гъоvы (ём. дг.); Байакъы *а:шна:ӈ(ы)* нө:рдүм (ата); Гъала:да *а:шна:м* көп (ГТГ).

А:ШНА 2 (сак.)—ойнаш—любовник. *А:шнасы* гелен бир гүн.

АШӨЙ (ём. гб.)—кухня. Бар, гөззе, мен оны *ашөйде* гъойан бола:ма:йын.

А:ШУУ (СТГ)—аҕыкмак—голодать, проголодаться. Алыs йерден гейетирин, *а:шдым.*

А:ШЫРА (мүр.)—өрән, гаты—очень. Шу(ну)ң сеси *а:шыра* гъулоgъ(ы)ма йакъымлы дийӕ:(р).

А:ШЫРМАҚЪ (әрс.)—гетирмек—принести, донести. До:лы бедре суу *а:шырып* билемйо:къ.

Б

БА:ВА (сал., гөк) //БА:VА//БУУА (ГТГ II, — с е р е т: АВА. *Ба:вам* гелйе(р) (гөк.); *Ба:vo,* мен ни:рӕ барайын (ГТГ II).

БАВЫР (сал., тек. ах.)—гаплаң—тигр. *Бавыр* гөрен ба:р (сал.); Ай ынha: мыңа вир *бавыр* вилек гелин алып берерсиниз. (ах.).

БА:GЪ (әрс. ,ата, ГТГ)—дессе—кучка, сноп, hер керпиҗе бир *ба:gъ* о:дун герек дийо:р (әрс.); hер *ба:гъыны* са:на:в ал диййе(р) гъамышың (ГТГ); Нә:че *ва:gъ* гъамыш ордуң (ата).

БАГЪДА:ДЫ (ГТГ) — дәнели, тогалак, ири үзүм — сорт винограда. Султа:ны, *багъда:ды дийип ба:р* үзүм.

БАGЪЗЫ (ём. гб., чов.) //БА:ЗЫ //БА:ZИ (ГТГ) //БӘ:Z (нох.)—кәбир, бирнәче—некоторый, несколько. *Багъзы* а:дамлар дүшүнҗели волйа:рлар (ём. гб.), *Bagгы* кишилер sөzлидуранда sакъынадыр (чов.); *Ба:зы* чеч тапылма:ң на:лйа(р) кә:vа:(гъ)т (ГТГ); *Ба:гu* кишилер муңа түшми:диллер (ГТГ II); Бә:zzагъала(р) гъаты гъилихли volады (нох.).

БА:GЪЛАМАҚЪ (ГТГ II, чов., ём. гб., кыр.) //БАGЪЛАМАGЪ (хас.) //БАGЪЛАМАХ (эн.) //БА:GЪЛАV (СТГ)—даңмак, дүвмек, салмак, доламак, беклемек — завязать, завернуть, запрудить. Гъанҗырдъа билен *ба:gълейе(р)* хорҗыны. Сув атыза гидип йаты:р, *ба:gълайан* йо:къ (ГТГ); Шу та:на:ны *багъла* (чов.); Гъы:з

айаgъынна:къы сарgъы:ны чөзүп, бир чыратана *ба:gъла:n,* гачыкъ гиденмиш (ём. гб.); Мешет рома:л билен *ба:gъла:ң* гөзими (кыр.); Хәр биринә фатыр йарым дәсмалына *багълады* (хас.); Мәмметҗан аты *багъледе* одуниң гъафдалында (ән.); (Б(у) а:gъашдан чафып, ча:на, тейе, аркъаны *ба:gъла:n,* ха:zыр эт (СТГ).

БАGЪТА (ата, ГТГ)—бичилен шахсыз гоч—кастрированный баран. Мередаgъа гъойун дийп *багът(а)* ала:(йы)пмы? (ГТГ); Бакъыв отурон *багътасы* ва:р, той эссе (ата).

БА:ДАGЪАЧ (ата, ГТГ)—хиңңилдигиң аяк басылян агажы—доска качелей, на которые становятся ногами. Тас *ба:дагъач* къакъыпды, гъач аңры (ата); *Ба:дагъач* эҗи:з, гъошова:д учма:ң (ГТГ).

БАДАКЪ (ГТГ)—жыкырың кәризи билен яп аралыгындакы салма, япҗагаз—небольшой арык между кяризом шадуфа и большим арыком. Жыкъырың *бадагъ(ы)ны* гъазам молорсың диййе.

БАДИРЕН//БА:ДИРЕ́Н (ГТГ) //БӘДРИҢ (әрс., сар.)—хыяр—огурец. *Бадиреңлер* торла:п, са:ралик гидипдир (ГТГ); Бизлериң экен *бәдриңлеримиз* тен дүвен йо:къ (әрс.).

БА:ДЫЙА (ём. дг., ата, ГТГ)—табак—глиняная чаша. Палоvо *ба:дыйа* йагъшы (ата); *Ба:дыйалары* ала:(й)сын (ГТГ).

БАДЫЙА:Н (хас.)—цилиндр гөрнүшли сүйт сарылян гап—подойник в форме цилиндра. *Бадыйа:ны* бошат.

БАҖАХ (нох.)—өсүмлик ады—название растения. Бир йекәҗә *баҗах* va:рты.

БАҖОV (тек. ах.)—бейик ерлери сувармак үчин чекилен жоя—небольшая канавка, проведенная для орошения возвышенности. Пеле сууы энниgъа:н ичерлиg үчү:н *баҗоулар* чекерлер.

БАҖЫ (әрс.)—ини, кичи аял доган—младший брат, младшая сестра. Бизлер ө:зле(ри)мизден кичисине, шо(л) оgъланам молса, *баҗы* дий(и)в айтйо:с.

БА:Z (СТГ) — ятак — стойло. Sыgъыр *ба:za* гиznелер.

БА:Й 1 (ём. гб.)—эртеки—сказка. Йа:шулы адамлар агъшамлар(ы)на бир та:ма үvшип, *ба:й* айдышартылар.

БА:Й 2 (СТГ, ГТГ II) — эр—муж (по отношению к женщине). Икеvи *ба:йда* (СТГ); *Ба:йа* йарагъан къызы йокъ (ГТГ II).

БА:ЙАНЛАМАҚЪ (сал.) — тақыкламак, аныкламак—уточнять, конкретизировать.

БА:ЙGЪУТОН//БАЙGЪОТОН (ата, ГТГ, гөк.) — байгуш—сова. *Ба:йgъутон* йа:ны жокъура:в отурма (ГТГ); *Ба:йgъутоң* гелик гъонон та:ма (ата).

БАЙҚЪАМАҚЪ (ГТГ) — барламак,, эсеван этмек—проверить, проверять. Нэ:м(е) моло(ы)нны *байкъамадыкъ.*

БАЙНЫЧ (нох.) //БОЙНИШ (хас.) — салланчак — колыбель. Титини *байныжа* салып терпетип гъоверин (нох.); *Бойнишлэриң* мулва:ры о(л)-да алланий иши (хас.).

БА:ЙОGЪЛЫ (гөк., кыр., ГТГ) — с е р е т: БА:ЙGЪУТОН. Къантар а:gъды боланда *ба:йогълы* ses берэди (кыр.); Кесинди зың, *ба:йогълы* жакъырдайа (ГТГ).

БА:ЙХАТЫН (гөк.)—с е р е т: БА:ЙGЪУТОН.

БАЙЫР (нох.)—дивар—стена. Өйүң *байыры* шу.

БА:Й ЭТМЕК (ём. гб.)—эртеки айтмак—сказки рассказывать. *Ба:й* эдип берели.

БАҚЪА 1 (СТГ)—гурбага—лягушка. *Бакъа* гъы:zын(ы) беripдир көфөлөgе.

БАҚЪА 2 (эрс.)—бэри—со времени. Көп зама:нлардан *бакъа* шу пиллеки йа:лы оңат зама:н болан(ы) йо:къ.

БАҚЪАЛАҚЪ (ГТГ, ата)—улаг гүйжи билен херекетлендирилйэн дегирмениң бокурдагы—жернов, движимый животным. *Бакъаладъыны* өлчерик гъойвер hаразың (ГТГ); *Бакъаладъында* дэ:не гъа:лмаса hараз чыgъша:рда: (ата).

БАҚЪЖА (ГТГ)—ясли. Бала:ңы *бакъжа:* элтип бер (х)э:зир.

БАҚЪЫНМАҚЪ (ГТГ) — боюн эгмек, боюн болмак—подчиняться, покоряться. Осоң *бакъынмалы* волдукъ.

БАҚЪЫР (сал., сар.)—пити кастрюля. *Бакъыры* йуv (сал.).

БАҚЪЫШМАҚЪ (эрс., ол.)—көмеклешмек, помогать. Гийеv болуп *бакъышмажакъ* болсоң болмоз. Окъуvчылара:м келhо:за *бакъышйо:рлар* (эрс.); Онуң ла:йына *бакъышшакъ* болуп гитдик (ол.).

БАЛА (ём. дг., ГТГ)—оглан—мальчик, парень, юноша. Гъы:з келлесине кермен, айагъына чокъай геййе(р),

бир йети:м *бала* волйа(р) (ём. дг.); Аты бӯдурэ:п йӯзӯ:н йыкъылйа(р)-да: *бала* (ГТГ).

БАЛАМАН (гөк.) — дилли түйдүк — трозниковая флейта. Баламан чалан йаңкъы.

БАЛАР (эрс., ол.)—пӯрс—брус для перекрытия крыши. Жа:йың *балар(ы)на:* гъойдукъ (эрс.); Та:мың *балар(ы)на* теййа:рла:къ гъойдукъ (ол.).

БАЛДЫРВА:ҖЫҚЪ (ём. гб.) — гойнуң гарнының ашагындан хем-де аякларындан гыркылып алнан йӯң—шерсть, состригаемая с брюха и ног овцы. *Балдырва:-жӷыкъла:р(ы)ны* айра гъойа:(й).

БАЛЖӶАКЪ (тек. ах.)—гылыжың сапы — рукоятка сабли. Ол hем гъылыжың *валжӷагъ(ы)на* йапышды.

БА:ЛИШДЕҚ//БА:ЛЫШТЕҚ (эрс.) — ёна—войлок, которым отбивается изнутри ослиное седло. *Ба:лишдек* ша:лдан, кечеден болйо:р. Ыңңырӷагъың *ба:лыштеди* ша:лдан, кечеден тикилйо:р.

БАЛЛАР (ГТГ)—аял—жена. *Баллары* гъайдыш волды.

БАЛЛЫ (ём. гб.)—жиги—младший брат или младшая сестра. *Баллы:м* өйе барӷакъ дэ:(л)дир.

БАЛХЫ ТУ:Т//БАЛХЫ (эрс., ата, ГТГ)—шатут — ягода балхской шелковицы. *Балхы ту:т* а:къ болйо:р (эрс.); *Балхы:ны* дэ:нелэ: сапмалы (эрс.); *Балхы ту:т* не (э)ййэ:млер соvулды (ГТГ); *Балхам* молса кесип йө:р өйдйен (ата).

БАНА (эн.)—жӯлге—ущелье, долина. Қэкли отлар *банадэ,* syv ичэр даманадэ.

БАРАҚЪ (ём. гб.)—сакар балак—утка, лысуха. Аvаллар-да: *баракъ* тутма:на мерӷентиң.

БАРИ:Т (хас.)—дэри—порох. *Бари:т* йох.

БА:РЛАМАҚЪ (гөк.) //БАРЛАМАХ (нох.) — мивелемек, миве бермек — приносить плоды, плодоносить. На:р *ба:рлыйа(р)мы?* (гөк.); Мэн бир агъаж экипбэн, он (й)ил *барламейди* (нох.).

БА:РЛЫҚЪ (ГТГ) — эхли — весь. *Ба:рлыкъ* гүйч пагът(а) үчү:н.

БАРМАҚЪ 1 (гөк., мур.)—хала, кечэ салынян нагшың, гүлүң бир гөрнүши—вид узора ковра или кошмы. Ине, би-де *бармакъ.*

БАРМАҚЪ 2 (кыр., ГТГ, сал.) //БАРУV (СТГ, ГТГ) —гитмек—итти, уйти. Пенжийип Ашгъаба:т *барды* (кыр.); *Бармайан* ogълоны зо:рлома (ГТГ); Дил(е)йэ:-

ниң бир ovул волса, *алып бар* (сал.); Ха:жа: *бармадъа* гөре эди (СТГ); Гъала:-да *бардуv* герек. Өйө *варыш* үчү:н эринип ду:рмың (ГТГ).

БАРМАҚЪ 3 (кыр.)—гечмек—присесть. Қъолларыны йуvуп дестирха:ның башына *бардылар.*

БАРМАҚЪ 4 (кыр., ГТГ)—гатнамак—ходить многократно. *Бара-бара,* йо:лда къа:лдым (кыр.); *Бара-бара* айадъымнан тоззум (ГТГ).

БАС (ата, ГТГ)—тес, ыза чекилмек—возглас для отступления лошади назад. Б(у) ат *бас* диймə:(gе) за:р (ГТГ); А:зыра:къ ы:за *бассыр* (ата).

БАSАМАҚЪ (СТГ)—мердиван—лéстница. *Basaмакъдан* аша:къ дүшди.

БАСМА 1 (тек. ах.)—донуң ве ш. м. җəхегиниң гырасына басылып салынян нагыш—вышивальный узор в виде полосы, образуемого из шелковых ниток. О(л) йүплөр басм(а) *этмə:gе* герек.

БАСМА 2 (ГТГ) — чыбыкдан тамдыр гөрнүшинде өрүлип, балык тутмакда уланылян гурал — плетёный из прутьев в виде срезанного конуса невод. *Басма:* бой бермейе би суv.

БАСМАҚЪ: түпөң басмакъ (гөк.) — түпең атмак стрелять, выстрелить. Гъаршыкъылара түпөң *басмадъа* айланышйа(р)ла(р).

БАСЫРАН (тек. ах., ата, ГТГ)—гуйының чархының ичинден гечирилйəн демир ок—железная ось, проходящая через диск колодезный. Чархың ичиннен гечирилйə:н нем(и)ре *басыран* ниййə:(р)лер (тек. ах.); Һаны *басыран,* дийди маңа (ата); Ниче йылдыр шу *басыранам* сакъла:п йө:р(и)с (ГТГ).

БА:Т (тек. ах.)—хиңңилдик—качели. Оgълоннор, гъы:злар *ва:д* учйа:(р).

БА:ТҚЕШ (сак.)—өвүнжең—хвастливый, хвастун. Кə: а:дамлар шон(уң) йа:ны *ва:ткешрə:к* волйе.

БАТМАҚЪ (ГТГ, ата)—палчык, лай—грязь. Йер гъаты *батмакъ* болупдыр (ГТГ); *Батмакъ* болон(дан) соң машы:н-да йөрə:на:къ (ата).

БА:ТhА:НА (əрс.)—далан—коридор. *Ба:тһа:на(ны)* гъайрадан этжек.

БАhА (əрс.)—гыммат—дорого. Мыңа *баһа айтды.*

БАШ 1 (əрс., сар.)—салкым, хоша—гроздь. Б(у) үзүмүң хер *вашы* вир кила: ва:р (əрс.).

БАШ 2 (ГТГ, ата, эрс.)—чилимиң теммәки салынән ери—часть кальяна, куда засыпается табак. Чилимиң *башыны* гъачыра:(й)ма (ГТГ); Бар, чилимиң *башыны* гетир вә:рик (ата); Чилимиң *вашы* йа:лы за:т тапдыкъ (әрс.).

БАШАРМАКЪ: дүйө вашармакъ (тек. ах.)—дүйәниң өзүни бир яна, көшегини бир яна ковмак — прогонять верблюжонка и верблюда в разные стороны.

БАШВИЛИТ (сак.) //БАШВИЛ(И)Т (ём. дг.) — паспорт. *Башвилидиң(и)* алышламалы — дийпдирлер Ора:зада:м (сак.); Мы(ны)ң *башвил(и)дини* да:gъы-да алыкъ гитдиле(р) (ём. гб.).

БАШҮZҮМ (нох.)—ири үзүм—крупный виноград. *Башүzүм* аллыла(р).

БАШЫВҮТГҮЛ (ГТГ, ата)—бүтинлей — совсем, безвозвратно. *Башывүтгүлакъ* берейин, саңа гередиң шү волсо (ГТГ); *Башывүтгүл* берсең-ә: алжакъ (ата).

БЕG (нох.) //БЕНИ (әрс.)—бейи—айва. *Беg* дейди, инаха:н (нох.). *Бени:ниң* дә:нес(и)ни верйо:р (әрс.).

БЕGZА:ДА (ГТГ II)—хытайы гавун—сорт дыни. Begza:данам кеs (й)esинлер.

БЕДЕРРӨV (ГТГ, ата) — ябың артыкмач сувуны совмак үчин гошмача газылан яп—дополнительный арык для лишней воды. *Бедеррөvи* сүззүк дүйи ба:лыкъ гөззә:п (ГТГ); Өңкү *бедеррөvден* гъа:лан за:т йо:къ (ата).

БЕДИМЕН (әрс.)—яман—плохой. Олор *бедимендир* дийерти.

БЕЖЕРМЕК (ём. дг., ГТГ)—ясамак, чекмек—смастерить, мастерить, рисовать, нарисовать. Аgъашдан бир гъы:зың су:ратыны *бежерйе(р)* (ём. дг.); Бүgүн *бежерен* за:дым йо:къ дийен йа:ны (ГТГ).

БЕЙЕVА:Н ЭТМЕК (сар.)—эсеван болмак, эсеван этмек—наблюдать, следить. *Бейева:н* этсең билдуро:р.

БЕЙЕМ (тек. ах.)—ёлбашчылык—руководство. Ол хем шол йере *бейем* мерди.

БЕЙЕМЕК (әрс.)—артмак, көпелмек—размножаться, прибавляться, умножаться. Бө:дүн атып йө:рсөлөр, бир а:дамам *бейемез*.

БЕЙИК (гөк.)—улы, узын—большой, длинный. Пычagъың *бейиg(и)ни* әкелagъа.

БЕК 1 (СТГ)—өрән—очень. *Бек акъылza:dasы* волон.

БЕҚ 2 (нох.)—япык—закрытый. Magъazin *бек* bosa гъайтда гелиvер.

БЕҚЕVҮЛ (эрс., тек. ах.)—тоюң ёлбашчысы—руководитель пира. Тойуң *бекеvүли* бекеvүл та:йпасы болорты (эрс.); Шо(ну)ң нүссүннө *векеvүлү* отурорды (тек. ах.).

БЕҚЧИ (тек. ах.)—яткеш—памятливый. О(л) *векчидир.*

БЕЛЕРИТМЕҚ (тек. ах.)—чала дуйдурмак, чала мәлим этмек, чала баш чыкармак — быть немного осведомленным. Һер ким машыны *велериссе* къа:йыллыр-ла. Чала у:жун(ы) *велериссең* ы:зын(ы) ө:зүм оңа:рын.

БЕЛGУША (нох.)—гүлли от ады—название растения. *Белдъуша* деллә(р), бир от va:рти.

БЕЛЛЕМЕҚ 1 (ём. гб., эрс.)—ченемек, ченәп зыңмак, ченәп урмак—прицелиться, прицеливаться, кидать, бить прицелившись. *Беллә:п,* гъысыв и:верди (эрс.); Эл(и)не да:ш алып, эдил келлесиннен *белледи* (ём. гб.).

БЕЛЛЕМЕҚ 2 (эрс., ГТГ, тек. ах.)—ятда сакламак, ятда галдырмак—запомнить, запоминать. Эшден гепимден *беллә:ними* айтйо:н (эрс.); Айдан(ы)нан *беллә:н* за:дым молмоды дийди (ГТГ); Йа:шул(ы)ла(ры)ң көп гүррүң(и)ни йа:т *беллә:вилмә:ннирин* (тек. ах.).

БЕНДИЛ (ём. гб.)—балык тутмак үчин тор гурланда уланылян ёгын танап—трос, применяемый при забрасивании рыболовной сети. *Бендил(е)* а:нетмели волйа:(р)-да:. Аркъасына *бендил* билен даңылыпды ики эли.

БЕҢҢИ (ата, ГТГ, эрс.) //БӘҢҢЙ (нох.)—пешекеш—опиекурильшик. Бир *беңң(и)* а:шнасы ва:рды (ата); Үзүм мишмә:нсең *беңңилериң* би:ри гъара (сыны) сала-на:къ (ГТГ); Гъараz, шу *беңңихәнәләрдә* (нох.).

БЕРИК (эрс.) //БЕРИG (ол.) //БЕР(И)К (эс.) — япрак—лист. Ту:тлорың *бер(и)giннен* вир гъолтуgъ оруң гел (эрс.); Оgълагъа *берig* сы:рып бердим (ол.); Бир а:zаҗыкъ көмек эдагъайsa, *бер(и)к* чапма:на (эс.).

БЕРМЕҚ (ём. гб., тек. ах.)—сатмак — продавать. Magъaззы:мда чейнек *берилйә:н* йа:накъ-да (ём. гб.); Magъaззы:нна йа:gълыкъ *берилйә:*(р) (тек. ах.).

БЕS (СТГ)—әхли—весь, все. *Бes* bozovлар(ы)ны әкелип гъафайду:р.

БЕТ 1 (чов., ГТГ, СТГ)—йүз, кешп—лицо. Мен оң *бетини* гөрмеgей, sesини таны:дырын (чов.); *Бетиңи*

йуvсоң болмойамы (ГТГ); Чавалакълап *бетиңе* sокъарын (СТГ).

БЕТ 2 //ВЕТ (СТГ)—тарап—сторона. Той тутуv ŞиZ *ветде* ба:рмы?

БЕТ 3 (ГТГ)—сахыпа—страница, лист. Эллинжи *вет(и)* ачың. Бир *вет* къа:gъы:зың йо:къмы.

БЕТБЕШЕРЕ // БЕТБЕШЕНЕ // БЕТНОМОЙ (ГТГ II)—эйменч, горкунч—страшный, ужасный. Бир *бетбешере* на:pse, гөрse.

БЕТГӨРҚ (сар., тек. ах., ал., ём. дг., ата, ГТГ)—гөрксүз, бетнышан—некрасивый. Бү телпек сени гъаты *бетгөрк* эдйе (ал.); Бетгөрк кеми йо:къ-ла (ём. дг.); Сакъgъал волмосом *бетгөрк,* бетныша:н болжоgъ экен (ата); *Бетгөрк* vagътыны гөрйең сен онуң (ГТГ).

БЕТЕМА:М (ём. дг., ата, ГТГ) //БЕТЕМА:СЫ (ём. дг.)—эхли, хемме—весь, все. Эртеси *бетема:м* хазы:на:ны кө:кезйе(р) (ём. дг.); *Бетема:м* за:т йа:тдан чыкъды (ата); *Бетема:м* hалкъ ду:ш гелен йере дарgъады (ГТГ); И:ша:н баш волуп, озол гөрүк гиден жа:йларындакы хазы:наларың *бетема:сыны* гөтерйеллер (ём. дг.).

БЕТЕР 1 (ём. гб.)—кэн—много, множество. Уруш деvринне *бетер* докъыларты.

БЕТЕР 2 (ём. гб.)—оңат—хорошо, лучший. *Бетер* сы:ным дүшүп билмеди.

БЕТЕР 3 (нох.)—гайтам, терсине—наоборот, несмотря на это. Пейда bossyн дедим, *бетер* zийэн боллы.

БЕТЖА:РЫ (ата, ГТГ)—бетлагам—человек со вздорным характером. *Бечжа:р(ы)лыкъ* эдер о(л) вилсе (ата); *Бечжа:рыgъой* о(л), за:д дийме (ГТГ).

БЕТЖҮНДҮҚ (ГТГ, ата)—с е р е т: БЕТЖА:РЫ. Бир *бечжүндүк* энесем ма:рды.

БЕТЛЕНМЕҚ (ГТГ)—гахарланмак—злиться, сердиться. Нэ:ме *бетленйең?*

БЕ:ЧGӘ 2 (нох.)—атласың, дарайының гырасындакы зол-зол нагыш—полосы по краям атласа и дарайы. *Бечgэ* шу хи:л vолоды.

БЕЧGЕ 1 (эрс., ём. дг., ата, ГТГ)—жөвениң, теммэкиниң гапдалындан чыкян өсүнтги—боковой отросток джугары и табака. Жөvөниң *бечделеринем* айырмалы (ём. дг.); Жөvөллер *бечделэ:к* гидипдир (ата); *Бечделери* оруп ташл(а) өңүне (ГТГ).

БЕЧЕ (әрс., кыр.)—чага—ребенок, дитя. Ики са:ны молло *бече* болмалы (әрс.); *Бечели* өй ба:zар, *бечеsuz* өй maza:p (кыр.).

БЕЧӘ (нох.)—нахал—саженец, рассада. Мән-ә *бечә* гәрәк дә:л деймән-нә.

БИ: 1 (әрс., сак.)—хан. Худа:йверди *би:* дийен а:дам гелйо:р (әрс.); Бә:шим серда:рың ө:зи *ви:йиң* орнунда отурыв арз со:рады (сак.).

БИ: 2 (әрс.)—мөйүң улы хили—большой паук. *Бийем* мир мө:йдур-дә:.

БИ: 3 (сал.)—ичяндан улы, узын зәхерли мөжек — большое, с длинным туловищем ядовитое насекомое. Гөрсе, ду:р экен *би:*.

БИ:VA:ЗЫ (тек. ах.)—ярамаз адам—плохой, дурной человек. Бир *би:va:зы:(ны)ң* ви:ри окъ атыпдыр.

БИЖЕЛЕМЕК (мех.)—үзүмиң дәнесинден чөпүни айырмак—отщипывать от кисти винограда. *Бижелә:п--бижелә:п,* күйзә: гъуймалы.

БИ:ЗУ:КЪ ЭТМЕК (сар.)—бимаза этмек—беспокоить. Мени *би:зу:gъ* этдиң.

БИ:КЪАСАМ (әрс.)—иң говы—самый лучший. Гийev геленде волса:м, *би:къасам* гъырмызы до:н йапылйо:р.

БИЛВАЙА (ән.) //БИЛВА:ЙА (хас.)—гарлавач — ласточка. *Билвайа* соң геләди.

БИЛДИР (тек. ах., ём. гб., ГТГ) — гечен йыл—прошлый год. *Билдир* визиң улокъон мишig(и)миз ва:рты (ём. гб.); *Билдир* урду вашыма дийеллери (ГТГ).

БИЛЕДУРО (ата, ГТГ)—гөз-гөртеле—явно, открыто. *Биледуро* маң(а) услы:пмы шу: (и)ш(и) этмек (ГТГ); *Биледуро* эдйә:ниң шуми сениң (ата).

БИЛЕК (ГТГ, ата)—колхоз члени—член колхоза. Мы:vo и:шлә:рмен *билекгъой* сиззе (ГТГ); Геллеже, сизем биззе вир *билеg* инди (ата).

БИЛИК (СТГ)—акыл—ум, способность. Түртме *билик* нейлесин.

БИЛИМСЕК (ём. гб.)—соватлы, акыллы—знающий, умный. Хей мыны вилйә:н *билимсек* йо:къмыкъа?

БИЛМЕК 1 (әрс.) — дүшүнмек — понимать, понять. Үч-дө:рт айытйо:рын *билен* йо:къ.

БИЛМЕК 2 (тек. ах.)—өврenмек—научиться. Ол орусча: өкдө, деррөv *билйә:(р).*

БИ:МИЖДЕ (әрс.) — бикәр, ишсиз—бездельник. *Би:мижде* гезмесе болйо:р-да:.

БИНА:ЙЫ (ол.)—оңат, говы—хорошо, хороший. Шүːл Мередиң кирмегəːм *бинаːйыжа* волды.

БИНЕ (мүр.)—йүпек гурчугының иен япрагының галындысы—остатки от тутовых листьев после того, как их ел шелкопряд. *Бине* волсо айырың.

БИːНЧ (нох.)—тертипсиз — недисциплинированный, шалун. Əй, мəниң шуӂagъaz *биːнч* ogълумам хəстə.

БИРДЕЙ//БИРДИː (ГТГ)—хемише—всегда, постоянно. *Бирдей* биз болдыgъой эржешйени. Машыːн *бирдиː* къатнап турупты (ГТГ II).

БИРЖЫВАЙРАːҚЪ (ём. гб.)—бирмеңзеш—схожий, подобный. *Биржывайраːкъмы* бү вилен.

БИРИНЖАВА (кыр.)—гатыкланып ичилйəн түви ашы—акйүврүк—отварной рис с кислым молоком. Бир къаːse *биринжава* этдирип, гетирип къыːzың agъzине йаледипду.

БИРОТОЛО (ём. гб., ата, ГТГ) — серет: БАШЫВҮТГҮЛ. *Биротоло* алаːcagъам молӂокъ (ём. гб.); *Биротоло* вермесең ӊерек гəːл (ата); Бар, *биротоло* сеӊки шү (ГТГ).

БИРӨV (ГТГ, чов.)—бири—кто-то. *Бирөv* сизи соːраːкъ гитди йаӊы (ГТГ).

БИРТЕ (нох.)—бирнеме—немного, несколько. Мениң гъойунла(ры)м сəмизти veли, savух *бирте* хорлады.

БИРТИКЕЖИК 1 (гөк.)—юмрук ялыӂа—с кулачок, маленький. *Биртикежик* чаːgъa.

БИРТИКЕЖИК 2 (гөк.)—азаӂык—немного. *Биртикежик* заːт герек.

БИРТƏːР (ём. гб.) — бирхили—однообразный, какой-то. Эӂем *биртəːр* самсыкъдай.

БИːСЕНДЕ 1 (ГТГ, ата)—ишсиз—безработный, бездельник. *Биːсенде* аːдам йаːны аːйланып йөрме (ГТГ); *Биːсендəːни* тапыпсың сен (ата).

БИːСЕНДЕ 2 (ГТГ)—иш хош якмаян, ялта адам—лентяй, ленивый. Йөрем мир *биːсендəːни* гетирип иːш этдирӂeg-ə:.

БИːТАːПЛАМАКЪ (эрс.)—нəсагламак, нəхошламак, сыркавламак—болеть, заболеть. Булам ики gүнден бəːри *биːтаːплаːп* йаты:р.

БИТГИЛ (ём. гб.)—эхли—весь. *Битгил* оːваːмызың миллети гъазакъ вилен игдирдир.

БИТДЕ (ГТГ)—азаӂык—немножко. *Битде* гъараш, həːзир гелемиз.

БИТДӘ (кыр.)—бир—один. Менем жа:йына барып, *битдәзин* алып геләмән.

БИТИ:Н Ә:ЛЕМ (тек. ах.)—нагыш ады—наззание узора. Бити:н *ә:лем* йакъа: hем салынйа:(р).

БИТИШМЕК (ём. гб.)—оңушмак, разылашмак, барлышмак—согласиться, приходить к соглашению. Биз о(ну)ң вилен *битишдик.*

БИТМЕК (әрс.)—язмак—писать. Бизиң айдәнлар(ы)мызы *битив оты:р.*

БИНА:Р (сал.) — гечиримли адам—снисходительный человек. Дөвлете *би:hа:р* герек.

БИ:hАСА:П//БИ:hЕСА:П (ГТГ, ата)—өрән — очень *Би:hаса:п* гъоvу за:д экен (ГТГ); *Би:hаса:п* мыла:йым йидид экен (ата).

БИ:ХО:СДА (әрс.) — азарсыз, зыянсыз—безвредный. Ийесинден суv hа:нтама болан йо:къ *би:хо:сда* hейva:н болйо:р шылар.

БИ:ЧИ (СТГ) — тансчы—танцовщица. *Би:чилери* би:ледип, сөзлеччек болуп гъы:zы эйердип алып геледу:р.

БИЧМЕК (ГТГ)—өлчемек—отмерить. Жа:й йерини башлыдъың ө:зи *бичип* берди.

БИ:ШЕКИ (ГТГ)—гаты пачак дыкыз этли гавун—сорт дыни. *Би:шеки,* гъаррыдъы:з көп атызза.

БИ:ШИК (ГТГ, СТГ) //БИШИК (ГТГ II) серет: АЛVАНЧ. *Би:шикли:ниң* би:ли ды:нар (ГТГ); *Би:шикден* дүшүп, къавра ги:ри:нче окъамадъа герек (СТГ); *Бишикде* йатан одъланлардан къа:ланы йохмы? (ГТГ II).

БИ:ШИКЧИ (ГТГ)—серет: АТБАКЪАР. *Би:шикчи:ни* гөр, ыранып ду:р:.

БОГЪМА//БОГЪМАКЪ//БОГЪМАЧ (әрс.) — аялларың бөрүги—женский головной убор, берет. *Богъмасы* гъачып батаны хайсы.

БОГЪМАКЪ (кыр.) — гысмак — жать, прижимать. Эммем берен тылла: йүзүк, бармагими *богъупду.*

БОГЪОЗ (тек. ах.)—паласа салынян нагышың ады—название узора. *Богъоз* зийен надъыш салйа:(ры)с, докъойа:н пала:сымыза.

БОГЪУРСАКЪ (әрс.) //БОГЪУРСОКЪ (ём. дг. ата, ГТГ)—пишме—вид жареных лепёшек. Одъулам гъутладыкъ, *богъурсадъ(ы)нам* ийдик (әрс.); Эрти:рки тойо *богъурсокъ* пиширик гида:лы (ём. дг.); Поссукъ йа:

богъурсокъ эда:н (ГТГ); Гъатлама, челпек, *богъурсокъ* гелип йатыр (ата).

БОGЪУШМАҚЪ (әрс.) — басалашмак — бороться в шутку. Гъойуң айт, оgъланлар, гъойуң *богъушма:ң.*

БОЗМАҚЪ (ём. гб.)—йыкмак, сөкмек—ломать. Мен-де та:м(ы)мы *бозҗокъ.*

БОZOV//БЫZOV (СТГ)— гөле—теленок. *Bozov* гелдими?

БОЗУV (СТГ)—дөвмек, ярмак—рубить, разбить, колотить, сломать. Оgъул йалтаsы виле бу:zы сокъуп *богды.*

БОЙ (ән., хас.)—серет: БА:Т. О(л) гъызы *бойа* salдылар (ән.); *Бой* учasан (хас.).

БОЙДА:Р (әрс.)—узын бойлы—высокого роста. Мен кә:н *бойда:рам* дә:л.

БОЙҖӨVӨН (ата, ГТГ)—узын бойлы жөвен—вид джугары. *Бойҗөvөн,* мә:тайры экйек (ата); *Бойҗөvөллери* гъатываш жөvөн шо(л) (ГТГ).

БОЙНОТМА (ГТГ)—ики яшар өкүзче—двухлетний бычок. *Бойнотма-да:* башыңы нә:вилсин.

БОЙУНСА (ГТГ, ата, әрс.)—атың бойнуна өртүлйән эшик—попона, накидываемая на шею коня. Ата *бойунса* герек гъой онда (ГТГ); Дерлик, *бойунсо* волй(о) атда (ата); *Бойунсасыны* тапып гелйо:р атың (әрс.).

БОЙЫGЪМАҚЪ (ём. гб.)—саташмак, душ гелмек—встречаться, сталкиваться, попадаться. Ма:л-диййә:не *бойыgъан* дә:(л)дир-дә:?

БОҚЪУР (ГТГ, ата)—батга, палчык—грязь. *Бокъур* ды:зымыззан гъазуv-да гъаззыкъ (ГТГ); *Бокъуро* ги:рип нә:(ме) аза:р саңа (ата).

БОЛУШМАҚЪ (кыр.)—агламага башламак—начинать, плакать). Сен мениң пери:za:дими да:ре чекимсең деп, йенә a:gълемеgе *болушди.*

БО:Р (ГТГ, СТГ)//МО:Р (әрс.)—хек—мел. Бар, бири:ңиз *бо:р* гетириң (ГТГ); О(ну)ң атына *бо:р* гъа:лды (СТГ); *Мо:р* йа:л(ы) а:къжа за:т волйо:р (әрс.).

БО:РДАҚЪЫ//БО:РДЕКИ (әрс.) — баггоюн—овца, откармливаемая дома. *Бо:рдакъы:ны* сен гели:нчә:н-ә: сакъладыкъ.

БО:РУЙА (ата, ГТГ)—бойра—рогожа, цыновка. *Бо:руйадан* соң селиң ңойуп басы:рдыкъ (ата); *Бо:руйадам* машgъа за:д гъа:лма:ндыр (ГТГ).

БОСАGЪА (ГТГ) — арабаның сандыгының ашагыңдакы арша беркидилйән уҗы дешик агачлары—палки с просверленными концами, скрепляющие кузов арбы с оглоблями. Әлт *босодъа:* дедирик гъойдунмытадъта:ны.

БОССАН (ём. гб.)—дүзлүк—соляные копи. *Боссанда* бир одълан гөрүнйә:(р).

БО:Ш (кыр.)—юмшак—мягкий, свежий. Ата, *бо:ш* на:н алып бер.

БӨVРӨҚ (тек. ах.)—әнсә салынян нагыш—название узора. Ол *вөүрөк.*

БӨКЕ (әрс.)—ёл—дорога, путь. *Бөкә:* чыкъсаң машы:нам гелер.

БӨРЕҚ (әрс.) — гутап — пирог, печеный с мясом или зеленью. Гө:клү *вөрегем* мир гъоvы за:т волйо:р.

БӨР(Ү)Қ (хас.) телпек — папаха. Лайлә дийим инжидән, *Бөр(ү)ки* до:лы күнҗидән.

БӨ:РҮҚ (ём. гб., әрс., сар., ата, ГТГ) — тахя — тюбетейка. Башындакъы *бө:рүдиң* вилен тутув ал (әрс.); Гелнимизиң дикен *бө:рүди* ви (ата); Гъы:злар, йа:(gъ)лыкъ, *бө:рукле(ри)ңңизи* алың (ГТГ).

БӨТӨН (ГТГ, ата)—өзге—другой, иной. Дервөзә:ни шама:л ачы(п) вилмез, *бөтөн* за:т волмоса (ГТГ); Болйа(р), *бөтөн* геп болмаса болоны (ата).

БӨhӨЙ (хас.)—улы—старший. *Бөһөй* гъардашы гирди, бир байый өвүн йарды.

БУGЪДАЙЕҚ (ол.)//БУGЪДОЙОҚЪ (тек. ах.)—от ады—название растения, эгилопс. Арпадъан, *будъдайек* гъойның и:дуран оты (ол.); *Будъдойокъ* йыgъдыкъ (тек. ах.).

БУДАР (әрс.)—кичиҗик гайык—маленькая лодка. Өң *бударлы* гечердик.

БУЖА (хас.)—үзүмиң хошасы—гроздь винограда. *Буҗаsына* бах, ал.

БУЖУВОЙ (ём. гб.)—бу хили—токай. *Буҗувой* волса къассу:н диййә:лле(р).

БУҚЪМАЙ (сар.) //БУҚЪУЛЛЫ:М (әрс.) //БУҚЪУЛМУШУҚЪ (ём. дг.)//БУКЪМАН (сар.)—гизленпечек—игра в прятки. Йа:з а:йларынна ги:желер(и)не *букъулмуш* ойныйас (ём. дг.).

БУҚЪЫВ (хас.)—атың аягына урулян зынҗыр — Цепь для ног коня. Аты *букъывлайды:ң?*

БУЛGЪУР (гөк.)—сув гечирмек үчин эдилйән даш турба—водопроводная труба из камня. *Булgъурам* герек болар.

БУЛНАТМАКЪ//БУЛНУТМАКЪ (ём. гб., тек. ах.)—иризмек, бизар этмек—надоесть, надоедать. Дә:де маңа-да айакъмашшы:н алып бер дийип, зыр *булнада:ды* (ём. гб.); Ол-а: мени *вулнутды* (тек. ах.).

БУЛЧУРА (ём. гб.)—гуйыныңъ агзына цементли дашдан я-да башга затдан эдилйән гораг — ограда колодца из камни. Гъуйы:ң *булчурасына* минип ду:(р).

БУРGЪЫ:МАКЪ (ём. гб.) — ыргылдамак, гымылдамак—шевелиться, качаться, трястись. Ики вакъа: *бурgъы:ма:ң*.

БУ:РДА (эрс.)—япларың совмасы—отводка от арыка. *Бу:рда:ны* йапып, гъатла:н(ы) ача:ймасакъ, аша:gъа суv чыкъан йо:къ.

БУРМА (тек .ах.)—аяга дакылян күмүш шай—серебряные браслет для ног. *Бурмо* ogълонуң айagъ(ы)на дакъылйа:н күмүш шайдыр.

БУРУНТУРУКЪ//БУРУНТУКЪ (ГТГ)—бурундык—верёвочка, привязываемая к палочке, вдетой в нос верблюда. Дүйә: *бурунтукъ* өтүрмесең ovсордо дурмоз.

БУХОРИ//БОХАРЫ (хас.)—печь—камин. *Бухорини:* одупы, тараши:ди йа:р-йа:р.

БҮДӨНЕ//ПИДЕНЕ (гөк.)—нарпыз—мята. *Бүдөне* гетир гөрсин.

БҮЗМЕНЕК (ём. гб.)—бүрмек—кельпиния линейная. *Бүзменек* шо(л).

БҮЛҮНМЕК (ГТГ)—ядамак—устать, уставать, утомляться. Саңа гъарашып *бүлүндүм* мен-ә:.

БҮРНӘМӘХ (нох.)—пүрдемек, пудамак—подрезать (о деревьях). Agъажы *бүрнәмә(ge)* сә:(ни)ң хәкиң йох дей(д)и:д(и)дә.

БҮРС (тек. ах.)—сув дегирменинде перден ёкары гидйән ве ёкаркы дашы айлаян демир гурал—металлическая деталь, двигающая верхний жернов водяной мельницы. *Бүрсүң* айланышы чалтланды.

БЫРА:КЪ (ём. дг., ГТГ) //Б(Ы)РАКЪ (чов.) — эмма, вели—но, однако. Ал *выра:къ* ыра:сым айданмен (ём. дг.); *Быра:къ* йалкъov о(л) (ГТГ); Менем гидертим, *б(ы)ракъ* атым йокъ (чов.).

БӘБОV (хас.)—серет: АВА 1. *Бәбоv* сән шә:рә тидәсән.

БӘЛGЪУША (нох.) — дерман от—лекарственное растение. Буйам гөрди бир *бәлgъуша* vа:р.

БӘ:СЕҠИ (ГТГ, ата)—ярыш — соревнование. *Бә:секә:* гъошулып бир ә:дик алдым (ГТГ); *Бә:секиде* ы:за гъа:лан йери йо:къды мының (ата); Ом мин ар(а)ва дөкүм дөкъҗөк дийип кими *бә:секә:* ча:gъырйаң (ГТГ).

БӘХЙӘ (нох.)//БӘhИЙӘ (хас.)—нагыш — название узора. Бах, шужаgъаз *бәхйә* (нох.).

V

VАVЕЙЛА: (ән.) //ВА:ВЕЙЛА:Н (хас.) //VАVЕЙЛАН (нох.)—үмлүк эйвай—ах. *Vаvейла:*, би нәмәди дедим(ән); *vаvейлан!* Бәхтим йатыпды(р) (нох.).

VАСVАСЫ (ГТГ)—көп сөзлейән, яңра—болтун. *Vасvасы:ң* чыкъыпдыр сениң.

VАТАНДА:РЛЫҠЪ (ГТГ) — ватанчылык — отечественная. *Vатанда:рлыкъ* уршуң энчели:ди ви.

VЕҠИ:ЛАТА (ГТГ II) — пыядаказы—пешие судьи--свидетели при составлении брачного договора. Бири гъызың *веки:латасы,* бири йидит(иң)ки болйе(р).

VЕЛЛЕМЕҠ//VӨЛЛЕМЕҠ (гөк.)—серетмек—смотреть. Йөре *веллесе,* ча:дыр йа:н-йа:на degйе(р). Әпишgеден *веллә:в* отурайыкъ.

VЕРТ (ГТГ)—сув көп вагтларында улы ябың сакасына ташланян йөрите бөвет.—специальная земляная преграда на водоразделе в пору обилия воды. *Верт* көп ташланды сакъа:.

VЕССЕ (әрс.)—жайың пурслериниң аралыгына кесе гоюлян келте агачлар—короткие брусья между балками черного потолка. Кө:не жа:йың *весселери* hа:с көп.

VУРАМАН (нох.)—оюн ады—название игры. Гъойунйатты йа: *вураман* ойун(ы)ны билжәх дәл.

VУРМАҠЪ 1 (ём. гб.) //VУРМАХ (нох.)—санчмак, батмак—вонзаться, колоться, сделать укол. Күreg(и)миң йа:н(ын)нан инне *вурйа(р)* (ём. гб.). Айаgъ(ы)на тикъан *вуруп* йатыпды (нох.).

VУРМАҠЪ 2 (емр.)—ярмак, огурламак—ограбить. Ха:ның хазы:насыны *вуронлардан* икиси gелипдир. Гүллөрде бир gүн Ши:рха:ның хазы:насы *вурулйа(р).*

VУРМАКЪ 3 (гар.)—дегирмек—дотрагиваться. Эмма: ол та:вагъа эл(и)ни-де *вурма:ндыр*.

VӘ:ШИ (гөк.)—горкак—трусливый, трус. Мени *вә:ши* гөрди.

Г

ГЪА:ВА (тек. ах.) //ГЪАЛАВА (ГТГ, ата)—көпүси, көпленӂиси, көпленч—большинство, в большой части, многие из них. *Гъа:васы* а:ласакъал уgъру волмолы (тек. ах.); Гелӂедиң *гъалавасы* гелишди (ГТГ); Ьизем *гъалава* гелер дурордукъ (ата).

ГЪА:ВАКЪ (ём. гб.)—алтынгабак — тыква, цель стрельбищ на праздниках. Гө:кден гъушы гъачыр-йа:(рсы)н, Йерден *гъа:вакъ* учурйа:(рсы)н.

ГЪАВАЛА (гөк.)—сежре—родословная.

ГЪАВАТ 1 (әрс., ём. гб., ата, ГТГ)—гат—этаж. Үч *гъават*, тө:рт гъават ӂа:й ва:рдыр (әрс.); Шонда Гъарры:йоп йеди *gъават* ӂа:йд(а) отурон экен диййә: (ём. гб.); *Гъават-гъават* ӂа:й гөрсөң (ата); Би гъалада ик(и)-үч *гъават* ӂай салынйа(р) (ГТГ).

ГЪАВАТ 2 (гөк.) //ГЪАVАТ (нох.)—төверек—окрестность. Билмейен Къа:къадамы, билмейен аңырдамы, шо(л) *gъаватлардадыр* (гөк.); У(л) *гъаvатда* о:дун гъалмапды (нох.).

ГЪАВРЫШ//ГЪАВРЫШЫКЪ (тек. ах.)—гапма-гаршы—противоречивый. Гуррүңүнүң вир йери *гъаврыша:къ* гелйә:(р).

ГЪАВРЫШМАКЪ (ата, ГТГ) — ялңышмак—ошибаться. *Гъаврышып* ме(ни)нки:н(и) алик гидипдир (ГТГ); Ши мени *гъаврышдырӂакъ* гъолйа (ата).

ГЪАGЪАНАХ (нох.)—овуз—молозиво.

ГЪАДАКЪ 1. (сар., ём. гб.)—пенӂек—пиджак. Эгнине гъадагъ атыв оты:(р) (ём. гб.).

ГЪАДАКЪ 2 (СТГ)—чүй—гвоздь. Гъадагъ(ы) ал.

ГЪАДАЛМАКЪ (әрс., ём. дг.) //ГЪАЗАРЫЛМАКЪ (тек. ах.)—сөмелип дурмак—стоять столбом. И:шидиң agъзында *gъадалып* дур(у)верйо:р (әрс.); Сен нә: *гъадалып* ду:рсуң и:шлемә:ни? (ём. дг.); Нә:м(е) бейдип *гъазарылып* ду:рсуң (тек. ах.).

ГЪАӂЫМАЛ 1 (тек. ах.)—гачалакчы—увертливый. Ол *гъаӂымал* а:дам.

ГЪАӂЫМАЛ 2 (гөк.)—гарры—старик, старуха.

ГЪА:Z (хас.)—шине—клин. Йагъажы *гъа:z инән* айыр.

ГЪАЗАҚЪЫ (әрс.)—түркмени гоюн—туркменская порода овец. *Гъазакъы:ны* gө:ш үчи:н сакълыйо:рыс.

ГЪА:ZАН (СТГ)—хожалык, машгала—хозяйство, семья. Бир а:гъылда йедди йүz элли *гъа:zан* ба:р эди.

ГЪАЗАП (әрс., ём. гб., ата, ГТГ)—гаты, гүйчли — сильно. Би йа:шыма гелип, бөйле *гъазап* келле а:гъра:н(ы)ны гөрмә:нтим (әрс.); Шү:л гөза:gъыр йо:къ, билдир gъазап болды (ём. гб.); А:шлыкъ хейүере *гъазап* болды (ата); Гъазуv-да вир *гъазап* болук гешд(и)-ov (ГТГ).

ГЪАЗМА (ата, ГТГ)—сөзен таяк—палка из песчаной акации. Элинде *гъазма* тайagъы ва:р диййе(р) (ГТГ); Тайagъың *гъазмам* молсо дөvүлйе онда (ата).

ГЪАЗНА (ГТГ)—гәминиң ичиндәки кесе агачлар—поперечные доски в лодке. Айagъы ыра:с *гъазна*: degди-де атың.

ГЪАЗМЫШЛАМАҚЪ (тек. ах.)—азажық, чалажа газмак—чуть-чуть, немножко рыть. Йо:лу вир *гъазмышла:л(ы)* лийдим.

ГЪАЗУV (ата, ГТГ) — газы-хашар—чистка оросительной сети. Бир салкын *гъазуv* гъаззыкъ (ГТГ); *Гъазуvсыз* vagътымыз а:ззы (ата).

ГЪА:ЙА (әрс., гөк.)—гая—скала. Гъа:йа йа:л(ы) огъуллары ба:рты (әрс.); Кә:киликлер гъа:йа:(ны)ң дүйвүнне ду:рдулар (гөк.).

ГЪА:ЙА ЙЕР (әрс.)—тоюнлы ер—глинистое место. *Гъа:йа йерлериң* пахдас(ы) оңат волур, чә:ге йерлериң пахдас(ы) онч(а) оңат болмаз.

ГЪАЙGЪЫРМАҚЪ (ём. гб.) — гысганмак — жадничать. Оннон үчи:м ишвили *гъайдъырма:ң* дийерти.

ГЪАЙЛАМАҚЪ 1 (ём. гб.) — булашмак — испортиться. hava: *гъайлажакъ-да,* шамакъ гъызарды.

ГЪАЙЛАМАҚЪ 2 (ём.)—алжырамак, башагайламак, кеселлемек—растеряться, недомогать. Догъторы *гъайладйа:р* ол (ём. гб.); Шү йерде hемра:жа:н ө:з *гъайла:н(ы)ны* билип, йаңкъы gъойунна:къы сычаның гъу:ржagъыннан чекип, пишиge көркезип-көркезип гъойверди.

ГЪАЙЛА:Н (хас.)—сув чилими—кальян. *Гъайла:ны* чәкәмән.

ГЪАЙНАGЪ (ём. гб.)—вулкан, ериң астындан чогуп чыкян лəбик сув—грязевой вулкан. Машадың *гъайнаgъы* жо:шанда ва:рдыр.

ГЪАЙРАКЪ ДА:Ш (эрс., ата, ГТГ) — чалгы даш—брусок, точило. *Гъайракъ да:ш* йа:лы чаgъыллы йерти (эрс.); Гъайракъ *да:ша* чал пə:ки:ңи гъovра:къ (ГТГ); *Гъайракъ да:шы* ни:рə: gъойдуң (ата).

ГЪАЙРАМАКЪ 1 (ём. дг., эрс.) //ГЪАЙРАV (СТГ) —чалмак—точить, отточить, оттачивать. Гъыркъылыgъы усса: *гъайрадыкъ* гелдиңми? (ём. дг). Пə:ки:ни *гъайра:в* оты:р (СТГ).

ГЪАЙРАМАКЪ 2 (эрс.)—ики адамы бири-бириниң гаршысына өжүкдирмек—натравливать друг на друга, сталкивать друг с другом. А:дам *гъайрамакъ* ха:сийетиң hə:лə:м гъа:лма:ндыр.

ГЪАЙРЫШМАКЪ (гөк.) — угурлашмак, ылалашмак — сговориться, согласиться.

ГЪАЙТАРУV (СТГ)бакмак—пасти. Атам доgъман дуруп, ба:вам йылкъыsын *гъайтарыв* эдим.

ГЪАЙЫМ (чов.) //ГЪА:ЙЫМ (ём. дг.)—дурнуклы—выдержанный. Se(ни)ң экең дым гъайым а:дам экен (чов.); Agъзыңа gъа:йым мол (ём. дг.).

ГЪАЙЫР (ата, ГТГ)—деряның сувы чекилен ери—пространство в русле реки, образовавшееся в результате отступа воды. Болса *гъайыр,* болмаса hайыр (ГТГ); *Гъайыр* гъа:vуны ги:жирə:к болйе(р) (ата).

ГЪАЙЫРМАGЪ (хас.) //ГЪАЙЫРМАКЪ (кур.) — ясамак, оңармак, бежермек — мастерить, смастерить. Ysда муны mazалы гъайырды (хас.); Хум *гъайырмагъам* шондан гъа:лйа(р) (кур.).

ГЪАЙЫРМАКЪ (эрс., ём. дг.)—айтмак, ерине етирмек—петь. Бagъшы, йене бир айдым *гъайыр* (эрс.).

ГЪАЙЫШ (ГТГ, сал.)—нахарың бир гөрнүши, белке—вид лапши, лоскутики. Онойы волса товукъ салып, *гъайыш* эссин (ГТГ).

ГЪАЙЫШ ДУРОVКЪ (тек. ах.)—йыланың гижесине тутулян ады—табуированное ночное название змеи. Йыла:ның а:дына ги:жесине *гъайыш дуроvкъ* диййə:-(ри)с.

ГЪАЛА (тек. ах.)—ёкары—высокий. О(ну)ң *ңаладыgъыны* gөрйə:(р)миң?

ГЪАЛА: (ГТГ, гөк., емр., ём. гб., ём. дг., ата) //ГЪƏЛƏ (нох.) КЪАЛА: (кыр., чов., эрс.)—шəхер, оба, юрт—

город, поселок, село, селение. Гүн дик гүнорта vagъты тә:зе *gъала:* вардыкъ (ГТГ); Йо:л ы:зарласаң *гъала:* варар диййе(р)лер (гөк.); Ө:зүңизем *гъала:дан* чыкъың (емр.); *Гъала:* гитдиле(р) (ём. гб.); Инни gъала:д(а) окъ(а)йа:н волдуңмы? (ём. дг.); Өң би йерлерде көп көːne *gъала:* волон (ата). Кәзи:рдәнәм өːz *гъәләмизиң* а:дамы гәлли (нох.); Э:ла:т къача-къача *къала:gъа* бардъанлар (кыр.); *Къала:gъа* ийвердим (чов.); Оңа Сылта:н(ңы)йа:з вединң *къала:сы* дийо:рлар (әрс.).

ГЪА:ЛАV (СТГ)—салмак, өрмек—строить. Ша:ва:н та:м *гъа:лайду:р.* Керпижи *гъа:лаv* герек ти:zрә:к.

ГЪАЛАКЪ 1 (әрс.)—оюнда ортада (меркезде) гоюлян зат—центр детской игры. *Гъалагъы* гөрнер йа:л(ы) эдиң.

ГЪАЛАКЪ 2 (ГТГ, ём. дг., ата, сар.)—сувда ойналян оюн ады—игра в воде. *Гъалакъ* кимде? (ГТГ); *Гъалагъ* ойна:п йө:рдүк биз-ә: (ата).

ГЪАЛАМ (ём. гб.) //ГЪАЛАМЧЕМЧЕ (ём. дг., ата, ГТГ)—агач чемче—деревянная ложка. Демир чемчә:ни ал-да, *гъаламчемче* вер (ата); Йенем мир *гъаламчемче* gетир (ГТГ); *Гъалам* милен йа:gъыннан ича:(й)саң-да волор (ём. гб.).

ГЪА:ЛАМ (СТГ) //ГЪАМАЙ (ГТГ)—чем, чеме, оңай—удобство, удобный момент. *Гъа:ламын(ы)* тафсаң гъа:р йанар (СТГ); *Гъамайа* gетиржек гъолуп йө:р (ГТГ).

ГЪА:ЛАМАКЪ (ём., СТГ, ал., әрс.)—от якмак—разжигать огонь. Къа:къасы өлдүрйә: (р) ба:gъgъой(ы)ны, *гъа:лайа:(р)* хомча:ны. Дашарда тезек *гъа:ламил(ы)* дә:л (ём. гб.); Оglум, о:ды *гъа:ла* (СТГ); Көмүр *gъа:ласаң,* о:т берйе(р) би(ал.); О:т *gъа:ла:п* дашына gешдик (әрс.); О:жоgъо вир са:закъ *гъа:ла:п,* ча:й ичели:ң (ём. дг.).

ГЪАЛАМПЫР (әрс., сар.)—гызылбурч—красный стручковый перец. Ата:мыз пахы:р пийа:з, *гъалампыр* экме дийерти (әрс.).

ГЪАЛАҢҢЫРАМАКЪ (ГТГ)—гахарланмак — сердиться, злиться. О(л) за:тлара *gъалаңңырайан* а:дам дә:л о(л).

ГЪАЛВАҢ (сак., әрс.)—көп—много, больше. И:ш(и) agъыр, йө:н(е) а:йлыgъы *gъалваңра:къ* (сак.); Та:ва-

gъы *gъалваӈра:къ-гъалваӈра:къ* до:лдурыверсенем зыйа:н этмез (эрс.).

ГЪАЛВЫ:Р (эрс., сар., тек. мар.) //ГЪАЛВИ:Р (ём. дг.)—дэне эленйэн ири гөз элек—сито для зерна. Бир *gъалвы:р* да:ш gетирип берйо:р (эрс.).

ГЪАЛЛОVЧА (тек. ах.)—юкаӈык түӈче—вид кумгана. Гъалхо:зчыла(ры)ӈ hерсиниӈ элинне вир *гъаллоучасы* ва:р.

ГЪА:ЛМАКЪ 1 (кыр.)—батмак, чүммек—увязнуть. Айagъы лайgъа *гъа:лыпды* дизиндэн.

ГЪА:ЛМАКЪ 2 (эрс.)—ятмак, сынмак—переставать, утихать. Гъахарым *gъа:лмыйа:йӂакъ* йа:лы.

ГАЛОVУТ ЭТМЕК (ём. дг.)—алада, гайгы этмек — беспокоиться. Сэхел за:да-да *gъалоууд* эдип йө:рсүӈ сен-э:.

ГЪАЛТАМАКЪ 1 (сак.)—ташламак, зыӈмак — бросать. Муны ит тутан йа:н(ы) эдип, о:рдаха:н(а) элтип, *гъалты:в* урйелер.

ГЪАЛТАМАКЪ 2 (тек. ах.)—дегмек — коснуться, прикоснуться. Чөпө *gъалтама:н* гечмели.

ГЪАЛТАМАН (нох., тек. ах.)—гарып—бедный. Sэн бир *гъалтаман* — дейди (нох.); *Гъалтамаӈ* а:дам чөрөк тапмыйа:(р)-да, кэ:риз(и)ни сатйа:(р) (тек. ах).

ГЪАЛТЫӇ (ата, ГТГ)—чаркандак—ухабистый, неровный. Би *gъалтыӈнан* hачан чыкъаркъа:къ? (ата); Йо:луӈ *гъалтыӈы* йаман (ГТГ).

ГЪАЛЫӇ I (СТГ)—көп—много. Кesими а:z, *гъалыӈ* дэ:л.

ГЪАЛЫӇ 2 (эрс.)—ичмэге чала ярамлы шоррак сув — солоноватая вода, малопригодная для питья. Гъуйы:ныӈ суvы вирнеме *gъалыӈра:къ*.

ГЪАЛЫ:Ӈ 3 (гөк.) — галыӈ — толстый, мощный.

ГЪАМАКЪ (СТГ, ГТГ)—пешмек—галахарис волосатый (растение). Ме(ни)ӈки учуп байатан *гъамакъ* йа:лы (СТГ).

ГЪАММАРЫ (хас.)—дор ат—гнедой конь. Оныӈ аты *гъаммары*.

ГЪАМШАКЪ (эрс.)—гамышыӈ гөрнүши—тростник. *Гъамшакъл(ы)* атызыӈ ӈырасына варып гелдим.

ГЪАМШАКЪЧҮМЧЕ (эрс.)—с е р е т: ГЪАЛАМЧЕМЧЕ. *Гъамшакъчумче*-де сатылйо:н экени.

ГЪАМЫШGЪА:НАТ (ата, ГТГ, тек. ах.)—елек чыкмадык гуш чагасы—неоперившийся птенец. Гөрсө (h)э:-

ли *гъамышдъа:над* экен дийе (ата); *Гъамышдъа:над* экен (h)э:л(и) элдъушун ча:дъасы дийди (ГТГ).

ГЪАМ ЭТМЕК (ГТГ)—тайяр этмек, тайярламак — подготовить, заготовить. Хэ:ли *дъам эден* за:дымыз йо:къ.

ГЪА:НАТ (тек. ах.)—нагыш ады—вид узора. Чырпыда арма:н, *гъа:нат* йа:лы надъышлар волйа: (р).

ГЪА:ННЕПЕР (тек. ах.)—дагда битйэн өсүмлик — название горного растения. *Гъа:ннепер* тэ:жиһорозо дерма:н эдилйэ:(р).

ГЪАНОV (ём. гб., сар.)—яп—арык. Шо(л) йер о(л) vagътда *гъанов* болан (ём. гб.).

ГЪАҢЛАМАКЪ (эрс.)—агнамакъ—валяться, переворачиваться с одного бока на другой. Бир дүйе волса дели:п күлүң үстүнде *гъаңлады.*

ГЪАҢРАКЪ (эрс., ата, ГТГ)—жөвен башының эгрелйэн ери — согнутая кисть джугары. *Гъаңрадъы* дөvgүн(и) айыр, тохуммаш болмаз (ГТГ); *Гъаңракълылар(ы)ны* тохуммаш эчжек (ата).

ГЪАҢСАКЪ (ГТГ)—гасңак, тигриң дашындакы гуршав — обойма колес. Дидир дө: vлен соң, *гъаңсакъ* гъа:ларымы?

ГЪАҢТАР (эрс.) //КЪАҢТАР (кыр)—йылдыз ады—название звезды. *Гъаңтар* а:дъанда чоздукъ (эрс.); *Къаңтар* а:дъды боланда, ба:йодълы sэs берэди (кыр.).

ГЪАҢЫРGЪЫЧ (тек. ах.)—докманың кесеси билен газыгың арасына какылян агач—клин, употребляемый для подтягивания гаруса (шерстяных нитей) в ткачестве. *Гъаңырдъыжын(ы)* улалтмалы.

ГЪАҢЫРСАКЪ (сал., ата, ГТГ, ём. дг.)—кир, хапа—грязь. *Гъаңырсадъы* акъып ду:рмы нэ:(ме)? (ата); Сачың дадъы до:лу *гъаңырсакъ,* йуv а:хыр (ГТГ).

ГЪАПАКЪ (тек. ах.)—дегирмениң гуралы — оборудование мельницы. Ол гъапакъдыр.

ГЪАПАКЪЛЫ (ГТГ)—пити—кастрюля. Гъапакълы:-ны getир, а:йым.

ГЪАПДАЛ (СТГ)—гейим—одежда. Бизиң гейедуранымыz эзки түркмен *гъапдалы.*

ГЪАПМАКЪ I (ём. дг.)—ярмак, дишлемек—кусать, укусить. Бийдөvлети дүйэ:(ни)ң үссүнне ит *гъафар.*

ГЪАПМАКЪ 2 япмак—закрывать. Лукъманы гъуйа: зыгъып, ишиги гъапйо:рлар.

ГЪАПЧА (хас.) — кичи ҷам — маленькая миска. Sizdə *гъапча* ва:р йа йо:х?

ГЪАПЫРGЪА (тек. ах.)—ҷораба салынян нагыш—вид узора на национальных носках. Бир йүзлү *гъапырgъа,* ики йүзлү *гъапыргъа* волйа:(р).

ГЪАПЫРГЪАСЫЗ (эрс., сар.) — чекинҷең адам—стеснительный человек. Ол вирнеме *гъапырдъасызра:къдыр* (эрс.); Ай, ол вир барып йатан *гъапырдъасыздыр* (сар.).

ГЪА:Р (гөк.)//ГЪӘ:Р (хас.)—гахар—гнев, возмущение. *Гъа:рың* гəsse, бурнуны дишле (нох.); Оның маңа *гъəри* гəлəди (хас.).

ГЪАР(А)АТЫШ (тек. ах.)—ашык ойны—игра в альчики. *Гъар(а)атыш* хем ашыкъ билен ойнолйа:(р).

ГЪАРАВА:ЛЫҚЪ (ём. гб.)—балык ады—судак. *Гъарава:лыгъың* этини-де палav(а) атйа:рла(р).

ГЪАРАВАШ (эрс., сар.)—келле яланач—без головного ўбора. *Гъараваш* gезме, гүн өтер (эрс.); Шу vахдың ны:злары көпленч *гъараваш* гезо:рлар (сар.).

ГЪАРАV (СТГ) //ГЪУРОV (ата, ГТГ)—ягдай, хал—положение, возможность. *Гъарауум* йо:къ, гидер эдим (СТГ); *Гъуроvы* йо:къ артыкъ диймə:gе (ата); *Гъуроv(ы) va:ры* гъа:лмасын (ГТГ).

ГЪАРАVӘGИР (нох.) — багыр печень. Мəнə *гъаравəgир* билен өкгəн тапың бер депбиш.

ГЪАРАGЪАДЫР (ГТГ, сар., ата)—хормат—почет. О(л) йа:на барсаң *гъарагъадыр* билен күтүп алйа(р)лар (ГТГ); Инди gөрсөң *гъарагъадыр,* йитирип тапан йа:ны (ата); Ай, ол дуршы вилен гъарагъадыр (сар.).

ГЪАРАGЪА:ШӨЙМӨ (тек. ах.)—өйме яглыгың бир гөрнүши—вид шелкового платка. О(ну)ң ҷелин(и)ниң *ҷарагъа:шөймөсу* ва:рды.

ГЪАРАГӨVУН (ГТГ) — ак йүрек—чистосердечно. *Гъарагөвуум* ми:чə:ре өйүнө варсаң гъа:нат герйе.

ГЪАРАGӨ:ЙЛҮК (тех. ах.) — бимаза ҷалык—взбудораженность, шаловливость. Мен *гъарагө:йлүкдөн* эдйə:ннир өйүтдүм.

ГЪАРАДАҢ (эрс.)//ГЪАРАНАМА:З VAGЪТЫ (ата, ГТГ)—ир эртир—рано утром. *Гъарадаң* вилен турмасаң, йетишивем молан йо:къ (эрс.); *Гъаранама:з* vagъты gелип ду:р (ГТГ); *Гъарадаң* милен ни:рə: варйаң? — дийен (ата).

ГЪАРАЙАПБА:Н (тек. ах.)—дагда битйэн өсүмлигиң ады—название горного растения. *Гъарайапба:ң* бо:(ло)р, бөвүрслөн бо:(ло)р.

ГЪАРАЙО:Л (тек. ах.)—асфальт ёл—асфальтированная дорога. Апышgъа:(ны)ң өң йа:ны *гъарайо:л.*

ГЪАРАЛАМАКЪ (ГТГ)—танкытламак — критиковать. Бизиң бирgъа:дам *гъарала:в* өтди башлыкъ.

ГЪАРАЛЕВСЕ (тех. ах.) — көричеге (кесел ады) — аппендицит. Өң кө:ричегэ: *гъаралевсе* дийердилер.

ГЪАРАЛТGЪЫ (эрс.) — гарантга — пугало. Нэ:ме гъаралтgъы йа:лы волуп ду:рсуң?

ГЪАРАЛУУ (нох., хас.)//ГЪАРАЛУУ• (тек. ах.) — гаралы—слива. Хи:vэдэ satармэн неп *гъаралуу* алып гедэн (нох.); Гъапыда .ики дүйп *гъаралуу* экдим (тек. ах.).

ГЪАРАМАЙАКЪ//ГЪАРАЧЫ (тек. ах., тек. мар.) — өвлат дэл—обыкновенный туркмен, не принадлежащий к привилегированным племенам. Мен *гъарамайагъың* hем hи:леси (hиле—тире ады) во:(ло)рун нийиэ:(р) (тек. ах.).

ГЪАРАМАКЪ 1 (сак., сар., ГТГ, эрс., чов., СТГ) — серетмек, эңетмек, бакмак—смотреть, глядеть. О(л) *гъара:п* дурмыйа(р) (сак.); Йүзүмө *гъара:п,* йылгъыро: би(сар.); Б(у) gелйен түvөрейе *гъара* (ГТГ); Ол волсо гөзүң(и) чокъайдып, *гъара:в* оты:р (эрс.); *Гъараң,* а:хырда (х)элей нэтди? (чов.); Шо(л) zаманда (х)э:ки sөzлемейдуран гъы:z-да *гъарав* отыр эди (СТГ).

ГЪАРАМАКЪ 2 (сак., СТГ, ГТГ)—гөзлемек, тапжак болмак, агтармак—искать. Мунуң гъарындашы ба:р экен дийип, авамы *гъаратдылар* (сак.); Ме(ни)ң өзүм *гъара:п* за:т тапама:къ (ГТГ); Ма:л *гъарайду:рsыкъ* (СТГ).

ГЪАРАМАКЪ 3 (ём. дг., СТГ)—башламак—начать, начинать. Ола(р) гелмэ:(ге) *гъарадылар* (ём. дг.); Уч vezи:риң asлыны so:рашуvа *гъарады* (СТГ).

ГЪАРАПАЧАКЪ (эрс., ГТГ, ём. дг., сар.)—ичинде гурчук өлен хапа пиле—испачканный, грязный кокон. Гъо:за:ның диңе *гъарапачагъы* gъа:лды (эрс.); *Гъарапачакъ* йо:къ дийен йа:ны-ла (ГТГ).

ГЪАРАЧЫ:ВЫН (эрс.)—синек—муха. Гизлэ:к гъойМалы, *гъарачы:вын* васйо:р.

ГЪАРАЧӘ:РШЕММЕ (ём. дг.)—садака, худайёлы—жертвоприношение, поминки. *Гъарачә:ршеммә:* ча-gъырып йө:р.

ГЪАРАЧӘ:ШЕМЕ (ём. гб.)—шаман от—старинный народный обряд, перепрыгивание через костер. *Гъарачә:шеме* болмалы.

ГЪАРАШМАКЪ (эс.)—гарашык этмек, гөз-гулак болмак—присматриваться, стеречь. Һемса:йаларым *гъарашыв* оты:р.

ГЪАРВАКЪ (әрс., ол.)//ГЪАРМАКЪ (ГТГ, ём. дг.) — чеңңек — удочка. Улу ва:лыкълары бы *gъарвакълар* тутмаз (әрс.); *Гъарвадъа* музоv gъойсаң са:з дүшйо:р (ол.); *Гъармадъ(ы)ны* ба:лыкъ алик гиден (ГТГ); Би ва:лыкълары *гъармакъ* вилен тутдум (ём. дг.).

ГЪАРGЪАДИЛИ (тек. ах.)—от ады—вид травы. *Гъардъадили,* гө:кдамакъ дийен отлор ва:р.

ГЪАРGЪАНАН (ГТГ, ата)—бичәре—жалкий, беспомощный. *Гъардъанан* кемпириң ики гөзөм йаgъты болупдыр (ГТГ); *Гъардъанан* нә:дер(и)ни билена:къ (ата).

ГЪАРДАШ (ал., гөк., нох., хас., ән.)—доган, эркек доган—брат. Гъойны көчүрүк гелдим, ики *gъардаш* ики:миз (ал.); *Гъардашлы* гъалла gеплә:р, *гъардашсыз* гъайра (гөк.); Гъыйа:матлых охушуп, *гъардаш* volуп йа:шейжәх дейди (нох.); Би икки *гъардашам* бир гъыza ашыgъ олдулар (хас.).

ГЪАРЛА (сал., сар.)—дерман эдилйән даг өсүмлигиниң ады—название лекарственного растения. Гъырлара *гъарла-да* чыкъыпдыр (сар.).

ГЪАРНАКЪ (ём. гб.)—балык тутмак үчин уланылян гурал—снасти для ловли рыбы. Avал зама:нна *гъарнакъ* вилен тутыларты.

ГЪАРНЫВИ:Р (гөк., сар.)—сүйтдеш—родной (брат или сестра)—*Гъарныви:р* гъардашларыннан гъov(ы) вөрйеди (гөк.).

ГЪАРРЫ—GЪАВАЛ (гөк.) — гарры-гурты — старик; старье. Инди мен йа:лы *гъарры—gъавалдан* нә:м(е) молжокъ дийдим.

ГЪАРТ (СТГ)—гарры—старик. Гъулой *гъарт* devиң элиннен гъутулмagъа хайла ы:slайду:р.

ГЪАРТАЙМАКЪ (СТГ, әрс.)—гаррамак—стареть,

состариться. *Гъартайыпsыӈ* дийду:р (СТГ); Мунуӈ авасы *гъартайан* а:дам (эрс.).

ГЪАРТАЛ (хас.)—бүргүт—орёл. Бу vахтла(р) *гъартал* тутмаймыz.

ГЪАРЧЫН (ём. гб., тек. ах., ата, ГТГ)—ичине дурмуша чыкян гызыӈ эшиклери салнан халы чувал—вид коврового мешка.

Суv акъар чырфын вилен,
Гъы:з gидер *гъарчын* вилен.
Гъойвер оgълан гъарgъа:ны,
Ойнасын ла:чын вилен (ём. гб.).

ГЪА:РШАН (СТГ)—мөӂек—волк. Бир тилки вилә:-ни *гъа:ршан* до:s(т) волупдыр.

ГЪАРЫ (хас.)—фургон. *Гъарыныӈ* үstүндә отурувды.

ГЪАРЫНАSТЫ (нох.) — оюн ады — название игры. Vурушмаӈ, жүптүмтәк, *гъарынаsты* ойнәӈ dеv ай(ы)тды.

ГЪАРЫНДАШ (СТГ) — доган — сестра. Гъы:z *gъарындашымдан* hавар вер.

ГЪАРЫНЖ(А)У:КЪЫ (әрс.) //ГЪАРЫНЧ(А)У:КЪЫ (ГТГ, мүр.)—йүпек гурчугының биринӂи укусы—первая спячка шелкопряда. *Гъарынж(а) у:къус-а* билдирмә:нем. gечйо:р (әрс.); А:къы дайза:ӈ hovha:н-а *гъарынж(а) у:къысыннан* йаӈы турды (ГТГ).

ГЪАSSEVИ (ән.)—тара—домашний ткацкий станок. *Гъassevиниӈ* кенарин
Пәт әтдилер, йа:р-йа:р.

ГЪАSЫР (хас.)—секи, ятылян ер — топчан. Турды *гъasырдан* дүшүv, көшкә айланды.

ГЪАТ(Ы)АШ (сар., тек., мар.)—палав—плов. Гелен мы:хма:нлара *гъатсыаш* виширик гъойды (сар.); Шу vүнки вишен *гъат(ы)аш* өрә:н сүйӂү волупдыр (тек., мар.).

ГЪАТМАКЪ (әрс.)—гатамак—быть черствым, жестким, затвердеть. Сачagъ(ы) экит, на:н *gъатмасын*, гъузы:м.

ГЪАТРА:Н (СТГ) — смола, гудрон —смола. Бир чапчакъ *гъадра:н* гъайнадып salыныz.

ГЪАТЫGЪУЛОКЪ (ГТГ, ата)—серет: БЕКЧИ. Хыдыр а:gъа *гъатыgъулоgъ* а:дамды (ГТГ); *Гъатыgъу-*

лодъ а:дам gерек се(ни)ң би за:тла(ры)ңны билмэ:(ge) (ата).

ГЪАТЫ:М (эрс.)—йүплүк—нитка. *Гъаты:м* йа:нжакъ ни:чgедир ол.

ГЪАТЫРМАКЪ (эрс., СТГ)—гататмак, доңдурмак—сделать твердым, затвердеть. (А)ша:gъ(ы)на:м си:му:т дөкүк *гъатырдым* (эрс.); Да:шдан *gъатырлан* а:дам тапылан (эрс.); Гъуйлуп-гъуйлуп *гъатырлан* (СТГ).

ГЪАФУV (СТГ)—иймек—есть, кушать. Шоннон гъа:ршан у:лы гъуйрудъы *гъафаду:р-да* өлөду:р.

ГЪАФЫ (гөк.)—түрме—тюрьма. Оны тутуп, басйа:-(р)лар *гъафа:*.

ГЪАФЫРГЪА (СТГ)—гапдал—бок, сторона. Булар йо:луң *гъафыргъасында* ашыgъ ойна:п ду:рлар.

ГЪАЧАР (ГТГ)//КЪАЧАР (чов., ём. дг.) — гулажын, түве — двухгодовалая телка. *Гъачары* па:да: gъошукъ гъайтдым (ГТГ); *Къачары* sagъмы:дыран болсаң, чай вер (чов.).

ГЪАЧGЪЫ (эрс.)//ГЪАЧGЪЫНДЫ (сак.)//ГЪАЧЫНЧЫ (мүр.) — гачгак—беглец, дезертир. Шо(л) дөvүрде *гъачgъа:м* көпти (эрс.); Бе:шим көп vахт чөлдэ *гъачgъынды* а:дам болукъ гезди (сак.); *Гъачынчы* волуп, гъачып-тезип йөрөн (мүр.).

ГЪАЧЫР (эрс., ГТГ)—гатыр—мул. *Гъачыр* вирнеме тапавутлыра:кь волйо:р (эрс.); Эшекми, *гъачырмы,* бир за:д-а: миник гелди (ГТГ).

ГЪАЧЫРЫМ (ата, ГТГ)—бахана—причина. Бермежек гъолса *гъачырым* эдер о(л) (ГТГ); *Гъачырыма* йо:л gъа:лмад(ы) инди (ата).

ГЪА:ШАGЪАЧ (ём. дг., ата, ГТГ) — эйвана гоюлян эсасы улы агач—передняя опорная балка веранды. Ба:зара *гъа:шадъач алсаңам* дүшйе(р) (ём. дг.); Эйvа:на волжакъ бир *гъа:шадъажым* ма:р (ата); Б(и) адъажың *гъа:ш(а)* эжи:з вола:(й)маса (ГТГ).

ГЪАШАЙЫ (хас.)—машал гоюн—белолобая овца. *Гъашайы* гъойын они:ң иди.

ГЪАШGЪА (СТГ)//КЪАШGЪА (ГТГ) — сакар —белолобый. О(ну)ң аты *гъашgъа* (СТГ); Мэ:м(м)единң вир *къашgъа* аты волон (ГТГ).

ГЪАШЫКЪ//ГЪАШШЫGЪ (сак., хас.)//КЪАШЫКЪ (ГТГ)—чешче — ложка. Ики санакъ *гъашыgъам* сал (сак.); Гъашшыgъ инэн йе: (хас.); Йене бир *къашыкъ* ал (ГТГ).

ГЪАШЫХЧИМЧӘ (нох.) — чемчӗ—ложка. Ики sa:ны гъашыхчимчә **алаgъойды.**

ГЕВЕЖӖ (СТГ) —кежебе—свадебный паланкин, устанавливаемый на верблюде. *Гевежӗ* этду:рлар то:йда.

ГЕВЕЧ (гар.)—чишик, пөкген, гәбе—толстяк. Vуруп ителә:п:—Тур, *гевеч*—дийип къоvйо(р).

ГЕVШИЛЛЕМЕК (ём. гб.)—көнелмек—устареть, износиться. Кө:нерә:к *гевшиллә:н* до:нлы да:v(а)этди.

ГЕ:ЖӘГЪУШЫ (нох.)—ярганат — летучая мышь. Өй(ү)мүгүң ичинә бир *ге:жӗgъушы* gирди.

ГЕЛGИНДИ (сак., ГТГ) — гелмишек — пришелец. Ижә, сен *гелдинди* а:дам дийен гүррүң(и)ни gъой (сак.); Мен(и) нә:(ме) *гелдинди* диййеңми сен? (ГТГ).

ГЕЛИНВИ:ВИ (гөк.)—гелнеҗе — сноха, жена старшего брата. *Гелинви:вис(и)н(е)* айдыкъ гъайтдым.

ГЕЛИШДИ (тек. ах.)—ашык ойны—вид игры в бабки. *Гелишди* ойнолонно ашыкъ зыңылйа:(р).

ГЕЛМЕК (ём. гб., СТГ)—чыкмак—(навстречу) выходить, выйти. Шыннан gидерсиң, өvүңден бир чина:р *гелер* (ём. гб.); Байатыр эдим, а:лдымдан бир ар(а)валы ногъайлар *гелди* (СТГ).

ГЕНЖЕ (ГТГ) — яш — молодой. Хә:зирликчә: биззе *генже* пагъта йо:къ.

ГЕҢЕЛМЕК (эрс.)—гең галмак, геҥ гөрмек—удивляться. Шоңо даңа-да *geңелип* ду:р.

ГЕПЛОVЖЫ (күр.)—геплейән адам—говорящий. *Геплоvжы* ди:va:на volso, диңлоvжы да:на gерек.

ГЕРGЕНЕК (ём. гб.)—гаңрак — крюк. Шота:(й)да:-къы йатан *герденеди* гетира:(й)-да.

ГЕРДЕК (гөк.)—туты—занавес. Ңавары *гердекдә:ки* gелиннен, чөлде гезйен чо:паннан со:ра.

ГЕРДИ (ата, ГТГ)//ГЕРДИЙА:GЪЛЫКЪ (эрс.) — елйыртан яглык—вид ситцевого платка. Бир *гердийа:gълыgъ-а:* до:лдурҗакъ (эрс.); Бир gъошо *герди-д(е)* ал (ата); *Герди:(ни)ң* гъошосын нә:(ме)ден алдың? (ГТГ).

ГЕРЕҢ (сар., ём. дг., ГТГ)—кер—глухой. *Гъурва:ңңерең* тә:зе жа:й салды (ГТГ); Гереңдир о(л) (ём. дг.).

ГЕРЕҢ ВОЛМАКЪ (эрс., сал., сак.)—укудан галмак, ядамак, галмагал этмек нетиҗесинде, келләниң сәмәп дурмак ягдайы—утомление из-за шума, недосыпания. Гъы:gъырып, *гъерең* этйо:рсың а:дамы (эрс.); Ол *gерең* волан йа:лы вола:(йы)пдыр (сар.).

ГЕТМӘХ (нох.)—бармак — дойти, доходить, приходить. Өйүнә *гедәд(и)-дә:* «Айа:л, сәнә түкәнмәz za:т гетирдим» дейди.

ГЕЧИGЪУЛАКЪ//ГЕЧ И GЪУЛОҚЪ (сар., ём., гб., ГТГ)—пишме—вид пирожков (без начинки). Эжекең *геч(и)gъулакъ* пиши(ри)в оты:(р) (ём. гб.); Чаваты, *гечиgъулокъ* эдип гъутлосокъ волор-да (ГТГ).

ГЕЧЕМЕН (гөк.)//ГЕЧӘМӘР (хас.) — земзен — варан. *Гечемен* волон йеринде йыла:н волмазмыш (гөк.).

ГЕЧМЕҚ (чов.)—гирмек—заходить, зайти, входить. Шул өйүң ичине гъуш-гъумур *гечмезин.*

ГЕШДЕК//ГЕШТЕК (әрс., сар.) — деңңене —складчина, в складчину. *Гешдек* йа:лы за:тлар инди gъа:лды (әрс.); Ахшам бизлерем *гештекден* ги:ч ча:шдыкъ (сар.).

ГИ:ЗЛЕНЖӘҚ (ём. гб.)—гизленпечек—игра в прятки. Аvал зама:ннар оgълалла(р) *ги:зленжәк* ойна:ртыла(р).

ГИ:Z(У)ЙӘ (нох.) //ГЪЫ:ЗА (гөк.)—гыз доган — сестра. Үш sa:ны *ги:z(у)йәм* ма:р (нох.); Шы:хверди:ниң *гъы:засы* сеgсен йа:шындакъа: gүррүң верди (гөк.).

ГИЙА:ВЕНТ//ГИЙӘ:ВЕНТ (ГТГ, ём. дг.) — нешекеш—опиекурильщик. О(л)-да *гийа:вент* болан (ГТГ); Ол-а: *гийә:вент* гъыжакъчыдыр (ём. дг.).

ГЪИЙИGӘ:РИҚ (нох.)—овнук эрик—мелкий урюк. Буҗагъаz *гъийигә:рик,* у халvал(ы) э:рик деймән.

ГИЙӨVЕ ВЕРМЕҚ (СТГ)—дурмуша чыкармак — выдать замуж. Он(и)ки йа:шымда мени *гийөve вердилер.*

ГИЙӘ: (гөк.) //ГИЙА: (ата, ГТГ)—от—трава. Гө:кден нем даммаса, йерден *гийа:* гө:gермез (ата); Шүйл гъурокъ гелдими, *гийа:* гө:gөрмеди дийе (ата).

ГИЛ (хас.)—палчык—глина. *Гил* гъурры олады.

ГИЛВЕНТ (тек. ах.)—кәризиң палчыгыны чекип чыкарян адам—человек, вытаскивающий глину из колодца. *Гилвентлер* ыла:йдан но:лы то:рва:ны ы:зыннан сүйрөшүп гелйә:ннирлер.

ГИЛЕМ (ол.)—килим—палас. Токъы:дуро:н *гилем(и)миз* уннам йаgъшы.

ГИ:Л(Е) ЭТМЕҚ (сак., әрс.)—өйкелемек, өйке этмек—обижаться. Оgълан менден *ги:л(е) эдйе(р)* (сак.).

ГИРИНМӘХ (нох.)—(сува) дүшүнмек, ювунмак—купаться. Ө:рдә *гиринәли,* бө:рдә syva *гиринәл(и)* лэп, syva *гириннилә(р).*

ГИ:РИШКЛИ (әрс.)—башаржан, оңшуклы — способный, уживчивый. Ча:ра:м гъаты *ги:ришкл(и)* ogълан экен.

ГИТДИРМЕК (мех.)—ибермек—посылать, отправлять. Бугъдайайам *гитмели* волса *гитдирйэ:(р)*.

ГИТМЕК 1 (гөк.)—дынмак, гутулмак—избавляться. Мэ:ммет*ж*а:н улы гъайгъыдан *гитди*.

ГИТМЕК 2 (тек. ах., ГТГ)—акмак—утекать, течь. Гъышына суулары Ахал(а) *гитди* (тек. ах.); Суу атыза *гидип* йаты:р, ба:гълайан йо:къ (ГТГ).

ГИТМЕК 3 (мүр.)—гутармак—кончить. О(ну)н ди:ш угъры *гидипдир*.

ГИТМЕК 4 (әрс.)—сайылмак, гирмек—входить. Олам ө:з ра:йына бир урыгъ vели, гъара: *гитйо:р*. Арыкъ дий(й)о:н о:васына *гитйо:рыс*.

ГИ:ЧГЪУРУН (ГТГ)//ГИ:ЧГЪУРУЙН (тек. ах.) — гижара, агшам—к вечеру, поздно. *Ги:чгъурунам* булар гелер йа: гелмез (ГТГ); Дүйн *ги:чгъуруйн* өйдөн чыкъыв угъродум (тек. ах.).

ГИШМИШ (тек. ах.)—от ады—вид трваы. *Гишмиш*, а:жытере дийен от ба:р.

ГЪОVА (нох.)—бедре—ведро. Ogълан *гъованы* саллады.

ГЪОВЗЫ (ём. гб.) //ГЪОВДЫ (ата, ГТГ) //ГЪУДЫ //ГЪУТЫ (нох.)—серкеч—футляр для пиалы. Шоннон на:лан ине шү *гъовды* (ГТГ); ha:zыр у(л) йох, *гъуды* дийдилэ(р) (нох.); Шү *гъовды* меннен со:ра:ны (ата).

ГЪОVЛУХ (нох.) — ювлук — праправнук. *Гъовлудийэм* алыкъ гэлэди.

ГЪОVНАМАКЪ (әрс.) — ганыматламак, ганыматлашмак — улучшаться, улучшиться. Йедди гүнде *гъовнадывилмесем* мен гүнэ:кэ:р.

ГЪОVОСҮЙРЭ:Н (тек. ах.) — кэризде гованы чекйэн адам—человек, вытаскивающий ведро из кяриза. Гилвендиң, *гъовосүйрэ:ниң* волйа:(р).

ГЪОVОТАНАП (тек. ах.)—гуюдан сув чекмек үчин уланылян йүп—веревка, тянущая ведро из колодца. Гелнежэ, *гъовотанапыңыз* ва:(р)мы?—дийди.

ГЪОVРАV (СТГ)—гурамак—сохнуть, высохнуть. Гъовра:п *гъа:лыпдыр* асыл.

ГЪОVУШ (ём. дг., гар., емр., чов.)—мал оты үчин гүр экилйэн жөвен—густо засеянная кормовая джугара

(сорго). Йорунҗо волма:нсоң, *гъоvуш* сепдира:(й)дым (ём. дг.).

ГЪОVШУV (СТГ)—яшмак—заходить. Гүн *гъоvшан* мардада өйө байатыр эдим.

ГЪОЖҖОЛМОКЪ (тек. ах.) —гаррамак—стареть, состариться. *Гъожҗола:йыпдыр,* озол йесер а:дамды.

ГЪО:З (ём. гб.)—бет, догумлы—шалун, смельчак. *Гъо:зайт* мы(ны)ң нө:зи.

ГЪО:ЗА 1. //ГЪО:ЗО (эрс., тек. мар.)—говача—хлопчатник. *Гъо:за:ны* ата-вавалар(ы)мызам экйо:рты (эрс.); Мен шу vүн *гъо:заны* кә:н йыgъдым (тек. мар.).

ГЪО:ЗА 2 (эрс. тек. мар.)—пиле—кокон. Кирмедиң *гъо:засыннан* сәһел улура:къдыр (эрс.); Гъурчукъдон алнан *гъо:зо-д(о)* эсли ва:р (тек. мар.).

ГЪО:ЗАЖЫКЪ (эрс.)—өсүмлик ады—название растения. *Гъо:зажыgъың* дә:нес(и)ни йенҗип, у:н йа:л(ы) этмели.

ГЪО:ЗАҚЕПБА:Н (ол.)—пиле сатян—торгующий коконом (шелком). Ши пиллеки демир медези:ниң жа:йында *гъо:закепба:н,* бүрүнчкепба:н ба:рты.

ГЪО:ЗАЧӨП (эрс.) //ГЪО:ЗОПА:ЙА //ГЪОVАЧАПА:ЙА (ГТГ)—говачаның чөпи—хворостина хлопчатника. *Гъо:зачөп-э:* йене gетирмели (эрс.); *Гъоvачапа:йа* алынды и:рден (ГТГ).

ГЪОЙАН (СТГ, хас.) //КЪОЙАН (ГТГ II) — товшан — заяц. *Гъойаны* гъамч(ы) өлдүрер (СТГ).

ГЪОЙБЕРМЕК (чов.) //ГӨЙВЕРМЕК (ата) — ибермек — посылать, послать. Йо:л и:шине гиденлериң а:рты:нан Жүмәни *гъойвера:(й)дым* (чов.); Ону:нча Гөзл(и) ата:ны *гөйверйе(р)* (ата).

ГЪОЙБӘРМӘХ: (ән) о:т гөйвермек (тек. ах.) — от бермек, отламак — зажигать, зажечь. От *гъойбәрдиләр* одуниң ашагъазиндән (ән.); Тамдыра о:т *гөйверейин* (тек. ах.).

ГЪОЙМАGЪ (хас.) — сакламак—вложить, вкладывать. Гъazы бир гъабый ичиндә *гъойуv,* апаруv па:тшаный өңүндә гъойды.

ГЪОЙМАКЪ 1 (ГТГ)—алмак—взять. Пулы йа:ныңа *gъой.*

ГЪОЙМАКЪ 2: колъ гъоймакъ (ол.)—гол чекмек — расписаться, расписываться. Сен къол *gъоймадыңмы* нә:?

ГЪОЙМАКЪ 3 (сак.) — ибермек — посылать. Хы:va ха:н(ы)на са:ччы *гъойукъ* гөрйе(р) vөли, булам бермийе(р).

ГЪОЙМАХ 4 (нох.)—гойбермек—отпускать, пускать. Йенэ гүvэ чихмәсәң, хе:ч жерэ *гъоймейди* сәни.

ГЪОЙУНЙАТТЫ (нох.)—оюн ады — название игры. *Гъойунйатты* йа: vураман ойун(ы)ны билжәх дәл.

ГЪОЙУНSӘМИРТӘН (нох.)—семзек — портулак. *Гъойунsәмиртәннән* дойдурдуңмы? — деди.

ГЪОЙУНЧЫ (СТГ) — гоюн чопан—пастух. *Гъойунчы:ны* hо:рлама:ңыz.

ГЪО:ЛА (әрс., ГТГ) — аялларың шай-сепиниң бир гөрнүши—вид женского украшения. *Гъо:ла:ның* ики тарапы ни:чge, ортасы тоgъалакъ волйо:р, ичинненем йүп gечйо:р (әрс.).

ГЪОЛАКЪ (сар.) //ГЪОЛОКЪ (тек. мар.) сапанда атмак үчин палчыкдан тайярланылян тогалак кесек — камень, изготовляемый для пращи. Сапана *гъолакъ* гъovy воло:р (сар.); *Гъолодъы* ла:йдан эдйэ:(р)лер (тек. мар.).

ГЪОЛАН (нох.) //ГЪОЛОН (гөк., ём. гб., ём. дг.) — өрүлип тайярланылян чеки—подпруга. Инаха:н *гъолаңы* салдыла(р) бир хөvлүйэ (нох.); Сачыны *гъолоң* йа:ны эдип йө:(р)-дэ (ём. гб.); Өйүң *гъолоңуны* чекишик гиссене (ём. дг.).

ГЪОЛЛОШМАКЪ (чов.)—эллешмек, саламлашмак—здороваться, здороваться за руку. Эй, ата, гъолуңы ал, *гъоллошалы.*

ГЪО:ЛОGИ:Р (ГТГ, ата)—тамың үстүни лай билен беркитмек—смазывание крыши домов глиной. *Гъо:лоgи:р* къайда hэ:ли (ГТГ); Битирип *гъо:лоgи:р* этди жа:йыны (ата).

ГЪОЛОЙSЫZ (СТГ)—гөврели—беременная. Гъы:z *гъолойsыz* болуп башлайду:р.

ГЪОЛТУКЪТӘЙ (хас.) — бегейик — ластовица. *Гъолтукътәй(и)ни* тикәсән.

ГЪОЛЧУРЛУ GЪОЧОКЪ (тех. ах.) — нагыш ады — вид узора, вышивки. *Гъолчурлу gъочокъ* бо:(ло)р.

ГЪОНАХ (нох.) //ГЪОНАКЪ (ата, ГТГ, гөк.)—дара меңзеш дәнели экин—вид зерновых. У гъэри:п бир а:zaжык йерини *гъонах* экипбиш (нох.); Дары, *гъонокъ* биши:нчэ:, орулдукъ-да гъырылдыкъ (ГТГ); Дары вилен

gъонодъы вир йерде voйды, сайласын нийди (гөк.); *Гъонодъы* көп экердик (ата).

ГЪОНМАКЪ 1 (ём. гб.)—гөчүп бармак — переселиться. Гъачып, А:къгъуйа: *gъонупдыкъ*.

ГЪО:НМАКЪ 2 (сак., гар., мех., ём гб., ол.) — гонмак—приземляться, садиться. Ол-а: маслыкълара *gъо:нуп*, гъайдып gелмеди (сак.); Онсоң өвөй эжеси вилен къа:къасының гъапдалына *gъо:нйа(р)* (гар.); Бир *тарапына* gъо:нан синек өлүпдир (мех.); Ол хоразын *гъо:нан* йер(и)не барып, көп акътардым (ол.).

ГЪОНОКЪБА:Й (СТГ)—өй эеси—хозяин дома. Гели:нче гъонокъ уйолар, геленsоң *гъонокъба:й* уйолар.

ГЪОНОКЪЛАV (СТГ) — мыхман алмак, мыхманламак — принимать гостя. Biz suzi *гъонокълайдурыs*.

ГЪОНУV (СТГ) — ятмак—ночевать. Бизде ики ги:же *гъонуп* гитди.

ГЪОПМАЛЫ (мур.)—ашык ойнуның бир гөрнүши—вид игры в бабки. *Гъопмал(ы)* ойна:рдыкъ.

ГЪОПО (ата, ГТГ)—хышаның дүйби, төннеси—корень камыша, эриантуса. *Гъопо* къөvлэ:п, йер ашдыкъ (ата); Бизе *гъопо* көvлэң—дийик гидени бирgъа:дың (ГТГ).

ГЪОР (эрс.)—күдәниң бир бөлеги, хатары—часть, слой стога. Күдэ:ни *гъор-gъор* эдип бассаң, йүклемэ:н(е) аңса:т волйо:р.

ГЪО:РА 1 (эрс.) дегирменің богазы—жерло мельницы. Оңа degирменің *гъо:расы* дийилйо:р.

ГЪО:РА 2 (эрс.) дегирменің богазына бирбада сыгып билиән дәнәниң мөчбери—количество зерна, вмещающегося в жерло мельницы. Бир *gъо:ра* вугъдайам бермэ:нти.

ГЪОРGЪОН (ол., СТГ)—гала, шәхер, мекан—город, крепость. *Гъоргъоның* үсдүнде ди:vа:л, гъышлagъ даңа:м ма:рты (ол.); Атың, ма:лың *гъоргъоныsың*, гъа:рып гъа:рлы да:gъа меңzэ:р (СТГ).

ГЪОРКҮЙЗӨ (тек. ах., ГТГ, сар.)—ичи сырчалы улы күйзе—большой эмалированный кувшин. Ики са:ны *гъоркүйзэ:ни* тута:ймалы во:(ло)рмукъа:н өйүдйэ:н (тек. ах.); *Гъоркүйзэ:ни* варыкъ гөрди (ГТГ).

ГЪОРМАКЪ (гөк.)—йыкылмак, юмрулмак — обваливаться, обрушиваться. Инжириң дийминдэ:ки degирмен инди и:денмэ:н *gъорды*.

ГЪОРО (СТГ)—хаят—забор. Гө:g өйүң да:шдан *гъоролы.*

ГЪОРОМ (тек. ах.)—чак, чен, мөчбер—объем. Сүйдуниң *қоромуны* вилмел(и) во:(ло)р.

ГЪОРТ (хас.)—мөжек—волк. *Гъорт* йыхыпды, мөжәй йе:пде.

ГЪОРУМ (ём. гб.)—гайыгың ики гапдалы—края борта лодки. Шум ажала доgъры бакъып, дурды *гъормуң* гъырасында.

ГЪОhОНЧ (тек. ах.) — эйменч — страшный. Бир *гъоhонч* за:т воллы.

ГЪОЧGЪАЧАКЪ (ём. гб.)—гышда болан гузы — ягненок, родившийся зимой. *Гъочgъачакълары-да* gетирмелимишдик.

ГЪОЧОҚЪ (тек. мар.)—улы—большой. hа:н мыйра:пмы, *гъочоқъ* сакъгъаллы?

ГЪОШОGЪ(У)НО (тек. ах.)—гезегине—поочереди. Айа:ллары *гъошоgъ(у)но* докъойа:(р)лар экен.

ГЪОШОРЛОМОҚЪ (тех. ах.) — билден тутмак — ухватиться за пояс. Менем *гъошорлодум* вели:н, agъсакъ айagъа чилли.

ГЪОШУКЪ (күр.)—гошгы—стих. Би йө:не *гъошукъ* би, а:шыgъ айдым(ы)на gи:рмейе(р).

ГЪОШhА:НА (әрс.) — өй, жай—дом. Эмлекда:рың *гъошhа:насы* Гъаркъындаты.

ГӨVДҮШ (әрс., мүр., хас.)—сүйт сагмак үчин уланылян агзы гиң, дүйби инче, голча ялы, ики гулаклы гап—кувшин для молока, кринка. *Гөvдүшде* сүйдем ма:рдыр (әрс.); Гъады:мы hелейлериң *гөvдүши* бо:(ла)рды (мүр.).

ГӨВӨЛЕҚ (әрс.)—көмелек—гриб. *Гөвелеg* ийдим ду:з вилен.

ГӨVӨЧ (тек. ах.)—пити—кастрюля. Йа:gълы *гөvөжү* **сүйшүрсөнө.**

ГӨVҮРРӘХ (нох.)—доңйүрек—бессердечный. Кә:z адамла(р) *гөvүррәх* волат-да.

ГӨ:GЪОЙУН (әрс.)—гөгейин— овод. Ик(и) эшек депишер, а:расында *гөgъойун* өлер.

ГӨ:GЪУ:КЪЫ (ГТГ)—йүпек гурчугының үчүнжи укусы—третья спячка шелкопряда. *Гө:gъу:къысыннам* а:з иймейе(р) gъурчукъ.

ГӨДЕК//ГӨДӨК (әрс., сак., сар.)—яш йигит, жахыл—парень, молодой человек. Сиз йа:лы *гөдек* vахды-

мызда деңнен(е) эдертик (әрс.); Йа:нында виз о:ва:ның *гөдеклериннен* ви:ри волан во(л)са-ha гъойвермести (сак.); *Гөдөк* vахтында гъошуgъ gъошмagъа башлады (сар.).

ГӨДӘЛӘҚ (кыр.) — ялаңач — голый. Бириниң гөйнәgи дүшәди, *гөдәләк* болады.

ГӨЗЗЕМЕҚ (ём. гб., ол.) //ГӨЗЛЕМЕҚ (эс., әрс., чов.) //ГӨЛЛЕМЕҚ (гар., емр.) //ГӨЛЛӘМӘХ (нох.)—серетмек—смотреть. Келлесиннен йыртыкъ телфеg(и)ни айрып: «Ишти *гөззә:ң,* шо(л) gъы:з мен волмалы» дийенмиштик (ём. гб.); О(л) маңа *гөззейе(р)* (ём. дг.); Хо:п, мейли, мен *гөззә:к* гөра:(йери)н (ол.); Кейпине *гөзли:version,* хей көп za:тлар өтүпдир (эс.); То:(vy)-gъы окъла-да gъойвер, осоң ы:зыны *гөзлеме* (әрс.); А:къsакъал гөзүниң тейинден *гөзлә:п* йаты:р (чов.); Оgълум, сен гъоркъма-да гъуйы:(ны)ң ичине бир *гөлле* (гар.); Ат эйеси даш шыкъып *гөллесе,* аты йо:къ дийе(р) (емр.); Ай, ба:лам, гөллә нә:ме va:р өйүң ичиннә? (нох.).

ГӨЗЗЕМЕҚ 2 (ём. гб.)—сакламак, эклемек, серетмек—содержать, следить. Даvарламмыза *гөззежек* а:дам-да йо:къ.

ГӨЗЗЕШМЕҚ (ём. гб.)—гарашмак—ждать, ожидать. Ата: *гөззешсек,* гела:са гиссек-де волар.

ГӨЗЙА:Ш ЭТМЕҚ (ём. гб.)—агламак—плакать. О(ндан)соң гъы:зыны гъуҗокъла:п *гөзйа:ш эдйә:(р).*

ГӨЗЛЕМЕҚ (әрс.) — гарашмак — ждать, ожидать. Бир gүн, ики gүнем мә:ши:не *гөзлә:в* отурсакъ.

ГӨЗӨНӨҚ (тек. ах.) //ТӘ:РИМ ГӨЗӨНӨҚ (ата, ГТГ) — нагыш ады—вид узора. *Гөзөнөк* дийен hем нагъыш ва:р (тек. ах.); *Тә:рим гөзөнөк* гъы:зла(ры)ң бө:рүg(ү)не салыйа (ГТГ).

ГӨZҮҚМӘХ (нох.)—гөзе илмек—показаться. Мә:-(ни)ң гөzүмә хе:ч *гөzүкмейит-дә.*

ГӨZҮЛДИРИҚ (СТГ)—әйнек—очки. Йа:ш бә:вege-де *гөzүлдирик* гейgizипдирлер.

ГӨZӘНӘЙ (хас.)—форточка. *Гөzәнәйдән* бахуv отурувды.

ГӨЙ (хас.)—гөк—сизый. О(л) вахтла(р) мәний гөй атым ва:р иди.

ГӨЙМӨҚ (тех. ах.) — гөйдүгмек, гөйдүк болмак — не получить полного физического развития. Гөлө сүйтдең *гөймөсүң.*

ГӨ:ҚҚЕРРЕҚ (әрс., сар.)—гөкгарга—сизый ворон. *Гө:ккерредиң* гъайыдыр-да ву (әрс.).

ГӨ:ҚЛЕМ //ГӨ:ҚЛЕМӘ:Н (әрс.)—бахар — весна. *Гө:клемә:н* ахтлары вир gелип gитди.

ГӨ:ҚМӨҚ (тек. ах.)—гөк от—трава, зелень. Мейда:нна вирнемę *гө:кмөк* ба:рдыр.

ГӨ:Л (ём. гб., ём. дг.)—көл—озеро. Шыра:ны *гө:л* этмели дийӀә:(р) (ём. гб.); *Гө:луң* йа:н(ын)наң нешдинми? (ём. дг.).

ГӨЛНЕҚ (кыр.)—көйнек—рубашка. Бир *гөлнедиң* йакъаsы лейзангүл.

ГӨ:ЛУҚ (СТГ) //ҚӨ:ЛУҚ (ата, ГТГ)—улаг—средство передвижения. *Гө:лук* болsа, Чу:ра:gъыла гидер эдим (СТГ); Гъала: giссең, *кө:луġ-ә* ва:р (ата); Ду:за giссеңиз, *кө:лук* гъам эдиң (ГТГ).

ГӨЛҮШҮV (СТГ)—гөрешмек—бороться. *Гөлүшүvе* хуvvатлы йидитлер-де волды.

ГӨНДЕРМЕҚ (гөк.) //ГӨНДӘРМӘХ (ән.) — ибермек—посылать, отправлять. О:н түмөннөн бир түмөн *гөндермейен* Ди:vа:навеg (гөк.); Беш алма йара *гөндәрмәли-дә* (ән.).

ГӨНӨРТЛӨМӨҚ//ГҮНӨРТЛӨМӨҚ (тек. ах.) —гыссамак — допытывать. Инники волон оны *гүнөртлә: ви:р.*

ГӨ:Ң (ём., ата, ГТГ) — асман — небо. Деviң бир agъзы йер ди:рә:п, бир agъзы *гө:ң* ди:рә:п баты:(р) дийӀә:(р) (ём. гб.); Йокъоры серессе, *гө:ң* ңөрүнйе(р) (ём. дг.); *Гө:ң* ңүрлә:п бир йagъыш йagъды (ата); Башы *гө:ңе* йетди беденип (ГТГ).

ГӨҢҮЛЛЕМЕҚ (гөк.)—гөвнемек — согласиться. Гъы:злары *гөңүлледив* алмалы.

ГӨРҚЕМ (чов.) //ГӨРҚӨМ//ГӨРҚӨМӨН (ГТГ) — овадан, гөрмегей—красивый. Agъzыннан гъараsалар, гъуйы:ның тейинде дүнйә:де виринҗи *гөркем* гъы:z оты:р (чов.); *Гөркөмөн,* салы:къатлы вир йидитди (ГТГ).

ГӨРКҮНҖЕҚ (әрс.) — гөркли, овадан—красивый. *Гөркүнҗеди* гөзден, гъызамыgъы йелден (сакъла).

ГӨРНҮМЛИ (ём. гб.) //ГӨРҮМЛИ (хас.) — гелшикли, овадан—красивый. Шу(ну)ң йа:ны чардъат-да *гөрнүмли* волйа:(р) (ём. гб.); Ол ogъланам көп *гөрумли* ogълан (хас.).

ГӨРӨЧИ (чов.)—гөргүр—зоркий. Мен пашшайымның *гөрөчиsитим,* мениң гөzими йаманла:п, кө:р эттилер.

ГӨТЕРГИ (әрс.) //ГӨТӨРГИ (ата. ГТГ)—арабаның окларыны берк саклаян агач—деталь, закрепляющая ось колеса телеги. Ат арава:ның *гөтердиси* бә:ш волйо:р (әрс.); *Гөтөрди:ни* тә:зелә:н оgъшойа(рсы)ң (ГТГ); *Гөтөргъә:* нә:(ме) зо:р дүшдүкә:? (ата).

ГӨТЕРМЕ (әрс., сар.) //ГӨТӨРҮМ (ГТГ) — келпең, еңлес (адам)—легкомысленный. Ол вирнеме *гөтермерә:g* экени (әрс.).

ГӨТӨРМӨҚ (тек. ах.)—сайламак—избирать. Соң Гъоvшуду hа:н *гөтөрдүлөр.*

ГӨТӨРМЕТЕЛЕҚ (ата, ГТГ)—жайың ёкарсында, икинҗи гатында салнан жай, энҗамхана—склад на втором этаже, чердак. *Гөтерметеледе* эдилен зи:не би (ГТГ); Ба:йла(ры)ң жа:йы *гөтөрметелекли* волорды (ата).

ГӨТТИҚМЕ (ём. гб.)—орача—низкая кибитка, поставленная на землю верхней частью без терима. Өй тикмә:ge gи:ч волуп, *гөттикме* эдив отурдыла(р).

ГӨТҮ:Н (тек. ах.)—даш, аңры—подальше, за, позади. Са:нсыз Чотурдоном *гөтү:нрә:кдир.*

ГӨЧА:РЫН (ём. гб.)—ондан оңа гөчүп йөреп—кочующий. Бизиңки вир *гөча:рын* о:ва-да:.

ГӨЧМӨҚ (әрс., чов.)—дурмуша чыкмак—выходить замуж. Гъурва:ндурды мен *гөчөн* махалымда йаңыжыкъ отурма:на йара:н оgъланты (әрс.); Па:шша:ның *гөчүрилжек* болуп дурон гъы:зыны ким кеплетse, шоңо вержек дийив оты:рлар (чов.).

ГӨ:Ш//ГӨ:ШТ (әрс., сак., ол., ГТГ II) — эт — мясо. Пышвакъгъа:ны(ны)ң *гө:шүни* сүйжи диййо:рлар (әрс.); Авам ба:зардан чейрек кила: *gө:ш* гетирди (сак.); Таны:саң гө:ш ал, таны:масаң дө:ш (ол); *Гө:шден* бәрек боладыр (ГТГ II); Йа: къант gерек, йа: *gө:шт* gерек (әрс.).

ГЪУZА:П—ГҮН (нох.) — гүзеран жизнь, житье. Ата, бизиң *гъуга:п—gүнүмиг* шумы?.

ГЪУЙМАҚЪ (әрс.)—акмак—течь, утекать. Гел, инди бул *гъуймыйа:сын* дийсең волса токъуртgъасын(ы) тыкъа:малы.

ГЪУЙМАН (әрс., ГТГ II)—чапады—лепешка, изготовленная на масле. Берги:ң мүңе йессе, йумурта *gъуйман* ий (әрс.); *Гъуйман* пиширемиs (ГТГ II).

ГЪУ:ҚЪБА:GЪЫ (ата, ГТГ, ём. дг.)—хамыды беркитмек үчин, хамдан эдилйән йүп—кожаная веревка для

закрепления хомута. *Гъу:къба:гъын* эҗи:злэ:пдир, Мэ:чҗума (ГТГ); *Гъу:къба:гъы-да* тэ:зе, хеммеси-де (ата).

ГЪУ:ҚЪМАНЧАҚЪ (әрс.)—гизленпечек — игра в прятки. *Гъу:къманчакъ,* чуррумкесди дийен ойунларам ма:р.

ГЪУЛАGЪАШ (әрс.) — белке—лоскутики (вид лапши)—Гелиң, онда *гъуладгъаш* ийели:ң.

ГЪУЛАGЪЫSЫРГЪА (нох., хас.) //ЫСЫРGЪА (ата, ГТГ)—гулакхалка—серьга. Буйам гөрди инаха:н гъуладгъысыргъа (нох.); Ә, онад *ысырдгъа* (э)кени (ГТГ).

ГЪУЛАҚЪГИ:РИЖИ (ём. гб.)—кыркаяк — сороконожка. *Гъулакъги:рижи* gи:ра:(йа)н болма:(гъа) чемели.

ГЪУЛАҚЪШОV (тек. ах.)—хатабы бирикдирип саклаян агач—дощечки, соединяющие хатаба (деревянную часть верблюжьего седла). Хатавың *гъулакъшоvы* дөvлүпдү.

ГЪУЛGЪУНА (ата, ГТГ)—сувлы чилимиң бойны — горлышко кальяна. *Гъулдгъуносыны-да* сы:рышдыр чилимиң (ГТГ); Бир элиң вилен *гъулдгъуносуннан* туторлар, ogълум, чилимиң(ата).

ГЪУЛЛА:П (ём. дг.) //ГЪУЛЛА:ПЫ (ата, ГТГ) — петли—навесы дверные. Тэ:зе гъафа: *гъулла:п* къакъмалы (ём. дг.); А:йна: волҗокъ *гъулла:пы:ң* йо:къмы? (ата); *Гъулла:пы* нэ:ч(е) алсаң ба:р (ГТГ).

ГЪУЛЛУҚЪ (гөк., СТГ) — иш, юмуш, хызмат — задание, поручение, работа. Сизиң *гъуллудгъыңызы* витирдик (гөк.); Би йоvукъда волан *гъуллукъмы?* (СТГ).

ГЪУЛОКЪ (сал.)—пишме—вид лепешки.

ГЪУМА:Ш (сал.)—мата ады—кумач. Эзме эдниндэки дүрлү *гъума:шын.*

ГЪУМGЪАН//ГЪУМGЪОН (ГТГ II, ём. дг., СТГ, әрс.)—мис күндүк—медный кувшин. *Гъумдгъана* syv sal (ГТГ II); Бир *гъумдгъон* cyv getir (ём. дг.); Хеледеним *гъумдгъаным,* хелененде геленим (СТГ); Бизиң дилде *гъумдгъанам* дий(й)о:рлар, күндүдем дий(й)о:рлар (әрс.).

ГЪУМПИЙА:S//ҚЪУМПИЙА:S (ГТГ II) — серет: А:ҖУVА. *Гъумпийа:z-да* ба:р.

ГЪУМРА 1. (ём., әрс., ата, ГТГ)—гумхана—выемка, куда прикрепляется ручка лопаты. Пи:лиң *гъумрасы* деvла:пдыр (ём. гб.); Усда Җепба:рың йаса:н пи:ли

гъумрасыннанам беллидир (әрс.); Тәзе *гъумро* волмаса, дуржоgъ ogъша:на:къ (ГТГ); Йене-де гъыр, *гъумра:* **gи:рмә:н дурмосун (ата).**

ГЪУМРА 2 (ём. гб.) — гыркылыгың сапы—черенок ножниц (для стрижки овец). Гъыркъылыgъың *гъумрасыннан* гъavшакъ туссаң, гъav(ы) gъыркъавилмерсиң.

ГЪУ:НАМАҚЪ (әрс.)—гутулмак, сагалмак—выздороветь, излечиться. Ди:ши хә:лә:м *гъу:на:нйо:къ.*

ГЪУНДУЗЛАV (СТГ)—тимарламак — (уметь) красочно (рассказывать). Ыslам *гъундуглав* айтдымы?

ГЪУНУШМАҚЪ (ём. гб).—топулмак, ылгамак — броситься, наброситься, налетать. Алвайы гөреннен элgъуш-да шо(л) тарафа *гъунушйа:н.*

ГЪУНУШТЫРМАҚЪ (әрс.)—гелширмек, тимарламак—(рассказывать, говорить) приукрашивая. Сизлерем *гъунуштырып* айтйо:нсыңыз, менем *гъунуштырыв* айтйо:(ры)н.

ГЪУПБА:З (ём. гб.)—тенечир—стрекоза. Бизиң о:вамызза шоңа *гъупба:з* дийилйә:(р).

ГЪУПБОЛУGЪОЧОҚЪ (тек. ах.)—нагыш ады—вид узора. *Гъупболудъочокъ* бо:(ла)р.

ГЪУРАЙЫШТЕЛПЕҚ//ҚЪУРЫ:ШТЕЛПЕҚ (әрс.)—телпегиң бир гөрнүши, тегелек телпек—вид телпека. *Гъурайыштелпек,* сagър(ы) ә:дик йа:лы за:тларам гъа:лып барйо:р.

ГЪУРАМАҚЪ (әрс.)—ясамак—мастерить. Ата, йо:ла на:рва:н *гъура:лы.*

ГЪУРВАҚЪГЪАGӨ:Л (тек. ах.)—хала салынян гөлүң бир гөрнүши—вид коврового узора. Ол *гъурвакъгъагө:л.*

ГЪУРДА:ВА (ол.) — гуртдан эдилен чал—напиток, приготовленный из высушенного творога. *Гъурда:ваңы* ичмен дийипдир өңем би:ри.

ГЪУ:РДАGЪ (ГТГ, ата) — жөвене дүшйән кесел — болезнь сорго (джугары). Жөвөллери *гъу:рдагъ* алик гитди (ГТГ); Бир-де-йа:рымын *гъу:рдагъа:м* къакмала:къ **гешди (ата).**

ГЪУРМАХ (нох.) — йүклемек—грузить, нагрузить. Бизәм бир дүйә:ни тутуп-да, шу пат-путы *гъуруп-да* Мәхтиммәләйә дүшмәли.

ГЪУРМУШ//ҚЪУРМУШ (ГТГ) — яга бишен ичи этли бөрек—вид блюда (жареные пельмени). *Гъурмушам* этдилер.

ГЪУРНОМАКЪ (сар.)—ясамак—мастерить, смастерить. Шө:дүп ду:та:р *гъурнодылар* дий(й)о:р.

ГЪУРНОЛОЧ (ём. гб.)—гысганч—жадный. Нэ:мэ: герек *гъурнолоч* ба:й?

ГЪУРОЛУУ (СТГ) — топланмак (булут барада) — накопляться, подвигаться (об облаках). Хоvада пулт *гъуролsa,* йаgъмырмеке, гъа:рмеке?

ГЪУРОМО (тек. ах., сар.)—ёрганың үстүне өртүлйән өртги—покрывало для одеяла. Йоргъон үссүннөн өртүлйә:не *гъуромо* hем, йүкө тутулгъуч hем диййэ:(р)лер (тек. ах.).

ГЪУРОТ (тек. ах.)—дурк., гөрнүш—вид. И:gъли:(ни)ң инисиниң дagъы *гъуродыны* гөрсең, йыкъар дийер йа:л(ы) лэ:л.

ГЪУРС 1 (эрс., сар., ата, ГТГ)—түйс, эдил (гүйчлендирижи көмекчи сөз)—усилительная частица. Ичими *гъурс* йакъдың—оv (эрс.); Мен-э: *гъурс* көйдүрд(и)-оv би (ата); Урсомом йөрмэ:н, ичими *гъурс* көйдүра:ды (ГТГ).

ГЪУРС 2 (ём. гб.)—абат—благополучно, целостно. Мадаvың өйлер(и)ниң эшиgи *гъурс* волйа:(р).

ГЪУРСАКЪ (ём. гб.)—голтук—подмышка, пазуха. Ола(ры)ң *гъурсадъы-да* за:тлы.

ГЪУРС ВОЛМАКЪ (ём. гб.)—тайяр болмак—быть готовым. За:тла(р) эрти:(р) шу vagъта ченли *гъурс волмалы.*

ГЪУРСЛАМАКЪ (ём. гб.)—тайярламак, жемлемек—подготовить, собрать. Герек за:тларыңы *гъурсла.*

ГЪУРСЛАНМАКЪ (ём. гб.)—гурпланмак, өзүни тутмак—стать зажиточным. А:къгъуйы *гъурсланыпдыр.*

ГЪУ:РТ (гөк.)—йүпек гурчугы—тутовый шелкопряд. Шү йыл *гъу:рды* туторсың—дийдим.

ГЪУ:РТGЪА (СТГ) — кемпир, гарры аял—старуха. Эzел zама:н бир йарлы гъарт билэ:ни бир *гъу:ртgъа* волан.

ГЪУ:РТТУТМАЧ (ата, ГТГ)—оюн ады—вид детской игры. *Гъу:рттутмач* ойна:къ гелдиңми? (ГТГ); *Гъу:рттутмач* ойна:н йа:ны би:р-би:риниң ы:зында (ата).

ГЪУРУЛТАЙ (ата, ГТГ)—тэзе хожалык—новое хозяйство (семья). Сем мир тэ:зе *гъурултай* (х)э:ли (ГТГ); Йаңы вир *гъурултай* волуп, ө:зүн(и) дүзэ:к гелйеди (ата).

ГЪУРУМЛАМАКЪ (ГТГ)—арассаламак, гурумыны айырмак—очистить. Пеши *гъурумламалы* болупдыр.

ГЪУРШАМАҚЪ (эрс.)—ясамак, беҗермек—смастерить, чинить, ремонтировать, лечить. Бир кэ:тмен билен пи:лем-э: *гъурша:п* и:беripдир. Бални:са: барып йатайын, ө:зүми *гъуршодайын* дийо:рын.

ГЪУРЫ (хас.)—чәйнек—чайник. *Гъурыйы* дәмлуv гәтир.

ГЪУТ (СТГ) — гуйы—колодец. Такъталы *гъут* да:рмеке?

ГЪУТУМ (эрс., ём. гб.)—мысала, гөрнүш—вид, черты лица. *Гъутумуң* ңу:рсун (эрс.); *Гъутумың* гъурасын (ём. гб.).

ГЪУШ (тек. ах.)—мәширик бүкдүриленде тов аралыгына эдилйән беллик—помета при кручении шерстяных ниток, предназначенная для ковровой основы. Йокъоркъы *гъушдур*.

ГҮДҮРҮZҮМ (нох.)—үзүмиң бир сорты—сорт винограда. Хәммәси мәмида:н, *гүдүрүгүм* дейди.

ГҮZGИ//ГҮZGE (эн., хас., нох.)—айна—зеркало., стекло. *Гүzgи* билән тәрагъ дий—ей, лэллижа:н (эн.); *Гүzgидэ* өзүмэ гөзүм дүшди (хас.); Ынахан, ишsәң, *гүzgи* йалы syv (нох.).

ГҮЙҖӨМӨН (тек. ах.)—гүйчли—сильный. Шолор гъаты *гүйҗөмөн* волйа:(р)лар.

ГҮЙЗӨGЛҮҚ (тек. ха.)—гүйз гөгерйән от—осенняя трава. Шү йылам мир *гүйзөдлүк* болсо гөрөлү.

ГҮЙЛҮGЙҮП (тек. ах., эрс., ём. дг.)—гоюн гүйлмек үчин эдилйән йөрите йүп—веревка для свивания конечностей овцы. *Гүйлүдйүп* ни:реде? (тек. ах.); *Гүйлүдйүпи* гетирдим (эрс.).

ГҮЛВЕНТ 1 (эрс.)—яглав — утолщение на лезвии ножа, там где оно вставляется в рукоятку. Пычагъың *ңүлвенди* дөvла:йды.

ГҮЛВЕНТ 2 (эрс.) — гүлбент—груз, товар ездивших за зерном. *Гүлвендиң(и)* аркъа:ңа дана:йарын—дийипдир.

ГҮЛЕҚ (ём. гб.)—балыгың гөрнүши—вид рыбы. Ши дерйа:да *гүлек* дийен-не ба:лыкъ болйа:(р).

ГҮЛМЫ:Х 1 (эрс.)—тебле—железный кол. *Гүлмы:хыны* вир тапдыңмы?

ГҮЛМЫ:Х 2 (ата, ГТГ)—улы берчинли чүй—гвоздь со шляпкой (наподобие шиферного). Дүңңүрдэ:п дурон *гүлмы:хлы* ар(а)васы ва:р (ата); Машы:ның өң тидирчегине ги:рен экен-да: *гүлмы:х* (ГТГ).

ГҮЛӨ (тек. ах.)—кәризде ики гуйының арасындакы дешиге гоюлян яй ялы дашлар—дугообразные камни, закрепляющие подземные галереи кяризов. *Гүлө* йерине гъойулйа:н арча паланымыз ва:рды.

ГҮЛӨВЕНТ 1 (тек. ах.) — матаның бир гөрнүши — вид материи. *Гүлөвент* дийениң-ә са:ны волмыйа:(р).

ГҮЛӨВЕНТ 2 (тек. ах.)—йүкли кервен—караван с грузом. *Гүлөвенди* йо:лло вир гъалтаман та:л(ы)йа:(р).

ГҮЛПАЛА:С (тек. ах.)—паласың гөрнүши—вид паласа. *Гүлпала:с* дийен hем пала:сың нөрнүши ва:рдыр.

ГҮЛТАРА:Ш (ГТГ, ём. дг.)—палчык җайларың даш йүзүне эдилйән нагыш—наружная фреска глинобитных домов. *Гүлтара:шыны* урдумы җа:йың? (ГТГ).

ГҮЛТАХЙА (тек. ах.)—гызларың гейиән тахясы — девичья тюбетейка. Гъы:з тахйасына *гүлтахйа* диййө:(р)лер.

ГҮЛhА:ЛЛЫҚЪ (ём. гб.)—гүлала-гүллүк—порядок, мир. Дийе бакъыкъ гелсек, ча:й гъайнадып, *гүлhа:ллыgъ* эдив оты:(р).

ГҮЛӘМДА:Н (хас.)—күндүк гөрнүшли атыр гап — флакон для духов в виде кумгана. *Гүлөмда:на* атыр гъуй.

ГҮНӨРТ (тек. ах.)—гүнә—вина. Хаҗа: *gүнөрт* йаплайа:(р)лар.

ГҮНSOҚЪУV (СТГ)—гүн урмак—получить солнечный удар. *Гүн soкъуп* дурон халда гъоvражакъ.

ГҮПИ (әрс.)//КҮПИ (ата, ГТГ)//КҮФИ (ём. дг.) — гатыгы яймак үчин уланылян агач, даш я-да галайы гап—длинный сосуд для сбивания масла из простокваши. Гъала:дан *гүпи* йа:лы за:тлар тапылды (әрс.); *Күпүде* ча:л ва:(р)мы?)ата); Күпү:ң йа:gъыны вир алайын (ГТГ); *Күфи:ни* gүннө gъойма (ем. дг.).

ГҮРВЕҚ (ата, ГТГ, ём. дг.)—гавуның бир гөрнүши—сорт дыни. *Гүрвеклери* нә:(че)ден сатдың? (ГТГ); Йа:з gъа:vун(ы)ның гъov(ы)сыдыр *gүрвек* (ата).

ГҮРЕҢКЕ (СТГ)//ГҮРВЕҢКЕ (ём. гб.)—кирбеңке—фунт. Майы докъуz *гүреңке* чыкъды (СТГ); Бир *гүрвеңке* ча:й тафа:(й)ма-да шо(л) va:(gъ)тлам гъы:нты (ём. гб.).

ГҮРЛЕҢГҮЙЧ (әрс., ём. дг.)—гүрлеңгүҗүк—личинка муравьиного льва. *Гүрлеңгүйҗүң* чукъуры йа:лы волйо:р (әрс.).

ГҮРЛӨМПА:Ч (тек. ах.)—геплемсек—разговорчивый. Гъаты *гүрлөмпа:ж* а:дам экен.

ГҮРРҮҢЙА:РА:Н (ата, ГТГ, ём. дг.) — отурышлыга гатнашыжы—участник вечера, сбора. *Гүрруңйа:ра:лла(ры)ңңыз* ким? (ата); Менем *гүрруңйа:ра:м* молуп гъошулдум зыйа:пата (ГТГ).

ГҮРТМЕК (эрс.)—сүсмек — бодать. Гъоч *гүртүшдирмек* йа:лы ойунлар инди gъа:лыпдыр.

ГЪЫДЫРМАҚЪ (ГТГ, чов.) — гезмек, яшамак — гулять, жить. Ама:н-сagъ *gъыдырып* йө:рмиң? Сиз та:йа *гъыдырып* гидипди (ГТГ); Ики sa:ны атлы *гъыдырып* барыверди (чов.).

ГЪЫЖАЙ(Ы)ЧАҚЪ (ём. гб.)—говы—лучше. Сеси *гъыжай(ы)чакъ* гелйэ:(р) дийдим-ле.

ГЪЫЗЫЛАРАҚЪ (ГТГ, ём. дг.) //ГЪЫЗЫЛАРА:КЪ (эрс.)—чакыр—вино. *Гъызыларакъданам* ал (ГТГ); *Гъызылара:къ* гъоvу волйо:р (эрс.); *Гъызыларакъ* волсо-до gетир (ём. дг.).

ГЪЫЗЫЛАРЫ (тек. мар., эрс., сар.)—эшегары — шмель. *Гъызылары:ның* hеммеси чакъйо:ндурам дийме (эрс.); Дашард(а) асылgъы эте *гъызылары* үйшүпдүр (тек. мар.); *Гъызылары* чокъа:масын, о(л) та:йы:къ барма (сар.).

ГЪЫЗЫЛЕҢЕК (гөк.)—кече гүлүниң бир гөрнүши—вид орнамента кошмы.

ГЪЫЗЫЛЕҢҢЕЧ//ГЪЫЗЫЛЛЕҢҢЕЧ (гөк.)—гызылөдек—пищевод.

ГЪЫЗЫЛЖА (гөк., хас.)—гызамык—корь. *Гъызылжа* чыкъарды (гөк.); О(л) гъызылжа чыкъарууды (хас.).

ГЪЫЗЫЛЙЫGЪРАҚЪ (ём. гб.)—от ады—название травы. *Гъызылйыgърак-да* ба:(р).

ГЪЫЗЫЛЛҮЙП (тек. ах.)—өсүмлик ады—название растения. *Гъызыллүйп,* шо:ро, гъушгөзү көп болупдур.

ГЪЫЗЫЛСУУ (ата, ГТГ, ём. дг.)—деряда бузуң үстүнден акян сув—вода, текущая надо льдом замерзшей реки. *Гъызылсуу* алик гитди дашымызы (ГТГ).

ГЪЫЗЫЛШИ:Р (гөк.) — арслан, шир — лев.

ГЪЫЙАКЪЛЫ (мүр.) — дүйпли гыңач—домотканный платок с широкой каймой.

ГЪЫЛДЫР (ата, ГТГ)—өй гамышының яшы—молодой тростник (камыш). *Гъылдыры* гъоvшакъ туссаң эл гъыйар (ата); Гъамышы *гъылдыры* вилен боgъйолар (ГТГ).

ГЪЫЛЙА:ЛЧУУОЛ (гөк.)—чувалың кичирәк гөрнүши—маленький чувал.

ГЪЫЛУУ (СТГ)—этмек—делать, сделать. Той-томаша *гъылдылар.*

ГЪЫЛЫФ (хас.)—агзы гапаклы кичи мис газан — маленький медный котел. *Гъылыфда* атар.

ГЪЫ:МАТ (ём. гб.)//КЪЫЙВАТ (СТГ)—нырх, баха—цена. Би чардъатың *гъы:маты* нә:че? (ём. гб.); Мунуң *къыйваты* нәм(е) болар? (СТГ).

ГЪЫМШЫ:МАКЪ (әрс.)—гозганмак, гымылдамак—шевелиться. *Гъымшы:жакъ* гума:ны йо:къ.

ГЪЫМЫЛДАУ (СТГ)—титремек, ыранмак —трястись, качаться. Йер *гымылдаса* йыкъылмажакъ.

ГЪЫМЫРСGЪА (сал.) — гарынжа — муравей. *Гъымырсgъа:ның* у:къусы йа:ны.

ГЪЫ:НАНМАКЪ (әрс.)—эмгенмек, азап чекмек, кынчылык чекмек—мучиться, измучиться, затрудняться. Ай, он-а: Жума:йып *гъы:нанма:нам* она:р.

ГЪЫНТ//ГЪЙ:НТ (нох.)—кын—трудный, трудно. Элиңнә бир къарың болмаsa *гъынт.*

ГЪЫ:ПАНМАКЪ (ГТГ) — чекинмек, утанмак — стесняться, смущаться. Айдывер, меннен *гъы:панма* сен.

ГЪЫПТАЙЛАКЪ (ГТГ) — чув яланач — голый. *Гъыптайлакъ* гъойукъ гиден.

ГЪЫРGЪАУУЛ (гөк.)—сүлгүн—фазан. Па:шша: *гъырgъауул* тутупдыр.

ГЪЫРGЪАЖАКЪ (гөк.)—гыргыч—терка в виде ложки с зубчатыми краями.

ГЪЫРЖЫ:МАКЪ (ГТГ) — ёлушдырмак, көп ёлмак—много нарвать (о плодах). Шепда:лы:ны *гъыржа:къ* гидипдир оgълоллар.

ГЪЫРКЪhО:Р (мүр.) //КЪЫРКЪhӨРЕК (әрс.) — йүпек гурчугының соңкы укусы—последняя спячка тутового шелкопряда. Кичи дийә:, *гъыркъho:p* дийә: (мүр.); *Къыркъhөрекден* туран соң гъы:н (әрс.).

ГЪЫРМЫЗЫ (ём. гб.)—кетени—домотканое шелковое полотно (бордово-красного цвета).

ГЪЫРОУ (ГТГ)—йүплүк тигири—катушка ниток. Бир а:къ, бир гъара *гъырou* верди гъошуп.

ГЪЫРРА (ГТГ)—хеммеси, тутуш—все, целиком. Гъыш ди:шши *гъырра* йалан.

ГЪЫСМАКЪ (эрс.)—чэклендирмек—ограничивать. Суvдон *гъысмасаӈ*, терк бишер.

ГЪЫТЫЛВЫЧЫЛЫКЪ//ГЪЫТЫМЧЫЛЫКЪ (ём. гб.)—гытчылык—недостаток, голод. Йагъын йагъмаса, болан *гъытылвычылыкъ* **шонно волйа:(р).**

ГЪЫЧ (хас.)—аяк—нога. *Гъычына* (й)ип ба:gъла дийде.

ГЪЫШЛА (сал.) //ГЪЫШЛАКЪ (ГТГ, эрс. ол)—оба—село, деревня. Ол *гъышла* gъапдала гөзлэ:п дурупдыр (сал.); Мениӈ өй(ү)ми йыкъ, *гъышладъы* йыкъма—дийен (эрс.); Жынныкө:л тарапда:м бир *гъышладъ* олам ма:р дийдо:р (ол.); Биз *гъышлакдан* hавар алдыкъ (ГТГ).

ГЪЫЧМАР (сар.) //МЫЖРЫКЪ (ГТГ) //МЫЖЫРРЫКЪ (эрс.)—йыгырт—мятый. Көйнеgиӈ *гъычмарланыпдыр* (сар.); Эпин(и)ни йаз, *мыжрыкъ* болупдыр (ГТГ).

ГЭВИНЭ (хас.)—кэшир—морковь. *Гэвинэ* йейsэн йа йо:х?

ГЭДЭР (нох.)—ялы—как, подобный. Эл *гэдэр* артих йер бержэх дэл.

ГЭ:ЛЕ (эрс.)—сүри—стадо. Атыӈ *ӈэ:леси,* дүйө *gэ:леси* көп болан.

ГЭМИРЧЭЙ (хас.)—терне—маленькая неспелая дыня. *Гэмирчэйи* йа:хшы гөрэдим.

ГЭМИШГЪУЛАGЪ (хас.)—чүри гечи, гоюн—козы и овцы с торчащими ушами. Оныӈ гъойынларыныӈ hеммэsи *гэмишгъулагъдыр.*

ГЭНДШИКЭН (хас.)—гант дөвүлйэн—кусачки. *Гэндшикэни* гэтир, гъэнд дөвэйим.

Д

ДА:V (ём. гб., ата, ГТГ)—дава—спор. hакъыӈ үстүнне *да:v* эдеӈа:къ (ём. гб.); Мениӈ ӈачйаным *да:v* (ата); *Дav* дийсе ики па:й йа:найт би (ГТГ).

ДАV//ДОGЪ (ём. гб.)—чебиш—годовалая коза. Биз *доgъ* диййэ:(ри)с.

ДАВДАВА (ём. дг.)//ДЕВДЕВЕ (ГТГ, ата)—хайбат—угроза. Се(ни)нки нэ:(ме) *девдеве?* (ГТГ); Гъой

шӱ *девдевэ:ӈи* дийди (ата); *Давдавас(ы)-а:* ва:рдыр (ём. дг.).

ДАGЪ (кыр.)—даӈ—заря. *Дагъ* минен турып, аравени къошдилер.

ДАGЪА (СТГ)—ене—вновь, еще, опять. Ол *дагъа* токълы волуп, сагъалып гитду:р экэ:ни.

ДА:GЪА (ём. гб.) *-да, -дэ* овнук бөлегиниӈ манысында—вместо частицы *-да, -де.* Бирнеме *бер-да:гъа* дийдим.

ДАД (эн.) ДА:Т (ата, ГТГ)—арз—прошение, жалоба. Гэдэр мэн ана дада-йей, лаллижа:н (эн.); Па:шша:-йым, *да:д* (ГТГ).

ДАЙЛАМАХ (нох.)—сайламак—выбрать. Мэн йухарки багъда меймиӈ чуvуgъуны *дайлап-дайлап* айрамен.

ДАЙОV (ГТГ)—гэмиде уланылян узын агач—длинная палка (инвентарь лодки). *Дайоv,* йелкени гөтерип, гэ:мэ: бардыкъ.

ДАЙhА:НЧЫЛЫКЪ (ГТГ) *гөчме м.:* — көп, бол — много, множество. Мун(ун) йа:накъ гуррун Байрамgъыл(ы)ж а:gъада *дайһа:нчылыкъгъой.*

ДАЙЫЗ (гөк.)—ялпак — неглубокий, мелководный. Дерйа:(ны)ӈ *дайыз* йериннен гечйек.

ДА:ЙЫМ (ГТГ)—хемише—вечно, постоянно. *Да:-йым* маӈа дийип ду:рсун.

ДАКЪЫМ (тек. ах.)—читиме тайярланан йүп—нитки, подготовленные для ворса ковров. Күж(ү) агъажын үссүннэ:килер *дакъымлардыр.*

ДАЛ//ДА:Л (эн., нох.)—еңсе, арка, ыз — затылок, спина, задняя сторона. Билбил, сэни ким учурды, ким *далдан дала* көчүрди? (эн.); Ай, жаным, *далыӈа* ал гет муны (нох.).

ДАЛА (чов., ата, ГТГ)—мейдан—поле. Бул икиси йөрйэрэнде, гүннерде бир гүни gъы:z *даладан* гелйэрэнде, hэ:лки ба:й бу гъы:zы гөредир-де, а:шыgъ воладыр (чов.); Энэ:(ни)ӈ гөvни балада, бала(ны)ӈ гөvни *далада* (ата); Бир *дала:* чыкъып гелелиӈ (ГТГ).

ДА:ЛАКЪ (ём. гб.)—тамыӈ полы—пол. Десла:п *да:лагъыны* эдип, соӈ былары къакъа:gъасан-да болжакъмыштыкъ.

ДАЛАН (тек. ах., ГТГ, ата, ём. дг.)—коридор. И:шиги *даланнанмы* йа: дэ:лиззен пешле(ри)ӈ? (ГТГ); Бир улы *далана* а(лы)п барды бизи (ата).

ДА:ЛДЫРУV (СТГ)—ядатмак—доводить до усталости.

ДАЛЧЫН (ём. гб.)—атыр—одеколон. Мениң дүнйә:м чын—чыны, жүвсиннедир *далчыны.*

ДА:М (хас., нох.)—там, дивар—дом, стена. *Да:м* үstүндә дарваzа (хас.); Шу *да:м* дедим (нох.).

ДАМАGЪ ЭТМЕК (сар., әрс.)—әт этмек, әт галдырмак—пронадеяться. Оgълоны *дамагъ эдо:рсың* (сар.).

ДАМАКЪ БОЛМАКЪ (ГТГ)—тама этмек, тамакин болмак—ожидать от кого-н. что-н., надеяться. Па:й гетирер дийип, *дамак болдум.*

ДАМАКЪЛАМАКЪ (ём. дг., чов., ГТГ)—ДАМАКЪЛАV (СТГ)—нахарламак—накормить. Оgълуны гүнне үч гезек *дамакълайа(р)* (ём. дг.); *Дамакъланып* болонсоң, а:къsакъал йатмалы волды (чов.); Мен оны *дамакъладым* (ГТГ); *Дамакъланып* sen менден та:й (СТГ).

ДАМАНА (ән.)—дагың этеги—подножье горы. Қәклик отлар банадә, syv ичәр *даманадә.*

ДА:НА (нох.)—шәник—косточка. Би:рийәм *да:на* әкән нейди.

ДАНЫШМАGЪ (хас.) //ДАНЫШМАКЪ (күр.) //ДАНЫШМАХ (ән.)—сөзлемек, сөзлешмек, айдып бермек, гүрлешмек, гүрлемек—разговаривать, рассказывать, рассказать. Гөрди ки, бир гъаррры хатын, agъzында sакъыч, отуруv, пат(ы)шайа nagъыл *данышады* (хас.); Гелниң agъzының йашмagъы, гелин билмez *данышмagъы* (күр.); Оgъулбикәйәм *данышsa,* арasда боладә (ән.).

ДАҢКЪ (СТГ) дабара—торжество. hы:va *даңкъы* виле ба:z өтер.

ДАҢМАКЪ (әрс.)—беклемек, багламак—запрудить. Сuvы *даңмакъ* маңа и:ш болйо:р-да.

ДА:Р (әрс.)—үстүнде ойнамак үчин дартылан йүп, сим—протянутый, вытянутый трос для игры акробата—канатоходца. Да:рва:зчылар *да:рыны* гъурдулар.

ДАРАVА (гөк.)—чешме—родник. *Дараvадан* гешсең волоны.

ДАРАКЪГОЧОКЪ (тек. ах.)—нагыш ады—вид узора. *Даракъгъочокъ* бо:(ло)р.

ДАРАКЪЛЫGЪУШ//ПОРСУGЪУШ (әрс.)—хүйпүпик—удод. Оңа *даракълыgъушам* дийилйо:р, порсugъушам.

ДАРАХТ (сак., сал, сар., эс., эрс.)—агач—дерево. hола: hо gъара *дарахтың* ичиндэ дийдилер (сак.); *Дарахтың* үстүнде бир оvлон hат йазыв отурон экен (сал); Шо(л) *дарахтың* үстүнде бир гъыммат баhа: да:ш бардыр (сар.); Бир кетде *дарахт* ба:р дийдир (эс.); *Дарахт* депесинден суv ичер дийен накъыл ва:р (эрс).

ДАСДАР//ДАSТАР (сал., СТГ) — яглык, гыңач — платок. *Дастарымың* у:жында бир salым пурт ба:р (СТГ).

ДАСДАРТО:Й (сал.) баш салмак—свадебный обряд, когда невестке одевают покрывало (гыңач). *Дасдарто:йда* келин-gъы:злар гөрешйэ:(р)лер.

ДАШАЛЖА (ём. гб.)—дүйэниң беллиги—метка на верблюде. Ме(ни)ң дийэ:миң *дашалжасы* ба:(р)дыр.

ДЕВИЛ (ГТГ, ата)—дүе хамындан эдилен яг габы—мешок из верблюжьей кожи для масла. Ниче *девил* йа:gъ gерек мыңа? (ГТГ); *Девили* гөрди, йа:gъ йо:къ (ата).

ДЕВИРДИК (СТГ)—депрек—барабан. *Девирдик* сокъуп, терege гелдилер.

ДЕGДИ (сал.)—эдигиң, месиниң ичинден геймек үчин, кечеден тикилйэн зат—стелька из войлока.

ДЕГИ:НЧЕ (СТГ) //ЧЕЙИН//ДЕЙИН (ата, ГТГ)—ченли—до. Чөңкөйе *деги:нче* бардым (СТГ); Шула:рдан гъум этege *дейин* йөрэ:п барды (ата); Маңа *чейин* ө:зүң барасаң болмадымы? (ГТГ).

ДЕGИШ (эрс., ата, ГТГ, ём. гб.)—деряның өз кенарларыны опурян, мөвч алып акян акын угруның кенара дегйэн ери — течение, разрушающее берега реки. О:ва::мызың орнуны бир gүнде *дегиш* алды (эрс.); Дө:ртgүли *дегиш* hара:в этди (ГТГ); *Дегиш* севэ:пли гүзөрем башgъа йа:на гөчүпдир (ата).

ДЕGИШДИРМЕК 1 (ём. гб.)—чалшырмак—заменить, заменять. О(ндан) соң геймини *дегишдирипдир*.

ДЕGИШДИРМЕК 2 (эрс.)—деңешдирмек — сравнить, сравнивать. *Дегишдирип* гөрмөли олар.

ДЕGМЕК (ём. гб.)—гидип гелмек—сходить. Эрти:р вилен *дегйэ:(р)*, алйа:(р) гела:gъаййа:(р).

ДЕК (ём. дг., СТГ) //ТЕК (ГТГ)—диңе—только *Дек* ди:ши а:gъарйа(р), башgъа а:gъарйан йери йо:къ (ём. дг.); «Хакъым» дийген кеселде *дек* йетмиш өй йо:къ болды (СТГ); Бир гөрсөм *тек* ө:зүм гъа:лып ду:рун (ГТГ).

ДЕҚГЕ (сак.)—азар—придирка. А:дама *декге* верйен хейvа:ны вилемйо:къ.

ДЕКИ:Н (СТГ, ата, ГТГ)—мугт—бесплатно, даром. Бир йыл маңа *деки:н* гъуллуgъ эт (СТГ); *Деки:н* йатан ма:л къайда, дикенексиз йо:л къайда (ГТГ); *Деки:м* мир за:т герек оно (ата).

ДЕМҚЕШ (гөк) //ДЕҚМЕШ (нох.) //ДЕҚМЕЧ (ём. гб.)—чәйнек—чайник Ама:ngъылыч, шо(л) *декмечлери* бә:ри гечирә:(й)-де (ём. гб.); *Декмеш* диййек (гөк.); *Демкешләрә* ча:й атды (нох.).

ДЕМАЛЫШ (ём. дг.)—мейдан дүшелгеси—полевой стан. *Демалышыңыз-а:* гъovы бежер(и)липдир.

ДЕНДА:НА (ата, ГТГ, ём. дг.)—дырмык—грабли. Ик(и) атыза *денда:на* урдукъ (ГТГ); *Денда:на:(ны)ң* ди:ши йа:накъ сомал(ы)шып ду:р (ата); *Денда:на* гетирик гъойдулор (ём. дг.).

ДЕПБЕ (тек. ах.)—яг таңқыры—жестяная банка для масла. Йа:gъ *депбә:н(и)* ал-ла gит.

ДЕПGИ (әрс.)—пилиң гулагы—ушко туркменской лопаты. Марыл(ы)ла(ры)ң пи:линиң hеммесиниң шө:ри *депgили.*

ДЕПИЗЗА:Ш (тек. ах.)—дери эйленйән даш— камень, употребляемый при выделке кожи. Депиззен алнан *непизза:ш* вилен дер(и) эйленйә:(р).

ДЕПМЕ 1 (ём. гб.)—говурма салынян күйзе шекилли гап—кувшин для коурмы. *Депмеде* ва:(р)дыр, ала:(й)-сана.

ДЕПМЕ//ДИҢКЪАV 2 (тек. мар., ата, ГТГ)—шалыны түви эдйән гурал—рисоочиститель. Бүрүнжүң көпүни *депмеде* чыкъартдым (ГТГ).

ДЕПМЕҚ (ГТГ)—бейик ере чыкмак (сув барада) — подниматься (о воде). Гъovуша сyv *депмеди,* менем токъуртgъа:ны дыкъа:(й)дым.

ДЕП ЭТМЕҚ (тек. ах.)—ёк этмек—уничтожить, отстранять. Ол доңзы *деп эдйә:(р).*

ДЕРА:МАТ (тек. ах., әрс., ата, ГТГ)—ысгын, ягдай—сила, мощь. Инни ме(ни)ң за:да *дера:матым* йо:къ (тек. ах.); Инд(и) эgер менде hи:ч *дера:мат* йо:къ (әрс.); Гъо:sgъанара *дера:мат* гъа:лмад(ы), ogълум (ата); Ханы бир *дера:мат* болса (ГТГ).

ДЕРД ЭДИНМЕҚ (әрс.)—иш эдинмек—взяться (за дело), заботиться. Шу vagътда алмуры:ды *дерд эдип* йөрен:йо:къ.

ДЕРЕҠЛЕМЕҠ (әрс.)—дерегини тапмак—узнавать, Ол *дереклә:р* дийип оты:рын.

ДЕРЕ ХОРОЗЫ (гөк., ГТГ II)—сүлгүн—фазан. Биз *дере хорозы* диййек (гөк.); *Дерехороz* гezип йөрен диййе (ГТГ II).

ДЕРЕЧЕ (сар., әрс.) //ДЕРЕЖЕ (ата, ГТГ, ём. дг.)—әпишге, әпишгәниң ачылып-япылян гөрнүши—окно. *Деречеден* гъара:в отурдыкъ (сар.); hә:ли *деречә:ни* бей(и)g этйо:рлар, hә:ли пес (әрс.); Маза:лы *дережеден* соv(у)жакъ шама:л уруп ду:р (ата); Би *дережә:ни* ача:gъа (ГТГ); *Дережеси* йокъорра:къд(а) экен (ём. дг.).

ДЕРИ:Н (СТГ) //ТЕРЕҢ (ГТГ)—чуң—глубокий. *Дери:н* гъуй (СТГ); Билмей дүшдүм *тереңе,* инди magъан (маңа) сай къайда (ГТГ).

ДЕРЙА: (ём. гб.)—деңиз—море. *Дерйа:дан* hейvере көп ба:лыкъ тутуларты.

ДЕРЛИҠ (әрс.)—телпегиң ичинден гейилйән тахя — тюбетейка, надеваемая под шапкой. Эдил *дерлик* тайха йа:лыты.

ДЕСВИДӘhЕЛ (әрс.) //ДЕСВИGЪЫТЖАҠЪ (гөк.)—дессине—сразу. *Десвидәhел,* hә дийениңизде, мә дийер йа:л(ы) за:т йо:къ (әрс.).

ДЕСДЕ//ДЕССЕ (әрс., хас., ата, гөк., ГТГ) — сап—рукоятка, ручка. Oragъың *десдеси* йа:лы за:тдыр (әрс.); Сынды *дәsдәsи* әлиндә гъа:лды (хас.); Пычagъың *дессесин(и)* аша:gъ эдив атйа(р) (гөк.); Пи:л *десселик* hа:да волсо гетир (ата); Кә:тмениң *дессеси* дым келт(е) экен (ГТГ).

ДЕСДЕЛЕМЕҠ (әрс.)—петделемек — складывать кучками, связками. О:дун(ы)ны *десделә:п,* йүпе басып дурон пилле...

ДЕСЛА:МЫЛ (ём. гб.)—эляглык—носовой платок. *Десла:мылыңы* ал вә:рик диййә:(р).

ДЕСМА:ЛҠӘ:ДИ (ГТГ II, әрс.)—сүртечкәди — мочалка. *Десма:лкә:ди:ниң* тохум(ы) бу (әрс.); *Desma:лкәди* bisse zo:p (ГТГ II).

ДЕССЕ (ём. гб.)—руль.—*Дессеси* йере degди.

ДЕССЕММИЛ (ём. дг., ата, ГТГ)—дессеммая, мазы—люфа. *Дессеммил* йа:ны-дайт былар (ГТГ); *Дессеммилиң* ы:сы йа:ны бурugъса:п ду:р (ата).

ДЕФӘ//ДӘФӘ (хас., эн.)—гезек—раз. Йекәжә *дефә* syvардым (эн.).

ДИ:VA:Л//ДИ:VA:Р (әрс., ол.) — там, җай—дом. Ча:р(ы) а:gъа-да *ди:va:л* васдыржакъ (әрс.); Хә:зирем а:къ *ди:va:л* саладу:рлар (ол.).

ДИGДИGЕ (ГТГ)—атың япынҗасы—попона. Дерликден кейин *дидди:ge* салынйа:(р) ата.

ДИGИР (ата, ГТГ)—җыкыр күйзеси—чигирные кувшины. Җыкъырың *дид(и)ри* йа:ны асыл(ы)шып ду:р (ГТГ); *Дидириң* суууннаң нетир, cova:ндыр (ата).

ДИЙДИВА:ТЛЫ (ата, ГТГ)—дегерли, ерликли — дельный. *Дийдива:тлы* за:дың ба:(р)мы сениң? (ГТГ); *Дийдива:тлы* вир за:дам молмоды (ата).

ДИҚ (ём. гб.)—хич, асла, халыс—совершенно, никак, никоим образом. О(ндан) сом о(л)-да *дик* йата вилено:къ.

ДИҚЪА:НА (тек. ах.)—кәриз гуюларыны чуңлугына газмак—рытьё кяризных колодцев вглубь. *Дикъа:на:ны* волуп, сөv сүрмөрүсми?

ДИҚЛЕМЕҚ 1 (әрс.)—гурмак, дүйбүни тутмак — основывать. Бизлер келho:зы *дикледик.*

ДИҚЛЕМЕҚ 2 (ГТГ II)—галдырмак, дикелтмек—поднять, поднимать. Қеллән(и) *диклән,* гъарagъайын дийсеңем урйа(р).

ДИҚЛИ:МЕҚ (кыр.)—сайламак—выбрать, избрать. Па:(ты)шша: *дикли:жакъ* болуп йүрgен экәнлер.

ДИҚТАРА:Ш (әрс.)—с е р е т: ГҮЛТАРА:Ш. Усда Сетда:р nagъсас(ы)ны гъойарты, Авд(ы) а:gъа-да *диктара:шын(ы)* аларты.

ДИЛЕV (СТГ)—хайыш этмек—просить. Биz sizden *дилейду:рыs,* гъайдыңыz.

ДИЛЕҚИ (ГТГ)—с е р е т: АГЪЗЕҚИ. *Дилеки* айданың маңа йарамайа(р), къа:gъа:з әке(л).

ДИЛКӘSӘН (нох.)—хыша—особый род камыша, эриантус, шерстняк. Бу *дилкәсәниң* өzи дейди.

ДИҢЧИ (тек. ах.) — диңлейжи—слушатель. Саңа гүррүң верҗеклерем шо(ну)ң *диңчиси.*

ДИ:Р(И)АШ (ём. гб.)—палав—плов. *Ди:р(и)аш* эссең-де телеке волмаз.

ДИ:Т (ГТГ, ата)—чак—предположение. Мениң *ди:димче,* эрте гелер шо(л) (ГТГ); Сениң *ди:диңем-ә:* даш дә:л (ата).

ДИ:ШҢЕМЕҚ (сак.)—дишлемек—кусаться, кусать. Гъы:ңажың бир ү:жыны *ди:шңейе(р)-де.*

ДОVА: (әрс., ата, ГТГ)—әм, дерман—лекарство. *Дова:* диййо:рлар от-чөплер (әрс.); Шу сана *дова:* диййе(р) (ата); Онуң би:ре-ви:р *дова:сы* би (ГТГ).

ДОVА:ЙЫ (ГТГ)—пейдалы—полезный. Билә: *дова:йы* вола:ды мына.

ДОVЛАZЫ (нох.)—тамың диварындан түссе чыкян ер—дымоход. Соң *довлагыйә* бахды.

ДОVЛАК//ДОVЛА:КЪ (СТГ) —асман—небо. Үшди gитди *довла:gъа.*

ДОVОР hАКЪЫ (тек. ах.)—мал баканы үчин чопана берилйән хак—плата пастуха. *Довор hакъы* hаса:пла-шайын нийдим.

ДОVЧА//ТОVЧА (тек. ах., ём. дг., әрс., ата, ГТГ) — бишмедик туршы эрик—зеленый урюк. *Товча* йа:лы тур-шу за:т волйо:р (әрс.); Эриклерде бүйл *довчо* а:з-за (ата); Шо:ржо *довчо-ла* мыны:ң (ГТГ).

ДОGЪА:ЧЫР (тек. ах.)—нагыш ады—вид узора. Оңо йө:нө *догъа:чыр* дийен молйа:(р)лар.

ДОGЪМАКЪ (әрс.) //ДОGЪМАХ (ән)//ДОGЪМОКЪ (сар.) — догурмак, гузламак, юмуртгаламак — родить, рожать, снести. Оgъулйа:з, то:(vу)gъың *догъонйо:къмы?* (әрс.); Гъурvан олим sәни *догъан* энәйә (ән.); Бир гъарында ики оgъул *догъорын* дийди (сар.).

ДОGЪУМ (ата, ГТГ) — дөл—окот. *Догъум* кемпа:н-йа:сында болмадыкъ, гүйзөк гъыркъымда бир бололы (ГТГ); *Догъум* vagъты гъум(о) экидерди (ата).

ДОЙАР (сак.)—баха—цена. Мунуң *дойары* ниче пул—дийдим.

ДОЙДУРМАКЪ (мех.)—гандырмак—утолить. Гъыш маза:лы *дойдурып* сuvарсаң, үзүмиң а:з болмаз.

ДО:Л 1 (тек. ах., әрс.)—гова—кожаная бадья. *До:л* чекен йа:лы ха:лы:с йа:дадым (тек. ах.); *До:л* чек дий-дилер, hайыр дийдим (әрс.).

ДО:Л 2 (тек. ах.)—дегирменде дәнәниң гуюлян ери, богазы—горловина мельницы, куда высыпается зерно. Дә:нә:ниң гъуйулйа:н йери *до:ллур.*

ДО:ЛЙҮПҮ//ДО:ЛЙҮП (тек. ах., әрс.)—дүйәниң би-лине даңылян йүп — подпруга верблюда. Дүйә(ни)ң ви:лине даңылйа:н йүпө до:лйүпү дийилйә:(р) (тек. ах.).

ДО:ЛМАКЪ (әрс.)—долдурмак—наполнить, на-полнять. Ши(й)ил пахта план(ы)мызы йүз пресент *до:л-дыкъ.*

ДО:ЛУҺА:Н (тек. ах.)—жораба салынян нагыш ады —вид узора носков. *До:луһа:н* жора:ва салыняа:(р).

ДОҢДУРМАЧ (ём. дг.)—говрулан күнжи, кендир дәнеси, бугдай ве тошап гарылып тайярланылян иймит — вид кушанья. *Доңдурмажы* чафа:масаң дөвүп болмыйе.

ДОҢУЗДАРАКЪ (сал.)—өсүмлик ады—вид растения.

ДӨVМЕЧ (гөк., әрс.)—овмач—вид кушанья. *Дөvмеч* пети:рек на:ннан оңот волйо:р (әрс.).

ДӨVПИ:ЛЕ (мүр.)—гоша пиле—спаренный кокон. *Дөvпи:ле* улу волйа:(р).

ДӨЙҮР (ән.)—хәзир—сейчас. Мунда *дөйүр* гъумдадыр.

ДӨVҮХЛИ (нох.)—керчелен—накрошенный. Йумуртаны *дөvүхли* пудүнә vилән йедим.

ДӨҚМӨҚ (тек. ах.)—гуймак—вливать. Ovол ви күкүрт заvудуң үссү вилен суvуны Қъаспа: *дөкйә:(р)*.

ДӨКҮМ (ата, ГТГ) //ТӨҚҮМ (әрс.)—дөкүн—удобрение. *Дөкүм*—хөкүм (ата); О:м миң ар(а)ва *дөкүм* дөкжөк (ГТГ); Эшек себет вилен *төкүм* төкертик (әрс.).

ДӨ:РGҮН (ата, ГТГ)—машгала—семья. Ат алсаң, а:гъылың билен, дүй(ө) алсаң—*дө:рgүнүң*.

ДӨРGӘ (хас.)—шыпырма—шапка. *Дөрдәйиңи* гий башыңа.

ДӨ:РТ GҮЛ (тек. ах.) — дөртден бир — четвертая часть. Йер чөрөg(ү)нүң *дө:рт gүл(ү)н(ү)* о:до гъойды.

ДУVАЖҚЫКЪ (гөк.)—кечә салынян нагшың бир гөрнүши—вид орнамента на кошме. *Дуvажқыкъ* йа:лы ойло(р) ва:рды.

ДУМУЗGЪАН (гөк.)—томзак—жук, навозник.

ДУПА:Л (нох.) //ТҮФА:Л (хас.)—дивар, хаят—ограда, забор. Шө:рде бир *дупа:лы* от эдип, sүрәverипди(р) (нох.); *Түфа:лың* үстүндәдир (хас.).

ДУШАМЫШ (ём. гб.)—көссегиң ужуна дакылян йүп—путы. *Душамыш(ы)* айagъ(ы)н(а) и:лдирмели.

ДУШVА:Р (тек. ах.) //ДҮШGӘ:Р (ГТГ)—кын—трудно. Шу маһал-а: *душva:р* волды (тек. ах.).

ДУ:ШДОШ (әрс.)—габат—навстречу. Олор вилен *ду:шдош* гелип, сала:м а:лейким эдишмедик.

ДУ:ШЛОШМАҚЪ (ём. дг.)—душушмак, саташмак—встречаться, встретиться. Гъы:з-за барйа(р) шо(ну)ң миле *ду:шлошжокъ* болуп.

ДҮҮЛҮҚ (нох.)—үстүнде гәзан гоймак үчин, чыбыкдан өрүлип эдилен тегелек—круглая подставка для котла, сделанная из прутьев. Алыкъ гессән, *дүүлүк* әлиннә дейди.

ДҮҮМЕ (ал., сал.)//ДҮҮМӘ (нох.)//ДҮЙМӘ (хас.)—илик—пуговица. Көйнәдимиң *дүүмәләри* гъачыпдыр (нох.); Кәкирдәдиң *дүймәзи* йо:хды (хас.).

ДҮGИ (СТГ)—түви—рис. Sизде *дүgи* зачылду:рма?

ДҮZ (нох.)—дүззүм—вид игры. *Дүz*, хәнәдәнчихәртти ойнәйди.

ДҮЗМЕ (ГТГ)—бир йүпе даңылан бирнәче чеңңек—цепь удочек. *Дүзмә:(ни)*ң би:рине дүшмесе, би:рине дүшйе(р) ба:лыкъ.

ДҮЙ (хас.)—икбашы—напрясло, колечко на веретене. Мәний тешимий (ик) *дүйи* йо:х иди.

ДҮИН (СТГ, ГТГ)—гиҗе—ночью. Йатыр эди, *дүйнүң* бир zама:нында башын(ы) көтерди (СТГ); Гъоншы:ң мо:нжуgъын(ы) *дүйнде* дакъынсаң-да гүндө дакъымма (ГТГ).

ДҮЙНЕМЕК (ём. гб.)—ятмак—ночевать. Ол шо(л) та:(й)да *дүйнә:п* гиден.

ДҮЙӨСЕЛМЕ (тек. ах.)—селмәниң гөрнүши—вид селме. *Селме*—бот. лебеда монетоплодная. Һер йерде-Һер йерде топбокъ-топбокъ *дүйөселмелер* ва:р.

ДҮЙӨЧҮҮОЛ (гөк.)—аргыш чувал—большой чувал (мешок).

ДҮЙПЧИ (әрс.) — харманың ортасына дикилйән агажың эдил дүйбүне гошулян эшек я өкуз — осел или бык, привязываемый к шесту, находящемуся в центре хармана (тока). Оңо *дүйпч(и)* эшек дийилйо:р.

ДҮЙПЧҮҚ (әрс.) — илки обаның дүйбүни тутан адам, халк — первоселенец. Бир а:дам гъышлакъ тутды, ол а:дама *дүйпчүк* дийилйо:р.

ДҮЙТКЕШ (ата, ГТГ) — ыс я-да түссе чыкар ялы, потолокда эдилен дешик—дымоход. *Дүйткеши* йо:къмы мыныӊ? Нә:ссенем *дүйткеше* оруӊ ноӊ (ата).

ДҮҚЪА:Н//ДҮҚӘ:Н (әрс). — тара — домашний ткацкий станок. *Дүкъа:н* докъы:в оты:ркъа gелйо:р.

ДҮҚГӘЛӘ (нох.) — ик веретено. *Дүкгәлә* эgирәди Энәгъыz.

ДҮҚӘНМӘЙ (хас.) — гутармак — кончиться, кончаться. О йан, бу йаны *дүкәнди.*

ДУМЛУҚ (нох.) — түйнүк — верхняя часть, крыша кибитки. Ө:зүйәм *думлугә* чихәди.

ДУМӨGӘ:Р (тек. ах.) — **дүме экин билен мешгул** болян адам — человек, занимающийся богарным земледелием. Йа: күйзөgә:р оззы:р, йа: *думөgә:р.*

ДУНЙА: (әрс., ата) — байлык, хазына — богатство. Ба:йлар *дүнйа:сыны* гөмүп сакъла:р экени (әрс.); Мунуң бир *дүнйа:сы* ба:р экен (ата).

ДУҢДЕЛЕҚЛЕМЕК//ДУҢУТМЕҚ (ём. гб). — дуңк ясамак, дуңкүлдемек—быстро помчаться. Шыны эшден(ин)ден гъы:з *дүңделекла:gъайа:(р).* Шота:(й) дан ы:зына *дүңүда:gъады.*

ДУҢК (сал.) — улы жаң — большой колокол.

ДУРЛУGЪОЧОҚЪ (тек. ах.) — нагыш ады — вид узора. *Дурлугъочокъ* бо:(ло)р.

ДУРМУЛ (ём. гб.)//ДУРМИ:Л (ём. дг.) — дүрби—бинокль. — *Дүрмүлли* экжө йерден гөрүнйә:р (ём. гб.); *Дүрми:л* вилен середйе(р) (ём. дг.).

ДУРӨ (ём. гб.) — гатык яймак үчин уланылян агач гап — деревянныйй бочонок для сбивания масла. Э:нмә:тлериң *дүрөси* бош волса со:ра:малымыштыкъ.

ДУШ (ём. гб.) — гүнорта нахардан соң, аз вагтлык ятылян дөвүр—мертвый час. Энтек *дүшден* и:ррә:кдир.

ДУШВӨРӨ//ДУШВЕРЕ (ал., эс., әрс.) — бөрек — пельмени. Кә:ди *дүшвере* әдиледир(эс.); *Дүшвер(е)* эда:й, мы:хма:нларам гъысданып дурасы йо:къ(әрс.).

ДУШМЕК 1 (сак.) — чыкмак — выходить, выйти. Йолварсың бурнундан пишик *дүшди.*

ДУШМЕК 2 (кыр.) — чыкарынмак — раздеваться, раздеться. Бириниң гөйнәgи *дүшәди.*

ДУШМЕК 3 (әрс.) — арзанламак — снижаться, дешеветь, подешеветь. Йиgрим(и) тө:рт, йиgрим(и) алты, шондан бә:ри гө:шт хи:ч *дүшен* йо:къ.

ДУШМЕК 4 (кыр.) — ягмак идти, падать (об осадках). Да:gълере къа:р *дүшүпду.*

ДУШМЕНЧЕК (әрс.) — басганчак, дүшелге — лестница. Гъырың *дүшменчеди* гъайра тарапд(а) экени.

ДУШМӘХ (ән.) — гачмак — падать, упасть. Чәкки билән билим чәк, архамдан кәчә *дүшмәзин.*

ДУШҮРМЕК (чов.) — чыкармак — вывести, вытащить. Ба:йың оvлуның ичинден парча—парча *дүшүрдаgъайынмы?*

ДЫ:ЗА:Н (ата, ГТГ) — балак, иҷ гейим — штаны. Бар, җиgи:ң(иң) *ды:за:н(ы)ны* гейдир (ГТГ); *Ды:за:ндыр* иҷгейим начар оgълонуң гейми—да:(ата).

ДЫ:ЗЧАРЫКЪ (ём. гб.) — дүйәниң я сыгрың дыз хамындан тикилен чарык, толарсак чарыгы — чарык (кожаная обувь) из коленной кожи верблюда, коровы. *Ды:зчарыgъам,* сө:викчарыgъам тикилмейә:(р).

ДЫМЫКЪДЫРМАКЪ (сар.) — демикдирмек — задохнуться, душить. Мени *дымыкъдырып,* сарайда йатырдың.

ДЫМЫТМАКЪ (ём. гб.) — дыммак — молчать. О(л)—да *дымыдып* оты:(р).

ДЫ:НМАКЪ (әрс.) — диңмек — переставать, утихать. Кә: йыgъла:н болйо:рыс, кә: *ды:нан* болйо;рыс.

ДЫРНАКЪ (ГТГ, ата, әрс., ём. дг.) — фундамент (лайдан) — фундамент из глины. Айыдам җа:йың *дырнадъын(ы)* тутды (ГТГ); Өңлер *дырнадъың* үссүннен адъач гъойордылар (ата); Җа:йың *дырнадъыны* бейикрә:g этйо:рлар (әрс.); *Дырнадъың* үссүннөн гъара къа:gъы:зам йаззыкъ (ём. дг.).

ДӘ:ДЕ 1 (гөк., сал., ём., ата) — кака — папа. *Дә:демиң* йа:нына вардым (ём. гб.); *Дә:де,* аркъайым мол меннен (ата); *Дәдеми* гөрөйүн дийдим (ём. дг.).

ДӘ:ДЕ 2 (ата, ГТГ) — ага — старший брат. *Дә:де,* сени чадъырйа(р) би:ри (ГТГ); *Дә:деңң* челсе, барсын (ата).

ДӘДӘЙ (хас.) — гелнеҗе — сноха (жена старшего брата). О(л) мәний *дәдәйимди.*

ДӘЛДИРӘЧ//ДӘЛЛИРӘЧ (нох.) — пенҗире, айна — окно, стекло. Бәgмырат ystайа бир гъovы *дәлдирәч* йasатдым.

ДӘ:ЛИ:З (ата, ГТГ)—коридор. Б(у) йа:ннан бир *дә:лиз,* бир пеш алдыкъ (ГТГ); Сыла:пча *дә:ли:ззедир,* гетира:gъа (ата).

ДӘМИРАТ (эн.) — велосипед. *Дәмират* дейирдик.

ДӘ:НТЕК (нох., ГТГ) — ашык ойны — игра в бабки. Ге(л) *дә:нтек* ойнasаң (нох.); Хетдек ойнады, утулды, инди *дә:нтек* ойнажакъ диййе(р) (ГТГ).

ДӘРБӘН//ДӘРБӘНТ (хас.) — җайың сувалан ишиги, диварда эшик үчин эдилен шкаф ялы зат — выемка в стене. Оларың тамының *дәрвәнди* ва:рды.

ДӘРGӘРИМ (хас.) — гарабурч — черный перец. Чорбайа *дәрдәрим* атмыйsан?.

ДӘ:РИ (әрс., ол., ата, ГТГ) — дерман — лекарство. Бул тен оңат *дә:ри* (әрс.); Берме оңа ап-а:жы *дә:ри:ни,* неп этмежек босса (ол.); Ичмели *дә:ри* верди доgътором (ата); *Дә:ри* сепилен йерде волмоз (ГТГ).

ДӘSМАЛ (хас., эн.) — яглык — платок. *Дәsма:лың* дүшди, гөтәр (хас.); *Дәsмалыңы* мана вер(эн.).

ДӘФ (хас.) — депрек — бубен. *Дәф* вураман йа:р-йа:р.

Ж

ЖАВАКЪДАШ (ём. гб.)//ЖЫВАЙДАШ (ём. дг.)— меңзеш — сходный, схожий, похожий. *Жавакъдаш* диййә:ллери-де ва:р (ём. губ.).

ЖАВЫС (ол) — уруг — род, племя. Бизлер үш *жавыс* олам болмалы шө:рде.

ЖАGЪAZ (ГТГ 11) — ховут — верблюжье седло. *Жagъaz,* айыл тийеде боладыр.

ЖАGЪЛАКЪ (әрс.) — шаглавук — водопад. Суvуң *жagълagъ(ы)на* гиден йа:л-а: дийо:рлар.

ЖАЗА: (сак.) — мәтәч — нуждающийся. Йа:рым а:йдан вә:ри вир пула *жаза:.*

ЖА:ЙДАРЫ (ГТГ, ата, әрс., ём. дг.) — гылчыксыз бугдай — сорт пшеницы. *Жа:йдары* bugъдой би (ГТГ); *Жа:йдары* bugъдой хемме экйеммиз (ата); *Жа:йдары* вugъдайың на:на:м оңат волйо:р (әрс.).

ЖА:ЙЛАМАКЪ (емр.) — ерлешдирмек — спрятать, попрятать. Ogъры аты *жа:йла:п,* па:лчы:ның йа:н(ы)на гелипдир.

ЖАЛАVA 1 (мүр.) — кәриз сувуның ериң йүзүне чыкян ери — место выхода кяризной воды на поверхность. Түпөниң сесиннен зама:н-земи:н, меки:н-макъа:н болуп, *жалаva:* басйа:(р).

ЖАЛАVA 2 (гөк.) — ой, чукур — впадина, яма, ров. Суv *жалаva* гъаззы.

ЖАЛПЫ (ГТГ) — умумы — общий. *Жалпы* йыgънакъ болонда верди байракъ.

ЖА:НЫВА:Р (ГТГ) — өрән көп — очень много. Шепда:лы:ны баллар *жа:нывa:р* гъырыпдыр.

ЖАҢҢА (ём. дг.) — жам — миска. Түкә:нчи, о(л) *жаңңала(ры)ң* нә:(че)ден?

ЖЕЙРЕ (әрс., сар.) — оклукирпи — дикобраз. *Жейрели* дийен гъуйу ва:р (әрс.).

ҖЕЛЛЕ (ата, ём. дг., ГТГ) — атың гуйрук гылындан бир тутуш өрүлип эдилйән бирнәче дузак — ловушка. *Җелле* гъурукъ гъайтдым йорунҗа: (ата); Сууң ча:р эт(и)рафына *җелле* йайдылар (ём. дг.); Барсам бир бидене дүшүпдир *җеллә:* (ГТГ).

ҖЕМИGДИРМЕҚ (әрс.) — җемленмек — собраться. Майда ма:лдан он секкиз ма:л *җемикдирдик.*

ҖЕНАЙАТ (сал.)—жеза—наказание. Шундан соң па:шша ол мо:лла аgъыр *җенайат* буйран.

ҖЕҢҢЕЛ 1 (ата, ГТГ, чов., нох.) — гызган — чемыш, чимгиль. А:дам, ма:л ги:рер йа:лы дә:л, *җеҢҢел* басыкъ гъойупдыр (ата); Өң йандакъ, *җеҢҢел* чыкъып йатан би (ГТГ); Ыра:s ики дүйө *җеҢҢели* йүклә:п алыкъ гъайытдылар(чов); Өңурти *җеҢҢели* ал ләнди (нох.).

ҖЕҢҢЕЛ 2 (нох.) — бөвүрсленив агажы — кустарник ежевики. Өңурти *җеҢҢели* ал ләпди.

ҖЕРДЕКЧИ (ём. гб.)//ҖЕРДЕККЕШ (тек. ах.) — жерчи — мелкий торговец, коробейник. О:водо вир *җердеккеш* ва:рды (тек. ах.); Шо(л) va:(gъ)тла(ра)м *җердекчи* гелерти (ём. гб.).

ҖИЙЕН (ГТГ) — еген — племянник. Дурдумә(мме)ч *җийен* и:шиң гөзүни вилйе.

ҖИҢКИЛДЕМЕҚ (ём. дг.) — келпеңлик этмек — проявлять несерьезность, легкомысленничать. Сәһел за:да *җиңкилдә:верме.*

ҖОGЪА:П (ём. дг., чов., ол.) — ругсат — разрешение. Дем-ды:нҗыны аландан соң., па:т(ы)ша: *җоgъа:п* со:р(а)йа(р) (ём. дг.); Шондан гелип, ба:йдан *җоgъа:п* so:радылар (чов.); Ти:р а:хы:р уңа тилпу:нда *җоgъа;в* алды(ол).

ҖӨМЕЛЕҚ (кыр.)//ҖҮМӨЛЕҚ (ГТГ) — шайлы сач баг — серебряное украшение для вплетения в косы. Шиңнирди:ди аркъа:мдакъы *җөмөлек* (кыр.); *Җүмөлеg* өvez зиймелери шо(л) айдымнаң ңа:лан (ГТГ).

ҖҮVA (нох.) — жоя — грядка *Җүva* эдип шонуң уgърунна экәми.

ҖҮVA:ЗЙА:GЪ (ГТГ, ата, ём. дг.) — жувазда чыкарылан күнжи, кендир ягы — масло кунжутное. конопляное. Palovo җүva:зйа:gъ бола:йса (ГТГ); *Җүva:з:йагъам* йетерлик болсо ыра:зы:лайт (ата).

ЖУVА:ЛДЫЗ (сак., ГТГ) — халта тикилйэн уҗы эгри темен — большая игла для шитья мешков. *Жуvа:лдыз* герек мыңа (ГТГ).

ЖУVАНА (хас.)//ЖУVА:НА (гөк., ата, эрс.) — өкүзче — двухгодовалый бычок. Йо:х оңыңкъа *жуvанейди* (хас.); Сафар вир *жуvа:на:м* ма:р дийди (гөк.); Дурды:ның *жуvа:насыны* сойушдукъ (эрс.); Йерине шол *жуvа:на:н(ы)* ал дийди (ата).

ЖУVАРА (кыр.)//ЖҮGӨРИ (ГТГ 11) — жөвен — джугара. Къыркъгүнлүк *жуvары* tez бишэди (кыр.); Suz(л)ер *жүgөр(и)ни* сындырма:ңлар (ГТГ 11).

ЖУGЪЛАМАҚЪ//ЧУGЪЛАМАҚЪ (эрс.) — жемлемек, йыгнамак — складывать, собирать.

ЖҮМӨ (гөк.) — ав авламак үчин мергениң өзүне эдинйэн аматлы букы ери — засада охотника. *Жүмөде* отурдыкъ.

ЖҰҢҢҰЛ 1//ЧҮҢҢҰЛ (сал., эрс.) — деряның чуң ери — глубокое место реки. Дерйа:ның *чүңңүлине* гиден йа:лы волд(ы) ол (эрс.).

ЖҰҢҢҰЛ 2 (ём., ГТГ) — күрүшге — кружка. *Жүңңүли* ни:рэ: гъойдыңыз (ГТГ).

ЖҮПМҮТӘ:К (ём. дг., ата, ГТГ, эрс.)//ЖҮПТҮМТӘК (нох.) — чагаларың ойны — детская игра. *Жүпмитэ:к,* билсең ал (ём. дг.); *Жүпмүтэ:к* ойна:ң, шэ:ник ба:р (ата); Мен тучжакъ, *жүпмүтэ:к* (ГТГ), Vурушмаң, *жүптүмтәк,* гъарынasты ойнәң dev ай(ы)тды(нох.).

ЖҮРЕ (ём. гб.)//ЖҰРӘ (нох., хас.) — хили — такой. О(л)-да вир *жүре* адамты (ём. гб.); Бир vэх(т) дөв—дейди өңкүлэ:(ри)ң *жүрэ:su* дэ:л (нох.); Не *жүрэ* адамты мәни чаgъырады (хас.):

ЖЫДА (ём. гб., ата, ГТГ)//ЖҰДА (эрс.) — буржы — изморозь. *Жыда* йаgъыпдыр (ём. гб.); *Жыда* дүшүп көп hелэ:кчилик болду ма:ла(ата); Аgъашла(ры)ң башы йере дежжек *жыдадан* (ГТГ); Ол гөрүнйо:н а:къ за:тларам *жудалан* agъач волуп чыкъйо:р (эрс).

ЖЫGЪНА (тек. ах.) — тара эсбабы — часть домашнего ткацкого станка. Олор *жыgънадыр* четник.

ЖЫGЫЛЛОVУКЪ (гөк.) — овуз — молозиво. *Жыgъыллоvукъ* ийсе вер.

ЖЫЗАРЛАМАҚЪ (тек. ах.) — даңмак — завязы-

вать, завязать. Айаgъ(ы)ны *ҷ̣ызарла:n,* бейлекилер(и)ни agътардым.

ҶЫ:ҚЪЙА:GЪ (тек. ах.) — серет: А:ҚЪЙА:GЪ. Magъазы:на *ҷ̣ы:къйа:gъ* гелипдир.

ҶЫҚЪЫР (тек. ах.) — галтак—тачка Ш(ү) о:духдо йоvор диймеселер *ҷ̣ыкъыр* вилен шу чукъуры дүзлөжөк.

ҶЫЛАVGЕРДА:Н (әрс.) — ат саклайҷы — охранник коня. Йа:н(ын)на-да ики са:ны *ҷ̣ылаvgерда:ны* волйо:р.

ҶЫЛЛАМАҚЪ (сар.) — дәлиремек — сходит с ума. Кә: а:дам *ҷ̣ыллы:ду:р* шондон отайса.

ҶЫЛОVХА:НА (тек. мар., ата, ГТГ) — ат эсбабы сакланян ҷай — сарай для хранения принадлежностей коня. *Ҷ̣ылоvха:на* гъойом мола: масын (ата); *Ҷ̣ылоvха:на:ны* гөрүк гелди-де айтды (ГТГ).

ҶЫ:ЛЫШ (ГТГ) — йыгнак — собрание. Би vүн *ҷ̣ы:лыш* дийп маңа айдана:къ; Syvы тапшырып къайт, *ҷ̣ылыша* барыш керек (ГТГ II).

ҶЫНУ:Н 1 (ём. гб.)тохум — породистый. Шо(л) va:(gъ)тлам *ҷ̣(ы)ну:н* атлар ба:рты.

ҶЫНУ:Н 2 (ём. гб.) — мес—зажиточный. Ай, онуң-да *ҷ̣ыну:н* vахты.

ҶЫҢҢА (ём. гб.) — серет: ҶҮҢҢҮЛ 2. Арви:ви шора:дан *ҷ̣ыңңа* вилен суv әвера:-да.

ҶӘРӘН (нох.) — япрагы эндамыңы гиҗедйән от—крапива. Инә, *ҷ̣әвән* сән танымеймиң—дейди.

ҶӘhӘ:Р (ата, ГТГ) — арх. зәкир — зякир дервиша. *Ҷ̣әhә:рем* gаңда:ллар гъыззы (ата); ҷәhә:рем шондо волорды (ГТГ).

З

ЗА:VУТЙА:GЪ (ата, әрс., ГТГ, тек. ах., сар.) — серет: А:ҚЪЙА:GЪ.

ЗАGЪАРА (ём., ата. ГТГ, сар. әрс.) — төтек — хлеб из джугары. ...Сүйҷи:ge сүйҷи, *загъара:* күнҷи. гъы:злар ве hинҷи (ём. гб.); А:ҷа: а:ҷы, *загъара:* күнҷи (ГТГ); На:нымыз *загъарады* өнлөр (ата).

ЗА:ЛЫМ (ГТГ, тек. ах. ата, сар.) — залыват — эх (выражение чувства восторга). Пай, *за:лым,* гөзбагчы къйа:ны киши:ни дерреv а:лда:къ гъоййо(р) ГТГ); Хәй, *за:лым,* сениң и:шиңми би? (ата).

ЗАМАРРЫҚЪ (ГТГ 11, сал., әрс.) — көмелек —

гриб. *Замаррыкъ* къайда, къуруп гъа:лан ба:ры (ГТГ 11).

ЗАМА:Т (ТГТ 11) — вагт — время. О(л) *гама:т* зейкеш ба:рмеди, Нуры?

ЗАММЫР (ол)//ЗАММЫР (ГТГ 11, хас.)//ЗАМЫР (нох.) — ары — оса. Са:ры *заммырам* кэ:н ши пилле(ол); Би мэ:(хе)л *гаммыр*, көп (ГТГ 11); *Замыр* чахsа таш аgъдар (нох.).

ЗА:МЫ 1 (эрс.) — гавуның бир гөрнүши — сорт дыни. *За:мы* сатан ким?.

ZА:МЫ 2 (ГТГ 11) — серет: ДЕССЕММИЛ.

ЗАРП (ём. гб.) — гүйчли — сильно. Жа:хы:(л) vagътымызза айдымы *зарп* айдарды.

ZА:РЫZЕЙИЛ (нох.) — зарыгирян — стон. Бу ogълумам өйдэди(р), *га:рызейил*.

ЗАХМ (гөк.)//ЗЕХИМ (ата, ГТГ)//ЗӘҺИМ (тек. ах.) — кесел, азар — болезнь, боль. Бу йыл ба:gълар *захм* тапды (гөк.); *Зехим* йетер йа:ны дэ:л экиллере (ата); Гъа:vунун шү йери *зехим* тапан ogъшойо (ГТГ).

ЗЕДЕ (ата, ГТГ, эрс.)—бизар—отвращение. И:лем *зеде* шуннон (ата); Биз-э: шуннон *зеде-зеде* волдукъ (ГТГ); Уруш дийилсе, и:нимиз *зededир* (эрс.).

ZЕЙ (нох.) — сапак—нитка. Ах *зей* билен *тикseң* гъоvы болады.

ZЕЙVӘНТ (нох.) — диреглериң үстүнден гоюлян агач — балки которые ставится на подпорки. *Zейvәнди* не:рдән тапжах.

ЗЕЙКИН (ём. гб.) — гоюн гыркыланда башам бармага оралян йүң—вейкир—клочок шерсти наматываемый на большой палец во время стрижки овец. Бармагъыңа *зейкин* эда:gъа.

ЗЕЛЕЛЛИ (ГТГ, ата) — зераплы — из-за Сен *зелелли* йо:лумнаң на:лдым (ГТГ).

ЗЕМИ: НАGЪАЧ (ата, ГТГ, ём. дг.) — самачов — поперечная деревянная перекладина воловьего ярма. Бойунтурудъа: шү, hаны *земи:нагъажы* нэ:тдиң (ата); *Земи:нагъажың* и:дил(и)рэ:gи йо:къмы? (ГТГ); *Земи:нагач* дөvүлди (ём. дг.).

ЗЕМИ:НТОРПОКЪ (ата, ГТГ) — цемеент. Телеgи *земли:нторпокъ* билен суvотдым (ГТГ); *Земи:нторпогъы* а:з ogъшойо мының, нэ:(ме) тутона:къ (ата).

ЗЕНА:Н (ата, ГТГ)//ЗЕНА:НА (тек. ах, ём.) — аял — женщина, жена. Бир (и)ки *зена:ң* целди (ата);

Зена:ллара йо:л верин, гешсиллер (ГТГ); *Зена:насының* йа:н(ы)на гелҗек болон(ын)но са:ла дүшйә:(р) (тек. ах.). *Зена:насы* вилен ыра:зы:лашып гъайтса гъайдывермели-дә (ём. гб.).

ЗЕҢҢИ 1 (ата, гөк., ГТГ) — мердиван — лестница. *Зеҥҥи:ни* сөйө йерине үчөгө чыкъсаң (ата); Ө:зү чыкъйада *зеҥҥи:ни* үчөгө тартып алйагъой йаңкъы (ГТГ).

ЗЕҢҢИ 2 (ата, ГТГ) — арабада арабакешиң отурян ериндәки йөрите ясалан эсбап — сидение для извозчика. Би:ри:ң *зеҥҥе:* миниң э:лди йеҥҥил болды.

ZЕРДА:ЛЫ (кыр.)//ZӘРДАЛЫ (хас.) — эрик — урюк, абрикос. Sovукъ болmasa йахшы тудады *zердa:лы* (кыр.); *Zәрдалы* йе (хас.).

ЗЕРДА:П (әрс., ата, ГТГ, сар.) — сарысув — сукровица — Йүреg(и)ниң дашыны *зерда:в* алыпдыр (әрс.); Йүрөgүнде дурон *зерда:п,* гъайд еден (ден) соң ыра:хатланды бала (ГТГ).

ЗИGИРРИҚ (сак., ата, ГТГ, сар.) — гуйрук — хвост. *Зigирриди* токъмакъ йа:ны гечин(и) иймийерин (сак.); Ит эшеgиң *зigирридиннен* agыс салды гелип (ата).

ЗИ:Л 1 (тек. ах., ата, ём. дг., ГТГ) — хеммеси, тутуш — все, целиком. Олор бү йерден *зи:л* гитдилер (тек. ах.); Көймөтүни *зи:л* са:рыйа:gъа биширтдим (ата); Бө:рөgүн йа:gъ(ы) а:з, *зи:л* йымыртgъа болуп ду:р (ГТГ).

ЗИ:Л 2 (тек. ах.) — хемише — всегда. Су:tgъодо бир минит, ики минит *зи:л* өне гитди.

ЗИ:НЕ (ата, ГТГ, әрс.) — басганчак — ступенька. Гөтөрметелеg(е) эдилен *зи:не* би (ГТГ); *Зи:нә:* чыкъма: (gъа) да hа:л gерек (ата).

ЗИ:НЕТ (сак., сар.) — сылаг, хормат — почет, уважение. И:ң озалкъы перзендим дура:н волса, мен ненең *зи:нетлер* гөрмел(и) а:дамтым (сак.).

ЗИНҖЕК (әрс.) — буяның көсүги, тохумы — семена солодки голой. *Зинҗекли* буйондыр ба:gъы келлерин.

ЗИРӘ:Т//ЗҮРӘ:Т 1 (ГТГ, ата) — хасыл — урожай. Шүйл би йерле(р)ң *зүрә:ди* кем (ата); *Зирә:дем* йере ва:gълы (ГТГ).

ЗИРӘ:Т//ЗИРӘ:ТҚЕҢЕШ 2 (ГТГ) — хасыл советиң башлыгы — председатель совета урожая. *Зирә:дем* орнуннан алдылар.

ЗОVА:Л ГЕЛМЕҚ (ём. гб.) — игенч — нарекание. Шоннан *зоvа:л гелсе,* ө:зим геплешерин.

ZОВОЙ (СТГ) — акмак — дурак, дурной. Sen дек *zовой* йо:къдур бизде.

ЗОGЪОТО (ата, ГТГ, әрс.) кәтмениң сап өтурилйән дешиги — место, куда вставляется ручка кетменя. Қә:тмениң *зодъотосы* йа:ны дешикден акъып ду:р (ата); Қә:тмениң *зодъотосы* дурона:къ (ГТГ).

ЗО:Р (ГТГ) — көп, бол — много. Бүйл эриклериң довчосы *зо:р.*

ЗО:РВА:GЪ (ём. дг.)//ЗО:РВА:GЪЫ (ата, ГТГ) — хамыдың ашак учларыны бирлешдирип даңылян — өтүрилйән йүп — веревка хомута. *Зо:рва:gъыны* йа:ззыр (ата); *Зо:рва:gъың* сыпыпдыр, ә:нет (ГТГ).

ЗӨ:К (тек. ах.) — бир топ, бир бөлек — стопа, кусок. Бир *зө:к* йүпөк ба:р.

ZУРНА (хас.)//СУРНАЙ (ата, ГТГ) — название музыкального инструмента. *Zурна* чалдуруv той эдәди (хат.); Дерvа:зза-да *сурной* чалйа(р) (ата); *Сурной* түркменлерде болмодукъ (ГТГ).

ЗҮЛП (әрс., сар.)//ЗҮЛПҮН (ата, ГТГ) — гапыны гулпламакда уланылян зынҗыр — дверная цепочка. Дерvезә:(ни)ң *зүлпүн(и)ни* и:лдириң дийди (ата); И:шиниң *зүлпүн(и)ни* йа:ззырып алан (ГТГ).

ЗЫВЫРДЫМ (ата, ГТГ. ём. гб.)//ЗЫВРЫМ (әрс.) — тутуш, сайланды, хемме — выборный, всё. *Зывырдым* ортовармакъ йа:ны йиниитлери алд(ы)ov (ата); Гиделлер *зывырдым* гелик гъуторды (ГТГ).

ЗЫЙА:ДА (ём. дг., ата, ГТГ) — оңат, говы — хороший, лучший. Шүн(ы) алып гөззер(и)не сүртти, гөзи өңкиден (х)ем *зыйа:да* vолды (ём. дг.); Әй, вир *зыйа:да* оgълом ма:р экен (ата).

ЗЫЙА:ПАТ (ата, ГТГ) — гезеклешикли отурлышык — вечер, угощение, по очередности. Менем шондо *зыйа:пата* гъошдулор (ата); *Зыйа:паты ким* алды би гезек (ГТГ).

ЗЫМА:Х БОЛМАҚЪ (сар.) — гөзден йитмек — исчезать из поля зрения.

ЗЫНҖЫРА (тек. ах.) — нагыш ады — название узора. О(л) наgъыш *зынҗыра.*

ЗЫННА:Р (мүр.) — йүпекден ишилип эдилен гушак — шелковый кушак. *Зынна:рың* hаны?

ZИНХА:РЛАМАҚЪ (ГТГ 11) — берк табшырмак— строго предупреждать. Agъалар(ы)на *гинха:рла:п* къуйуgъа түшти.

ЗЫНЧ (мүр.) //ZИНЧ//ZЫНЧ (нох.) — шепбик — древесный клей. Томsуна *гинч* йиgмәнә гедәмиz (нох.).

ЗЫР 1 (ём. дг., ата, ГТГ) — түйс — настоящий, самый. Ол-а vир гезип йөрә:н *зыр* жыллы (ём. дг.); Онуң-а: *зыр* дә:лиси чыкъды гүң нүннен (ата); Арagъ иченсоңgъой *зыр* жыллы волуп йөрөни (ГТГ).

ЗЫР 2 (ём. гб.) — асыл, түйс, хич — ни, никак. *Зыр* би:ри — ви:рине дүшүп билмейа:(р).

ЗЫРРА (сал.)//ГЪЫРРА (ата, ГТГ) //hЫРРА (тек.) — тиз—быстро, немедленно. Тапмасаң *гъырр(а)* ы:зың(а) өvрүл (ата); Бизи гөрмеди-де *гъырр(а)* ы:зына өvүрд(и) аты (ГТГ); *hырра* ы:зына өvрүлди гидиверди (тек. ах.); Гөрөннүр-де *hырра* ы:зын(а) өvүрлүп энә:йеннир (тек. мар.).

ZӘЛИЛ (хас.) — реңк эдилйән сары чөп — растение, из которого добывают краску для ткани. *Zәлилә* бар дийsанми?

ZӘРЧИВӘ (хас.) — чорба атылян ыслы от — трава съедобная. *Zәрчивә* siгкиләр йемәйди.

ЗӘh (әрс., ол., сар.) — зей — вода, выступающая на поверхности из-за обилия влаги: Шү:л жала көп болуп, йерлер *зәhлә:к* гитди (ол.).

ЗӘhКЕШ (әрс.) — зейкеш — дренажный канал. *Зәhкеш* гъазйо:рыс.

И

И:ВЕРМЕК (сак.) — гойбермек (көмекчи ишл.) — в составе аналит. глагола — быстрота, мгновенное совершение действия (вспом. гл.). Атыв *и:верди* асма:на.

ИВӘ ОЛМАGЪ (хас.) — разы болмак — быть довольным. Онан ман өлsәм *ивә ол.*

ИGДЕЙАРПАҚЪ (ата, ГТГ) — гавуның бир гөрнүши — сорт дыни. *Иgдейарпagъам,* чиgдийавшagъам йа:з гъа:vун (ата); *Иgдейарпagъың* тохумыны йитиреңа:g-ov А:шыр а:gъа (ГТГ).

ИГДИШ (ата, ём. гб., ГТГ) — тохум (ат барада)— кровный (о лошаде). *Иgдиш* атлар воланна hейvере гъаvы чапйа:(р) (ём. гб.); *Иgдиш* атың тохумы шү (ата): *Иgдиш* ат дийп өvйеди (ГТГ).

ИДИШ//ИДИШАЙАGЪ (нох.) — гап-чанак — кухонная утварь. Өйи а:дамнан до:ллура:д(ы)-да, *иди-ши-айаgъыйам* йиgнейди бир йерэ. Ина ха:н, *идиш* йох, сэн бош дейди.

ИДРЕС//ЭДРЕС (эрс.) — бегрес сукно. Эр(и)ши кенепден аргъажы йүпек болар экен *идресиң*.

ИЙЕV (СТГ) — пыяда — пешком. *Ийеv* йөрсең, айакъ-гъолуң чөп болар.

ИҚИВА:РА (ём. дг.) //ИҚЕVА:РА (ата, ГТГ, эрс.)— икибир — по два, попарно. *Икива:ра* болуп, бир а:дам даңың дийе (ём. дг.); *Икеva:ра* бир та:вакъ гъой (ата); Тойдур, *икеva:ра*, ай, *үчөva:ра-да* алыверин (ГТГ).

ИҚИДЕҢ (ём. гб.) — гүнортан — полдень, О(ндан) соң гүн-де *икидең* боллы.

И:ҚЛИҚ (ГТГ, ата) — ик салынян торба — чехол для веретена. Асмалыкъ билен *и:клидим* гъа:лды дийди пахы:р шөнда (ГТГ); Йөрүйте *и:клидем* до:къа:рдылар (ата).

ИЛДЕН (кыр.) — илки — раньше, сперва. Шоны къайsың *илден* тапип гетеребилсэң, шосинe болемэн — диду.

И:ЛЕVА:(тек. ах.) — илсиз — безлюдный, ненаселенный. Үссүнүң и:ли гөчүп, *и:леva:* гъа:лан на:gъылар.

ИЛЕРИ 1 (тек. ах.) — өңүрти — раньше. Икиннiден *илери* варалы.

ИЛЕРИ 2 (тек.) — гүнорта-гүнбатар — юго-запад. Шуннон *илери* гит.

ИЛИҚ (тек. ах.) — илиге меңзеш күмүш шай — женское серебряное украшение в виде пуговки. Чапраз чаңна:ң дашынна:къы күмүш шайлара *илик* диййэ:(р)лер.

ИМҚЕНИЙА:Т (ТГТ, ата) — мүмкинчилик — алач— возможность, вероятность. *Имкенйа:ты* болон за:ды улланыш герек (ГТГ); *Имкенйа:ты* волсо, мен-де гъа:алмажакъ гъолорын (ата).

И:Н (тек. ах.) — тара эсбабы — деталь домашнего ткацкого станка: Ол *и:н*, ол четге.

И:НДЕРМЕҚ (ём. гб.) — гетирмек, айтмак — привести, сказать. Мен-де вир меса:л *и:ндерейин*.

ИНДИ (сал.) //ИНДИЖЕ (гөк.) //ИННИЖЕ (нох.) —яны, яныжа — только что. Йама:т *инди* турды шө:рден (сал.). Эммең *индижэ* гелли (гөк.); *Иннижэ* гөрдүм, йатыпды (нох.).

ИНДИКИЛЕЙ (ата, ГТГ) //ИНДИКИЛЛА (әрс.) — мундан бейләк, гайталап — дальше, в дальнейшем. *Индикилей* биззен буруӈ цел (ГТГ); *Индикилей* би gепи айтма (ата); *Индикилла:* барма:йын дийип сөз вердим (әрс.)

ИНЕҚ (әрс., сак., эс., гөк) //ИНӘҚ (нох.) //ИНӘЙ (хас.) — сыгыр — корова. *Инеди* сойа:саӈ нә:тйо:р (әрс.); Бир *инедим* ма:(р), сагдыран йо:къ (гөк.); Халлыгүл *инедини* йидирме йедди йүз манада сатыпдыр (сак.); *Инек* (сакъладыкъ йа:гъ сатдыкъ (с.); sыgъыра *инәй* деймиz (хас.); Ей, бу төvәрәкде *инәк* гөрмәдиӈizми? (нох.).

ИНЕРДИ:ШИ (тек. ах.) — кече ве ш. м. салынян нагыш ады — название узора. *Инерди:ши* кечә:-де салынйа:(р).

ИНЕХА:Н (нох.) — ине — вон, вот. Мәнәм *инеха:н* гөрәнинәм шу къашдым.

И:НИGЪА:НЧЫЛЫҚЪ (ём. гб. әрс.) аркайынлык, парахатчылык, ине-ганалык — покой, спокойствие. Йуvрт *и:нидъа:нчылыgъ(ы)ны* версин дийп оты:рас (ём. гб.); *И:нидъа:нчылыкъда* гүррүӈлешерис (әрс.).

И:НМЕҚ (ГТГ, ём. гб.) — гелмек — приходить. Ма:ллар ги:шлик кенд(е) *и:нйе(р)* (ГТГ); Доӈра: (ны)ӈ йа:н(ын)на:къы чешмә: айракъ *и:нйә:(р)мишдик* (ём. гб.).

ИННЕV (тек. ах.)— идег, гөзегчилик — уход, присмотр. Олор гъы:з(а) *иннеv* во:(ло)р өйдөнө:кълор.

И:НӘ (хас.) — иӈне — иголка,игла. Әлимдән *и:нәм* дүшди.

И:ПӂИЛ//ЭПӂИЛ (ата, ГТГ) — тыгшытлы—экономный, бережливый. *И:пӂиллик* шуннон өӈ(ө) өтмез зиййеӈ нөрсөӈ (ата); За:дына *и:пӂил* зена:нды (ГТГ).

ИРЕШДЕРЛИҚ (ём. гб.) — рехимдарлык — жалостливость. Гъы:з эӂесине *ирешдеррә:к* волйа:(р)-да:.

И:РИҚМЕҚ 1 (әрс., сар.)—ирмек, ядамак — устать, пресыщаться. Тойдан а:дам барха: *и:рикйө:рам*, кә:н болуверсе (әрс.); Ики дә:ли би:рикди, гүлө-гүлө *и:рикди* (сар.).

ИРҚМЕҚ 2 (ГТГ) — эгленмек — задерживаться. Биз Безирgенде *иркмедик.*

ИРИШМЕ (ём. гб., ата, ГТГ) — зынӂыр — цепь. Гъафының *иришмеси* hейvере гъа:йыммыштыкъ (ём.

гб.); Ovсорың *иришмесине* дакъ йипи (ата); *Иришмесин(и)* йа:зырсаң баш вермез би дүйө (ГТГ).

И:РКЕ (ём. гб.) //И:РТЕ (ата, ГТГ) — ир — рано. Осом ме(ни)ң йа:ныма *и:рке* гелсин нийди (ём. гб.); *И:рте* vagътлар көп боларды би (ата); *И:рте* турсоң, не йagъшы (ГТГ).

ИРӘ:Т (ГТГ) //(И)РЕТ (ём. дг.) — гезек, ёла — раз. Сеннен дашgъары өзүмем бир (и)ки *(и)рә:т* бардым (ГТГ); Бир *(и)рет* гъазыкъ гъойдум мира:къ (ём. дг.);

ИSВЕНТ (ГТГ II)//ИSVЕНТ (нох.)//УСВЕНТ (әрс.) ИSБӘНД (хас.) — үзәрлик — гармала. *Isвент salамыz ша:лыgъа* (ГТГ 11); Мәнәм, инаха:н *usvent*, ширимmovo дейдим (нох.); Өң шөйле воланда *үсвент* түтедертилер (әрс.).

ИСGИРТ (ГТГ, ём. дг.) — гысганч — жадный, скупой, скряга. О(л) диййениң би:жа:й *исgирт* а:дамgъой (ТГТ); Йаман *исgирт*-дейт о(л) (ём. дг.).

ИСGИРТЛИК (ата) — гысганчлык, хусытлык — жадность, скупость. *Исгиртликден* ма:л йыgънайа-да: ол.

ИSПИДАЛ//ИSМИДА:Л (нох.) — дерек — тополь. *Isпидалми* у(л). Мә(ни)ң ики *usмида:лымы* алмейд(и) депд(и) у(л).

ИSSEVҮТ (нох.) — гара бурч — черный перец. Бир нечә гүң нешди *ussevүт* чихди.

ИSТӘМӘЙ (хас.) — арзув этмек, ислемек.—желать О(л) гъызы ки бәйәвдән *истейдим,* оны вер.

ИТАЙЫ (сал.) — гоңур айы — бурый медведь. *Итайы* гөрдүм дийен.

ИТGЪЫSGЪАН (тек. ах., ата, ГТГ) — гызганың бир сорты — чемыш, чингиль. Ул(ы) вир дүйүв *итгъызgъан* гө:gөрүпдүр (тек. ах.); Гъарачомodың үссүннен *итgъызgъан* чыкъан (ата; *Итgызgъан* ча:рvagъын үссү бути:ң (ГТГ).

ИТС(Ы)VО:ДЫ (тек. ах.) — кәвагт — иногда, редко. Ол ви йере *итс(ы)vo:дунно* вир геляә:(р).

ИЧИТ (ата, ГТГ) — гуйы — колодец. Миң мечжи:тден — бир гечит, миң нечитден — бир *ичит.*

И:ШGЕК (ата, ГТГ) — гәминиң күреги — весло. *И:шgек,* дайоvы гетириң бә:ри:к (ата); *И:шgек* и:ше-и:ше элимиз гъу:ры:ды (ГТГ).

ИШGЕНЕ (ем. дг.) — петир чӧреги ири дограп эдилйән нахар — название еды. Хоvлукъмач болонсоң, *ишgен(е)* эда:дыкъ.

ИШGИЛ (сак.) //ИШGӘ:Л (ата, ГТГ) — ярамсыз, зыян — непригодный, ущерб, вред. Мениңем айакъларым ишgилли (сак.); hи:ч йериң *ишgә:лли* волмасын киши:(ни)ң (ата); Бир йерине *ишgә:л* йетен: мыныңы (ГТГ).

ИШGИЛЛЕМЕК (ол.) — зынҗырламак — заковывать в цепи, привязывать цепью. Оgъурлugъ эденнериң айаgъ:эл(и)ни *ишgиллӛп,* чы:выкъ биле урурты.

ИШДИ (ата, ГТГ, ём. дг.) //ИШТИ (ём. гб.)—соң, соңуррак — потом, после. *Ишди* гелик гидерис дийди (ата); Пачакъла(ры)ңны *ишди* гъузы:ңа берерсиң (ГТГ); *Ишди* вир йери:к гидели (ём. дг.); Дә:дем-де ге:(лер)р *ишти* (ём. гб.).

ИШДИЛЕКИ (ём. гб.) — ине — вот. Олор *ишдилеки* hер журе эдив иййә:лле(р).

ИШДӘ:ЛИ (ГТГ, ата) — гайта-гайта, хәли-шинди — часто. *Ишдә:ли* йа:нына гелип ду:р (ГТГ); *Ишдә:ли* айдып дурмолым(ы) мыңа (ата);

И:ШМЕК 1 (әрс.) — ярмак, бӧвӱсмек — распороть, прорвать, рассекать. Йа:н(ы)на варма, гъарның(ы) *и:шер.*

И:ШМЕК 2 (ГТГ) — кӱреклемек — грести, работать веслами. И:игdек *и:ше-и:ше* элим гъу:ры:ды.

ИШШЕКЧЕР (тек. ах.) — етишен — подросток. О(л)vagътлар ол *ишекчерди.*

Й

ЙА:ВАН (ГТГ)—оба—село. Бӱй(ы) ллерде: *йа:вандам* ара:за тутоң кем.

ЙАVVАСАН (ём. гб.) — бет, якымсыз — плохой, неприятный. Шу икиси *йаvvасан-на:.*

ЙА:GЪ (СТГ) //ЙА:КЪ (ГТГ 11)) — тарап — направление, сторона. Бир *йа:gъа* чыкъып йатадыр (СТГ); Бу *йа:къдам* йо:л ба:р (ГТГ 11).

ЙАGЪДАЙВА:П (ата, ГТГ) — дӱшүнҗели — сознательный. Гөрсөк вир *йаgъдайва:в* а:дам экен (ата); Сөзлеша:йма:gъа вир *йаgъдайва:в* д:дам герек (ГТГ).

ЙА:GЪЛАМАҚЪ (тек., ах.) — дериниң ягыны айырмак — очищать шкуру от жира. Гъоvу соймосоң, соң дери:ни *йа:gъламагъам* аңса:т дэ:л.

ЙА:Д ЭТМЕҚ (әрс.) — ят тутмак — зубрить. Ги:жеси вилен *йа:д эдйо:р* сапагъы.

ЙА:ЗЗЫРМАҚЪ (әрс., ГТГ) — бошатмак — развязать, освободить. Эшеgи *йа:ззырдыңмы?* (әрс.); Ити *йа:ззырып* гъойверен экен (ГТГ).

ЙАЗМАҚЪ (тек. ах.) — гачмак — бежать, убежать. Оgъры у:ну ташла:п *йазйа:(р)*.

ЙАЗЫЛМАҚЪ (сак., ГТГ) — ачылмак, гутулмак— поправляться, вылечиться. Чо:рв(а) ишсе *йазылмазмикэ:* (сак.); Ичиң санҗысы *йа:ззым(ы)* оgълум? (ГТГ).

ЙАЙМАҚЪ (ём. гб.)//ЙА:ЙУV (СТГ) — сермек — вывешивать на высушку, просушку. *Йайып* гүне гъу:ртйа:(ры)с (ём. гб.); Бир gүн Хожа:(ны)ң көйлөг(и)ни йуvуп, гъыра *йа:йып* гъойупдыр (СТГ).

ЙАЙНАМАҚЪ (ём. гб., сар., әрс.) — азап чекмек, хорлук чекмек — страдать, измучиться. Ха:лмэ(мме)диң на:чары *йайны:п* оты:(р)да; (ём. гб.); Ча:gъалар аталары өлөнсоң *йа:йна:къ* къа:лдылар (сар.); Уруш дөvрүнде *йайна:нымызам* а:з дэ:л (әрс.).

ЙАЙЫН 1 (ём.) — көлден кичирәк ята сув — пруд. *Йайында* ө:рдөк көпмишин (ём. дг.).

ЙАЙЫН 2 (ём. гб.) — лакга балык — сом. Элйа:с йеgен-де вир улокъон *йа:йын* тутукъ геленмиштик.

ЙА:КИ (ГТГ 11) — я-да — или. Къала:gъа өzүм бараман *йа:ки* siz келерsiz мунда.

ЙАҚЪМАҚЪ (әрс., сар., ол., тек. мар.) — сувармак — полить, поливать. Йери бежерип *йакъҗакъ* дий(й)о:р, бежермэ:не волсо эл(и) деgен йо:къ (әрс.); Пахта:ны *йакъмалы* дийо:рлар (сар.); Эсли йер ба:рды *йакъан* йери (сар.); Сvv чыкъмадыкъ йерлер(и)ни гъошnova гъуруп *йакъартыкъ* (ол.);

ЙАЛВАЗА (тек. ах.) — гуш ады — название птицы. Гө:gөрчүн, *йалваза* йа:лы гъушлор һем кэ:риззе йа:ша:р.

ЙАЛGЪАV (СТГ) — уҗуна дакмак, сеплемек — соединить. Уzүлен тасма:ны *йалгъа:йынмы?*

ЙАЛGЪАРМАҚ (ём. гб.) — ялңышмак — ошибаться, ошибиться. Нэ:ме сен мени *йалгъартҗакъ* волйа:(р)мың?

ЙАЛGЪЫ (гөк.) — өйүң эшиги — войлочная принадлежность (часть) юрты. Өйде *йалдъы* гъоймады.

ЙАЛКЪОV (ГТГ) — ялта — лодырь, лентяй. Быра:къ *йалкъоv* о(л).

ЙАЛЛАТМАХ (нох.) — алдатмак, ялан сөзлемек — обманывать. Экемән деп, *йаллатан* болоgъоймаsа.

ЙАЛНАТМАКЪ (ём. гб.) — хорламак, көсемек — мучить. Көф а:дамы:ны *йалнатдылар.*

ЙАЛҢАРТМАКЪ (ём. гб.) — ызыны үзмезлик — регулярность, непрерывность. Iатың-да *йалҢартма:н* и:верип дурсаң, гъav(ы) volжакъ.

ЙАЛОV (сал., ата, ГТГ) — байдак — знамя, флаг. *Йалоv* дикик гъойон экен (ата); Элинде *йалоv* va:p (ГТГ).

ЙА:ЛПО:Ш (ГТГ) — атың бойнуна япылян эшик— войлочная накидка на шею коня. *Йа:лпо:шуң* ҷерек йери волды.

ЙАЛТЫGЪМАКЪ (эрс.) — ирмек, ядамак — устать. Худа:йназарың ма:лындан волса ха:лы:с *йалтыgъыпдырыс.*

ЙА:ЛЧЫ 1 (СТГ) — хызматкәр — работник, слуга. *Йа:лчы:м* йөрендеки йа:лы волs(а) экен.

ЙАЛЧЫ 2 (ём. гб.) — жарың угрундакы йыгнанып галан бөлек сув — остаток воды на дне оврага. Йеңсеки гъырың этеgиндәки *йалчыда* саташды.

ЙАЛЧЫ:МАКЪ (ата, ГТГ, эрс.) — гөненмек — наслаждаться. *Йалчыдыв* и:ш эдйен а:дам дә:л (ата); Iovлуgъаң ңы:з ә:ре варып *йалчы:маз* (ГТГ); Шуй(ы)л йа:зың нүнә:м *йалчытмады* (эрс.).

ЙАМАЧ 1 (тек. ах., гөк.)//ЙАММАШ (ата, ГТГ) — япы — холм, склон. *Йамачларың* йүзүнде Iарман йерлери волон (гөк.); Шо(л) *йа:ммаша* гъолой дүшдүк барып (ата); *Йа:ммашың* йүзүнде гезип йө:р гөрсө (ГТГ); Шо(л) йердә:ки *йамачда* өvлүйә: ва:р (тек. ах.).

ЙАМАЧ 2 (ём. гб.) — алкым — подбородок. Ши вagъшы волса ыра:дыйа:ң *йамажыннан* турмуйа:(р).

ЙАМGЪЫР (СТГ) — хова — погода. Шоннон *йамgъыр* ачылды.

ЙА:НАКЪ (ата, ГТГ, эрс.) — ялы — как, подобно. Мының *йа:накъ* аркъайыллыкъ къайда (ата); Ашшыкъ *йа:накъ* йа:gъ версең ачилик гидер богъозум (ГТГ).

ЙАННАҚЪГҮЛҮ (тек. ах.) — нагыш ады — названия узора. О(л) нагъыш *йаннакъгулу*.

ЙА:НТЫМ (сар.) — леңңеч — рак. Бизиң йа:нларда *йа:нтым* өрә:н көп боло:р.

ЙА:ҢКЕЖЕВЕ (ата, ГТГ) — дүе билен гавун чекмекде йөрите эдилен ящик — специальные ящики, навьючиваемые на верблюда для перевозки дынь. Ба:зара гъа:vуны *йа:ңкежевед(е)* экидердик (ата); *Йаңкежевә:ни* со:ра:къ гелипдир (ГТГ).

ЙАҢЛЫШМАҚЪ (әрс.) — тәзелешмек, говулашмак — обновляться, хорошеть. Инди о:во *йаңлышйо:р*.

ЙАПАЖА (тек. ах.) — ювашҗа — тихо, медленно. Йагъ(ы)ш-а: вү гүн *йапажа* йагъҗакъ.

ЙАПБА (нох.) — шай ады — названия женского украшения. Хи:vәйә *йапбаны* satmagъа эртәди.

ЙАПРАҚЪЛАМА (әрс.) — петир чөреги ири дограп, үстүне чорба гуйлуп эдилйән нахар — вид кушания. *Йапракълама:* чагъыран йо:къ бизлери.

ЙАПЫЛМАҚЪ (ол.) — гутармак — заканчиваться. Сизлериң ти:з окъувңызам *йапылар* инди.

ЙАРАЖАҚЪ (СТГ) — боляр — ладно. *Йаражакъ*, гидейин дийди.

ЙА:РАМПӨҢК (ата, ГТГ) — оюн ады гукмы-панк— название игры. Палчыкъ волсо *йа:рампөңк* ойна:ң (ата); *Йа:рампөңк,* йа:рылмаса йа:ры йо:къ (ГТГ).

ЙАРАТУV (СТГ) — сөймек, халамак — любить. Җа:нбек ха:н, гъы:zы *йаратмады,* size гелҗек дә:л.

ЙАРАТЫЛАМАҚЪ (әрс., ал.) — яраламак — ранить, поранить. Нә:че *йаратыласа,* шонча vахты хош (әрс.); Белкә: бир йерини *йаратылады* (ал.).

ЙАРАША (әрс., ата, ГТГ) — гөрә — послелог по. Гүйҗүне *йараша* эмел(и)ә:м болсады (әрс.); И:шине *йараша* hакъ алйа (ата); Гүйҗүнө *йараша* йүкү гөтөрйеgъой би-де (ГТГ).

ЙАРАШМАҚЪ (әрс., кыр., нох.) — гелишмек — подходить, пристать. Къара къasty:м *йарашады* эgнине (кыр.); Sәнә *йарашмейди* деп, гейимлер(и)мizи алагъарты (нох.).

ЙАРВАZА (гөк.) — ярганат — летучая мышь. *Йарваза* шо(л) диййениң биззе.

ЙАРЛЫ (СТГ) — гарып — бедняк. *Йарлы* йаманар-да гъуvанар.

ЙА:РТЫ 1 (сар., ГТГ, ата, эрс.) — майып — инвалид, калека. Ө:зұң бир *йа:рт(ы)* а:дам, ге(л), э:лде мин (ГТГ); *Йа:рт(ы)* (h)а:лыма мең келип йө:рүн (ата); *Йа:рта:м* молса дайав ол (эрс.).

ЙА:РТЫ 2 (ГТГ, ём., дг) — самсык — глупец, дурак. Авашмы, о(л) вир гезип йөрөн *йа:рты* (ГТГ).

ЙА:РЫГЪЫ (ата, ГТГ) — ары — пила. *Йарыгъы*ны со:рәк гелен экен (ата); *Йа:рыгъы:ны* чапразлатмалы волупдыр (ГТГ).

ЙАРЫҚЪ БОЛУУ (СТГ) — ягтылмак рассветать. Җаһан *йарыкъ* болды.

ЙА:РЫЛГЪАН (мүр.) — җайрык — трещина. Да:ражкъ *йа:рылгъан* ба:р, шоңо ги:рипдир.

ЙА:РЫМЧЫ (ГТГ, ата)— ярпасына — аренда. Йер(и)мизи *йа:рымча:* вердик гелип (ГТГ); Ба:йлөрдан *йа:рымча:* йер алардыкъ (ата).

ЙASAV (СТГ) — этмек — делать, выполнять. Қызмат *йasадыкъ*, эпмек ашадыкъ.

ЙАСАVУЛ 1 (ГТГ, ата) — зыяпатың дүзгүн-тертибине середижи адам — наблюдающий за порядком вечера. *Йасаvулом* зыйа:пат берйеми? (ата); *Йасаvул*, ме(л), бир кә:се ча:й ич (ГТГ).

ЙАСАVУЛ (2 (ал.) — нөкер, эсгер — нукер, солдат. Эрте даң атандан соң, пат(ы)ша: *йасаvул(ы)ны* и:верипдир.

ЙАСGЪА (ём. дг., ата, ГТГ) //ЙЕСGЕ (ём. гб.) — гүзер, олум — брод. Би йа:вың *йасгъа* йери йо:към(а) оgъллоллор (ата); *Йасгъадан* геча:(й)саң болмодумы? (ГТГ).

ЙАСМАҚЪ (эрс.) — ясы — плоский. Шевен *йасмакъра:къ* за:т болйо:

ЙАСМЫҚЪҖӨVӨН (ата, ГТГ) — дик, пытраңңы баш жөвен—сорт джугары. *Йасмыкъжөvөнүң* палажыныңам уgъры кем (ата); *Йасмыкъжөvөнүң* тохумы йитди (ГТГ).

ЙАСЫСЫ (тек. ах.) — тутуш, хеммеси — целиком, все. *Йасысы* вилен гидйэ:(р).

ЙАТЛАМАҚЪ (сар.) — дүшмек, дүшлемек, йатмак — делать привал, остановку, ночевать. Мундан-а: гъа:н и:си гело:р дийип *йатлама:ндыр.*

ЙАТЛЫХ (нох.) — човлук — правнук. Сән *йатлыgъың* йох дейд(и)-дә.

ЙАФАҠЪ (ём. гб., гөк.) — тай — жеребец. О(ну)ң-да вир *йафаґъы* ва:(р)ты (ём. гб.)

ЙАФЫРМАҠЪ (ём. гб.) — ат гоймак, эгленмән гитмек—сразу пойти, немедленно отправляться. Шо(л) миник гелен атыннан дүшмә:н, энесиниң ы:зыннан *йафырйа:(р)*.

ЙА:Х (хас.)//ЙАХ (әрс., кыр.) — буз — лёд. Өңки йа:лы суvы дәңгиz этмийә инди *йа:х* аңsat оленде (хас.); Дейра: къалың *йахлы:ды* къыш къатды геләндә (кыр.); hovva: ысты волан пилле суvуң асты *йах* йа:ны волйо:(р) (әрс.).

ЙАХДА:Н (хас.) — буз сакланян җай — лёдохранилище. Инди *йахда:н* йо:х, инди белә бир а:т ба:р.

ЙАХЛАМАҠЪ (кыр.) — доңмак — замерзать, леденеть. Дейра: къалың *йахлыйды,* къыш геләндә.

ЙАХМАХ 1 (ән.) — гайгы-гам чекмек — тосковать, горевать, печалиться. Гъыz үчүң оgълонлар гъайґъы-гъам *йахар*.

ЙАХМАХ 2 (ән.) — хыналамак — выкрасить хной. Гәлин тәр хынаны *йахмыш* гъолуна.

ЙА:Ш (СТГ) — йигит — парень, юноша. Даґъы танда окъы:дурон бир *йа:ш* эди.

ЙАШИНМАХ (ән.) — гизленмек — спрятаться. Бу оgълан гирди чукъурда *йашинди*.

ЙАШМАХЧЕҢҢЕ (нох.) — гыңач ужы — брошь, соединяющая угол платка с головным убором женщины. *Йашмахчеңңе* дийән маър әкән.

ЙА:ШОVО (тек. ах.) — яш — молодой. О(л) ма атлар *йашоvора:къ* уллокъа:н оgълонны.

ЙА:ШЫЛСУV (тек. ах.) — әңсә салынян нагыш — названия узора. Ол наґъыш *йа:шылсуv дур*.

ЙАШЫНМАЖЫХ (нох.) — оюн ады — название игры. Мәнә гәрәк дәл *йашынмажых* ойны.

ЙАШЫРМАҠЪ (әрс., ГТГ) — гизлемек — букмак—скрывать, прятать. Серпа:й берйо:рлар-да, инди *йашырып йөрме* дий(й)о:рлар (әрс.); Ине, сиззен *йашыран* за:дымызам шү (ГТГ).

ЙЕДӘҠЛӘМӘХ (нох.) — идеклемек, итмек — водить, волочить за собой. Шә:(хе)риң гъыраґъына чәлли *йедеклəv эртәди*.

ЙЕZGЕН (сар.) — сүбсе эдилйән өсүмлик — вениченое растение. Бир дүйп *йезген* гъопорып, ы:зыны сүпүрgүлә:п гъайтды.

ЙEZНЕ (СТГ, кыр.) — аял доганының адамсы — зять. Хады:жа:ны ме(ни)ң *йезнемиң* ин(и)si өйленмə:н (и) дурув алды (СТГ).

ЙЕЙКЕ (ём. гб., СТГ) — сиңир — сухожилие. Йайың та:ры *йейкеден* эдилйə:рмишдик (ём. гб.); *Йейке аш* волмаz (СТГ).

ЙЕҚ (эрс., сар.) — эрбет — плохой. Ө:з-ə: *йек* тарапдыр ш(у) а:дам дийди (эрс.); Бай, *йек* гөрүнжо:v ши (сар.).

ЙЕКДЕН (сал.) — ганар — канар, большой мешок. *Йекден* маңа-да вер.

ЙЕҚЕПА:ЙЧЫЛЫҚЪ (эрс.) — екеллилик — не имеющий помощника. *Йекепа:йчылыкъ* вилен машгъала эклежек болсоң, маза:ң йо:къ.

ЙЕҚЕТИРСЕҚ (гөк.) — голай, якын — близкий, рядом. Ө:зем *йекетирсек* дийив айдйа(рсы)ңыз а:расы.

ЙЕКМЕРДИ:М (ём. гб.) — бир адамлык инчеден узын гайык — челнок. Алты—йеди *йекмерди:ми* (й)уклийа:с.

ЙЕКТА:ЙКӨКҮШ (СТГ) — хинди товугы — индюк. Шо(л) вир *йекта:йкөкүш* хер гүн шо(л) йерде отурду:р.

ЙЕЛБА:ДЫЙА:Н (нох.) — укроп. *Йелба:дыйа:н* гəрəк дейди.

ЙЕЛВЕ (гөк.) — гуш ады — название птицы. *Йелве-де* ва:р.

ЙЕЛЕ (ём. гб.) — демиргазык — север. Булут *йелə:к* депсе, йагъын волор диййə:лле(р).

ЙЕЛЕЖЖИРЕМЕҚ (ата, ГТГ) — хондан бəриси болмак, гуванҗырамак — самодовольный. Шү va:(gъ)та *йележжирə:м молуп* йө:р (ата); *Йележжирə:п* бир йерде дурана:къ олор (ГТГ).

ЙЕЛЕСЕ (сар.) — бидерек, килчик — бесполезный, легкомысленный. Болор-болмоз *йелесе* гүррүнə:м йо:къ.

ЙЕЛҚИН (нох.) — какын, зыян — припадок. *Йелкин* тутуп йатады.

ЙЕЛƏХ (нох.) — бүренжек — накидка. Башына *йелəх* атынып, бир ugъра чихди гетди.

ЙЕМШАН (нох.) — иймиши гызыл ренкли өсүмлик — растение. Алыч, *йемшан* хəммəsi шу хи:л(и)-лə.

ЙЕМƏХ йерик йемəх (нох.) — аш сайламак — быть привередливой в еде (о беременной женщине). А:йдан гүн гешди, гүннəн а:й гешди, айал *йерик йейди.*

ЙЕҢЕДАН (нох.)//ЙАҢАДА:Н (ГТГ II) — гайтадан, тэзеден — снова, заново. *Йеҥеданнан* де! (нох.); *Йаҥада:н* гөрүп чыкъ (ГТГ 11).

ЙЕҢҢИЛЖЕК (ата) — кичи, кичирәк — маленький. *Йеҥҥилжек* ики къалһо:ззы.

ЙЕҢSӘ (нох.) — сырт, арка — задняя сторона. Мин атың *йеҥсәзинә* дейди.

ЙЕПЕЛЕК//ЙЕРЙЕПЕЛЕК (ата, ГТГ, әрс.) — гуш ады — название птицы. *Йепелек* гөрсөң атыв ал, йаманнан бойуң сатыв ал (ата); *Йерйепелекми, айакъсызпа:шша:мы ба:рдъой вир гъуш* (ГТГ).

ЙЕРИМGЕРЧИЛИК (ол.) — дайханчылык — земледелие, занятие земледелием. Он тө:рт йыл *йеримgерчилик* этдик.

ЙЕРИНҮV (СТГ) — гынанмак — печалиться, скорбеть. Бир беgенен йыgълар, бир *йернен* йыgълар.

ЙЕРК БОЛМАКЪ (әрс.) — аш сайламак — быть привередливой в еде (о беременной женщине). Ро:зы:нам келни *йерк болув* оты:р.

ЙЕРЛЕМЕК 1 (ём. гб.) — жайламак — хоронить, похоронить. О(ндан)сом шоннон ча:gъа:ны *йерлә:п*, серда:р ы:зына йо:л(а) роvан:(а) болонмыш.

ЙЕРЛЕМЕК 2 (тек. ах.) — өврениимек, өвренишип гитмек — привыкать, обживаться. О(л) йерде *йерлә:мо:къ* дийә:(р).

ЙЕР ТУДОНОСЫ (тек. ах.) — земляника. Йер *ту:доносы* да:gъын дүйвүннө болйа:(р).

ЙЕРЧИ (тек. ах.) — ере-юрда белет адам — знающий местность. Гъырда гезип йөрөн оgълон *йерчи* волйа:(р).

ЙЕСGЕ (ём. гб.) — пес — низкий, невысокий. Мен-де вир *йесдежик* жа:й салындым.

ЙЕТИ:МGЪУШ (мүр.) — халы гөлүниң бир гөрнүшиниң ады — название коврового орнамента. *Йети:мgъуш* шу, гөр.

ЙЕТИШМӘХ (ән.) — етмек, бармак — достичь, достигать. Аz гетди, көп гетди, бир дagъа *йетишди*.

ЙЕТМЕК (ал.) ЙЕТМӘХ (нох.) — етишмек, жахыл чыкмак, бишмек — достичь совершеннолетия, зрелости, созревать. *Йетен* оgълы vа:рды (ал.); *Йетени* билөнөм йыgънама гъынтды (нох.).

ЙЕЧМЕК (ков.)//ЙЕШҮV (СТГ) — чөзмек — развязать, развязывать. *Йечип*, (х)и:ниң agъзыны ач-

ма:gъа башладылар (чов.); Кенчири акътарып, *йешип* гөрse, кул (СТГ).

ЙЕШНУУ (СТГ) — чыкарынмак — раздеваться. Гъара gъул «Мен-де *йешнейин*» дийди.

ЙИВЕРУУ (СТГ) — гойбермек — пускать, пустить, отпустить. *Йивермезең,* мен se(ни)нки дийип tostap.

ЙИGИДА:GЪА (ата, ГТГ) — зыяпатда 10—12 йигидиң башлыгы — руководитель компании из 10—12 человек — мужчин. *Йигида:gъалар* йа:рйа гъа:вуны (ата); Сизиң *йигида:gъаныз* кимди шонда (ГТГ).

ЙИGНӘМӘХ (нох.) — чагырмак — пригласить, позвать. Па:дыша:ны *йигнеди.*

ЙИТИ (тек. ах.) — алмаз — лезвие. *Йитиси* йо:гъ экен.

ЙО:ВЫЛАМАКЪ (ём. гб., эрс.) — янса алмак, янсыламак — высмеивать. Сен-не шу мени *йо:выла:п* йө(рсү)ндә: (ём. гб.).

ЙОУУКЪ (сар., СТГ) — якын — недалеко, близко. Алыым *йоуукъ* болды (СТГ):, Онуң нитжек йери *йоуукъ* дә:л (сар.).

ЙОУУТМАКЪ (ГТГ, ём. дг.) — гойбермек, голайлашдырмак, подпустить ближе. И:шиңнизе йакъы:н бардым быра:къ, эмма: итиңиз түп *йоуутмасы* (ГТГ).

ЙОУ ЭТМЕК (сар.) — душман этмек — сделать врагом. Ө:зүне *йоу эдип* чыкъардым ахтыgъыңы.

ЙОЗУЛМОКЪ (тек. ах.) — чагшамак, сандан галмак — приходить в ветхость, опуститься. *Йозулон* vagътым геллин.

ЙОЙМАКЪ 1 (сак., сар., эрс.) — заяламак, буламак, бозмак — портить, испортить. Ол *йойар-да:* до:нуңы (сак.); Ши тойы мен *йойсам,* мен гүнеккэ:р (сар.):

ЙОЙМАКЪ 2 (ём. гб.) — совмак — расходовать, израсходовать. Мен-не пуллар(ы)мың боланжыgъ(ы)ны *йойдум.*

ЙОКЪДУРМАКЪ (ём. дг.) — халамак, говы гөрмек — любить, уважать. Ша:хы:ры *йокъдурмыйан* экен өңкү ha:нлар.

ЙО:КЪЛОМОКЪ (тек. ах.) — ёк этмек — уничтожить. Шо(л) йере варан а:дам *йо:кълонйа:(р).*

ЙОКЪМАК (эс.) — синмек — перевариваться. Хала:ллыкъ билен и:шлесең, энда:мыңа *йокъадыр.*

ЙОКЪОРЫ (тек. мар.) — гүнорта — юг. Ол *йокъоры* гитди.

ЙОЛКЪА (әрс.) — сейрек — редкий. Пахталарың *йолкъара:къ* гө:gерен йерлерә:м ма:р.

ЙО:ЛЛУҚЪ (ём. дг., ата, ГТГ) — серет: АҖАМ. Бер оgълум, *йо:ллуң(ы)ңы* дийди (ата); *Йо:ллукъ* бермесең, гъазуччылар йаман (ГТГ).

ЙО:ЛСЫ:РАН (тек. ах.) — демир ёла середижи адам — путеобходчик. Биз оgълонкъа:къ *йо:лсы:раннан* вашgъ(а) а:дам ма:рдыр өйдөмзо:къ.

ЙОЛУКЪ (тек. ах.) — өрән, — очень, слишком. Ө:зөм *йолукъ* семизлерем ма:р.

ЙОРО (тек. ах.) — угур — направление. *Йоро* ни:рә: до:с(т).

ЙОРТМАҚЪ (ём. гб.) //ЙӨРТМӘХ (нох.) — ылгамак — бежать. Пери:-де мыны гөрүп, *йортды* да:ша, оgълан-да *йортды* да:ша (ём. гб.); *Йөртүп* гедәннә дейди бир тей йиgит чыхды (нох.).

ЙОРТМАНЧА (сал.) — алты айлык гүҗүк — шестимесячный щенок. *Йортманча* йо:къмы?

ЙОРУЛМАҚЪ 1 (тек. ах.) — сайылмак, хасапланмак — зачисляться, считаться. Гъара да:шайыкъ, а:къ да:шайыкъ йасмана *йорулйа:(р)*.

ЙОРЫЛМАҚЪ 2 (ём. гб.) — бөлеклере бөлүнмек— разорваться на части. Бир йери:к барып, ат *йорылйа:(р)-да*, шо(л) оgълана бир гъавы җа:й волйа:(р).

ЙӨ:НДӨ (ата, ГТГ) — хакда, хакында — о, об (обо), про. О(л) *йө:ндө* маңа за:д айтма (ата); Сиз *йө:ндө* мениңем эш(и)деним ма:р (ГТГ).

ЙӨҢКӨ (СТГ) — хорламак, гынамак — измучить, притеснять. Ахшам бир *йөңкеди*, бир *йөңкеди*.

ЙӨРМЕК (эс., ГТГ) — гезмек — ходить, гулять. Инди айакъгъа:псыз *йөрмү:р* (эс.); Ду:за дүшдүм дийип пери:зли *йөрүвержекми?* (ГТГ).

ЙӨРӨМЕЛ (ата, ГТГ) — йөргүл — ходкий, быстроходный. *Йөрөмел* аты ва:р (ата); Сатан аты *йөрөмелдиgъой* (ГТГ).

ЙӨРӘМӘК (кыр.) — *сүйшмек* — двигаться. Өмриza:йа бей(и)gә *йөрәсә*, гъыш болады.

ЙУУАЛ (ём. гб.)//ЙУУЕЛ (әрс., сар.) — сувжук — слащавый. Маgълу:м молор *йууал* гъы:зың сөзүннен, әһтива:ры йеңнесинде гъы:зларың (ём. гб.); *Йууел* гүррүң йүреg(и)не йакъмыйо:р (әрс.).

ЙУУӨН//ЙҮGЕН (СТГ)//ЙҮЙӘН (хас.) — уян — узда. Кумушли *йуӨн* курен ат (СТГ).

ЙУМАЛАМАҚЪ (кыр.) — тогаламак — катать. *Йумала:п* алип чикъан вахты тутанлар.

ЙУМРА:Н (кыр.) — алака — суслик. *Йумра:н* эртә:ң эмел дегәнде һеммә и:ши къойуп һи:нни теми(р)къазыкъдан чыкъарады.

ЙУУУРМЕҚ (эрс., сак., ГТГ, ём. дг.) //ЙҮGҮРҮУ (СТГ)//ЙҮGҮРМЕҚ (кыр.) — ылгамак — бежать. Бизлере вакъан *йуурүп* гелйо:(р) (эрс); Оgълан-ушаgъы *йуурү:версе* а:къ эдйерлер (сак); һә:зир гетирйек дийип *йуурүйе(р)лер* (ГТГ); Харман сакъла:в отурон йидитле(ри)ң би:ри *йуурүп* барды (ём. дг.); Йуурурды, *йүgрүп* гедишинә бир тей йидит чихди (нох.); Йа:вагъы алып гәл, *йүgүр* къаны (кыр.); *Йүgрүп* бары:къа, атын(ы) тутды (СТГ).

ЙҮЗGӨРӨН (ата, ГТГ) — дул аял, — вдова. *Йүзgөрөн дийп гөунә:на:къ* (ата); *Йүзgөрөн* диймесең кеми йо:къ машгъала (ГТГ).

ЙҮЗGЪУ:РТ (ГТГ) — пиле сарамага етишмән галан гурчук — шелкопряд, не успевший намотать кокон. *Йүзgъу:рдуны* сайла:в алың.

ЙҮЗӨҚИ (ГТГ) — йүзлей — недоброкачественный, неполный. *Йүзөки* эдилен и:ш оңормы?

ЙҮЗҮҚЙИТИРДИ (ата, ГТГ) — йүзүк, оюн ады— название игры. *Йүзүкйитирдә:* йаңы вашла:пдырлар (ата); *Йүзүкйитирди-дә* ыза: къа:йыл волмолы (ГТГ).

ЙҮҚ (ГТГ) — хасыл — урожай. Бүйл пагътала (ры)ң *йүкү* мол.

ЙҮҚЛИ (ГТГ) — **гөврели** — беременная. *Йүкл(ү)* айа:ллара машы:н и:вериң.

ЙУ:РТЛӘШМӘХ (нох.) — юрт тутунмак, ерлешмек — обрести родину, обживаться. Нохурда *йу:ртлә-шәллә(р)* була(р).

ЙҮТГЕМЕҚ — (сак.) — өлмек — умереть. Бирниче вахтдан соң, Йа:къуп пайгъамбер *йүтgийе(р)*.

ЙЫGЪЛАМАҚЪ (чов., сак., эрс., СТГ)//ЙЫGЪЛАМАХ (эн.)//ЙЫGЪЛАМАGЪ (хас.)//ЙИGЛЕМЕХ (нох.) — агламак — плакать. Ни:р(е)ден чыкъдың дийип, атаsы *йыgълама:gъа* башлады (чов.); Ги:же отурып *йыgъла:ртыкъ* (сак.); sen гөвдә:(ни)ң йа:н(ын) на *йыgълама,* sени тутурлар (СТГ); Өzүң бир эзиz ат

sән, *йыgъламагъың* йамандыр (хас.); Гедип буларын йа:нынна *йидлән* (нох.).

ЙЫGЪШЫРУУ (СТГ) — топламак, йыгнамак — собрать, собирать. Бир gүн ол ө:z ыра:йадыны *йыgъшырып:* «хең йахшы йылымчылар ики gүннөн ха:zыр волsуn» дийипдир.

ЙЫGЪЫНТЫСАТЛЫКЪ (ата, ГТГ) — серет: ДЕРVУША:ЛЫ. *Йыgъынтысатлыкъда жәһә:рде* волйоды (ата); *Йыgъынтысатлыкъ* гъал(а)пы:н сапар а:йы верилйе (ГТГ).

ЙЫКЪЫЛМАКЪ: йер йыкыылмакъ (тек. ах.) //йәр йыхылмак (ән.) — ер ыранмак, ер титремек — землетрясение. Билмедим, шо(л) зама:нда йер-за:т *йыкъылаnам* молсо (тек. ах.); *Йәр йыхылмадан* әвәлди-дә (нох.).

ЙЫЛА:НГӨZЧЫКЪАРЫЖЫ (әрс.) — серет: АТБАКЪАР.

ЙЫЛЛЫКЪ (әрс.) — гүйзлүк бугдай — озимая пшеница. Ийсең, *йыллыкъ* вуgъдайың на:ны (әрс.).

ЙЫЛМАНМАКЪ (сар.) — өлмек, арадан чыкмак— умереть. Ол хә:зир *йылманды.*

ЙЫЛУУ (ГТГ) — деряның доңмаян ери — русло, поток реки, где вода не замерзает. Гъуш ачжакъ дийп *йылуvо* гиден-да:

ЙЫЛЫ (ём.) — серет: ЙЫЛУУ. Гъуш *йылыда* көп (ём. дг)..

ЙЫЛЫМ 1 (ГТГ) — балык тутулян улы тор — большая рыболовная сеть. *Йылым* молмосо кичи тор(о) алдырмайа в(ы) ва:лыкъ.

ЙЫЛЫМ 2 (СТГ) — гуш тутмак үчин уланылян тор, дузак — сетка, ловушка. Гүнүң бир гүнүнде *йылыма* бир аруу гъа:z ва:ла дүшедү:р.

ЙЫР (СТГ, хас.) — айдым — песня. Түркменинң *йырыны* йырла:п беринң (СТГ).

ЙЫРЛАУ (СТГ) — айдым айтмак — петь. Бизде бахшы *йырланда,* эртеkеsи вилә:ни *йырлайду:р* (СТГ).

ЙӘVӘКӨ (нох.) — паравуз — отделка. *Йәvәкөsи* йох деп гедәверәллә(р) дейди.

ЙӘХТИЖАХАН (нох.) — оңат дурмуш — довольствие. Дүнйа:да муннан бәхшәйәм *йәхтижахан* ба:рми— дейди.

К

ҚЪАВУ:Л (СТГ) — разы — согласие. Би къы:z муңа гелмеgе *къаву:л* волды.

ҚЪАЗА:ЛАНМАҚЪ (ГТГ) — өлмек — умереть. Онуң *къаза:ланан(ы)ны* эшитмә:ндирис.

ҚЪАЙДА (ём. гб., әрс., ГТГ) — нирede? — где? А:й, ги:рдежи *къайда*? (ём. гб.); И:ш *къайда*, бирөv *къайда?* (ГТГ); Өvөз *къайда,* vөйеңңа:м *къайда*? (әрс.).

ҚЪАҚЪМАҚЪ 1 (ым къакъмакъ). (ём. гб.) — үмлемек — подавать знаки кивком головы, взглядом и т. п. Йидит о(ндан)сом гелин(и)не *ым къакъйа:(р)*.

ҚЪАҚЪМАҚЪ 2 (ём. гб.) — (керпич) гуймакъ — лепить, делать (кирпичи). Мен-не а:з — ovлакъ керфич *къакъдыржакъ*.

ҚЪАЛАЙ (СТГ, әрс., ол., ГТГ) — нәхили?, ничик?— как?, какой? *Къалай* йахшы zат (СТГ); *Къалай,* Сүйүң, гъурgъунмы? (әрс.); *Къалайсыңызлар,* сагъ — ама:н гезип йөри:рмисиңизлер (ол.); Сен *къалай* эдип тапдың бизи? (ГТГ).

ҚЪАЛДЫРGЪАҶ (ГТГ 11, кыр.) — гарлавач — ласточка. *Къалдырgъач* келgенку (ГТГ 11).

ҚЪАЛПАSА (нох.) — хажжык, келпесе — ящерица. *Къалпasың* йеңsәsине basады.

ҚЪАМАР (әрс., ём. дг., ата, ГТГ) — гоңур багана— каракуль с коричнево-золотистым оттенком. *Къамарыдан* телпеgи ба:рты (әрс.); *Къамары* дерем тапылйеми? (ём. дг.); Ши:ра:зы, *къамар* дерилерем ба:р онда (ГТГ); Оңо *къамар* дә:л, су:р герек (ата).

ҚЪАНДАGЪ (кыр.) — нәхили? ненеңси? — как? *Къандagъ* эдип, арagатнашыкъ — ала:къа этәди.

ҚЪАНЧА (әрс., ГТГ 11) //hАНЧА/ (ол.) — нәче— сколько. hер hайсы вир сөз айданда-да ким къанч(а) а:дам гуррун этйо:р (әрс.); *Къанча* vахт болgъан оңа (ГТГ 11); Өй(v)ңүзе *hанча* vахт вә:ри бара(ны)ң йо:къ (ол.):

ҚЪАПҚЪАН (чов.) — гапан — капкан. Оңочо *къапкъан* эйesиниң чомокъайы гөрүнөн.

ҚЪАСАВА (әрс.) //hАЗАВА (ём. гб.) — топбы, бөрүк — женский головной убор. Йа:т йу:ртданлыgъыны *къасавасыннан* вилйо:р (әрс.).

ҚЪАТАН//ҚЪАТАҢ (ГТГ) — говы, оңат — хороший, лучший. Бир къатан э:диg алыпдыргъой.

ҚЪАТЛАВА:Н (эрс.) — гатлачы — охранник плотины. *Къатлава:н* ба:р-а:

ҚЪАТЫРМАҚЪ (ём. дг.) — өрән говы ерине етирмек, өрән говы эдип оңармак — очень хорошо смастерить, сделать. Б(и) жа:йа: *къатырып* салыпдырлар.

ҚЪАШ (эрс., сар.) — карам — умышленное нарушение правила (в игре). — Йө:не *къаш* эдив оты:рсың (эрс.).

ҚЪАШЫҚЪ (тек. мар., кыр., чов., ГТГ)//ГЪАШШЫGЪ (хас.) — чемче — ложка. (Й)ыgашдан sysакъ этди, *къашыкъ* этди (кыр.); Па:шшайым, ме(ни)ң бир *къашыкъ* гъа:ным(ы) өтсең айтжакъ дийдирен (чов.); Элинэ вир гъашшыgъ илэди (хас.); Йене вир *къашыкъ* sal (ГТГ 11).

ҚЕVЛЕНМЕҚ (ём. гб.) — айланмак — кружиться. О(ну)ң дашынна *кеvленни.*

ҚЕGЕЙ (ГТГ)//ҚЕЙЕ (ём. дг.)//ҚЕЙЙЕ (эрс.) — араба тиgриниң топуны (втулкасыны) гуршав билен бирикдирйән агачлар — спицы колеса телеги. Гъаңсаgъ(ы)нам, *кедейлер(и)нем* алыкъ гъойан (ГТГ); Ар(а)ва:(ны)ң *кейеси* йа:лы ву (ём. дг.); *Кеййеси* талдан волйо:р (эрс.).

ҚЕЖИҚ (ём. гб.) рус аялы — русская (женщина). Аvал биз о:вада вир *кежиg* и:шлэ:рти.

ҚЕЖИСА:Р (тек. ах.) — геж, хек — раствор. Меһи:н гъала:сынна кежиса:р вилен суvолон йерлер ва:р.

ҚЕЙВУ:Т (ём. гб.) — каюта. Йөр, аша:къ *кейву:та* дүшели.

ҚЕЙИКСУVОРОН//КЕЙИGЪОҚАРА (сал, сар., эрс.) — окара чалымдаш япраклы өсүмлик — растение с чашеобразными листьями. *Кейидокъараларың* йапраgъыннан суv ичип gүн gөрйо:р (эрс.).

ҚЕЙИН (ём. гб., кыр:, эс., ол., ата, чов. хас., эрс., ГТГ) — ыз, соң, гечен вагт — назад, после, прошедшее время. Бирже мезил *кейин* гъа:лсаң, йетип — де болмайа:(р) (ём. гб.); Ондан *кейин* гетди (кыр.); *Кейниме* гөзли:версем, һе:й көп за:тлар өтүпдир (эс.); *Кейиннен* па:ша(ны)ң а:дамлары йетив өлтирипдир (ол.); И:шден *кейин* өйе геледирив (чов.); Онсоң *кейин* гъэйитйэ(р) (хас.); Шонуң үчи:н *кейниме* gъайдып барайынмы? (ГТГ).

ҚЕЛGЪУШ (гөк., нох.) — даззаркел — гриф. О(л) чезиːр *келгъуш* тутуптыр (гөк.); *Келгъуш* хеːч гечӂәк дәл — дейди (нох.).

ҚЕЛЕЧЕ (гөк.) — алахекик — сорока.

ҚЕЛИːЛЕ (сал.) — тапмача, ёмак — загадка, анекдот. Эйраːныӈ моːллалары вилен *келиːл(е)* айдышмалы воː(ла)рсыӈ — дийен.

ҚЕЛ(ИН)АПА //ҚЕЛ(И)НАПА (сал.) — гелнеӂе— невестка (жена старшего брата), тетюшка. Гъуммаːн акъгъам милен *кел(ин)апам* оvулларыны йаман гъоvу gөрйәː(р).

ҚЕЛЛЕҚ (әрс.) //ҚЕЛЛЕҚИ (ём. дг., тек. мар.) — уӂы кесилен тут шахасы — стриженые ветки тутовника. Пейvендиːни *келлекледим* (әрс.); Үзүмиӈ чыːвыкълар(ы) айрылан шаһасына *келлек* диййәː(ри)с (тек. мар.).

ҚЕЛПЕСЕ (гөк.) — хажжыгыӈ аяксыз гөрнүши— хамелеон. *Келпеседен* гъачып, аgъажа чыкъан.

ҚЕЛТЕҚ (әрс., ГТГ) — таяк — палка. Элине-дәːм мир *келтег(и)* алып гизленив отуран (әрс.); Элим(е) иːленем мир *келтек* волды (ГТГ).

ҚЕЛТЕНМЕҚ//ҚЕЛТЕЛМЕҚ (әрс.) — гысгалмак— становиться коротким. Йене къыркъбиːр gүӈ баːрдыр гүн *келтенмәːне.*

ҚЕЛЧАːЙ (әрс.) — чайкел — коршун. Қелчаːйыӈ мейнисин(и) иːдиӈми нәː йаːдыӈнан чыкъар йаːлы?

ҚЕМИЛ (ём. гб.) — шалыныӈ саманы — рисовая солома. *Кемил* болса доgърудыр.

ҚЕМИЛЛИ (тек. ах.) — ики саны долы, чувал, бир йүк — полный груз, наполненный два чувала. Дегирменне вир *кемилли* йүк үvүтдүк.

ҚЕМВАGЪАЛ (кыр., чов.)//ҚЕММАGЪАЛ (ГТГ, әрс., сар.) — гарып — бедный. Битдеsини *кембагъала* бёрен (кыр.); Sөvет хөкүүмети *кембагъаллары* zулумдан аzaːт этти (чов.); Шол окъыːды, өːзү волса *кеммагъал* (әрс.); *Кеммагъал* волсо орун йоːкъды (ГТГ).

ҚЕНАР//ҚЕНАːР (ән., ём. гб.) — гыра — край. Гъassevиниӈ *кенарын* пәт этдиләр, йаːр-йаːр (ән.); *Кенаːр(ы)* айрыкъ (ём. гб.).

ҚЕНАːРА (ата, ГТГ) — эт асылян ганраклы агач— мясовешалка. Гөːш *кенаːрадан* алсаӈ, үш соːм (ГТГ); Эти *кенаːрада* сатдырды (ата).

ҚЕНАТАːН//ҚЕНЕТАːН (СТГ) — бирден — вдруг, внезапно. *Кенатаːн* hasta волду-да.

КЕНЕ (СТГ) — ене — еще. Ба:лыgъы *кене-де* syv(о) окълойду:р.

КЕНТ (эрс., ата, ГТГ) — оазис, оба — оазис, село. Ма:лларам шу vахд-а чөлде, гүйзрә:к *кент(е)* и:нди:рис-дә (эрс.); *Кенте* гйолой йерде дүшдүк (ата); Ы:зыны *кенте* и:ндерди-де йитирди (ГТГ).

КЕПМЕК 1 (эрс.)//КЕПУV (СТГ) — гурамак — высохнуть, сушиться. *Кептирип* гъоййо:ртылар (эрс.); Өй(е) элтип, tezeg(и)ми йафъам, ө:zүминң үстүм-де *кепчек* (СТГ).

КЕПМЕК 2 (эрс.) — кесилмек — прекращаться. Суv *кепиндир.*

КЕРVЕНGЪЫРАН (тек. ах.) — дагда битйэн от— вид горной травы. Да:gъда *керvенgъыран* нийен вир от во:(ло)р.

КЕРЕМ//КЕРЕН (ём. гб.) — гезек — раз. Тусcogъдака: вир-(и)ки *керем* мардым йа:н(ы)на.

КЕРИ (СТГ) — соң, ыз — потом, затем, назад. Бизиң окъуv өйледен *кери.*

КЕРКИ (ём. гб.) — теше — теша (ручной инструмент типа топора с лезвием, насаживаемым поперек топорища). *Керки* вилен йо:на(й)саң гъav(ы) vолжакъмыштыкъ.

КЕРМЕН (ём. дг.) — телпек — шапка. Гъы:з келлесине *кермең* нейе(р).

КЕРНЕЙ (сак.) — пежиң турбасы — дымоход. Пежиң *кернейи* тыкъылыпдыр, hейч түссе гъойверен йо:къ.

КЕРСИ (ГТГ) — балык тутулян торуң бир гөрнүши — вид рыболовной сети. *Керси:ни* гъаршы ва:рла:п дурмалы.

КЕРТ (ём. гб.) — тирт — смесь самана и муки с водой. Мен-не гъойныма *керт* этжек.

КЕСGИР (тек. ах.) — пычак — нож. *Кесgир(и)ңизи* гетирдиңми?

КЕСGИТ (гөк.) — вагт, мөхлет — срок. Йа:зыgъы ө:зүнде билgил, *кесgидиңде* gелмедиң.

КЕСЕ (тек. ах.)//КЕСЕЛИК (ата, ГТГ) — докманың эришлерини бирлешдирйэн кесе агач — поперечные балки, на которые натягивается основа ковра. Докъма:ның ики са:ны узы:н кесеси ва:р (тек. ах.); *Кеселидиң* эжи:з зэ:ми? (ата), Йа:ңназыкъ ба:р, *кеселидем* гетир (ГТГ).

КЕSЕК (СТГ) — бөлек, топар — стая, группа. Бир *кеsек* атлы гөрүнди.

КЕСИМЛИ (ём. гб.) — йити — острый. *Кесимл(и)* этҗек волсаң, да:ша чала:gъамалы.

КЕСИ:Р (ГТГ) — зыян — вред. Сениң *кеси:риң* йетйе(р).

КЕСМЕК 1 (ол.) — доgрамак — резать, дробить на мелкие части. Хә:лә:м инеg(и)ме ха:м тарvуз *кесип* бердо:рын.

КЕСМЕК 2 (эс., СТГ) — гөрмек, сайгармак — видеть, различать. Кичиsини гөzүм *кесми:дир* (эс.); О(л) томор нә:ме, гөzүм *кесмейду:р* (СТГ).

КЕСМЕК 3 (тек. ах.) — (керпич) гуймак — лепить (кирпичи). Мә:мметну:руң оgълом керпич *кесиверди.*

КЕSYV (СТГ) — өлдүрмек — убить. (Х)э:ки йиgит йыла:ны *кеseду:р.*

КЕТ (әрс.) //КӘТ //КӘ:Т 1 (чов., ём. дг., ата, ГТГ) — агач кровать — деревянная кровать. Мана, *кети* гъурша:къ гъойдум (әрс.); *Кә:тде* йатйамың? (ём. дг.); *Кә:ди* тап шула:ра гетириң (ата); Мы:ма:ллара дүшөgи *кә:тден* сал (ГТГ).

КЕТ 2 (тек. мар.) — тагт — трон. Мен *кетиң* үссүннө йассам молмыйа:мы, шейдип эленип йөрөннөн ниййә:(р) па:шша:

КЕТДЕ//КЕТТЕ (әрс., ата, ГТГ, ол., эс.) — улы — большой, старший. *Кетде* вагъшы:мыз волса Термезе гидипдир (әрс.); Иң йа:шулы *кетд(е)* а:дамы:ң йа:н(ы)н(а) элт дийсең элтерлер (ата); Шо(л) үсти пеленчли хөvли:(ни)ң тейинде *кетте* йо:л ба:р (ГТГ); Ө:зи *кетдә:м* босса акъ(ы)лы йо:gъ экән (ол.); Бир *кетде* дарахт ба:р дийдир (эс.).

КЕТДЕЛМЕК (әрс., ол.) — улалмак, улумсыланмак — увеличиваться, повышаться в должности, зазнаваться. Дашы гъызарып *кетделипдир* (әрс.). Жыма:gелди по:шда:ны гөтерик *кетделтдим* (ол.).

КЕТЕН//КЕТЕНИ (ём. гб.) — брезент. Маgъаззы:ма *кетен* gеленмиштик.

КЕЧGЕРТ//КЕЧGИРТ (әрс., ГТГ, ём. дг., ол.) — дишли орак — серп. Тә:gиң гъолларыны кесер йа:лы *кечgерт* gерек (әрс.); *Кечgирди* нә:тдиң диййе(р) (ГТГ); Иже, *кечgерди* ни:р(е)де gъойдуң? (ол.).

КЕЧЕ-КЕЧЕ (тек.)//КӘЧӘЙ-КӘЧӘЙ (хас., нох.) — йүзүк ойны — праздничная или свадебная игра, в хо-

де которой прячут кольцо или перочинный нож. Кечекече ойнə дəп гъоймейди (нох.).

КЕЧИК (ём. дг.) — гыз — девушка. Догъма чатып, *кечик* тутор, сагърысынна гъы:з гөрүнер.

КЕЧМƏХ (ən.) — яшап гечмек, өлмек, арадан чыкмак — умереть, прожить. Дурды бахшыйам Əнəвдə *кешди.*

КЕШGИЛ (ал.) — алюминден ясалан ак гап — белая алюминиевая посуда. Онуң бир *кешдили* va:p.

КЕШЕР (ём. гб.) //КЕЙШЕР (гөк.) — икияшар дүе — двухгодовалый верблюд. Гъошларыны *кешериң* үссүн(ө) атып gидйə:р (ём. гб.).

КЕШИМДЕШ (ата, ГТГ) — меңзеш — похожий. Сизе *кешимдеш* а:дамды (ата); Ө:з-ə: Къулла: *кешимдеш* экен (ГТГ).

КЕШКЕШ//КЕШGЕШ (əрс. сал.) — эшек, ат гошуп йөредилйəн хараз, дегирмен — мельница, проводимая в действие ослом, лошадью. Дур, (h)аны, мен *кешдешиң* үсдүне-де gъара:йын энтек (əрс.).

КЕШП (сар.)—кешп ачмакъ — кейп — настроение, Йүүүрт гессең, *кешвиң* ачыло:(р).

КЕШШЕ (ГТГ, əрс.) — эшек билен дашамак үчин уланылян екенден ясалан гап — мешок, сделанный из рогоза. Эрте *кешше* hалта гетириң (ГТГ); Йекен *кешш(е)* ө:рүп, hер киме ви:рини верди (əрс.).

КИGИZ//КИ:Z (ГТГ 11, чов.) — кече — кошма, войлок. *Кидиzи* түше өзиң (ГТГ 11); Ме(ни)ң йə:ли бир а:дам ба:рды, ол *ки;z* satйо:рты (чов.).

КИДИРGИ (ГТГ, ата) — пəсгел — помеха, преграда. Бизиң көп и:шимизе гъазуv *кидирди* берйеди (ГТГ); Көп *кидирди* гөрд(и)осоң (ата).

КИДИРМЕК (ГТГ) — эгленмек — задержаться. Бизлерем бардыкъ деррev *кидирмə:н.*

КИЙМЕК (кыр.) — кесмек — резать. Алмаz атиң sagърини *кийип* дүшди.

КИЛЕ (күр., нох.) — ожак — очаг, дымоход. Өй(ү)ңyz гъоv(ы) экен vели, *килеsи* гъы:шыgъ экен дийе (күр.); *Килейə* ташлакъ гедəверди (нох.).

КИЛИТ (нох.) — гулп — замок. Бадамча бадам милəн, Йеди *килит* там милəн, Нə дили vap, нə agъzы, Гəпləшир адам милəн.

КИЛТ//КИЛДИК (ём. гб., ата, ГТГ) — илик — пуговица. Кө:(й)neg(и)миң *килти* йолна:(ый)пдыр

(ём. гб.); Шу *килдем* чатмасаӈ ӈашшакъ (ата); Тап шу *килт* йа:накъ ул(ы)лукъ-да (ГТГ).

ҚИНА:С (ГТГ) — сыпайы — вежливый. Бир *кина:с* а:дамды.

ҚИННИҚ (нох.)//ҚИНДИҚ (ГТГ) — гөбек — пуп, пупок *Кинникден* бир syv va:p әкән (нох.); *Киндик* гъа:н(ы)ның даман йери-да: (ГТГ).

ҚИПА:ЙЕ (ГТГ 11) — дүшнүкли — ясно, понятно. hер кимиӈ өz дили өzүне *кипа:йе.*

ҚИПТ (әрс.)—эгин, кибит — плечо. *Кипдине* бакъа:(н) чекип-чекив алйо:р.

ҚИРЙУVGЪУЧ (тек. ах.) — леген — таз. Бир *кирйуvgъуч* гө:g отдон вердим.

ҚИРҚИРЕ (ГТГ 11) — серет: ДЕПМЕ, ЙА:РGЪЫЖАҚЪ.

ҚИРМЕК (әрс., ол., эс.) — йүпек гурчугы — шелкопряд. *Кирмек дөврүндө* вир gелип gитди (әрс.); Шүл Мередиӈ *кирмедә:м* бина:йыжа волды (ол.); Жума:gъулы:(ны)ӈ атасы көп устады *кирмек* тутмакъда (эс.).

ҚИРРИТМЕ (нох.) — жикжики — пеночка. Унна дейди кирритме *va:p.*

ҚИРТАҢҢЫР (әрс., гөк., сар.) — леген — таз. *Киртаҥҥыра* gъуйа:й суv(у)ну сетилиӈ (әрс.); hер gезек кир йуvанда визиӈ *киртаҥҥыр(ы)мыз(ы)* алыкъ гидо:р (сар.).

ҚИРТЛЕV (СТГ) — илдирмек, килтлемек — запирать на крючок. Sейдей гелзе, и:шиgи *киртле.*

ҚИРТМЕ (гөк.) — гуш ады — название птицы.

ҚИ:СЕ (ём. гб.) — халта — мешок. *Ки:сә:ни* гөтерикгә:н өтейтди.

ҚИ:СЕПУ:Р//ҚИ:СЕПУРУШ (ём. дг., әрс., сак., ата, ГТГ) — огры — вор, воришка. *Ки:сепу:р-а:* дүшмә:н гелдим (ём. дг.); *Ки:сепурушт(ы)* онуӈ атасы йа:ш vахдында (әрс.); Па:шша зама:нда сакъар ва:зарда *ки:сепуруш* көп бо:(ла)рты (сак.); О(л) *ки:сепуруш* волдымы, соӈ-а йо:къ волды (ата); *Киссепуро* алдырды пулы (ГТГ).

ҚИSИ//ҚИШИ (СТГ) — аял — жена. Элйа:сыӈ *кus(и)sи* ме(ни)ӈ аданашым. О(л) gейетен *киши* бizиӈ *киши.*

ҚИЧИ (мүр.) — йүпек гурчугыныӈ үчүнжи укусы—

третья спячка тутового шелкопряда. *Кичи* дийэ:, гъыркъ о:р дийэ:.

ҚИЧИЛИ (ГТГ) — мэшеве, аш я-да нахар — каша из маша с рисом. Гъыш гүни *кичилем* кем дэ:л.

ҚИШДИVА:Н (эрс.) — гайыкчы — лодочник. Гъайыgъы сүрйо:на *кишдиva:н* дийо:рлар.

ҚИШЕН (ата, ГТГ, СТГ) — гандал, көссек — кандалы, тренога. Өңлөр аты *кишиллэ:к* гъойордыкъ (ата); *Кишени* дөvүп, оgъурла:р экеллер (ГТГ); Алтмыш *кишен* (СТГ).

ҚЪЛАVАНЧЫ (нох.) — килван — мельник. *Къlаvанчы:ны* гөрмэндиңizми?

ҚЪОVЛАМАҚЪ (эрс.) — ер сүрленде өкүзиң башыны чекмек — вести за повод быка во время вспашки. Би:ри рахтың дестесинден тутар, би:ри өкүз *къоvла:р*.

ҚЪОЙ (кыр., чов., мук., ГТГ) — гоюн — овца *Къойлер* отли:п турупты (кыр.); Къараш байыңкъыда үч йыл йөртим, айыма бир *къой-да* бермейдирти (чов.); *Къой* бакъады (мук.); Той верен заңңар, *къой* верен заңңар (ГТГ).

ҚЪОЛА (нох.) — какасы нәбелли чага — незаконнорожденный. *Къоланы* алып, мулланың йанына гетирдих — дейди.

ҚЪОЛЛУКЪ (чов.) — эллик — перчатки. Пронт (ү)чи:н а:дама ики *къоллукътан* ө:pegъайлы:ң.

ҚЪОМАЧ (нох.) — гөмме — испеченный в горячей золе. Унна бир *къомач* бере:н — нейди.

ҚЪО:РҚЪО:Р (нох.) //ҚӨРҚӨР (хас.) — чайкел — чайка. *Къо:ркъо:руң* диш гөрши йалы дерхал билеgъады (нох.); *Къөркъөри* өлдуруvды (хас.).

ҚЪОШМАҚЪ (ГТГ II) — ишлетмек, йөретмек — пускать в ход, приводить в движение. Харазны *къошмидиллер, ба:vo*.

ҚЪОШУGЪ (кыр.) — гошгы — стих. Къарры а:дам *къошugъ* биләдими?

ҚӨVЛЕМПЕ (гөк.) — гирдап — водоворот, омут, пучина.

ҚӨVРЭ (хас.) — күйзе дөвүги — черепок. О(л) йери *көvрәдән* долуvды.

ҚӨVЧЕ (гөк.) — тенгин, өргүн — потница, сыпь.

ҚӨ:ЖӨТУ:Т (ГТГ) — тудуң гөрнүши — вид тутовника: Кө:жөту:дөм кессилер, серче ту:дом.

ҚӨЙДҮРМЕҚ (әрс.) — якмак, түтетмек — сжигать, сжечь. Йа:ҕъ *көйдү:ре* болон йо:къ.

ҚӨЙМЕҚ (әрс.) — (сары) гайнамак — изжога. «Зердә:ң *көйсе,* кә:шир ий» дийипдирлер.

ҚӨҚҮЗ (ём. гб.) — ачык деңиз — открытое море. Һеми:ше даҕъы *көкүзе* варма:ҕъа ҕъоркъортыла(р).

ҚӨЛДЕЛЕҢ (СТГ) — бүдүр-сүдүр — ухабистый, неровный. *Көлделеңден* мүдрүн.

ҚӨ:ЛҮG//ҚӨ:ЛҮҚ (ём, дг., ата, ГТГ) — улаг — транспорт. Ба:зара ҕидер йа:ны вир *көлүг* ҕерек (ём. дг); Гитмежек йер(и)ңизе *көлүк* со:ра:п йөрмә:ң (ГТГ); *Көлүк* гетирсек энҕа:мы вир ба:(р)мы? (ата).

ҚӨ:ЛЧЕ (ГТГ, ём. дг., тек. мар., чов., әрс.) — кичи атыз — маленький участок земли. Бир *көлчөле* атыз зий(и)п отуроны (ГТГ); Бир *көлчө* йериңем гүррүң(и)-ни эдйең-ov (ём. дг); Эҕемнен вир *көлчө* йер алан (тек. мар.); Сен билтир ө:зиңе бир *көлче* йер эктиң (чов.); Ики *көлче* гъа:vун(ы)мыз ва:р (әрс.).

ҚӨМЕЧ (әрс.) — арының өйҕүги —осиное гнездо. Оңа деҕсең, ары:ның *көмеҕине* чөп дүртен йа:лы воларсың.

ҚӨМӨЧ (ГТГ, ата) — жыкырдакы диш — диш тегелек агач — зубчатое колесо чигиря. *Көмөҕ(и)* айланмаса, сvv чыкъана:къ (ГТГ); Жыкырың *көмөҕи* йа:ны ди:ш-ди:ш за:д экен (ата).

ҚӨПҖҮҚ (ём. дг., ата, ГТГ) — яссык — подушка. Бар, *көпчүклери* гетир (ата); Тирсе(ги)ңни *көпҖүгө* верип, аркъайын отур (ГТГ).

ҚӨПИ:НЧЕ//ҚӨПҮНҖИ (әрс., ГТГ) — көпленч — в большинстве случаев, зачастую, обычно. *Көпи:нч(е)* ол ҕъайрада воларты. Ана *көпүнҖи* шол ышҕъыны ичертилер (әрс.); *Көпи:нче* бизиң үссүмиззең ңелерди (ГТГ).

ҚӨПҮG//ҚӨПҮЙҮПҮ (тек. ах.) — ховуды көпемек үчин уланылян йүп — нитки для стегания верблюжьего седла. Гъулокъйүпү, көпүgйүпү, көпүgчи:ши во:-(ло)р.

ҚӨПУЧИ:Ш (тек. ах., ата, ГТГ) — ховуды көпемек үчин уланылян гурал — инструмент для прошивания верблюжьего седла. Гъулокъйүпү, *көпучи:ши* во:(ло)р. (тек. ах.); Йаңкъы *көпучи:ши* нә:тдин? (ата); Ара:з за:йым *көпучи:ши* а(лы)п бар дийди (ГТГ).

ҚӨПӘЙ (хас.) — кепен, көпүн — саван. Гъырмызы махмалдан *көпәй* өртәндим.

КӨ:РЕ (эрс.) — деряның акмаян сувлы голы — рукав руки со стоячей водой. *Кө:реде* ва:лыкъ көп болйо:р.

КӨРЕК//КӨРӨК//КӨ:РӨК (гөк., тек. ах.) — гиев — зять. *Кө:рөк*, элиңе къыркъ са:ны дүйө верик гъойвэ:рлер (тек. ах.).

КӨ:РЕМЕК (ата, ГТГ)//КӨ:РЕМЕЛ (ём. дг.) — гөгермән галан гэмик — невзошедшее семя дыни. *Кө:ремеg(и)ни* хачан экҗек? (ГТГ); Эмек суу(ы)ны оңоруп берсең, *кө:ремек* а:з волор диййе (ата); Пагъта:ның *көремел* йерлерем молды (ём. дг.).

КӨ:РМА:Л//КӨ:РМҮШ (сак., эрс.) — көралака — крот. Нэмэ: чи:л гъыркъып йө:(р)сүң *кө:рма:л* йа:ны? (сак.); Кө:рмүш экин(и) иййо:р (эрс.).

КӨ:РӨМА:НЧЫЛЫКЪ//КӨ:РӨМА:ЧЫЛЫКЪ (тек. ах.).— оңшук — условия жизни. Биз вир ө:з *кө:рөма:нчылыгъ(ы)мыз* вилен мешgъу:л волуп йөрөн.

КӨРӨМЕ (гөк.) — эприк — кипяченое молоко, смешанное с кислым. А:гъараның үссүне а:зра:къ чи:g сүйт сагъсаң *көрөмө* волйа(р).

КӨСӨЛӨ (ата, ГТГ) — зехинсиз — бездарный, неспособный. Йылgъай вир *көсөл(ө)* а:дамам дэ:лди (ата); Артыкъ зейилли-де А:ма:ңңелди *көсөлө* (ГТГ).

КӨСӨМӨК—о:до көсөмөк (тек. ах., сар.)—ода якмак, ода тутмак, ода чабратмак — подержать над огнем. Дашлары о:до көсөлөн йа:лы (тек. ах.); Мекгежөвен(и) о:да *көса:gъай* (сар.).

КӨСҮРGЕ (ём. гб.) — дүйәниң өркүжиниң еңсесиндәки ики сүңк —спинные кости за горбом верблюда. Дийэ:(ни)ң көсүрgесине йета:(йы)пдыр-дайт.

КӨТЕGАРАВА (эрс.) — тигири демирли араба — телега, у которой колеса с металлическим ободком. *Көтеgараваларың* дидири демирли.

КӨТЕЛ (ГТГ II) — пилэниң дашындан айрылян хапа — отбросы шелковичного кокона. *Көтел(и)ни* бир йерде къой.

КӨТЕНЕК (эрс.)//КӨТӨНӨК (ата, ГТГ) — елек чыкармадык гуш чагасы — неоперившийся птенец. *Көтөнөgөм* гъойана:къ былар (ата); Би *көтөнөди* ни:рден цетирйе пишик? (ГТГ); Гъызыл *көтенекликден* гъы:gъырып башлыйо:р (эрс).

КӨТҮК (ём. дг.). — төңңе — пень. Атgъырланнан бир машы:н *көтүк* көвлөдүм.

ҚӨФЕ ТУРМАКЪ (ём. гб.) — гыммат дүшмек — дорого обойтись. Тағътадан болонда хейчере *көфе турйа:-да.*

ҚӨФРИ (ём. гб) — гэми яналян ер, дуралга — пристань, причал. Мазза:лы гъараңкъы дүшенне *көфрэ:* гелли.

ҚӨХЭР (эн., хас.) — дор (ат) — гнедой (лошадь) — Ат гэтириң, атланsын, аты *көхэр,* йа:р-йа:р (эн.)

ҚӨЧӨР (ата, ГТГ, ём. дг.) — тигриң окы — ось колеса. Ар(а)ва:(ны)ң *көчөри* йа:ны аgъач gетир диййе(р) (ГТГ); Арава:(ны)ң *көчөрү* дөvүлдү йо:лда (ём. дг.); *Көчөрү* йа:gъламалы волупдыр (ата).

ҚЪУДОGЪАЙ (чов.) — гуда — сват.

ҚЪУЙАШ//ҚЪУЙА:Ш (ата, ГТГ, ём. гб.) — гүнеш— солнце, солнцепек. *Къуйаш* та:йа ташла чиңриgи (ГТГ); Да:gъың *къуйо:ш* тарафынна йатанмыштыкъ (ём. гб.); Эшеg өлдүрйең *къуйош* ви (ата).

ҚЪУЛП ЭТМЕҚ (кыр.) — гулпламак — закрывать на замок. Пери:zады ovкъады минен sандиgи дейраgе атерди *къулп эдип,* килдини алып къа:лды.

ҚЪУРДАКЪ (кыр.) — йүпек гурчугы — шелкопряд. Къыркъ ви:р къуты *къурдакъдан* икги миң беш йүз килә пиллә бермели.

ҚЪУРТУНДЫ (ГТГ) — нетиже — результат. *Къуртундыːны* эшитдирди къалhо:з.

ҚҮВЕ (СТГ) — гейим — одежда. А:къ *күве* гейsе гелишен.

ҚҮДЕ (әрс.). — топар — группа. hер *күде* вир йарагъ алып берди.

ҚҮЙДӨ (СТГ) — ялы — наподобие, как, словно (послелог). Мен sен айдан *күйдө* йахшы баhалы sатдым.

ҚҮЙ ЭТМЕҚ (ём. гб.) — үнс бермек — обратить внимание. Мен асыл оңа *күй этмедим.*

ҚҮКРӨК//ГЪҮРСОКЪ (ата) — арабаның ичи — кузов телеги. Ар(а)ва:(ны)ң *күкрөgү* долы:нча: вир бас.

ҚҮҚҮРЕҚ (ём. гб.) — хыял, пикир — мысль, думы. Ы:зыма гъайдайың дийен *күкреди* йо:гъ экен.

ҚҮЛА:Л (әрс.) //ҚҮЛӘ:Л (сал.) — күйзегәр — гончар, горшечник. Ыла:йы vөлү *күла:лың* элиннен чыкъан йа:л(ы) этйо:р (әрс.).

ҚҮЛА:ЛТАМДЫР (ём. дг., ата, ГТГ) — күйзегәр уссалар тарапындан ясалан тамдыр — земляная печь — тамдыр, изготовляемая гончаром для выпечки хлеба.

Күла:лтамдырам йасалйа(р)ви йерде (ём. дг.); *Күла:лтамдырың* на:ны би (ГТГ); Бир *күла:лтамдыр* герекди (ата).

КҮЛӨ (гөк.) — гысга — короткий. *Күлө* көйнөкли gелди.

КҮЛСҮҚ (тек. ах.) — өчүгси (от хакында) — без пламени, тусклый (огонь). Ожор *күлсүgрə:к* йанар.

КҮЛТЕ (ём. дг., емр., ата, ГТГ, сар.) — дессе, богы—сноп, пучок. Гечен йылың *күлтеси* ви (ём. дг); Ат *күлтеден* ийип, айакълары вилен йер пешелə:п ду:р (емр.); *Күлтə:ни* bogъуп йетишсиллер (ата); Ики *күлтөдөн* бөкдөрсөк болйомы (ГТГ).

КҮЛӘБӘЙИ (хас.) — шыпырма — остроконечная шапка мехом внутрь. *Күлəбəйи* гийəсəн?

КҮНДЕ (əрс., сак.). төңңе — пень. Чапып барйо:ркъа, *күндəвудри:п* йыкъыланмыш (əрс.); Бир кетде *күндə:ниң* йа:н(ы)на варалларынд(а) ogълы йа:да:пдыр (сак.).

КҮНДҮЗ (ём. гб.) — иймиш — плод, фрукт. *Күндүзден-де* gетир.

КҮНЕ (ём. гб.)—күнде—соха. Аvал *күне* вилен сүртертик.

КҮПҖЕҚ//КҮПҖӨҚ 1. (ём. гб., сал.) — кичи дүшекче — маленький тюфяк. *Күпҗек* волмаса, йассыgъ(ы) окъла дийелле(р) (ём. гб.).

КҮПҖЕҚ 2 (ём. дг., ГТГ) — араба тигриниң топы — втулка, колеса телеги. Ар(а)ва:(ны)ң *күпҗеди* йа:лы волуп йаты:р (ём. дг.); *Күпҗеклə:п* зо:рдан чыкъардыкъ ар(а)ва:ны (ГТГ).

КҮРЕҚ (ём. гб.) — пилче — лопатка. *Күреg(и)миң* йа:н(ын)нан иңне vурйа:(р) диййə:(р).

КҮРМЕҚ (əрс.) — гондубаг — способ завязывания узла. *Күрмек* дансаң бошамаз.

КҮРРӘВӘШ (хас.) — торсук — барсук. *Күррəвəшəм* ба:р иди.

КҮРS ДИШ (нох.) — азы — коренной зуб. Мəн недим *күрs диши* ал.

КҮРТЕ (əрс, сар., ём, дг., тек. ах.) — пагталы эркек көйнеги — ватная мужская рубашка. *Күртə:ме* деңи:ч эзилди шонда (əрс.); *Күртөс(ү)нүң* үссүннөң цеййе(р) (ём. дг.).

КҮРТҮҚ (ём. гб.).— нагыш ады — вид узора. Быжа:-(gъа)зың а:расыны *күртүк* гүллемединиз-де.

КҮРҮМ//КҮРЕМЕ (нох., ём. дг.) — гошавуч — пригоршня. Ай, бир *күрүм* бер деймиz (нох.); Бир *күреме* йа:лы вуgъдай gъа:лды (ём. дг.).

КҮS ҚӘФТӘР (хас.) — сыртлан — гиена. О бир *күs кәфтәр* өлдуруvды.

ҚҮТ (тек. ах., сар.) — күде — стог, копна, скирд. Оgълуң шол *күт* йанна(gъы)ң йа:н(ын)на мө:жөg(v) өллүрүпдүр (тек. ах.).

ҚҮТGҮРМЕҚ (әрс.)//ҚҮТНҮGМЕҚ (тек. ах.) — чекинмек — стесняться, воздерживаться. Хеммеси тен *күтgүрмә:н* барйо:р (әрс.); Му(ну)ң *күтнүgйә:н* за:ды волмоз (тек. ах.).

ҚҮТМЕҚ (ГТГ) — гарашмак — ждать, ожидать. Сең цели:нчә: *күтүп* дурмалым-айт.

ҚҮФИ (ём. дг.) — серет: ГҮПИ. *Күфүде* соvукъ ча:л ва:рдыр.

ҚҮШТ (ём. гб., әрс.) — гүйч, гурбат, кувват — сила, мощь. *Күшдүң* йетсе, алавилерсиң (ём. гб.); *Күшдүмүз* йетсе, машшы:н алжакъ (әрс.).

ҚҮШТДЕПДИ (ём. гб.) — оюн ады — название игры, национальный танец. Булор тойлорунно күштдепди ойнойа:(р)лар.

ҚЪЫГЪ (хас.) — чөр — овечий помет. *Къыgълары* sүпүр.

ҚЪЫДЫРМАҚЪ (чов.) — гезмек — ходить. Йу:ртны йа:шаgъан билмейдир, *къыдыран* биледи.

ҚЪЫЙА:М (сак.) — угур, тарап — направление, сторона. Сакъар, э:рса:ры шо(л) *къыйа:ма* gиден.

ҚЪЫЛМАҚЪ (әрс.) — этмек — делать, сделать. Ол нә:хи:ли сөvөш *къылйо:р*.

ҚЪЫРҚЪМАҚЪ I (әрс.) — сырмак — брить. Ө:зә: сакъгъал(ы)ны *къырқъйо:(р)*, гъа:лан(ы)ны ө:злер(и)низ билирсиз-дә:.

ҚЪЫРҚЪМАҚЪ 2 (әрс.) — кертмек, иймек — грызть, объедать. Сычанам урgъаның йокъарсындан *къырқъып* барйо:р.

ҚЪЫРҚЪУ:ҚЪЫ // ҚЪЫРҚЪХА:Р // ҚЪЫРҚЪХО:Р (ГТГ, мур.)//ҚЪЫРҚЪХӨРЕҚ (әрс.) — йүпек гурчугының дөрдүнжи укусы — четвертая спячка шелкопряда. Къыркъу:къысында оңат дойурмалы гъурчugъы (ГТГ); *Къркъһөрекден* туран (ы)н(а) ики gүн волды (әрс.).

КЪЫSЫНМАКЪ (ГТГ II) — кәйинмек, гахарланмак — злиться, сердиться. Кенче пахталары көрүп *къысынты.*

ҚЪЫЧҚЪЫРМАКЪ (кыр., чов.) — гыгырмак — кричать, крикнуть. А:дын(ы) тутуп *къычкъырсаң,* берәду: (кыр.); Келни ги:шлик өзине гелип *къычкъырмагъа* дурон (чов.).

ҚӘҖӘРӘ (хас.) — еңсе-чокул — клочок волос (на затылке). Чагъа:ның *кәҗәрәsи* булашуvды.

ҚӘ:ЙЕҚ (СТГ) — чыдамсыз — слабый. Sән *кә:йек,* ыssa: дайанмайду:рsың.

ҚӘЛЛӘГЪОРGЪЫ (хас.) — тогалак сары гавун — вид дыни (желтый, круглый). *Кәлләгордъы* гъоvунды бу.

ҚӘЛӘНТӘР (хас.) — гечгинли, йөргүнли — ходовой, популярный. Алла:н, алла:н өзләриң, *кәләнтәрди(р)* sөzләриң.

КӘ:МЕ (әрс.)//ҚӘМЕ (ГТГ II) — гәми, гайык — лодка. Усдуне дуйе йүкленйо:н *кә:мә:нә:м* gөрдүк (әрс.); *Кәме* бо(л)sa эртең къайтып келер (ГТГ II).

ҚӘМӘНЧӘ (хас.) — гыҗак — гыджак (национальный музыкальный инструмент). О(л) кәмәнчә чалады.

КӘНДИ (хас.) — ун сакланылян чукур — яма для хранения муки. Әлими sалдым *кәндийә,* гөzүм дүшди ләндийә.

КӘ:НЕ (әрс., гөк., сал., ём. дг.) — сакыртга — клещ. Хөҗедем *кә:нелә:пдир* (әрс.); Бир *кә:не* ва:р экен (гөк.); *Кә:нелә:пдир* дийе(р) gъойулло(р) (ём. дг.).

КӘ:РИ:З (ата, ГТГ) — жыкырың сув алян чукуры — место, где чигирь набирает воду. *Кә:ри:з(и)ни* гъазмалы болйоды жыкъырың (ГТГ); *Кә:ри:зе* дүшем мола:(й)масын йене (ГТГ).

КӘ:СИ:П (ём. гб.) кесп, кәр, хүнәр — занятие, ремесло. Окъуvдан вашgъа *кә:си:п* йо:къ диййә:(р).

ҚӘSМӘХ I (нох.) — сөкмек — проходить, проезжать. Чөл *кәsun,* чөл гъонуп, гәрәz шуна гәтди.

ҚӘSМӘХ 2 (нох.) — огурламак — похищать, красть. Эйра:ннан nagъыдан атлары *кесик* гедәтилә(р).

ҚӘШGИЛ (хас.) — дервушлериң бетбагт кәдиси — тыкво дервүшей для сбора милостыни. *Кәшgили* бойнындады.

ҚӘТӘ (ән.) — улы — большой. Бу икки *кәтә* гъардашыйам тутаде.

ҚӘХӘР (ән.) — бедев — резвый конь. Ат гәтириң атләнsин, аты *кәхәр,* йа:р-йа:р.

Л

ЛАGЪЫЛ (ём. гб.) —накыл — пословица. Көйнелерден вир *лагъыл* гетиривилсең гетир дийди.

ЛА:ЗЫМА (ата, ГТГ)//ЛА:ЗЫМАТ (дг. ём.) — яс — поминка. Эссимде йо:къ бир *ла:зымадад(ы)* ө:з-ә (ата); Бир *ла:зыма* волукъ гъа:лды (ГТГ); Па:та — *ла:зымадам* молуп ду:р (ём. дг.).

ЛА:ЙЛӘ (хас.) — хувди — баю-бай, баюшки-баю. *Ла:йлә* дийим йа:шыңә, туршы гъошым а:шыңә.

ЛА:ЙПЕРЧИН (әрс.) — жайың үстүне басылан чөпи лай билен беркитмек — закрепление глиной камышовой крыши стройки. *Ла:йперчин-ә:* этдиg үсдүнү жа:йың.

ЛАМПА (ГТГ, ём. дг.) — небит — керосин. Чырала-ра *лампа* гъуйдуңызмы?

ЛАПАҢ (сак.) — улы, даяв — большой, сильный. Мының бир *лапаң* итә:м ба:р экени.

ЛАПЛАМАПУРУШ (ГТГ) — гөзбоягчы — очковтиратель. *Лапламапурушлыкъ* герек дә:л би йерде.

ЛА:Р I (ём.) — цементленен сув ховданы — сцементированный водоем. Ме(ни)ң-де *ла:рым* бош йаты:(р), йаgъын йо:къ (ём. гб.).

ЛА:Р 2 (ём. дг.)— сувлы ой, кәл — ложбина, балка. *Ла:р* дийен йа:вам ма:р.

ЛА:С (әрс., ГТГ) — пиләниң дашындан айрылан хапасы — отбросы шелковичного кокона. *Ла:сынам* за:й(а) эден йо:кътулар (әрс.); *Ла:сыны* бир йере үйшүрevери:ң (ГТГ).

ЛА:ФА (ём. дг.) — букжа — конверт. Хаты *ла:фа* салыв и:вермели.

ЛАХАДУ:Z (хас.) көвүшчи усса — сапожник. О(л) *лахаду:гды* о(л) vахтла(р).

ЛАХSА (СТГ) — аз — мало, немного. Бир *лахsа* ойнап дуруңыz.

ЛЕБ (ол.) — кенар, яка, бой — берег. Дерйа:(ны)ң бәри *левинде* аgъач йаман көпти.

ЛЕВА:ПКӘ:СЕ (ГТГ, ата) — шакәсе — большая пиала. Чо:рва:ны *лева:пкә:селере* гъуйа:gъа (ГТГ); Гъаты чөллә:н экен, *лева:пкә:сә:н(и)* башына чекә:ди (ата).

ЛЕВЛЕВИ (ГТГ) //ЛӘВЛӘВИ (хас.) — шугундыр — свекла. *Левлевем* битен экен-ov йеринде (ГТГ).

ЛЕВШЕ (эрс.) — кесел ады — название болезни. Шол чөп *левшэ:ниң* би:ре — ви:р эмити.

ЛЕЙZАНГҮЛ (кыр.) //ЛЕЙРА:Н (ём. дг.) — лэле — ляле, девичья песня. Да:gълере къа:р дүшүпдү, *лейzангүл,* йа:диме йа:р дүшүпдү, *лейzангүл* (кыр.); *Лейра:н* къакъйен а:дам(ы) билема:къ (ём. дг.).

ЛЕЙҚИ:Н (ГТГ) //ЛЕҚИ:Н (эрс.) //ЛӘ:ҚИН (СТГ) — эмма, йөне — но (союз). Сең ңой айтдың, *лейки:н* ө:зүмиз а:gъыр(ы) этмедик-да: (ГТГ); Мен *леки:н* онуң айдан(ы)н(ы) этмедим (эрс.); *Лэ:кин* гүлди (СТГ); Мел *лейки:н* ичмейен дийдим (ата).

ЛЕҚГЪА:Р//ҺЕҚГЪА:Л (ГТГ) — чилик — детская игра, напоминающая игру в чижик. *Лекгъа:р* ойнасаң, лекгъа:р тайagъың ханы?

ЛЕҚГИ (ГТГ) — тоюндан ясалян окара — глиняная чашка. Бир *лекги* палov гетириң.

ЛЕН (ём. гб.) — нем, өл — влага. Шо(л) кетени *лен-де* сызана:къ.

ЛЕҢКЕ (эрс., сар.) — золаклары инли галың нах мата — тик. *Леңкеден* вашgъа мата:-да йо:къты (эрс.).

ЛЕПБЕР (эрс.) — папак — кепка. *Лепберинэ:м* сүмре гейипдир.

ЛЕССИҚ I (тек. мар.) — гавун кесели — болезнь дыни.

ЛЕССИҚ 2 (сар.) — сетин — сатин.

ЛЕТДЕЧИ (эрс., ём. дг., сар., тек. мар., ата, ГТГ) — көне-күшүл затлары йыгнаян адам — сборщик утиля. *Летдечиден* бойagъ(ы)н(ы) алдыкъ (эрс.); *Летдечиден* алдыкъ иреңки (ата); *Летдечи* гечик гитди йаңы (ГТГ); Ики йыл *летдечи* волув и:шледи (ём. дг.).

ЛЕФЕР (ём. дг) — зыңып ойнамак үчин дашдан ясалян юка, тегелек гурал, диск — диск для метания из камня. О ма:тла(р) *лефер* ойна:рдыкъ виз үйшүп.

ЛЕЧЕҚ (эрс.) — гыңач — платок, надеваемый женщинами. Сакъарлар а:къ *лечeg* эдинйо:рлар.

ЛИВА:С (сак.) //ЛЫПА:С (сар.) //ЛЫФА://ЛЫФА:С (ём. гб.) — эшик, гейим — одежда. Бир йерлерден эркек *лива:сыны* та:(пы)п, эркек *лива:сына* ги:рйе(р) (сак.); Йаман үйтгешик *лыпа:слар* кэ:н (сар.); Гъы:з-да эркек лыфа: ги:рди диййэ:(р) (ём. гб.); Была(ры)ңкъы эркек *лыфа:сына* меңзеш (ём. гб.).

ЛИҢ (нох.) — диң — башня. Ше(й)лэ бир улы *лиңти* бу.

ЛО:ВЛА (эрс.) //ЛОVЛА (кыр., ГТГ II) — нойба — фасоль, бобы. Гитсең-э: *ло:вла* шо:ртек бишип ду:р (эрс.); Қъovун экэmиz, *лovла:* экэmиz (кыр.); *Лovла* sалmаgъанмы? (ГТГ II).

ЛОҚЪГЪА (нох.) — улы — большой. Ахун sопулар(ы)ны йыgънап, улара *локъгъа* бир чокъгъур гъazzырыпды(р).

ЛӨҚ (хас.) — эркек дүе — верблюд. Оның девәси *лөкди*.

ЛУХ (эрс.) — екениң тохумы — семена рогозы. О(л) йасдыgъа *лух* тыкъдыкъ.

ЛУЖҘӘ (нох.) //ЛУЛУЖҘӘ (хас.) — үлже — вишня. Ḥачан гечжэх *лужҙәйә* дейди (нох.).

ЛУЙЖҘӘ (нох.) — гаралының сарымтыл хили — вид сливы. Сәннәйәм *луйжҙә* йох дейди.

ЛУТЖҘӨК//ЛУЧЖҘЕК (эрс.) — огры — вор. Сени төːрт саːны *лутжҙөдөм* алар дий(й)оːр.

ЛӘВӘНТ (хас.) — генде, ярамаз, эрбет — плохой. Эй *ләвәнт,* сән бәйәхдән «Хasән гъардаш, гъazлары чөvүр, йанmасын» дединң.

ЛӘːЛИ 1 (ата, ГТГ) — тарелка. *Лә:лилери* йуvушдырың (ГТГ); Би *лә:ли* бош дә:(л)ми? (ата).

ЛӘːЛИ 2 (эрс.) //ЛӘːЛЕ (сар.) — палав салынян ялпак гап — плоскодонная, подносоподобная посуда для плова. Қешдели миːс *лә:лимизә:м* алды.

ЛӘНГӘРИ (хас.) — серет: ЛӘːЛИ. *Ләндәрийә* sал.

ЛӘҢ (эн.) //ЛӘҢГ (хас.) — ялта — лентяй, ленивец. Бир *ләң* гъатыр бар иде (эн.); Бир ичиндә *ләңги* вaː(р) (хас.).

ЛӘПБӘРЧӘ (нох.) — ашык ойны — вид игры в бабки. Sән генех — урды билмәсәң, *ләпбәрчә* билжҙәх дейди.

ЛӘḤЕҢ (эрс., ата, ГТГ, ём, дг., сар.) — улы балык— большая рыба. *Ләḥең* йуvдаː(йы)пдыр дий(й)оːр (эрс.); Баːлыgъың улусуна *ләḥең* дийилйе(р) (ём. дг.); Бир *ләḥәːң* баːлыкъ тутоллар (ата); Әй, вир *ләḥәːң* баːлыgъ экен дийе (ГТГ).

ЛӘХЕТ (тек. ах.) — габыр — могила. Айаːла *лөхети* гъазып жаːйлайаː(р)лар.

ЛӘ:ШКЕШ (тек. ах., гөк.) — авчының уран авыны гөтерйән адам — человек, собирающий добычу охотника. О(ну)ң йа:н(ын)на *лә:шкеши* ва:рды (гөк.).

М

МАVУРТЛАМАКЪ (ём. гб.) — гутармак — закончить, уничтожить. Кимкә: оны бейдип *маvуртлайагъан.*

МАGЪАР (СТГ) — күме — хижина, землянка. Бир *магъара* догъры гелипдир.

МАGЪТАМАКЪ (әрс., ГТГ, ём. гб.) //МАКЪТАV (СТГ) //МАКЪТАМАКЪ (ём. дг.) — өвмек — хвалить. Ондада:м ө:зүңү *магъты:в* оты:рсың (әрс.); Бир гъы:зы *магъта:п* гъошон гъошgъусынам окъы:п берйе(р) (ГТГ); Нә:ме, *магътанса-да* волор (ём. гб.); Дәдезини *макътап* ду:psун (СТГ); *Макътамакъ* **герек дәл** (ём. дг.).

МАGЪТОVКЪА:GЪА:З (ГТГ) — хормат хаты — почетная грамота. Та:шкентден *магътоvкъа:gъа:з* алыкъ гъайдан.

МА:ДА (әрс., сар.) — мачы (эшек) — ослица. Ханңы:ны сатып, бир *ма:д(а)* эшеg алдыкъ.

МАДАКЪ (ГТГ) — шел, отура — паралитик, прикованный к постели. *Мадакъ* болонсоң нә:мә: йарасын о(л).

МАЖАР (сал.) — фургон.

МАЗАКЪЛАМАКЪ (ГТГ) — яңсыламак — высмеивать, передразнить. О(л) мени *мазакълажак* гъолйа(р).

МА:ЗЫ (әрс., тек. мар.) — дессеммая — люфа. *Ма:зы* йа:л(ы) ы:слы волйо:р (әрс.); Гъайракъы жо:йодо бирже дүйв(и)-ә: ва:(р) *ма:зы:ңам* (тек. мар.).

МАЙ (СТГ, ГТГ II) — яг — масло, жир. Гъулnazар да:йа *майы* ozокъ чи:нейду:р (СТГ); Айт, *майын* көп salsын (ГТГ II).

МА:ЙА (тек. ах.) — ая — ладонь. Ча:гъа:(ны)ң элиниң *ма:йасыннан* чүммүклөсөң, за:т дилемезмиш дийив айдардылар.

МАЙЛАV (СТГ) — ягламак, яг чалмак — смазывать. (Х)э:к(и) э:дig(и)ми-де *майла:п,* ик(и) э:дig(и)ми-де гейип гъайтдым.

МАЙОТЫ (нох.) — от ады — название растения. Хоvvа, *майоты* өssүн нейди.

МА:ЙЫЛ (ГТГ, ата) — разы — согласный. А:хырда алма:(гъа) *ма:йыл* волды (ГТГ); Гъыссамма, ө:зү *ма:йыл* волор hə:ли (ата).

МА:ҚЪУ:Л (гөк.) — эсли — значительный. Къалhо: зың доворы *ма:къу:л* ва:р.

МА:Л (гөк., ГТГ II) — махал — пора, время, период. Шу *ма:л* өйүнде чыкъар (ГТГ II).

МАЛАЙ (ГТГ) — хаммал — носильщик, грузчик. Сениң нə:(ме) тутукъ гъойон *малайың* ба:(р)мы дийдим.

МА:ЛhАҚЪЫ (әрс.) — серет: ДОVОР hАҚЪЫ *Ма:л hакъыны* төлə:п гидиверсин.

МА:МА (әрс., сал., сар., ол., сак., кыр., эс.) //МАМА (нөх.) — эне — бабушка. Ба:васы, *ма:масы* йа:дына дүшен дə:лдир Серда:рың (әрс.).

МАМАН (ГТГ) — зор — сильный. Б(ы) гъаты *маман* а:дам.

МАНА (әрс., сар., ол., кыр., эс.) — ине, ынха — вот. *Мана,* шун(у) әкит дийен (әрс.); *Мана,* мен(и)н элимде бе:шиси ба:р-хо: (ол.).

МАНМАҚЪ (ГТГ) — ярамак — нравиться. Сениң б(у) айдалла(ры)ң мениң гөvнүме *манды.*

МАҢҢАЛА (әрс.) — көн. с. галың мата — грубошерстяная толстая ткань. *Маңңала* җалвар вилен ша:йы до:н gейик гелен экен.

МАҢҢАЛЧА (ём. гб.) — мүңңүрт (балыгың гөрнүши) — бычок. А:къ гъурсаң-да ичи *маңңалчадан* до:луп баты:(р).

МАРАZ (СТГ) — кесел — болезнь. Тумоv osol *мараz.*

МАРАЛGЪОЧОҚЪ (тек. ах.) — гочак нагшының бир гөрнүши — вид узора. *Маралgъочокъ* дийен гъочокъ бо:(ло)р.

МАРАZЛАНУV (СТГ) — сыркавламак — болеть, заболеть. Ха:н *марагланды,* ха:на дерма:на дүйə:(ни)ң эти герек дийип so:pасынлар.

МАРДА (СТГ)—чен, төверек — около, приблизительно. Sə:(he)т о:нларың *мардасында* геладъалды.

МАРДАҚЪ I (ём. гб., ата, ГТГ) — күйзежик — маленький кувшин. Инди он(уң) йа:накъ *мардакъ* улланылмайа:(р) (ём. гб.); Сүйт *мардагъы* гетир, гъы:зым (ата); *Мардакъда* са:рыйа:gъ ва:р экен (ГТГ).

МАРДАҚЪ 2 (ём. гб.) — күрүшге — кружка. *Мардакъ* билен гъуйа:gъа суvы.

МА:СУЛ (ём. гб.) — дүйпли — основательно. Ши кө:не кө:(й)рег(и)ни *ма:сул* йырт.

МА:ХУЛ (ём. гб.) — оңат, говы, сыпайы — прилично. Үссүни-вашыны *ма:хул* гейдирип, ө:з йа:ны вилен алыкъ гидйә:(р).

МА:Ч (СТГ) — кичи чукур — маленькая яма. Гөл гөvүн(и)ни гөрмесең, *ма:ч* гөvүн(и)ни гөр.

МАШАҚЪ (ГТГ, ата, әрс., ём. дг.) — хоша, топланып багланан хоша — колосья, оставшиеся после жатвы, сноп колосьев. *Машакъ* чөплесеңиз паһал алнан йере варың (ГТГ); Хо:ша:ны *машагъ* эдип богъартыкъ (әрс.); Ики *машакъ* йа:лы хо:шо чөплөдим (ём. дг.); *Машакъ* чөплә:п йө:ркә: гөрөн (ата).

МАШАЛ (тек. ах., ём. дг.)—сакар гоюн—бололобая овца. Шо(л) *машал* гъойнуңы нә:че диййә:(рси)н? (тек. ах.); Бир *машал* gъойн(ы) ийтдирик гъойверди (ём. дг.).

МАШАЛЛА (СТГ, хас.) — берекелла — молодец. *Машалла,* йидренже sечен (СТГ).

МАШЫРА (нох.) — тигир — шпулька. Бир *машыра* алыкъ гәллих — дейди.

МЕҖИМЕ (гөк.) — гап — посуда. Бир гъы:з, бир *межиме* плоv, бир дүйө — шун(ы) иймесе, суv voйверено:къ диййе(р).

МЕЗ (сал.) //МЕЗЕНЕ//МЕЗЕННЕ (ём. гб.) — чен, чак — мера, предел. А:хыр онсоң бир *мезе* варанда, гъатыра:gъа-да ду:та:ры чекив айтйа(р) (сал.); Ме(ни)ң айтҗакъ за:дым бир *мезенесинде* ба:р экени (ём. гб.).

MEZGИЛ//MEZИЛ (СТГ) //MEZИЛ I (чов.) — нахар — обед, еда. *Mezgилини* тартыв алып ичеду:рын (СТГ); hер *мezил(и)не* бир гъуzы:ның этини ийер экени (чов.).

MEZИЛ 2 (чов.) — махал, вагт — пора, время. Ги:-жә:ниң бир *mezиллери* болды.

МЕЙИЗ (әрс., сак., ГТГ) — тудана кишмиши — тутовник, кишмиш. Пәйvенди ту:дуң са:йасында отурсаң, үсдүңе *мейизлер* гъачар, дурарты (әрс.); Сен *мейиз* та(пы)в ийипсин мана гъойма:н—ди:(йи)в э:(й)-келийе(р) (сак.). Бул-а: *мейиз* болукъ гъа:лыпдыр (ГТГ).

МЕЙИЛ (әрс., ГТГ) — ишдә — аппетит. Мениң тен *мейлим* алан йо:къ ча:йы (әрс.); *Мейл(и)* алса иймежекми? (ГТГ).

МЕЙИМ (нох., хас.) — үзүм агажы — виноградник. Сәнә бир мейим бере:(йи)н нейди (нох.).

МЕЙЛИ (әрс., ол., ём. дг.) — боляр, хош, макул — ладно, согласен. *Мейли,* биле gида:йарыс (әрс.); *Мейли,* Керки гидип, таншыкъ гела:(йары)н (ол.); Этмесең ондо *мейли,* йо:л волсуң (ём. дг.).

МЕЙМҮРЧӘ (хас.) — үзүм кесилйән орак — серп для подрезания винограднка. Үzүми *меймүрч(ә)* инәнкәs.

МЕҚГЕДАРЫ (гөк., ём. дг.) — сүбселик — кохия веничная. *Мәкгедарыдан* тафа:vуду йо:къ (ём. дг.).

МЕЛ 1 (гөк.) — далбар — виноградная беседка.

МЕЛ 2 (СТГ) — хеммеси, әхлиси — все. Ичинде бир ogъул, *мел* гъы:z.

МЕЛ 3 (чов.) — махал, вагт — время, пора. Мунча *мел* экилмеgен йере төкүн гереgи йо:къ.

МЕЛЕЖ(Е) У:ҚЪЫ (әрс., ГТГ) //МӘЛӘ ЙУХЫ (хас) — йүпек гурчугының икинҗи укусы — вторая спячка шелкопряда. Қирмеgиң гъарынҗ(а) у:къусы, *мележ(е)* у:къусы волйо:р (әрс.); hә:ли *мележ(е)* у:къусына йаңы йатды (ГТГ).

МЕЛЕҢ (әрс., ол.) — өвүнҗең, гөтерим — хвастун, бахвал, падкий на лесть. *Мелең* дийив оңлуgъ(а) айдан йо:кълар оңа (әрс.); Олам *мелең* кинишgеси ба:рлардан (ол.).

МЕ:МА:Н ЭТМЕҚ (кыр.) — мыхманламак, мыхман алмак — принимать гостей. Къа:z бечени у(л) гежә *ме:ма:н* эдип, эртеңки гүн бир дестирха:нче берип айтды.

МЕНGЕРМЕҚ (ГТГ) — башармак — суметь. *Менgермежек* и:шиң башына бармазлар.

МЕНЕҚЧЕ (сал.) — кичи голча — маленький кувшин.

МЕНЖЕ (әрс.) — агач кровать — деревянная кровать. *Менжә:(ни)ң* үсдүнде гъойа:gъай, күчүg ы:cgъамасын.

МЕНЖИРЕ (ём. дг., ГТГ) — арабаның гапдал тагталарының беркидилйән ери — стык боковых досок у телеги. *Менжиреleриннен* дана:(й) (ём. дг.). *Менжиреден* тартып даң аркъаны (ГТГ).

МЕНШИК (ГТГ) — меллек — приусадебный участок. *Меншик* ма:ллары гъа:ма:н.

МЕНШУ:Р (ГТГ, ата) — масгара — позор. И:ле *меншу:р* болонлор уршуп (ГТГ); И:л *меншу:ры* болуп йөрөллөр ичgили (ата).

МЕРVЕР (тек. мар.)— пити — кастрюля. Говурдокълы *мерvери* gетир.

МЕРGЕНЕК (ГТГ, ём. дг.) — араба топуның ичиндәки демирлер — втулка колеса арбы. Ш(у) *мерденедиң* сыпан(ы)на hейра:н (ГТГ); Инни ы:зынна дурувилсең *мерденекли* йомут волдуgъуң (ём. дг.).

МЕРДИҚЪА:Р (сак) — гүнлүкчи — поденщик. Бе:шимиң *мердикъа:ры* волув и:шледим.

МЕРДИҚӘ:Р (ГТГ) — пәле — наемный рабочий. Ама:ңңелд(и) а:gъам *мердикә:рде* болон.

МЕРЗ (гөк.) — шерт — условие. Мергениң бу *мерзинем* митирди.

МЕРЗЕ (тек. ах.) — от ады — название травы. Ирейhа:н, *мерзе* дийен от ба:р.

МЕРЗ—МЕРЗ (ём. гб.) — богун-богун — по узлам, постепенно. *Мерз-мерз* аша:къ дүшүп барйа:(р).

МЕРРЕ (ём. гб.) — хөкман, зерур — необходимо. Шо та:(йы)къ гитмек саңа *мерреми?*

МЕРРИ (әрс.) — гузусы багана үчин сойлан гоюн — овец без ягненка. Ө:зи *мерри* вакъып гезиверди.

МЕРТЕ (әрс., ол., ГТГ) — гезек — раз. Бухара бә:ш *мерте* gидип гелди (әрс.); Өңем төːрт *мерте* даңы gелди (ол).

МЕРТhА:НА (әрс., сал.) — чопан күмеси — пастушья землянка. Шу а:дамла(ры)ң *мертha:насы* (сал.).

МЕСGЕЙИ (тек. ах.) //МЕСGӘ (ГТГ) //МӘSҚӘЙИ (хас.) — үзүмиң гөрнүши — сорт винограда. Оңо *месgейи* дийерлер (тек. ах.); *Месgә,* ине шу үзүм (ГТГ II); *Мәskәйи* үzүм-дә ва:р (хас.).

МЕСЕЛЕ (ём. гб.) — сув йыгнанян ой, ойтак — водосборная яма, ойтак. И:шиgиң agъзы *меселе, меселеден* гөзлесене.

МЕССА:ВА (ём. дг.)//МЕССЕVЕ (ата, ГТГ)//МЕСТОVА (нох.) — ак йувруқ — рисовая каша с кислым молоком. Бу vеӂә гъардашына *местоva* берд(и) дейди (нох.); А:заӂыкъ *мессеv(е)* ишди (ата); *Мессеv(е)* ичип, ыра:с вир дерледим (ГТГ).

МЕhРЕМ (ол.) — дерңевчи — ревизор. *Меhрем* дергә:п, гүна:сы волоны алыкъ гитду:рты.

МЕЧGЕЙ (ГТГ) — яткеш — имеющий хорошую память, памятливый. hə, *мечgей* йа:дыннан чыкъарма:ндыр.

МИЖЕНЕ//МИЧЖИ (әрс.) //МИЖЕНЕ (сак., ГТГ II) — шәник — косточка. *Мижәнелер(и)ни* йере gөмдим-де gидивердим (әрс.); Сә:(hе)д а:gъа *мижәне* йа:-накъ вир за:д(ы) элимә тутдурды (сак.); *Мижәнеsини* бер өzиң (ГТГ II).

МИЛЛЕТ (ГТГ) — миннет — упрек, укор. *Миллетли* береннен бермейик гъой.

МИНEZ (ГТГ II) — гылык — нрав, характер. Онуң Гүлха:н а:тлы хошрой, *хошминez* йалгъыz къыzы болон.

МИ:НЕТГҮН (ГТГ) — зәхмет гүн — трудодень. Балта *ми:нетгүллери* эшитдирйеңми?

МИННЕТЛЕМЕ (ГТГ) — борчнама — обязательство. *Миннетлеме* аланнан кейин и:шлөv герек.

МИНТИК (мүр.) — нагыш ады — вид узора.

МИСРА:Н (сар.). — лом.

МОЖУКЪ 1. (әрс., сар., ол.) — өрән, иңнән—очень весьма, слишком, чересчур. Инди шуннан өсмеси *можукъ* гъы:н волйо:р (әрс.); Шо йыл *можукъ* соvукъ волды (сар.); Макътымгъулы *можуgъ* өкде ша:йырты диййо:р тылар (ол.).

МОЖУКЪ 2 (әрс., сар.) — эрбет, яман — плохой, дурной. Ит валасы *можукъдыр, можукълыкъдан* йо:къ волды (әрс.).

МОЛЛ(А)ИПДИН (ГТГ) — оюн ады — название игры. *Молл(а)ипдин!* — Лепбей! — Тут киптин!

МОНТЫ (әрс., кыр.) — бокурдагы дөвүк күйзе — кувшин с поломанным горлышком. Күла:л *монтыдан* sүv ичәр (кыр.); *Монта:м* дийо:рыс, оммуgъам (әрс.).

МО:НЧА (ём. дг.) //МОНЧА (СТГ) //МОНЧО (ГТГ) — хаммам — баня. *Мончада* ва:р, өйде йо:къ (СТГ); *Мончо* gъур дийип айтйакъ бизем (ГТГ).

МО:Р (ГТГ, ём. дг.) — пеҗиң турбасы — дымоход. Пеший гъурумлодыкъ, *мо:р(ы)* gъа:лды (ГТГ).

МОЧОМОЗ (ём. гб.) — уммасыз, эгирт — громадный, огромный. Бә:, ол-а:йт,*мочомоз* за:т-дайт.

МОШ (ём. гб.) — гуйгуч — воронка, лейка. *Мош hайла* тә:римден асыgълы ду:(р).

МӨ:М (ГТГ II) — мөхүм — нужный, нужда. Ө:zүнден *мө:ми* питмейдуgъан адам.

МӨ:РЕ (ём. дг.). //МӨhРЕ (әрс.) — кәтмен, палта, теше ялы затларың сап гейдирилйән ери. *Мө:рөси* дөv-

лүпдир кə:тмениң (ём. дг.); Тешə:ниң *мөһреси* вилен урйо:р (эрс.).

МӨ:ТЕЛ (ём. гб.) — мөхлет, вагт — время, срок. Онно оgълон айдйа:(р) йетти гүн *мө:тел* верди диййə:(р) маңа.

МӨ:ТЕЛА (ём. гб.) — бела, мусаллат — беда, несчастье. Башыма *мө:тела:* бола:ды.

МӨХҮР (СТГ) — галың, баха — калым, цена. Онда *мөхүр* айдышайыкъ.

МУДРЕV (СТГ) — бүдремек — спотыкаться. Асыл йөрмейду:р, *мудрейду:р.*

МУНGЪУСУЗ (тек. ах.) — чаксыз, көп — безмерно, много. Аңзакъда ма:ллар *мунgъусуз-мунgъусуз* өлйə:(р).

МУНМОКЪ (сар., гөк., тек. ах., ГТГ) — сандан галмак, гаты гаррамак — сильно стареть, одряхлеть. Оgълонлары ба:вамыз-а: инди *мунупдыр* дий(й)о:р (сар.); Ха:лы:с *мунупдырыс* (гөк.); Гъарра:п, *мунйа:нча:* о(л) гечə: degмийə:(р)лер (тек. ах.); Сен-ə: *муна:псың* дийе(р) маңа (ГТГ).

МУҢЛЫ (СТГ, эрс.) — гайгылы — печальный. Менде *муңлы* йети:м ба:ла (СТГ); *Муңлу* gүнүңде-де ду:зу депме (эрс.).

МУҢОЛМАКЪ (ата) — дилег салмак, дилемек — просить (чего-либо). *Муңолыкъ* геленiң гъолы бош гитмез.

МУРGЪУЖҢА (емр.) //МЫРGЪАЖҢА (ата, ГТГ) — юмшак — мягкий. Атың пала:н йерде *мурgъужҢа* күлтеден йийп, айакълары билен йер пешелə:п ду:р (емр.); Өңүнде *мырgъажҢа* йорунжа (ата); *Мырgъара:къ* йериннен бир күлт(ө) ор (ГТГ).

МУРЫТ (сал.) — пукара, гарып — бедный.

МУ:СА:ЙЫЖҢА (сар.) //МУ:СУЖҢА (тек. ах.) //МУ:СЫ:ЧА (эрс.) — гумры — горлица. Гъумры:ның *му:суж(а)* а:дының ба:рдыgъыны Мылл(ы) а:gъ(а) айдып берипди (тек. ах.); А:й, ол *му:са:йыжҢа* кепдери йа:лы йуvаш (сар.) *Му:сы:ча* йа:лы гъovy gъуш волмаз (эрс.)

МУСУРМА:НhАРВЫЗ (ГТГ) — гарпызың төрнүши — вид арбуза. *Мусурма:нhарвызың* чыкъар(ы)ша и:р hə:ли.

МУ:Ш (ём. дг., ГТГ) — бурч — угол. Мен нə:ш эдейин, былар(ы) атызың hер *му:шуна* гөм (ём. дг.); Шу му:ша дөк гетирде күнжү:ни (ГТГ).

МУШДУЛЫКЪ (гөк.) — бушлук — радостное сообщение. *Мушдулыкъ* дийив а:дам и:вердиле(р).

МУШТ (әрс., сар., кыр.) //МУШ (сак., ГТГ II) — юмрук — кулак. Ба:й, *мушдуңыз* йетерми маңа дийипдир (әрс.); *Мушт* йа:лы оgълон бола:маса (сар.); Чекгесине икги *мушт* уржакъ (кыр.); hамы:р(ы) элиңизе суу чалып *муша:ң* (сак.); *Муш* йа:лы бала (ГТГ II).

МУШТАРЛАМАКЪ (әрс.) — юмруклап югурмак — месить (тесто) со сжатым кулаком. hамы:ры *муштарла:саң*, hамы:р'ө:зли волйо:(р).

МУШТЛАШМАКЪ (сак., әрс.) — юмруклашмак — драться кулаками. Сениң билен *муштлашма:на* гелем йо:къ (сак.).

МУРЧӨ (тек. ах.) — от ады — вид травы. *Мурчө* ми:vел(и) от.

МУРЧӨЛ (ата, ГТГ) — күңре — глинобитная башня (крепостной стены). Өңкү *мурчөлли* жа:йлар-да йо:къ (ГТГ); Гъу:gъор(у)шуп *мурчөлли* жа:йлар(ы)мыз gъа:лды (ата).

МУТТЕКЕ (ГТГ, ём. дг.) — отагың ичинде үстүне яссык гоюп, япланмак үчин, лайдан эдилен диңжагаз — тип невысокой глинобитной лежанки. *Муттеке* шөйлерә:ң болорды (ГТГ); *Муттекө:* келлесини gъойды (ём. дг.).

МУЧӨ (ГТГ) — член. Къалхо:зың *мучө* са:ны көпелйе(р).

МУЧӨЛӨV (СТГ) — бөлеклемек, бөлеклере бөлүп пайламак — разделить на части. Гъойны сойуп, то:ва:п *мучөлөдик*.

МУШДӨК (тек. ах.) — үветмек үчин ниетленен аз мукдардакы дәне — незначительное зерно, предназначенное для помолки. Бужagъаз мүшдөжүgи ни:рә: алып барйа:(рсы)ң?

МУШДӨКЧУ (тек. ах.) — аз мукдарда дәне чекйән адам — клиент мельника с незначительным зерном. Килva:н воломуззо *муштөкчулөр* о:чуро дурорды.

МУШДӨРЕТ (ём. дг.) — орталык — общий, общинный. Ма:л *мушдөрет* болмол(ы) дийе(р).

МЫДА:hЫЛ (ём. гб.) — мыдар — быт, условие жизни. А:дамы:(ны)ң *мыда:hылы* ба:gъ-бакъжадыр.

МЫЛGЪАМАКЪ (ём. гб.) — йылгъырмакъ — улыбаться, улыбнуться. Гъарры вир *мылgъыйа:ды*.

МЫҢЗЫ:МАКЪ (ём. гб.) — гымылдамак — шевелиться. *Мыңзы:ма:н* йатйа:(р) диййә(р)лер.

МЫРА:ХЫР (әрс.) — Бухара эмирлигинде уланылан чин, титул — титул в Бухарском эмирате. И:лли *мыра:хырың* жа:йын(а) үйшдүк.

МЫРGЪАКЪ (ол.) — кепдери — голубь. *Мырgъаgъың* гө:ши tovygъыңкъычара:къ ва:р.

МЫSА:Л (СТГ) — накыл, аталар сөзи — пословица. Жүмекей *мыsa:л(ы)* көп билду:р.

МЫТЛАКЪ (сар.) — ят—чужой. *Мытлагъ* а:дам(ы) а:радан салма:ң дийди.

МӘ:ЖИК (ГТГ) — уркачы серче — воробей (самка). *Мә:жик дайт* би, дасgъар волсоды.

МӘЖИМӘ (нох., хас.) — поднос. Мән өләрмән *мәжимә* чихмәsә дейди (нох.); Sән *мәжимә* алды:ң? (хас.).

МӘ:ЗИ (ГТГ) — азажык — немного. *Мә:зи* гөтерсең, йерине дүшйе(р)

МӘМИДА:Н (нох.) — үзүмиң гөрнүши — вид винограда. hәммәsи *мәмида:н,* гүдүр үзүм дейди.

МӘ:НЕ (тек. ах.) — от ады — название травы. *Мә:не,* талhу:н нийен от ба:р.

МӘНЧӘ (нох.) — үзүм агажының кесилен чыбыклары — срезанные ветви виноградника. Sән *мәнчәйи* не:ре гөтәрик гәллиң?

МӘ:РЕК (әрс., сар., гөк., ата, ГТГ) — мүбәрек — благословенный. Гечен тойлар *мә:рек* волсун дийип бары:рлер (әрс.); Тойуң *мәрек* волсун (сар.).

МӘ:ТАЙРЫ//МӘ:ТХАЙРЫ (ГТГ, ата, әрс.) — ир бишйән жөвен — скороспелая джугара. Алан тохумы *мә:тайр(ы)* экени (ГТГ); И:р вишерн(и) о:йла:п *мә:тайр(ы)* экердилер (ата); *Мә:тайра:м* бишип йетишмеди (әрс.).

МӘhРАП (тек. ах.) — нагыш ады — вид узора. О(л) нagъыша *мәhра:п* дийерлер.

МӘ:ШЕ (ём. гб.) — этишгир — щипцы для угля. *Мә:шә:н(и)* әвер-де мана.

МӘ:ШПЕТДЕ (ГТГ, ата) — гойы мәшеве — густая машевая каша. Ыры:с *мә:шпетдеден* дойув алың (ГТГ); *Мә:шпетде* биширен экеллер (ата).

Н

НА:V (ём. гб.) — гәми — лодка. Шома:тлам *на:vлы* ге:ертик дерйа:да.

НА:ВА:П (сак., эрс.) //НӘ:ВА:П (ГТГ) — нәдогры, ялңыш — неправильный, ошибочный. А:ннасапар а:рыкълары *на:ва:п* бөлүпдир (сак.); *Нә:ва:п* зад үчү:н диймезмиң сен (ГТГ); Гепинде *на:ва:п* йери воландыр (эрс.).

НАGЪАДАР (ём. гб.) НӘ:GЪАДАР (ГТГ, ата) — көп вагтлап, бирнәче — несколько, длительное время. Гө:рогълы:ның *нагъадар* чөреg(и)ни ийдиңиз (ём. гб.); *Нәгъадар* ө:зүмем дийдим (ГТГ); Гуллукчем молуп *нә:гъадар* гезз(и) о(л) (ата).

НАGЪДА:ЛЫ (тек. ах.) — күмүш шай — серебряное украшение. *Нагъда:лы* һем күмүш шайдыр.

НАGЪРА (ём. гб.) — гошгы — стихотворение, стих. Мен вир се(ни)ң волшыңа *нагъра* дүзейин диййә:(р).

НАGЪЫЛ I (ал., хас.) //НӘGИЛ (ән.) — эртеки — сказка. Па:т(ы)шайа *нагъыл* айдуv верәди (хас.); Шон дагъыныйам *нәгил* әдүv гәплүv (ән.).

НАGЪЫЛ 2 (ём. гб.) //НАGЪЫЗ (ём. дг., ГТГ) — эдил — точь-в-точь, совершенно такой же. Гелин гъы:злары дагъы *нагъыл* шы:хлар йа:накъ (ём. гб.); Шү а:дамың *нагъыз* ө:зү (ём. дг.); Таны:саң шү *на:гъыз* ө:зү дийди (ГТГ).

НАЖЫРАМАКЪ (ГТГ, тек. ах.) //НАЛЖЫРАМАКЪ (ём. гб.) — ийип хезил этмек, бол-элинликде яшамак — наедаться вдоволь, жить в достатке. Ча:gъалар эрикден *нажырадылар* (тек. ах.); На:лыдың *налжыратжакъ* за:ды йо:къ (ём. гб.).

НАЗАР (хас.) — ислег — желание. Маний чох чай *назарим* йохде.

НАЗАРКЕРДЕ (сак., сар., ГТГ) — овадан, гөрмегей — красиво. Бу оgълолларың икисә:м *назаркерде* перзент волан (сак.); Ай вир *назаркерде* йидитди (ГТГ).

НА:ЗЫР (тек. ах.) — ниет, хыял — намерение, мечта. Шо(л) гъы-з(ы) алмакъчы *на:зыры* ва:р.

НАЙ (ГТГ, ата, эрс.) — сувлы чилимиң чекилйән турбасы — чубук, трубка кальяна. *Найы* волмаса чекмедем къы:н мыны (ГТГ); Чилимиң *найын(ы)* бә:ри-де өvүр дийди (ата).

НАЙНУV (ГТГ) — еңилкелле — легкомысленный, ветренный. Б(и) вир *найнуv* валагъой.

НАЙЧА (ГТГ, сар.) — серет: ГЪЫРОV. Бир *найча гъара-да* гетир дийди.

НА:ЙЫП (сак., әрс). — судуң секретары — секретарь суда. Мен йа:вир *на:йывы,* йа:вир къа:зы:ны гөрем йо:къ (сак.); *На:йыплары* къазы гъоййо:р (әрс.).

НАМА:ЗАРКЪА (тек. ах.) — демиргазык-гүндогар — северо-восток. Шо(л) йериң *нама:заркъасынң(а)* отурйа:(р).

НАМА:ЗGЕР (ата, сак., ГТГ, әрс.) — икинди — время между полуднем и заходом солнца. Гүн *нама:зgер* vagътыды геленде (ата); *Нама:зgер* волды гитди, оты:рыкъ биз (ГТГ); *Нама:зgерлер* Ве:шимиң и:шиgин(е) элли са:н(ы) атлы гелип ди:релди (сак).

НАМА:ЗША:М (сал., әрс.) //НАМА:ШША:М (ата, сак., ГТГ) — гүн батан вагты — поздний вечер. *Нама:шша:м* гелер ди:к күтдүк (ГТГ); Инди ни:рә:к гичжек гүн *нама:шша:м* молды (ата); Йүзлер(и)ни *нама:зша:м* йа:л(ы) эдип оты:р диййә (сал.); Гъы:зым бир гүң окъуvдан *нама:шшам:м* гелип йыgъла:в оты:р (сак).

НА:МДА:Р (ГТГ II) — атлы — известный, знаменитый. Мем бир *на:мда:р* пашша бо(л)sам.

НА:МЕГЕР (сак.) — дессанчы — сказитель. Өvezмыра:т bagъшы көп бир *на:мегерти.*

НА:МУ:Т (ём., ата, ГТГ) — бош галмак — остаться без ничего. hер бир гетирен за:дынна:н *на:му:т-дө* сең (ём. гб.); Оgъллоллоры *на:му:т* этд(и) о(л) (ём. дг.); Дүнйә:ден *на:му:т* өтмели волды (ата); Ба:р за:тдан *на:му:т* гъойжокъ би (ГТГ).

НА:Н (тек. мар., сал., ата, әрс., ол., гар., ГТГ) — чөрек — хлеб. Бир ча:накъ *на:ны* dovра:п гетирйә:(р) (сал.); Сачagъ(ы) ач, *на:н* ийсиллер (ата); Нә:че *на:н* сыgъйа(р) ви тамдыра (ГТГ); Будъдайың *на:н(ы)ны* йа:зда ик(и) а:й ийертик (эс.); Ол *на:н* дереg(и)ни тутйо:р (әрс.); Сизлер *на:н* гъайры и:ми:сизлерми? (ол.); *На:н* гетир-де, *на:н* гетир вола:йдылар (гар.).

НА:НЧЫР (сал.) — көке — лепешка. Шу у:ннан бир *на:нчыр* чыкъар.

НА:НЫГӨ:Ш (ГТГ) — серет: ИGДЕЙАРПАКЪ. *На:ныgө:шем* кем маза: болмойа(р).

НА:ҢКӘ:ДИ (ГТГ) — серет: АШКӘ:ДИ.

НА:Р (мүр.) — агачдан ясалан улы кровать — топчан. Шу *на:рд(а)* отурсокъ болор.

НА:РАСА: (сал.) — яман — плохой. Ыра:са:дан *на:раса:; на:раса:дан* ыра:са.

НА:РВА:Н (әрс., эс., ол.) //НА:РДУVА:Н (сар.) — мердиван — лестница. Мана *на:рва:ннан* чыкъа:(й) (ол.); *На:рдуva:ндан* чыкъаныӈ йа:лы (сар.); Та:мыӈ чыкъадуран за:да *на:рван:* дийдис (эс.); *На:рva:ны* гетиредъай (әрс.).

НА:РЧЫ (ём. гб.) — елйыртан яглык — платок. Башы *на:рчы* йагълыкълы гелйә:н кимиӈ гъы:зыты.

НА:РЫ (кыр.) — аӈырсы — та сторона. Къырыӈ *на:рында* шо:ра:ракъ.

НАТУVА:Н (ата, ГТГ) — огулхажат (бармак) — безымянный палец. *Натуva:нӂыкъ* на:р гети:р (ата); *На:туva:м* мармагъында йүзүгү ва:р экен (ГТГ).

НАЧАGЪ (хас.) — сыркав — больной. Кечкинә бел пычагъы, мәнки йа:ры: *нача:гъы.*

НАШИ (ән.) — хич зат билмейән — незнающий, невежда. Әвәлдән *наши идим-эй* лалижа:н.

НЕGЪА: (тек. ах., сар., әрс., ГТГ II) — серет: АНДА-САНДА. *Негъа:ви:ри* чүвтүнө дүшдү (тек. ах.); у(л) *негъа:нда* өйүнде боладыр (ГТГ II). *Негъа:ви:ри* волмаса, көпүси гелди (әрс.).

НЕДЕН (тек. ах.) — тасдан — чуть. Мана-да *неден* зелел йетипди.

НЕПАGЪА (тек. ах.) //НЕПА:GЪАТ (ата, ГТГ) //НЕПА:ЙАТ (әрс.) — неп — выгода, польза. Й:ле *непа:гъаты* дегйен а:дамды (ата); Сениӈ *непа:гъатыӈ* hачан дегеркә:? (ГТГ); hи:ч hайсындан *непа:гъат* йо:къ (әрс.); Би-де *непа:гъа* диййә:(р) (тек. ах.).

НЕРРИ 1 (тек. ах.) //МЕРРИ (әрс.) — гузусы өлен тоюн — овца, не имеющая ягненка. Бир сүрү *нерри* гъойунлоры ва:р (тек. ах.); Үч йыл *мерри* вакъдым (әрс.).

НЕРРИ 2 (гөк.) — өмүр гузламаян гоюн — овца, не имеющая ягненка. Бир *нерри* гъойну ва:р.

НИGИ (кыр.) — йүзүк — кольцо, перстень. Мен элимдеки *нигими* чыкъарып зиӈемән.

НИМЧЕ (кыр.) — азажык — немножко. Йо:къ, *нимче* биринч ба:р деген.

НИ:ЧGЕ (әрс.) — инче — тонкий. Шо(ну)ӈ йа:ны *ни:чге* сеси ва:р экен.

НИЧЕЛЛИ (ГТГ) — нәче — сколько. Ш(у) өкүчже ди:рилей *ничелли* чыкъар.

НИ:Ш (әрс.) — чиш — острый. Гъазыгъыӈ у:жы *ни:ш* волсун.

НОVАДЕПМЕ (әрс.) — белент ере сув чыкармак үчин ясалян йөнекей гурал — простой способ для поднятия уровня воды. *Новадепме* йа:лы гъы;н и:ш волмазты.

НОVХА:Н (ГТГ) — серет: КИРМЕК. А:къы дайза:-(ны)ң *новха:н(ы)-а:* гъарынж(а) у:къусуннан йаңы турды.

НОVХА:СЛАМАҚЪ (ГТГ) сыркавламак — болеть, заболеть. Б(у) нә: ыңранйа(р), нә: *новха:сла:пмы?*

НО:Ш (әрс., ГТГ) — соганың яшы — зеленый лук. Пийа:зы депдилесең *но:шы* са:ралыкъ гъа:лйо:р дийо:(р) (әрс.); *Но:ш* содъонуң чыкъар vagъта: волды (ГТГ).

НӨVӨРТ (тек. ах.) //НӨVӘРТ (нох.) — тара эсбабы —деталь ткацкого станка. Ол *Нөвөртдүр* (тек. ах.); sen *нөвәрти* гәтирип бер — дейди (нох.).

НУРВАТ (әрс.) //НУРВАТGЕРДА:Н (ёе. дг.) — шыхмүтүр — железная пластинка (в привязи для животного). *Нурватгерда:н* волмосо чолошар-да мал (ём. дг.); *Нурват* тен болан йо:къ (әрс.).

НУ:РЫ (әрс., ол.) — дерс — удобрение. Малларың *ну:русыннан* ики һалта төкдүм (әрс.).

НҮМЧЕ (әрс.) — 2 *кг* аграм өлчеги — вес 2 *кг*. Элинде үш *нүмче* да:ш.

НЫZА:МЫ (хас.) — аяк гейим, дыздан — штаны (женские). *Нызга:мыйәм* билмәйди.

НЫКЪА ЭТМӘЙ (хас.) — ника гыймак — обручать. Шоны sәнә *ныкъа әдүү* вераллә(р).

НЫША:ЛА (ГТГ) //НИША:ЛА (кыр.) — халва өнүминиң күнжи гошулмадык ак ширеси — раствор халвы. Ба:зара *ныша:ла* сарgъадыңмы диййе(р) (ГТГ).

НЫША:Н (әрс., хас.) — илкинжи пиле — первый кокон. *Ныша:н* гөрнен йо:къ (әрс.).

НЫШ/Ы/РАТ (әрс.) — түйс, гөрнүш — вид. *Ныш(ы)радыңы* вир гөркөзүк гъайт дийен.

НӘ:КGЪАДАР (ём. гб.) //НӘ:GЪАДАР (ата, ГТГ) — нәхили — как. Шорды:нны шейле къакъа:сан *нә:кgъадар* гъav(ы) volжакъ (ём. гб.); Барлышса *нә:gъадар* гъovы (ата); *Нә:gъадар* мен айдып дурмолы мыңа (ГТГ).

НӘ:КЕФ (СТГ) — серет: НӘ:КГЪАДАР. Sen *нә:кефде* бө:лсең, мен шоң(а) ыра:zы.

НӘ:КИ (ём. гб.) — хер нәче — несколько. *Нә:ки* гъы:нчылыкъ гөрсем-де сакълыдым.

НӘ:КӘ:РЕ (ём. гб.) — серет: НӘ:КГЪАДАР. О(л) *нә:кә:ре* миллет.

НӘЛВӘҚИ (хас.) — металдан тарелка — подстаканник. *Нәлвәки* сәңкиди?

НӘЛЖОGЪ (хас.) — палта — топор. *Нәлжодъни* бер де.

НӘНӘ (хас.) — эже — мать. Zə:(h)мәтин *нәнәм* чәхсә, афарды вир гъуррумsagъы.

НӘ:РСЕ (ём. дг, ата, ол., ГТГ, әрс.) — зат — вещь, предмет. Алдъы:ның ба:рлыдъ-а hакъты:р эй, Берер йа:накъ *нә:рсе* йо:къты:р (ём. дг.); Бир *нә:рсә:ни* baha:нала:п чыкъды гитди (ата); Герек *нә:рсә:ң* волсо айда:ймазламмы? (ГТГ); Улар гә: йерден *нә:рсе* гъойма:н алыкъ гитду:рты (ол.).

НӘ:С (ём. гб) — кем акыл — глупец. О(ну)ң-да одъылы *нә:смишитик.*

НӘ:hАВАР (ГТГ, ата) — умлук: бә —ох. *Нә:hавар,* одъурла:п а:ңы йо:къмы? (ГТГ); Ай, *нә:hавар,* шөйдүп гезип йө:р дийсеңе (ата).

НӘ:ШЕ (әрс., ал.) — нәме үчин — зачем. Гъа:рлы пә:лva:на *нә:ш(е)* айтмадың (әрс.); Эй hемра:, *нә:ше* ах урдуң (ал.).

О

OVGӘРДӘН (хас.) — саплав — черпак. *Ovgәрдән* инән ал.

OVKЪA:ТЛАНМАҚЪ (ол., эс.) — нахарланмак, нахар иймек — кушать, покушать. Пычадъың гүлвенди волмаса, эл йуvма:н, *ovkъa:тланан* йа:ны болду:р (ол.); Ики sыра:да *ovkъa:тланжадъ* экен (эс.).

OVЛА:Т (СТГ) — огул — сын. Ха:тын йо:лда, *ovла:т* би:лде.

OVOРАЛАМАҚЪ (чов.) — берен сөзүңде дурмазлык, сөзүңде тапылмазлык, сүйренжеңлиге салмак — не держать слова, не выполнять обещание, долго тянуть. Бә:ш йуz тылла: верейин дийип *ovoралады.*

OVСУЗ (тек. ах.) — ярамаз — неприличный. Va:й вир *ovсуз* вир за:т болупдыр-ей дийип a:gълайа:(р).

OVУЛВАЛА (сал.) — огуллык — приемный сын, приемыш. Гъула:ма:лы:ны бизе берсең, *ovулвал(а)* эдейин — дийди.

OVУЛДУРУКЪ (ата, ГТГ) — ишвил — икра. Ба:лыдъа гъошуп *ovулдурудънам* гъov(у)руп берйе (ата); Мел! ийсең *ovулдурукъ* (ГТГ).

ОGЪЛОНТУРУКЪ (ата, ГТГ) — яш — молодой. *Оgълонтурукъ* vagътым мир гөрүпдүм, (ата); Бә:шимин йа:нында йене вир *оgълонтурукъ* багъшы ва:р (ГТГ).

ОGЪРУЖО I (тек. ах.) — серет: А:ЛАGЪАНЖЫКЪ. Йа:йла чә:gә:(ни)ң *оgружә* йа:н(ы)нады.

ОGЪРУЖО 2 (тек. мар.) — гүнбатар — запад. Шү тарап *оgъружо* волмолы.

ОGЪШАМАКЪ (кыр., әрс., күр., ал., ГТГ) — меңземек — быть похожим, походить. А:дам-а:дама *оgъшы:ды* (кыр.); Бизлериң дилимизе хейч *оgъшаш* дә:л ол (әрс.); Гъы:zың кени:zеклери гөрүп, шол гъы:za *оgъшадйа(р)* (күр.); Пагъталар чөллә:н(е) *оgъшайа(р),* йарпагъы чүррүшив оты:р (ГТГ); Мен би:рине *оgъшатжакъ* болйа(ры)н (ал.).

ОGЪША:Р (ГТГ, ата) — лайык, мынасып — подходящий, достойный. Шөй(ле э)дип йөрмек саңа *оgъша:рмы?* (ГТГ); hер элдең челен и:ши дә:л-де, ө:зүнө *оgъша:р* и:ш эдерлер (ата).

ОGЪШОМАКЪ (ГТГ, ата) — болса герек — очевидно. Довлат дә:демем гелйен *оgъшойа(р)* (ГТГ); О:дуна йатырлайын гиден *оgъшойалар* (ата).

ОGЪШОТМАКЪ (ГТГ II) — хелөк этмек — мучить. Къалтыңам *оgъшотты* киши:н(и).

О:ДАР(А)ВА (СТГ) — автомобиль. *О:дар(а)ва:* минип, ыстамбыла вардыкъ.

О:ЖАКЪСА (ём. гб.) — өйүң ожагының дашындакы секи — возвышенность при очаге юрты. *О:жакъса* чыкъ, отыр — дийди.

ОЗОЛ (тек. ах., әрс.) — асыл — происхождение. Онуң *озалы* Үргенчден чыкъан (әрс.); Гъагъшалың *озо*лы Гө:кдепели волмолы (тек. ах.).

OZYV I (СТГ) — гечмек — проходить, перейти. И:шикден тафсаң, тө:р(ө) *ozma.*

OZYV 2 (СТГ) — гутармак, совулмак — кончать, миновать. То:й *ozы:нча* шонда волды.

ОЙ (гөк.) — кечәниң гүли — орнамент кошмы. Дуважыкъ йа:лы *ойло(р) ва:рды.*

ОЙЛОМАКЪ (ГТГ, гөк.) — нагышламак, кешделемек, гүллемек — вышивать, делать узоры. Кечә:ни *ойла:къ* гъутордылар (ГТГ); Кеч(е) *ойлажакълар* (гөк.).

ОЙНОКЪКӘ:ДИ (ата, ГТГ) — ойнавач кәди — игрушечная тыква, сорт тыквы. *Ойнокъ кә:дем* көп дүүйе алмурт йа:накъ (ата); *Ойнокъ кә:ди:ңи* вер маңа (ГТГ).

О:ЙУУ (СТГ) — дөвмек, ярмак — расколоть, раскалывать. Урдум, *о:йулмады,* тептим, *о:йулмады, йатып,* маңлайым билен *о:йдум,* ишдим.

О:ЙУКЪ (тек. ах., әрс.) — гумда азашмазлык үчин эдилйән беллик — челги — вешка, веха. Гъумдо эдилйән белликлере биз чели диймә:н *о:йукъ* дийә:(ри)с (тек. ах.); *О:йудъы* депә:ниң үсдүне чөп-чалам үйшүрүб этйо:рлар (әрс.)

ОЙУНhА:НА (ём. дг.) — күшт клубы — шахматный клуб. Кефиңи көфелтме-де *ойунhа:на:* вашла — дийипдир.

ОҚЪ (ём. дг.) — деңизде компос боюнча белленен угур — направление по компасу. Мату:р волса гитжек *окъыңа* гидив оты:(рсы)ң.

ОҚЪА (СТГ) — кешде — вышивка. Аршын йа:рым *окъа:ны,* балаgъ(ы)на тутар афасы.

ОҚЪГӨЗУ (тек. ах.) — нагыш ады — название узора. О(л) наgъыш *окъgөз(γ)зур.*

ОҚЪЫ:МАҚЪ (сак.) — айтмак, гүррүң этмек — рассказать, рассказывать. Мо:лла Гъылыч *окъы:п* берив оты:р көне та:ры:хы.

ОЛОЙ (ГТГ) — шейле — так. *Олой* волсо hә:зир барайыкъ.

ОЛТОҢ (ГТГ, ата) — дүйп — дна, днище. Йа:вың *олтоңны* тә:ми:злә:ң (ГТГ); *Олтоңо* йети:нчә:ң hи:л и;ш ва:р (ата).

О:М (ём. гб.) — ондан соң — после. *О:м* би шын йа:накъ му:м тапаgъады дийә:(р).

ОМЧА (ём. гб.) //ОМЧО (ата, ём. дг., ГТГ) — сазагың көп яшан хили — саксаул. Кә: йерде *омча* васып, кә: йерде түңче васып, барып бир чофоно ду:ш геленмиш (ём. гб.); hер вир *омчо* а:дамың уйлугъы йа:ны (ата); Бир *омча:ны* сүйрә:к гелйе гөрсөм (ГТГ).

ОҢАРМАҚЪ I (әрс.) — тайярламак — приготовить. А:дамлар(ы)на деррev ыла:й *оңарың* дийди.

ОҢАРМАҚЪ 2 (әрс.) — ясамак, бежермек — сооружать, ремонтировать. Жала:ның ичинде мен дүйн көпри *оңардым.*

ОҢТУМ (әрс.) — оңай — удобный. И:шиң *өңтумыны* вилмесең гъы:н волар экени.

ОР (сал.) — харбы десга — окоп. *Ор* ни:рде за:т ни:рде.

ОРДА (СТГ) — чатма — шалаш. Өйө нə:м(е) герек болsa, *орда:* шо(л) герек.

ОРМАҚЪ (эрс.) — йыгмакъ, ятырмак — косить траву. Кə:тмен урйо:ндыр, йа: бир йерде от-чөп *орйо:ндыр.*

ОРМАН (СТГ) — токай — лес. Шovlasын *орман.*

ОРНОШМАҚЪ (ГТГ) — ерлешмек — устроиться. hə:ли и:ше вир *орношыв* алсын.

ОРОМ (СТГ) — көче — улица. Соң о(л) гъы:zы *ором(а)* алып чыкъаду:рлар.

ОРТОТА:П (ГТГ) — ортарак, улы дəл — небольшой, средний. *Ортота:п* кече волупдыр.

ОРУЛЛАМАҚЪ (ГТГ) — долдурмак, ерине етирмек — выполнять, исполнять. Но:рма:н(ы) *орулла:н* бə:шиси гитди.

ОПМОҚЪ(сак., эрс.) — опурылмак, горулмак — обвалиться, обваливаться. Гъуйыъ(ны)ң йа:нында ойнама:ң, ол *опжакъ* болуп ду:р (сак.); Дерйа:(ны)ң кена:ры *опйо:р* (эрс.).

ОСОЛ I (ГТГ, ата) — эжиз, пес — слабый. Онуң атам *осол* дə:л экен (ГТГ); Олом-а: *осол* а:дам дə:л (ата).

OSOЛ 2 (СТГ) — яман — плохой. Bezgek *osol* мара.

О:ТЙАҚЪАР (эрс.) — ожак — очаг. Печ за:т болмазты, *о:тйакъарда* йакъартылар.

Ө

ӨVЛЕМЕҚ (ём. гб.) — өңүртилемек, өңүртмек — опередить, опережать. Эрте сен *өула:рсың.*

ӨVCҮНЧӨ (ём. гб.) — серет: МЕРГЕНЙАТАКЪ.

Ө:ДҮЛ ЭТМЕҚ (тек. ах.) — төвелла этмек — уговаривать, уговорить. Бир гитжек дийив уgъра:н молсо, *ө:дүлөм* эдив отурма:ң.

ӨЖӨҚ (ГТГ) //hӨЖӨК//ӨЖЕҚ (эрс., чов.) — гөле — теленок. *Өжөgө* от ташла:ң бир гъысым (ГТГ); Өйдə:ки *өжеge,* эшеge от алайын дийсəхə:м болон йо:къ (эрс.).

Ө:З (тек. ах.) — сувуң акан угры, жар — овраг. Чи:ллен улура:къ суv акъйа:н йерлере *ө:з* hем дийилйə:(р).

Ө:ЗАЛДЫНА (сак., эрс., ГТГ II) — өзбашына — отдельно. Пи:р гъы:з(а) *ө:залдына* вир hүжрə верйе (сак.); *Өz алдына* жай алgъан (ГТГ II).

Ө:ЗGЪАДАРЫ (тек. ах.) — өз угры — направление. Кейпимем *ө:згъадар(ы)на* гъоvы.

Ө:ЗЛЕШИҚ (ГТГ) — етишик — успеваемость. *Ө:злеш(ик)* нәче волды Шеке (Шамырат).

Ө:ЗӨҚ (ём. дг.) — ябың, деряның даралян ери — узкое место арыка или реки. Сө:(h)вөт йа:вың *ө:зөдүннөн* көфрү гъурдурды.

ӨЗРА:ЙЫНА I (эрс.)—серет: Ө:ЗАЛДЫНА. Олам *өзра:йына* бир рудъ.

Ө:ЗРА:ЙЫНА 2 (ата, ГТГ) — ыгтыярына, ислегине — свободный, по своей воле. *Ө:зра:йына* йөрөм мир а:дамды (ата); *Ө:зра:йына* гъойсоң нә:тмежек киши:н(и) (ГТГ).

ӨЙҮН (сак.) — сес — голос. Тартып-тартып уруверйе-де, *өйнү* вогъулып, дили тутулып.

ӨЙДӨН(И)ЧӨР (тек. ах.) — өй ишлерини эдйән дайхан — слуга, работник. Барып hы:vа hа:н(ы)ның өйүннө *өйдөн(и)чөр* волйа:(р).

ӨҚДЕ I (ём. гб., тек. ах.) — гүйчли — сильный. *Өкде* гъай воланда а:расы би:рига:рде (ём. гб.); Бөкөлөк эшек билен йава: *өкдө* (тек. ах.).

ӨҚДЕ 2 (ём. гб.) — көп — много. Озал үч гъы:зымыз ба:(р)къа: *өкдерә:жик* берйа:ды.

ӨҚДЕ 3 (эрс., сар.) — бетер, гиң — особенно, широко. Дөvлер өңкүденем *өкде* гъоркъйо:р (эрс.); Ол гөзлерини *өкдерә:к* ача:гъада, hova:ның йүзүне середә:до (ём. гб.).

ӨҚДЕ 4 (сал.) — зерур, мөхүм — необходимый, важный. *Өкде* волмаса киме герек.

ӨҚДӨРМӨҚ (тек. ах., гөк.) — өкделемек — приобретать навык, становиться искусным. Ол нохур геплешиг(и)не гъат(ы) *өкдөрүпдүр* (тек. ах.); Шол и:ше хөкма:н *өкдөрмели* (гөк.).

ӨҚҖӨ (ГТГ, ата) — газының барып дуран ери — конечная точка очистки арыка, канала. Гъазуvың *өкҗөси* ни:рә: варды (ГТГ); *Өкҗө* ни:рә варды дийп со:рады (ата).

ӨЛУ//ӨЛӨРМЕН (ГТГ, ата) — чын, түйс — настоящий. Сейид ики:миз *өлү* жо:ро (ГТГ); Икиси шөйлә вир *өлөрмен* до:с экен (ата).

ӨЛҮПЕЛЕҚ (сал.). — чалажан — полумертвый. Он вә:шә йакъы:н а:дам үч йылы шо(л) тей зында:нд(а) *өлүплеg* өтирдик.

ӨЛЧӨGAGЪAЧ (тек. ах.) — атанак — землемерный инструмент. *Өлчөgъagъaжын(а)* экиден волйа:(р).

ӨМҮРБЕЙА:Н (ГТГ) — тержимехал — автобиография. *Өмүрбейа:ныңы,* арза:ны гетир — дийди.

ӨНӨЗ (тек. ах.) — эсасы ери — основное место. Түйүс *өнөзүннөн* гелен за:т.

ӨПGЕ (эрс., ГТГ II) — өйкен, лёгкие. *Өngesu* ама:н бо(л)sa болgъаны (ГТГ II); *Өnge* вagъыр(ы)ны верд(и) оңа (эрс.).

Ө:Р (ата, ГТГ) — сувуң акып гайдан угры — верхнее течение реки. *Ө:рө* варйаң нэ:ми бирден ы:gъа гъайдыверди ы:къла:п (ата); *Ө:рө* гиденде үш-төрт йатып барйакъ (ГТГ).

Ө:РДЕН ТУРМАКЪ (ём. гб.) — өр турмак — вставать на ноги, подыматься. Чофон *ө:рдеи* туруп, гъы:зы гъарш(ы) аланмыш.

Ө:РЛЕМЕК (эрс.) — турмак, өрмек, гитмек — вставать, уходить, расходиться. Сапар a:gъa, *ө:рлэ:л(и)* инди. Сеңи и:р вилен турузарыс, чы:вынлар *ө:рлемэ:кэ:.*

Ө:РЛҮК (ГТГ) — гэминиң ортасындакы елкен чекилйэн узын агач — мачта. *Ө:рлүge* ора:п даңды йипи.

Ө:РМЕК (сак). — табамак, чыкмак — обрасти усами. Agъызлар(ы)ның дашына сизлер йа:лы мурт *ө:рен.*

Ө:РМЕШМЕК (ём. гб.)—дырмашмак— лазить, взбираться. *Ө:рмешиң* йокъары:къ дийжек.

ӨРНӨК (ГТГ) — гөрелде — пример. Һеммелере *өрнөк* болуп барйады вала.

ӨРТМЕН (гөк.) — жеседиң үстүне атылян мата — покрывало покойного. Сениң үссүңе *өртмен* волсуң нийилйе(р).

ӨРТҮ (гөк.) — гейим — одежда. Гейениң тэ:зе *өртү* волсун ниййе(р).

ӨРТҮНМЕК (ём. гб.) — япынмак — накрываться, укрываться. *Өртүнмэ:ge* йоргъан йо:къ.

Ө:РҮГӨЙ (тек. ах.) — той вагты бейик ерде тикилен яланач өй — обнаженная юрта. Гелин-гъы:злары *ө:рүgөйө* ги:рив отурон экен.

ӨТГҮРЛЕМЕК (эрс.) — чалмак, йителтмек — точить. Пэ:ки:ни *өтgүрлэ:п* гъойдум.

ӨТGӘ (хас.) — хең, үйтгешик — странный. Бир *өтgэ* zаты маллардады.

ӨТЕ (эрс.) — гъайтам — наоборот. *Өте,* меннен со:рыйо:р ол.

ӨТЕЙТМЕК (ём. гб.) — гитмек — уходить, уйти. Мыны йо:лда әпбера: бера:къгъа-да *өтейтмелимиштик.*

ӨТИ:П (сак) //ӨТӘМ//ӨТЕ (сал.) — серет: ӨТЕ. *Өти:п* ол-а: обасына көп ымрыгъйе (сак.); Ол йарамаз болма:н *өтәм* йаман гъоv(ы) йарашды (сал.).

ӨТМЕК I (кыр., ГТГ II, сак., эс, емр., әрс., ём. дг., ол., чов., сар., СТГ) — гечмек — переходить, проходить, переправить. А:дамларың аресинден aste-aste *өтүп*, би атийем минип, къачип гедеду (кыр.); *Өтегъай* дийип айтмыйа(р) (ГТГ II); Гүрген дерйа:дан *өтмә:не* гелдим (сак.); Кейниже гөzли:вersem, хей көп za:тлар *өтүпдир* (эс.): Гъызыларватдан аша:къдан *өтдүк* (емр.); Парап кижжик ра:йу:н, о:тлы *өтйо:р* үссүнден (әрс.); Бирки гүн *өтенден* соң и:ша:н угъруйа(р) (ём. дг.); Сенә:м Ча:ры *өтүрүк* гелду:ртым дийду:р (ол.); Бүти:н къышымны *өтүрдим* (чов.); Кә: а:дам жыллы:ду:р шондан *өта:(й)са* (сар.); syvдан *өтмә:* герек (СТГ).

ӨТМЕК 2 (әрс.) — совулмак, гутармак — кончиться. Тойлар(ы) *өтсүн,* шү пилле дийжек дә:(л).

ӨТМЕК 3 (сар.) — кесмек — резать. Ты:gъ салса-да *өтено:къ.*

ӨТМЕК 4 (әрс., сак.) — озмак — опережать, обгонять. Чапышсagъам сизден *өтерин.*

ӨТМЕК 5 (сак.) — акмак — течь, протекать. Дерйа: шо(л) vахт илерден *өтйе(р).*

ӨТҮК (ём. дг.) — сайлав — выборы. *Өтүк* волуп, гечип дурон экеллер.

ӨТҮМ (гөк.) — өтүнч — извинение, прощение. Геленсоң *өтүм* со:райа(р).

ӨТҮН(Ч) (тек. ах.) — разылык, ругсат — разрешение, согласие. Сен *өтүн(ч)* версең, ө:зүмүз ha:н тутжокъ — диййә:(р).

ӨЧҮРGҮЧ (әрс., ата, ГТГ) — позгуч — резинка. *Өчүргүжүң,* ogълум, инha!: (ата); Мел, *өчүргүжүң(и)* ал-да, со:rgъужум мер (ГТГ).

П

ПАГЪТАКӘ:Р (ГТГ) — пагтачы — хлопкороб. *Пагътакә:р* йолдашлар!

ПА:ДА (әрс., ата, ГТГ, ём. дг.) — сыгыр сүрүси — стадо коров. Лукъма:н шол vахт *па:да* бакъйо:н экен

(әрс.); Гъачары *па:да:* гъошукъ гъайтдым (ГТГ); *Па:да* шӱ йакъа: гелем молсо hавар тутӂакъдым (ата).

ПАДАР (тек. ах.) — бир задың дөвүлмезлиги үчин онуң дашына оралян эсги, пагта ве ш. м. — упаковка. Шунам дашын(а) ара:й *падар* во:(ло(р).

ПАДАР ЙАVЫ (нох.) — дөвекде ич тараπдакы мүнүлйән ябы — лошадь, которая находится с внутренней стороны при молотьбе ячменя, пшеницы и т. д. *Падар йаvы* йаvы(ны)ң эдәрин(и) алмаймән.

ПА:ЖЫМА:Н I (тек. ах.) — көн. — салгытчы, ирки дөвүрде салгыт йыгнамак билен мешгулланан адам — сборщик налогов. Йо:лөтөннө *па:жыма:н* болув и:шледим.

ПА:ЖЫМА:Н 2 //БА:ЖЫМА:Н (тек. ах., ата, ГТГ) — токай, гум өсүмликлериниң сакчысы — лесник. Мен *ба:жыма:н* болуп А:къбашлыда көп гезтим (ГТГ II); *Па:жыма:ны* гөрес(и) и:шим ма:рды (ата).

ПА:ЙАGЪАЧ (ата, ГТГ) — янагач — палки для перевозки дров прикрепленные с двух сторон к верблюжьему седлу. *Па:йагъажӷ(ы)* әкел о:дун(ы) чыкъа:лы дийди (ГТГ); *Па:йагъажы* тартыв ал (ата).

ПАЙАНДА:З (ём. гб.) //ПА:ЙЕНДА:З (сак.) — халы дүшек — дорожка ковровая. Сен hер йа:рым йекда:р йерә: *па:йенда:з* дүшә (сак.); Ичи волса *пайанда:з* дүшеgлимиштик (ём. гб.).

ПАЙАПЫЛ (тек. ах.) — ел туранда гара өйи саклямак үчин, тәриме дирелйән агач — балка, при помощи которой подпирают юрту, чтобы не унес ее ветер. Йел турды, гъар(а) өйө *пайапыл* ли:редилер.

ПА:ЙGЪУЛАКЪ (әрс.) — еке гулак пил — лопата с одним ушком. Ө:зә:м *па:йгъулакъ.*

ПА:ЙЕКИ (тек. мар., ата, ГТГ, ём. дг.) — чилим берйән адам — человек, который подносит гостям кальян, кальянщик. *Па:йеки*, вagъша: вир чилим мер (тек. мар.); *Па:йеки* волорды өнлөр ба:зарда (ГТГ); Бир чилим мерсин *па:йеки:ни* ча:gъыр дийен (ата).

ПА:ЙПИШЕК (әрс.) — пишек — костыль. *Па:йпишекли* гезип йөрен экен.

ПАЙПЫКЪ (ата, ГТГ, ём. дг.) //ПАЙФЫКЪ (чов.) — кече әдик—валенки. Инди *пайпагъам* agырлыgъ эдйе(р) (ГТГ); Cov(y)gъун hакъыннан чыкъйан шӱ *пайпакъ* (ата); Айagъың үши:се *пайфакъ* тикип бера:йын (ём. дг.).

ПА:ЙСА (сал.) — серет: ПЕТИК. Элтике *па:йсадан* асды.

ПА:ЙТЕШЕ (ГТГ, әрс.) — улы теше — большая теша (ручной инструмент типа топорика с лезвием, насаживаемым поперек топорища). Бы гъа:шы теки:злежек гъолсоң ырас вир *па:йтеше* gерек (ГТГ); Hova:ның ичини *па:йтеше* вилен гъазйо:рлар (әрс.).

ПАЙТОVА (ГТГ) //ПЕТЕВА: (хас.) — долак — портянка. *Пайтова:ны* көп ора:къ гей, айаgъың доңмаз (ГТГ); Биz она *петева:* деймиz (хас.).

ПАЙШЫКЪ (гөк.) — чайшык, агсак — кривоногий, косолапый, хромой. *Пайшык-пайшыкъ* эдип йөри:п барйе йо:л вилен.

ПАЙЫZГЪАZАН (нох.) — улы гара газан — большой казан, котел. *Пайыz гъаzаннан* хәкъәт гъарын(ы)ны дойдурды.

ПАКЪПАКЪЫ (нох.) — гүләлек — мак. Хovva, *пакъпакъы,* чопончөкәрән йох дейди.

ПАЛАШ//ПАЛАЧ (сар., сал., тек. ах.) — шекер чиңириги — сахарный тростник. Мен *палаш* чейни:ду:рын (сар.).

ПА:ЛВАКЪАР (әрс.) — пилче, кебзе — лопатка (анат.). *Па:лвакъарым* а:gъырйо:р.

ПА:ЛВЫ:Н//ПА:ЛМЫ:Н (әрс., ата, ГТГ, ол.) — палчы — гадальщик. Инд(и) оны *па:лвы:н* тапсын (әрс.); *Па:лмы:на* па:л гъарадыпдырлар (әрс.); Өңлер *па:лмы:на* барардылар ма:л йиссе (ГТГ); И:рте vagътда вир *па:лмы:м* молон (ата).

ПАЛЛЕКИ (нох.) — басганчак — ступень, ступенька. Ненә бир *паллеки* чыхәд(и) дейди.

ПАЛТАР (хас.) — эгинбаш, гейим — одежда. *Палтарлар(ы)ны* гиййә(р).

ПАП (ём. гб.) — өрдек — утка. Кукуш, *папы* — былары сакълav гъы:н.

ПА:РА//ПАРА (нох.) — аялларың көйнегиниң якасына дакылян шай, япрак — женское украшение. *Па:ра,* йапбани Хи:vәйә: satmagъа эртәди.

ПА:РАМАКЪ (әрс., сак., сар, тек. мар.) — ярамак, ёкмак — быть полезным. Гө:к за:тлар а:дама: *па:ры:малы* (әрс.); Гула:вы сепже йagъшы *па:ра:р* (сак); Мың үчүсә:м *па:ры:ду:р* (сар.); Сонкъы суv-а: шо пagъта: гъovы *па:ра:пдыр* (тек. мар.).

ПАРТАЛ (ГТГ, ём. дг.) — өй гошы, гош-голаң — имущество, домашний скарб, утварь. Һə:зириң ө:зүнде гидиверiң гъазуvа, *партал(ы)ңызы* гъошш(ы) элтер (ГТГ); *Партал(ы)н(ы)* аркъас(ы)на даңдырд(ы) ола-(ры)ң (ём. дг.).

ПАРЧА (сар.) — гудалашыландан соң йигидиң ата-энеси тарапындан гыза галың хөкмүнде гечирилйəн халат — мата — приданое, приподносимое невесте со стороны жениха. Арзыgүлиң *парчас-а:* gелди.

ПАСМАНДА (ГТГ, ата, сар., əрс.) — хич иши башармаян, баш чарамаз, чашгын адам, эмелсиз — неумелый, беспомощный. Ө:зүм *пасманда* болсам-да, гөvнүм асма:нда (ГТГ); Онуң айа:лы *пасманда* (сар.); *Пасмандадырын* дийен йо:къ (əрс.); *Пасманда:ңы* тапыпсың сен (ата).

ПАТАЧЫ (нох.) — гедай — нищий. Бу бир йа:т йер, *патачы* гeзиверейин-ле депдир.

ПАТЛАМАҚЪ (гөк.) — чишмек, габармак — опухать, опухнуть. Йоgъсом бармаgъыны *патладйа(р)*.

ПАХНА (гөк.) — серхетдəки сүрлен ер — вспаханная полоса земли на границах. *Пахна:ны* тə:зелемели.

ПАШШАVEZИ:Р//ПА:ШША:ЙЫМДА:Т (ГТГ, ата)— ашык ойнуның бир гөрнүши — вид игры в бабки. *Па:шша:йым* да:т! — Арзын(ы) айт (ГТГ); *Па:шша:йымда:т* ойна:п ичимизи гъырды (ата).

ПЕЙ (əрс.) — синир — сухожилие. *Пей* гъойнуң йеңсе дамарының йанында волйо:р.

ПЕЙVЕНТ//ПЕЙVЕНДИ (əрс.) — шатут — вид тутовника, шелковицы. Йа:з а:йлары *пейвенди:ниң* асдында супод(а) отурйо:рыс.

ПЕЙҚЪА:М I (тек. ах.) — сув дегирмендəки пери гөтерйəн агач — балки, прикрепленные к колесу водяной мельницы. *Пейкъа:м* пери гөтөрйə:(р).

ПЕЙҚЪА:М 2 (нох.) — алмаз — лезвие. Һovva, *пейкъа:м* vа:р экəн.

ПЕЙНEGЪ АЛМАҚЪ (ГТГ II) — иркилмек — дремать, засыпать. У(л) *пейнeg* алып оты:р.

ПЕЙНИР ҮЗҮМ (нох.) — ак үзүм — белый виноград. Гөрəмиң *пейнир* үzүм(и)инни дейди.

ПЕЛЕНЧ (ГТГ II) — говача чөп — хворостина хлопчатника. Шо(л) үsти *пеленчли* хөvли:ң тейинде кетте йол ба:р.

ПЕЛЛЕМЕК (сар.) — пел чекмек, пел этмек — делать грядки. Мейда:ны *пеллə:к* гөрмөли.

ПЕНЖА:РА (ём. гб.) — эпишге — окно. Онсоң ол отыранкъа: *пенжа:ра:н(ы)* ачып гөзлə:нмиштик.

ПЕНЖЕ GЪОЧОКЪ (тек. ах.) — гочагың гөрнүши— вид вышивки. *Пенжеgъочокъ* бо:(ло)р.

ПЕНЖЕКЕШ (ал.) — йүзүнден бармак билен узынлыгына ыз эдилен чөрек — чурек, на котором делаются длинные следы пальцев. Тамдыр-тамдыр чөрекле(р), *Пенжекешмиш* йа:р-йа:р.

ПЕР (ГТГ) — дост—друг. Олор б(у) va:(gъ)т гъаты *пер.*

ПЕРVА:ЙЫШ (ГТГ) — идег, гарашык — уход. *Перva:й(ы)шы* кем мөлоңной пagъта:(ны)ң.

ПЕРДО:З (ата, ГТГ) — тимар — обработка, отделка. *Пердо:зыны* йетирсең тə:зе йа:накъдайт би (ата); Би дери:(ни)ң *пердо:зы* йетен ogъшойо (ГТГ).

ПЕРЕК (эрс., сар.) — пер, елек — пух. *Перек* йасдыкъ (эрс.); *Перек* дүшекчесə:м ма:р оларың (сар.).

ПЕРЕҢИ (эрс., сак.) — йүпек яглык — яркоцветный шелковый платок. *Переңи* йа:(гъ)лыgъ-а: ба:р экен (эрс.); Жема:л шу vүн сымgъылт са:ры *переңи* вүренип парыпдыр и:ше (сак.).

ПЕРЕЧ (ГТГ) — йүпек гурчугының яңы сарап башлан пилеси — только что начатый кокон шелковицы. *Переже* gи:реллери кə:н.

ПЕРРА:Ч (тек. ах.) — гошун, эсгер, нөкер — воин, солдат. Ну:рвердə: шонно къыркъ са:ны *перра:ч* верйə:(р)лер.

ПЕРС: перси гитмек (ГТГ) — көнелмек — износиться. *Перси* гиден, гейерлик гъа:лма:ндыр.

ПЕСЕҢ (эрс.) — эл терезини деңлемек үчин, еңил тарапына гоюлян даш, кесек, аграмлык — камень или что-л., накладываемый на легкую чашу весов для равновесия. Терези:ниң *песеңини* йеңил этсең ө:зүң утуларсың.

ПЕСЛЕМЕК (тек. ах.) — азалмак — убавиться. Көvүң сувы *песлə:пдир.*

ПЕSЛӨV (СТГ) — бакмак, семретмек — откормить, откармливать. Biz вир sокъум *песлə:п* йө:рys.

ПЕТ (ём. гб.) — парх, тапавут — разница, отличие, различие. А:къ вилен гъара:ның *пети* нəмедир.

ПЕТДЕ (эрс., сар., сал) //ПЕТЕ (ол.) — тораңның бир гөрнүши — вид тополя. Өң би йерде *петде* dagъы

токъай волар йатарты (әрс.); Бу *петдә:ниң* гө:герив отуран(ы)на көп vахт болды (сар.); *Петдә:* гъысылан гъуш гъутулыпдыр (сал.); Өңгүvнем бир арава *пете* гетирди (ол.).

ПЕТИК (чов., ём. дг., ата, ГТГ) — потолок. Элей(и)ни *петикден* асар-да, дамаgъ(ы)на hанҗар гъалакъ гъойадыр (чов.); *Петиди* а:къламалы волупдыр (ём. дг.); *Петиg(и)ни* кейин беҗердерик дийдим (ГТГ); *Петикде* hалкъасы ва:р асыкъ гъоййон (ата).

ПЕТМЕК (ГТГ, ата) — ярым олтаң — подметка. Мыңа *петмек* къакъдыру:v герек (ГТГ); Ә:диg(и)не *петмек* къкъдырыв оты:р дийе (ата).

ПЕЧИ:З (ГТГ, ата, ём. дг.) — йыланбаш атылып ойналян оюн — национальная игра. *Печи:зи* көп ойна:пдыкъ и:рте (ГТГ); Бир дес *печи:з* ойна:лы (ём. дг.); *Печи:з* ойна:п даң аты:рдыкъ (ата).

ПЕШ (ём. дг., ата, ГТГ) — отаг, җай — комната. Шүvүн-эрти:р *пеши* дүшә:рлер (ём. дг.); *Пеши* дүшә:п о:т йакъышдырың (ГТГ); Эл йуvуп *пеше* gи:риверің (ата).

ПЕШGЕШ (сал.) — бош, бидерек — зря, напрасно. Узы:н гүн *пешgеш* отурдыкъ.

ПЕШМА:Н (ГТГ, ата, ём. дг.) — пагса лай гойян адам — человек, который кладет ряды из глины на стройке дома. *Пешма:н* ким диййең? (ГТГ) Бу *пешма:ның-а:* ылай ө:рүши болҗокъ (ём. дг.); *Пешма:ның* ө:зи кә: пagъса:нам гъырйа (ата).

ПЕШМЕТ (СТГ) — гейим — одежда. Дарай(ы)дан *пешмет* берди.

ПЕШНЕ (тек. ах.) — гүйч, кувват — сила, мощь. О(ну)ң *пешнес(и)* өкдө.

ПИДЕНАРА:КЪ (әрс., сар.) — нарпызарак — мятные капли. *Пиденара:къ* ва:рты (әрс.); *Пиденара:къ* ишшек гә:л (сар.).

ПИДЕНЕ (сар., сал., әрс., ём. дг.) //ПИДИНӘ (эн.) //ПҮДҮНӘ (нох.) — нарпыз — мята. Йа:вың бойы *пиденеден* до:лы (сар.); Мен-ә: шо *пиденеден* бирнеме ийе (ри)н (ём. дг.); *Даgълариң* пидинәsи, йа:рим гүлүң дәнәsи(эн.).

ПИЙА:ЛА (сак.) — кәсе—пиала, чашка, чаша. Үлпеди до:сдың гела:йса; Бир *пийа:ла* вермеgин.

ПИЛИК 1 (ГТГ) //ПИЛЕК әрс.) — чилимиң башында теммәки дөкүлмезлик үчин гоюлян гыралары керти-

лен кесек дыкы — глиняная пробка на кальяне с зарубками по краям для того, чтобы высыпался табак. *Пилигини* тэ:зелешдирип о:тла (ГТГ); *Пиледиң* күлүни къакъ (әрс.).

ПИЛИК 2 (ём. дг.) — чыра пелтесиниң күли — обгоревшая часть фитиля керосиновой лампы. Чыра:ның *пилиг(и)ни* къакъыкъ гъойивер.

ПИЛИС 1 (әрс., сар., ата, ГТГ) — хең — плесень. На:ның йүзи *пилислә:пдир* (әрс.); *Пилислә:н* на:н(ы) и:йме (сар.); Ниче гүнүң на:ны би *пилислә:к* гидипдир (ата); На:н деррev *пилислежек* экеңңой онда (ГТГ).

ПИЛИС 2 (ём. дг.) — битгин даяв адам — дородный, здоровяк. *Пилис* йал(ы) а:дам ол.

ПИЛПИЛ (гөк.) //ФЕЛФЕЛ//ФИЛФИЛ (хас., эн.) — гызыл бурч — красный перец, hелей, у:нашына *пилпил* атавөр (гөк.); *Фелфел//филфил* йимәймән (хас.); *Филфил* атыв аш эдәмән (эн.).

ПИЛӘНЧЕ (чов., ГТГ II) — пыланы — некий, кто-то. Би мә:(хә)ллер *пиләнчә* өйде дий(и)п бола(р)мы? (ГТГ II).

ПИНЕГ ЭТМЕК (әрс.) — иркилмек — дремать, засыпать. Он(дан)соң олар *пинеg этдилер.*

ПИНЕК (тек. ах.) — азажык, хич — немного, ни сколько. Шунно-до вир *пинеклик* акъыл йо:gъ экен.

ПИ:РО:ЗА (ата, ГТГ) гөк гашлы йүзүк — бирюза, кольцо с синим камнем, глазком. *Пи:ро:за* йүзүgди ба:р на:тyva:н бармаgъында (ГТГ); Би *пи:ро:за* йүзүgем шонноң ңелен (ата).

ПИ:РӨVYК (ГТГ) арабаның тигирлериниң сыпмазлыгы үчин окуң тигирден чыкып дуран ерине өтүрилйән дирег — шпулька, которая служит опорой для колес фургона. Көчөрден чыкъар-да: *пиревүк* за:т болмаса.

ПИРhӘНЧ ЭТМӘХ (нох.) — кесмек — обрезать. Меймиң *пирhәнч* этмәли вәхти йетик гәләди.

ПИТНЕ (әрс., сар.) — гысганч — скупой, жадный, скряга. Ба:тыр вир ө:з ма:лын(ы) ө:з(и) ийвилмийо:н *питнедир* (әрс.); Ол барып йатан *питнедир* (сар.).

ПИЧЕК (сак.) — гутап — чебурек, пирожки. Иҗем семзекден пичек виширипдир.

ПИШИККЕЛЛЕ (тек. ах.) — пишигиң келлесине меңзедилип кечә салынян нагыш ады — орнамент на кошме, похожий на голову кошки. *Пишиккелле* кечә: салынйа:(р).

ПИШМЕ (тек. ах.) — кечэ салынян гүлүң ады — ромбообразный орнамент на кошме. (О(л) надъшыц а:дына *пишме* диййэ:(р)лер.

ПО:ЛО//ПОЛО (тек. ах., ём. дг., ГТГ) — ялта, налаждейин — ленивый, никчемный, неповоротливый. Ол гъаты *по:ло* (тек. ах.); Ай, ол йатан мир *по:лодыр-дайт* (ём. дг.); *Поло* йа:лы волукъ отурмасаңа (ём. гд.); О вир и:ш йакъмаз *по:л(о)* экен (ГТГ).

ПОПУШӘК (кыр.) — хүйпүпүк — удод. Hovpyz а:ламда ses берәди *попушәк* къуш.

ПОРСАҢ I (ГТГ, ата) — тоюн билен чәгесев ериң ягышдан соңкы гөрнүши, хили — приобретение особого вида песчаной глины после дождя Йо:л *порсаң* асыл ө:нөна:къ (ГТГ); *Порсоңдо* бассаң мүңкүлдә:п ду:р (ата).

ПОРСАҢ 2 (ём. дг., ГТГ) — тарп ер — целинная земля. Өң би йерлер йатан мир *порсаң* (ём. дг.); Йер ашса *порсаң* йетерликгъой (ГТГ).

ПО:СО (тек. ах.) — арча агажының габыгы — корка можжевельника, арчы. Арч(а) адъажының гъа::выдъ(ы)на *по:со* hем дийилйэ:(р).

ПОТАЛА (әрс.) — буланык, дуры дәл — мутный, нечистый. И:шидиңнен акъан суу *потала* дийипдирлер.

ПОТО — (гар.) — йүң яглык — шерстяной платок. hә:зирки даңынып бөрөн *пота:м* шоңкъы.

ПӨК (тек. ах.) — пөкги—мячь. Онсоң *пөк* йа:лы чи:шер.

ПӨКГЕМЙА:Р//ПӨКПА:Й (ГТГ) — серет: ЙА:РАМПӨҢК.

ПӨКМЕК (ГТГ) — огшамак — целовать. Одълуның йаңаg:ыннан *пөкди.*

ПӨ:ЛЕШМЕК (ём. дг., тек. ах.) — пайлашмак — делить между собой. Инди ма:ллары дең *пө:лешейли* (ём. дг.).

ПУГЪТАЛАМАКЪ (әрс.) — сарамак, дыкмак — завязывать, втыкать. Па:шша: Лукъма:ны гъуйа: адъзыны *пудътала:п* зыдъың дийен.

ПУЛТ (СТГ) — булут—облако. Хovада *пулт* гъуролса, йадъмырмеке, гъа:рмеке?

ПУ:ПУКӘ:ДИ (әрс.) — серет: ОЙНОКЪ КӘ:ДИ. *Пу:пукәди* йа:лдакъ за:д экени.

ПУХОРБУGЪДОЙ//ПУХОРЫ (ГТГ, ём. дг.) — гылчыксыз токгабаш бугдай—сорт пшеницы. *Пухорбугъдой*

экердик өңлер (ГТГ); *Пухоры:ны* серч(е) ала:йа (ём. дг.).

ПУУЛЕМӘХ (нох.) — үфлемек — дуть. Ба:лам, оты *пуулә* үотурма.

ПУҖЕЛЕМЕҚ (мүр.) — кесмек — обрезать. Үзүм *пуҗеленә:йиндир* дийердилер.

ПУЙ (нох.) — хашал от — сорняк, сорная трава. Нохурда шу hи:ли *пуй* көп.

ПУПӨК (әрс., ём. дг.) — хүпүк — хохол, хохолок. Бул то:(у)gъо *пупөкли* дийо:рлар (әрс.); Сачыны тоvugъың *пупөги* йа:л(ы) эдив оты:р (ём. дг.).

ПУТУН (нох.) — сыза — полынь веничная. Шол төрән(и)ни *путун* нейд(и)-дә.

ПЫ:GЪЫ//ПЫ:КЪЫ (әрс.) — гуш ады — название птицы. *Пы:къа:м* эдил гъырgъы йа:лы волйо:р.

ПЫЙАVA (нох.) //ПЫЙОVO (ГТГ 11) улы кәсе — большая пиала, чашка. Пайыз къasa йа *пыйаvа* къasa (нох.).

ПЫЙА:Z (нох.) //ПИЙА:З//ПЫЙА:З (сар., әрс., сак., ГТГ, сал.)//ПЫЙА:Z (кыр.) — соган — лук. Бу:л *пыйа:z экип* билмәдим (нох.); *Пийа:з* gетир (сар.); *Пыйа:зы* неметйо:рлар дийо:(р) (әрс.); *Пийа:з* ди:(йи)в өйе гитти (сак.); Sәbzi, *пыйа:z* экдим (кыр.); *Пийа:zам* гъыт болув алды (ГТГ, II).

ПЫРКЪА (әрс.) — дүрли — разный. А:дамларам хер *пыркъа* волйо:р.

ПЫСGЪЫТМАКЪ (ГТГ) — түтетмек, түсселетмек — дымить. О:ды *пысgъыдып* отурмасаңайт, йакъывилмесең.

ПЫТДА 1 (тек. ах.) — нагыш ады — название вышивки. Чырпыда арма:н, гъа:нат, *пытда* йа:лы нagъышлар ва:р.

ПЫТДА 2 (әрс.) — тилисге — пучок с лозы винограда. Үзүмиң бир *пытдасына:м* за:й(а) этмийо:рлар.

ПЫТРАМАКЪ (сар.) — бөлүнмек — разделиться. Дерйа:ның аркъа:къ илери:к *пытра:н* йер(и) ол.

ПЫТУ:Р (ём. дг., ата, ГТГ) — беззат, гарагол — шалун, озорник, беспокойный. Ай онуң *пыту:р* и:ши битгиндир-ле (ём. дг.); Ай, олом *пыту:р* экен (ата); Ине, *пыту:р* волсоң, отур шөйдүп (ГТГ).

ПЫ:hАММАРАРПА (ГТГ) — гылчыксыз арпа — ячмень без остей. Шу йерде *пы:hаммер арпа* экенд(и) ол.

ПЫЧЫКЪ (ГТГ, ата) — пащык — курносый. Бурны *пычыкъ* би:ри со:ра:къ гитди (ГТГ); Мурны онуң соң *пычыкъ* болон (ата).

ПӘ:К (мүр.) — бүтинлей, башбүтин — совсем, до единого. Ба:рыны *пә:к* гъырыпдыр.

ПӘ:ЛVА:Н AGЪAЧ (ГТГ) — күнде билен аршың аралыгындакы берклик үчин гоюлян агач — укрепление между сохой и осью. Оңо *пә:лvа:н agъaч* диййек.

ПӘ:М (ГТГ II) — пәхим — соображение, понятие, рассудок. Мениң *пә:(hu)мим пә:(hu)м.*

ПӘST (нох., хас.) — ашак — низ, внизу. Сән *пәstдә-ми?* (нох.); *Пәstиндә* гъой (хас.).

Р

РAGЪЫП//РAGЪЫ:П (хас.) — душман — враг, недруг. *Ра:gъып* дили ла:л олсун.

РА:ЙЫШ (сак.) — тимар, тертип — прихорашивание, приведение себя в порядок. Менем йүүныып, ардынып, ө:зүме *ра:йыш* верейин, осоң гөүүн magъсадыңа йетерсиң дий(й)е(р).

РА:М ЭТМЕК (әрс.) — эндик этмек — привыкать.

РАФЫКЪ (хас.) — ёлдаш — товарищ. Дедим олма гъумырының нөкәри, *рафыgъың* bezza:тды чыхартар сәни.

РА:ХТ (хас.)//РАХТ (әрс.) — күнде — соха. Биz муна *ра:хт* деймиz (хас.); Би:ри *рахты* тутарты (әрс.).

РЕVА:Н ЭТМЕК (ГТГ II) — угратмак — проводить, отправлять. Симиркъушны хоша:матлап, йо:ла *реvа:н* этти.

РЕЙИС (ГТГ II) башлык — председатель. *Рейисем* оны гъаралады.

РЕССЕТ (ём. дг.)—тыгшытлылык — экономия, бережливость, расчетливость. Ине, гелинва:й, *ресседи* вилен гереңне hарчла:вер.

РО:ЗА (әрс., сар) — ораза — ураза, мусульманский пост. Мениң agъзым *ро:залы* (әрс.); О(л) би gүнлер ро:за туто:р (сар.).

РО:ZЫГӘР (хас.)//РО:ЗЫGӘ:Р (әрс.)—аял — жена. hәмишә *ро:zыгә:р* бейлә хо:р олмаz (хас.); *Ро:zыgә:римиң* өлен(и)не бир йыл болув өтди (әрс.).

РОМА:Л (ГТГ II, кыр.) — яглык — платок *Рома:л(ы)ны* бер гитсин (ГТГ II); Мешет *рома:л* билен ба:гъла:ң гезими (кыр.).

РӘ:МЕТ (нох.) //РӘ:МӘТ (хас.) — рәхнет — блаженство, наслаждение, удовольствие. *Рә:мет* илиң жанына бир үүн үчүр шүччe гъыgъыраsән (нох.); Ол маңа *рә:мәт* көркәтмәди (хас.).

РӘФТ (хас.) — текҗәниң ёкаркы полкасы — верхняя полка в нише. Нәлвәки *рәфтдәди.*

С

СА:ВА:Т 1 (сар.) //SA:BA:T (кыр.) — топчан. Бизиң *са:ва:дымыз* улы (сар.); Муны bozәмән, *sa:ва:тны* sакъллы:мен (кыр.).

СА:ВА:Т 2 (эрс.) — эйван — веранда, терраса, навес. Сетил *са:ва:тда* дурандыр.

САVАТ (ём. гб.) — шәхт — настроение, дух. *Cavадың(ы)* ачмалы волйа:(р) дийди.

САVМА (ём. гб.) — өңи бекленен яп — запруженный арык. Шо(л) варшыма өvүмдең вир *саvма* чыкъа:ды.

САVМАҚЪ (ём. гб.) — сатмак — продать. Энем-атам би:чә:ре *саvды* мени йа:д и:ле.

СА:ВЫНПЕЗ (сал.) — сабын эдйән адам — человек, который изготовляет мыло. *Са:вынпезе* буйруп са:вын этди:рин.

САGЪДАҚЪЧЫ (тек. ах.) — мерген — меткий стрелок из лука, снайпер. Ол гъаты *сagъдакъч(ы)* экен.

САGЪДЫ (сар.) //SӘ:ДИ (сах.) — гелинбармак үзүм — виноград, «дамский пальчик». *Сagъд(ы)* үзүм(и)мизем ма:(р) (сар.); Сәңъки *sә:д(и)* үзүмди? (хас.).

САGЪЛАШМАҚЪ (эрс.) — хошлашмак — прощаться. Онсоң волсо, *сagълашы:п* гитди.

САGЪТЕНДА:Р (ГТГ) — саг-аман—в полном здравии, благополучно. Оgълум *сagътенда:р* әрмийа:ны соvукъ гелди.

СА:З 1 (тек. ах., ГТГ) — тара гуралы — инструмент домашнего ткацкого станка. Он ви:р чилле *са:з,* докъуз *чилле са:з* волйа:(р) (тек. ах.). Ине, гүле, би *са:з* (ГТГ).

СА:З 2 (тек. ах.) — жеңңел — роща. Экҗек йер(и)мизиң йылgъын(ы)ны *са:зын(ы)* айырдыкъ.

СА:ЗЛАШМАҚЪ (ём. дг.) — ылалашмак, барлышмак, онушмак — соглашаться, договориться. Икиси гъудо

волӂокъ болув отурон экен, *са:злашма:н* отурон экен.

СА:ЙА (сал., ата, ГТГ, ём. дг., сар., эрс., емр.) — кӧлеге — тень. Өӈүмден улокъа:н *са:йылы* сӧvүт чыкъды (емр.); *Са:йа:* сүйшели, гүӈ ӌелди (ГТГ); Ол та:мың *са:йасынд(а)* оты:р (сар.); Дередиӈ *са:йасы* дүйвүнӧ дүшмӧз (ата).

СА:ЙАVА:Н (ём. гб.) — эйван — веранда. Өй ыссы волса *са:йа:va:на* чыкъа:сакъ-да волӂакъ.

САЙАКЪ (эрс.) — эрбет — плохой, дурной, скверный. Дек ӌезен док ӌезер, *сайакъ* ӌезен тайаgъ ийер.

САЙЛАЧ//СЫЙАКЪ (ём. гб.) — ялпак — мелкий, мелководный. Бизиӈ дерйа:мыз *сайлач* волйа:(р), көп йере варйа:нча:ӈ *сыйакъ* волйа:(р).

СА:Й ЧЫ:ВЫКЪ (гӧк., ата, ГТГ) — сайгыч — прут для взбивания шерсти. Ырgъандан эдилйен *са:й чы:-выкълары во:(ло)рды* (гӧк.); *Са:йчъы:выgъа* къа:йым йылgъын экен (ата); Гъач, а:йым, *са:йчы:выкъ* деgъа:-(й)масын (ГТГ).

СА:ЙЫ (гӧк., эрс., ата, ГТГ) — яӈа — от, из-за, по причине. Оннон *са:йы* аркъа:йын мол (гӧк).; Оннон *са:йы* ынӂа:н йери йо:къдыр-ла (ата); Оннон *са:йы и:ш* эдерлер (ГТГ); Ба:йлашдыgъы *са:йы* невс(и) артйо:р (эрс.).

СА:ЙЫШЫGЪ ЭТМЕК (тек. ах.) — игенишмек — упрекать друг друга. *Са:йышыgъ* эдйӓ:н ба:р экен.

САҚЪА (эрс., сар., ата, ГТГ) — кенек — бита. Гъуршунлы *сакъа* йа:лы токъгъаж(а) оgълу ва:р (эрс.); Мениӈ *сакъа:мы* вер (сар.); *Сакъа:мнан* башgъ(а) ашшыgъ(ы)м(ы) утды (ата); Гъуршуллы *сакъа:н(ы)* о:н ашшыgъ(а) алдым (ГТГ).

САҚЪАҚЪ (сар.)—яшмак — маленький платочек, которым женщины закрывают рот. Гъу:ртӂа:н маӈа *сакъакълыgъ а:ла* йа:(гъ)лыкъ гетира:пдыр.

САҚЪГЪЫЗ (эрс., сар.) — тоюн — глина. Онуӈ йери чӓ:ge, бул йери волса *сакъгъыз* (эрс.); О(л) йа:выӈ гъырасында *сакъгъыз* кӓ:н (сар.).

САҚЪМА:Н (сар., эрс.) — сакчы, гаравул — охранник, сторож. Чакъылдакъ йа:лы йидитлер *сакъма:н* молув и:шли:ду:рлар (сар.); Дерvезӓ:ниӈ агъзынд(а) ики *сакъма:н* дурйо:р (эрс.).

САҚЪСЫЗ (тек. ах.) — сакчысыз, сакланмаян — без охраны. Ш(у) ма:(а)т *сакъсыз* за:дымыз йо:къ.

САЛАМАТЫР (ГТГ) — буламак — болтушка из муки. *Саламатыры* йа:gъ дөкүп ийсең-де, ча:ла гъатып ийсең-де гъоvы.

САЛДОV (ГТГ, әрс.) — гәмини сүйремекде уланылян ёгын аркан, йүп — аркан, который бурлаки употребляют для того, чтобы тянуть корабль. Ө:рө гиссең *салдоv* тартмалы болйо (ГТГ); Дерйа:дан өчжөgъ а:дамлар өң *салдоv* тартйо:рты (әрс.).

САЛКЪЫН (сар., нох., тек. ах.) — азаҗык — немного (о времени). Бир *салкъын* ойна:къ геледъай а:hы:(р) (сар.); Йенә бир *салкъын* йөрәп дүшләпди(р)лә(р) (нох.).

САЛЛАМА (тек. ах.) — нагыш ады — название вышивки, узора. *Саллама* салдым көйнеgме.

САЛЛАНЧАКЪ (ём. дг.) — хиңңилдик — качели. Ш(и) улы гүжүмнен hер йыл гъурва:ллыкъда *салланчакъ* гъурйас.

САЛЛАҢҢЫЧ//САЛЛАҢЧ//САЛЛАҢЫЧ (гөк.) — салланчак — люлька. *Саллаңыч* ичинне къакъыр-къакъыр гүлүп ду:р.

САЛЛАХХА:НА (ГТГ, тек. ах.) — мал союлян җай—бойня. *Саллахха:на* тартан йа:ны асылып паты:р (ГТГ).

САЛМАКЪ 1:нахар салмакъ (ём.) — нахар гуймак—налить обед. Мен-де нахар *салма:gъа* вашладым (ём. гб.); Нахарыңы *салышдырывер,* эллер(и)ни йуvдыры:нча:м) ём. дг.).

САЛМАКЪ 2 (тек., ём. гб.) //SАЛМАКЪ (кыр., ГТГ II) — язмак, дүшемек — стелить, подстелить. Дүшөклөрү *салың,* йаталы:ң (тек. ах.); Ме(ни)ң-де дөшеg(и)ми *салып* бер (ём. гб.); Той гъутарандан соң, къыркъ көрпәчә *салып,* къы:zы үстүнә чикъардилөр (кыр.); Җа:й, төшек *салмиймиң,* бизлер йатамыz инти (ГТГ II).

САЛМАКЪ 3 (ГТГ, әрс.) — акытмак — лить воду при умывании. Сыла:пча:ны гетирип, эллер(и)не сүv *сал* (ГТГ).

САЛМАКЪ 4 (сак.) дакмак—надет. А:къ гъоллары-ны чыкъар, алтын йүзүк *салайын.*

САЛТ (гөк., ём. гб.) //САЛТМАН (сар.) — яш чагасы болмадык аял — женщина, которая не имеет грудного ребенка. Дө:рт-бә:ш йыл *салт* гезерди (гөк.); *Салтмаллар* үчи:н ыкъы:н моло:р (сар.).

САМА (сар.) //САМАКЪ (әрс., ём. дг.) — самсык — дурак, глупец. Әй ол вир дуран *самадыр* ол (сар.); *Са-*

макъла:в отурмаса-на (эрс.); Йа:рыӈ деӈ-ду:шлары *самакъ* (ём. дг.).

САМАР (ём. гб.) — леген — таз. Кена:ры айрыкъ *самар.*

СА:Н (ГТГ, ата) — бут — ляжка, бедро. *Са:нымы* дилик гитди (ГТГ); Эдил *са:нымнан* салды gелип (ата).

САНЧGЪЫ 1 (ём. гб., ата, ГТГ) — вилка. *Санчgъы* вилен ийсеӈиз эверейин ишти (ём. гб.); Йене вир *санчgъы,* чемче вер (ата); Маӈа *санчgъы-да* волйо (ГТГ).

САНЧGЪЫ 2 (ём. гб., ата, ГТГ) — балыгыӈ депесинден уруп, санӂып тутмак үчин ужуна чеӈнек багланан узын сырык — жердь, прикрепленная с одной стороны крючком, употребляемая для ловли рыб. Аvаллар ба:лыкъ тутулйа:н *санчgъы* болорты (ём. гб.); Йене бир *санчgъы* урйо би йаӈкъы ба:лыgъа (ГТГ); *Санчgъы* ӂа:й degсе сыпдырмайа (ата).

САНЧМАКЪ (тек. ах.) — экмек — сажать, сеять. Башgъа ви:ри ик(и) ойном гъаvун чиgиди *санӂйа:(р).*

СА:П (ГТГ) — гутармак, түкенмек — кончаться, истратиться. Йа:gъ *са:п* болон болса гетирсиллер.

САПМА (тек. ах.) —якын, голай — приблизительно. Ө:зем мизе *сапма* дийип дурон а:дам (яш барада).

САПСЫ:МАКЪ (ГТГ) — сыпмак, бошамак — освобождаться. Йа:н(ы)нан *сапсы:п* болона:къ.

САРАЙ 1 (тек. мар.) — ат ятагы — хлев для лошадей. Тайам шо(л) vа:(гъ)т гъачып *сарайа* барыпдыр.

САРАЙ 2 (тек. ах.) — мал базары — скотный рынок. Эрти:р ичинне ӂа:ны ва:р волсо *сарайа* варар.

САРДАВАЛАНМАКЪ (тех. ах.) — сарланмак, сарыгмак — затвердеть. Гъум йагъыш йагъса *сардавалайа:(р).*

САРМАКЪ (тек. ах.) — саргамак — поручить, заказывать. Бир теӈне пул верип, гъы:з көvүш *сарйа:(р).*

САРМАЧ (тек. ах., ата, ГТГ) — читиме тайярланан бөлек йүӈ — моток, предназначенный для связывания узлов (ковры). Сармаӂымыз а:залйа(р) (тек. ах.); Ине, *сармаӂам* мерерин (ата); Сармаӂы ни:рде gъойдуӈ ны:з (ГТГ).

САРТ (гар.) — тәӂир — купец, торговец. *Сартыӈ* э:digем пейке, гъазагъ э:digем пейке.

СА:РЫ (тек. ах.) — сарун — жмыхи, дуранда. *Са:ры* көп экен.

СА:РЫГЪАЙМА (тек. ах.) — сары йүпекден гаялян гайма — название вышивки желтыми нитками. *Са:—рыгъаймасы* шейле вир дэ:л.

СА:РЫГЪОЧОКЪ (тек. ах.) — нагыш ады — название вышивки. Ол *са:рыгъочокъ* салыпдыр.

СAhA:ВА (гөк., ата, ём. дг.) — билимли, акъыллы — мудрый, образованный. Аңырсы гүйшли *саһа:валардан* молон (ата).

САЧАКЪ ТО:РВО (тек. ах.) — сачак салынян торба — сумка, предназначенная для хранения скатерти. Муңо *сачакъ то:рво* дийерлер.

СЕҢЧЕ (эрс.) //СҮРПЕК (сар.) //СЫРФАКЪ (ём. дг.) — тайганчак — гололёд. *Сеҥчеде* машы:нам өтүвилмезди (эрс.); Йерлерем *сүрпек* бола:пдыр (сар.); *Сырфакъда* йөрэ:р йы:лы волмады (ём. дг.).

СЕРЕНДЕ ЭТМЕК (ГТГ) — хелэк этмек — мучить, заставлять, страдать. Ба:зы һеч тапылма:н *серенде этйе(р)* киши:н(и).

СЕРһУМ (ГТГ, ата) — серет: ҖҮҢҢҮЛ. *Серһумы* gетир вэ:ри (ГТГ); *Серһум* өңлөр һумуң үссүнде дурорды (ата).

СЕТИЛ (эрс.) //SАТЫЛ (кыр.) — бедре — ведро. Йа:гъыны сырчалы *сетиле* салдыкъ (эрс.); Үч *сатыл-(ы)на* бир *сатыл* къошуң (кыр.).

СЕЧМЕК (тек. ах.) — ибермек — отправить, направлять. Окъуv(ы)ны гъуторды vели:н, Да:шһovza *сечипдирлер.*

СИ:ЛА:П БОЛМАКЪ (эрс.) — герк — гэбе болмак — насытиться. Мен-э: инди *си:ла:п болдум* ча:йдан.

СИЛТЕМЕК (ГТГ) — ибермек — отправить, направить. Аvуллукъ доgъторgъой гъала: *силтэ:н.*

СИҢЛИ (ата, ГТГ) — аял доган — сестра. *Сиҥли:м,* саңа нэм(е) молды дийе (ата); Йене вир *сиҥли:м* ма:р (ГТГ).

СОVДАРМАКЪ (эрс.) — гуйыны арассаламаздан өң көне сувуны чекип чыкармак — вычерпать старую воду перед очисткой колодца. Сууны сетил вилен *соvдардыкъ.*

СОGЪДАРМАКЪ (эрс.) — серет: СОVДАРМАКЪ.

СОЗМОКЪ (ГТГ) — гачмак — бежать, убежать. Йаgъдайы дуйувакъ Та:шкенте *созон.*

СОКЪМАКЪ 1 (ём. гб.) — чакъмакъ — ужалить. Ичйа:ның *сокъаны* демир дикеннен парыха:м йо:къ.

СО:РАМАҚЪ 1 (гөк., мур., эрс., сак., ол.) — хәкимлик этмек, агалык сүрмек — господствовать, властвовать. Герейли йуvурды *со:ра:н* vагътында волон (гөк.); Ол была:рлары *со:ра:пдыр* (мур.); Би:ри бег волуп, йу:рда:м *со:ры:верйо:р* (эрс.); Шу йөрү:ни *со:ра:пдыр* (сак.). Йу:рды *со:ры:ду:рмы* нә:! (ол.).

СО:РАМАҚЪ 2 (емр.) — хайыш этмек — просить. Кә:н-кә:н энгъа:млар берип, көшкде гъа:лмагъ(ы)ны *со:райа(р)*.

СӨЙҮНҮЗҮМ (эрс.) — гелинбармак үзүм — виноград «дамский пальчик». Ине, вулар волса *сөйүнүзүм*.

СӨҚ (ГТГ, ём. дг.) — дашының габыгы айрылан дары — очищенное просо (подают к чаю). Би:к(е) апа *сөк* этмә:(ge) өкдеди (ГТГ).

СӨҚМӨҚ (тек. ах.) — барламак — проверять. Шу(ну)ң энна:мыны *сөкүң* диййә:(р).

СӨМӨЛӨҚ (ГТГ, ата, ём. дг.) — семени — жидкая каша (из пшеничного солода и муки). Бүй(ы)ллерде *сөмөлөк* гъайнатйа:н йо:къ (ГТГ); Өйдә:килер *сөмөлөдө* дийк гиделлери (ата); Агъшамсы вилен *сөмөлөк* гъайнатдым (ём. дг.).

СУV (тек. ах.) — нагыш ады — название вышивки, узора. Булоро *суv* нагъшы, буйнуз нагъшы дийерлер.

СУVҚӘ:ДИ (ГТГ, сар., ата, эрс.) — сув дашамак үчин уланылян кәди — сосуд для воды из тыквы горлянки. *Суvкә:дем* биссе бита:р экен (ГТГ); *Суvкә:ди;миз* девvула:н экен (сар.); *Суvкә:диде* даша:рдыкъ суvом (ата).

СУVЛУҚЪ (тех. ах., ата) — азык — пища. Ы:зынна:н *суvлугъом* мармыйа:(р) (тек. ах.); Суvдо *суvлукъ* бермедине чөлде ҥыдыр нейлесин (ата).

СУЙЛУҚЪГЪА (эрс.) —сувлуган — ящерица. *Суйлукъгъа* чөлде волйо:р.

СУҚЪУМ (ГТГ, ата, сар., ём. дг.) — бир агыз — малое количество ч.-либо. Бир *сукъум* палоv гъа:лды (ГТГ); Йене вир *сукъумжыкъ* и:сене (сар.); А:гъавийем мир *сукъум* тутдум (ата); Бир *сукъум* ийжек дийик гидип бөржөкмү? (ём. дг.).

СУЛДАР (ГТГ) — сулба — силуэт, очертание. Йөне бир *сулдары* гъа:лыпдыр.

СУЛУV (ГТГ) — гөзел, овадан — красивый, прекрасная. *Сулуv* гъы:зы ва:р экен.

СУЛТА:НЫ (ГТГ) — дәнели, ончаклы сүйри болмадык гызыл үзүм — красный виноград с косточкой на подобие дамского пальчика. *Султа:ны,* багъда:ды дий(и)п ба:р үзүм.

СУП (әрс.) — ак мата — белая материя. Бә:ш митир *супам* ал.

СУПРА//СУПРО (әрс., тек. мар.) //SYПРӘ (нох.) — кендирик — домотканная скатерть, которую подкладывают под сито, когда просеивают муку. *Супра:ның* үстүнде у:н элә:ртик (әрс.); Бир sүпрә үстүннә да:va эдәрмишлә-ә була(р) (нох).

СУРПО (ал.) //SУРФА//SУФРА (хас.) — сачак — скатерть, в которую завертывают хлеб. *Сурпо* йайып на:н дөкмейен, ары:ның зәриң чекмейен балың над(ы) — рын нәвелсин (ал.); *Sурфада* на:н ва:р йа йо:х? (хас.).

СУРРУКЪ (гөк., ата, ГТГ, ём. дг.) //ШУРРУКЪ (тек.) — сувук — жидкий. Бир *суррукъ йа:рма* вердилер (ата); Көп гъой(ы) этмә:ң *суррудъра:къ* болуверсин (ГТГ); Өнлер(и)не-де *шурруқъ* чо:рв(о) әверди (тек. ах.).

СУСМАКЪ I (әрс.) — гуймак — излить, лить. Сизлере ча:й волсо *сусуп* бержек дә:л.

СУСМАКЪ 2 (ол.) — пайламак — раздавать. Къарта:ны *сус,* ини:м.

СҮҮМЕН (ём. дг.) — әдигиң ичинден геймек үчин юкарак кечеден тикилен әдиге меңзеш аякгап — валенки, сделанные из тонкого войлока и одеваемые на ноги вместо носков. Ә:дигме тәзе *сүүмен* тикдирдим.

СҮВСЕЖА:РЫ:П (әрс.) — сүбселик — кохия веничная. *Сувсежа:ры:в(ы)* экмесенем гө:герйо:р.

СҮЗМЕГЪУЛАКЪ (ём. гб.) — этли чорба хамырдан логала атылып тайярланан нахар — куртук, национальное мясное блюдо, в бульон которого опускают куски раскатанного теста в виде лоскутиков. *Сүзмегъуладъам* кем молмыйа: соvукъдо.

СҮЙЖҮВА:Ш (ГТГ) — серет: SАРЫЙАРА. *Сүйжүва:ша* сычратгъы(ны)ң күлүн(и) сеп дийе.

СҮЙТЛҮВҮРҮНЧ (тек. мар., әрс.)//СҮЙТБҮРҮНЧ (ата, ГТГ) — сүйтлаш — рисовая молочная каша. *Сүйтлүвүрүнжүң* ортасында:къы йа:gъ(ы) өңүн(е) акъдырйо:р (әрс.); Новлукъсолор *сүйтбүрүнч* бишира:gъа (ата); *Сүйтбүрүнжүң* үссүннө йа:gъы көпрә:к гъуйуң (ГТГ).

СҮЙШУҚ БОЛМАҚЪ (әрс.) — артмак, артык болмак — излишествовать. О(л) пулдан эллн манадам *сүйшүк болупдыр.*

СҮМ (тек. ах.)//СУМ (гөк.) — күме — хижина, землянка. Йерден гъазылйа:н *сумлөр* во:(ло)рды (тек. ах.).

СҮМЕЛЕҚ (сак.) — семени — пища из пшеничного солода. Ге(л) вө:рә ge(л) (и)ни:м, мен сана *сумелек* верейин.

СҮММЕН (әрс.) — телпек — мужской головной убор. *Сүммен(и)ни* gейип чыкъыкъ гитди.

СҮНТҮҚ (ём. гб.) — беден — организм. Оgълонжгъым *сунтугини* сүйндирип гелйә:(р).

СҮҢШҮҚ (тек. ах.) — нагыш ады — название вышивки. *Сүңшүgү* секиз кешдеси йерве-йер.

СҮПҮРГҮЧ (тек. ах.) — сүбсе — веник. *Сүпүргүж(и)* ал вә:ри.

СҮПҮРGҮЛЕМЕҚ (сар.) — сүпүрмек, сүбселемек — подметать, подмести. Ы:зыны *сүпүргүлә:к* гъайтды.

СҮРМӨҚ: сөvсүрмөк (тек. ах.) — кәриз гуюларыны бирикдирмек үчин оларың арасыны кеселигине газмак — прорыть подземный арык для соединения кяризов. Дикъа:на:ны воллукъ, сөv *сүрмөрүсми?*

СҮРӨСОҚЪМО (тек. ах.) — сүмме токай — дремучий лес. О(л) vagътлар ви та:йлары *сүрөсокъмады.*

СҮРЧЕҚ (гөк.) — эртеки — сказка. *Сүрчек тама:м.*

СЫGЪАЛАМАҚЪ (ём. дг.) — жыкламак — подглядывать. Гөзүнүң тейинден *сыgъала:п* гөззәп паты:р.

СЫGЪТАМАҚЪ (тек. ах.) — дүрсемек — прийти в себя. Йамашgъа:н ө:зүнү йене *сыgътайа:(р).*

СЫДЫҚЪЛЫ (тек. ах.) — угурлы, идили — немного, ничтожное, количество, мала. Көпрә:g а:(ла)р йа:лы *сыдыкълы* за:т йо:къ.

СЫЗGЪОV (ГТГ, ата) — ыш — щель. Токъуртгъада *сызgъоv* гъалан оgъшойа(р) (ГТГ); Пайov суvо до:лмосо *сызгъоv* гъа:лдыр (ата).

СЫЙА:КЪЛЫ (ГТГ) — ялы — посл. наподобие, подобно, вроде, как, словно. Гъурва:н а:gъаң *сыйа:къл(ы)* а:дамлар и:шлемә:н йө:р.

СЫҚЪМАҚЪ (мүр.) — мәшәни гысмак, атмак — нажать (курок), стрелять. Эдил маңлай(ы)на дедрип *сыкъдым.*

СЫҚЪМАН (ём. гб.) — пейнир — брынза. *Сыкъман* эдилйә:н йер шота:(й)да волмалымыштыкъ.

СЫЛА:ПЧА (ГТГ, ата) — эл ювулян гап — таз для мытья рук. *Сыла:пча:ны* гетирип эллерине суv сал (ГТГ); Оgълумуз *сыла:пча* дийип йө:рди, алдым дүкъа:ннан (ата).

СЫМЫШ (тек. ах.) — тагт ер — земля, готовая к севу. Суvорулуп тagът эдилен йере *сымыш* йер дийилйэ:(р).

СЫ:Н 1 (әрс., сар., ата, ГТГ) — сый — подол. Сы:н(ы)ны силкив ө:келэ:к гиден-э: йо:къ (әрс.); *Сы:нымы* gөйвер дийо:рын мен сана (сар.).

СЫ:Н 2 (тек. ах.) — кемчилик — недостаток. Баран йер(и) олордон *сы:н* тапйа:(р).

СЫНМАКЪ 1 (ал.)//SИ:НМЕК (кыр.)//SИНМӘХ (эн.)//SЫ:НМАКЪ (чов.)//SЫНУV (СТГ) — дөвүлмек — разбиться, сломаться. Бир иңнэ:ни *сындырдым* (ал.); Орте йерде *su:н* тава:хым (кыр.); Өңңүниң айнасы *синипди* (эн.); О:васына барйоронда аттан йыкъылып, къолун *сындыргъан* (чов.); Шоннан Хожа ө:z sыgърыныңъ гъуйрugъын(ы)-да, буйнuzын(ы)-да *сындырыв* алду:р (СТГ).

СЫ:НМАКЪ 2 (әрс., тек. ах.) — көшешмек, гүйжи гачмак — успокоиться, потерять силу, цену, значимость. Тылла:(ны)ң болса *сы:нан* йери йо:къ (әрс.); *Сы:нан* пуллардан бergидэ: ол (әрс.); Гъахары *сы:нышан* соңы:н гъы:нанйа:(р) (тек. ах.).

СЫ:НЫКЪ (сак.) — гөвни галан — обиженный. Онсоң боса Ве:шим маңа — Йа:зверди сен *сы:ныgъ* а:дам болув о:ва: ва:р-д(а) асдыры:нлыкъ вилен атырйа:т дүз — ди:ди.

СЫҢАР (тек. ах.) — аз, азажык — мало, немного. О(л) нэ:ме оло(ру)ң ңапысына бир *сыңар* о:дун ташла:пмышмы?

СЫПА (ГТГ, ата, сар.)//СУПА (әрс.) — секи — земляное возвышение наподобие топчана. Кечэ:ни *сыпа:* йаза:н (ГТГ); *Сыпада* отур(ы)верели:ң (сар.); *Сыпа:ны* сы:рып дүшэ:ң (ата); Арап Рейhа:н *супа:ның* үсдүндө сүйнүп йатйо:р (әрс.).

СЫР (сар.) — синир — жила, сухожилие. Гетирен этиң дуршы вилен *сыр* экен.

СЫРАЛGЪА (мүр.) — пайлашык — делёж, делёжка, раздача. hеммесине дең *сыралgъа.*

СЫ:РМАДИ:VА:Л (ГТГ) — күңресиз жай — здание

или дом без полубашен, без подпорных укреплений. Гъумуӊ тейиндэ:ки *сы:рмади:уа:л* жа:й бизиӊки.

СЫРНАКЪ (тек. ах., ата, ГТГ) — сыӊракъ — копыто. Бир йерде *сырнагъ(ы)ны* къакъдырдым вөли болмады (тек. ах.); Ине, саӊа-да *сырнакъ* бержек, оgълум (ата); *Сырнакъда* дagъы жа:ӊ на:лма:н бишипдир (ГТГ);

СЫ:СЫ:РЫ (ГТГ) —30 кг—*Сы:сы:ры* бугъдой gъа:лды.

СЫТМАКЪ (ГТГ, эрс.)//СҮТМӨК (тек. ах.) — нойба я мекгежөвен дэнелерини габыгындан я агажындан айрып арассаламак — очищать фасоль или кукурузу. Йене-де но:выйа *сытайынмы?* (ГТГ); Гетир, мекгэ:ни *сытып* берейин (тек. ах.).

СЫТЫКЪЛЫ//СЫДЫКЪЛЫ (тек. ах.) — угурлы — значительный, много. *Сытыкълы* за:т йо:къ.

СЫЧАНЫ:ЗЫ (тек. ах., мур.) — халы нагшы — название узора, орнамента. О(л) nagъша *сычаны:зы* hем гъыйакъ hем диййэ:(р)лер (тек. ах.).

СЫ:ХАКЪ(ГТГ II, сак., эрс.) — гыргыч—тёрка. *Сы:хакъ* мунда, ал (ГТГ); Акъгъам аррыкъла:п *сы:хакъ* йа:ны волупдыр (сак.); И:ри ди:шли *сы:хагъы* gетир (эрс.).

СЫЧРАМАКЪ (сал.) — өлмек — умирать, умереть. Бир кичижик ча:gъа *сычрады.*

СЭhЕДИ (тек. ах.) — үзүмиӊ сорты — сорт винограда. Ол үзүм *сэhеди.*

СЭhЕТ (ём. гб.) — сагат — час, время. Инди hама:н(а) охотной гүни *сэhет* икиде (й)үз диййэ:(р).

S

SA:ВАН//SA:ВАНБУКИ:Р (СТГ) — азал — соха. Бир фа:тыша: алтыннан *саван//sa:ванбуки:р* йасатду:р.

SA:ВАНЧЫ (СТГ) — азал сүрйэн адам — человек, который пашет землю сохой, пахарь. *Sa:ванчылардан* бәрып хавар so:райын — дийди.

SAGЪАЛУУ (СТГ) — дирелмек, тэзеден жан гелмек — оживляться, возродиться. Ол дagъа токълы волуп, *sagъалып* гитду:р экэ:ни.

SA:GЪЫНУУ (СТГ) — зарынламак, ятламак — вспоминать, сетовать. Гъы:z дэ:десин(и) *sa:gъыныр* йыgъылайду:р.

SАДАКЪ (ков.) — сазак — сакcаул. Оны вир *sadagъыӊ* тейинде гъойукъ гиден.

SAЙGЪA:KЪ (СТГ) — кейик — газель, джейран. *Sайgъa:kъ* отуң башыны hыркъаду:р.

SAЙЛAMAX (нох.) — беллемек — назначить. Уннан соң bizи sigирэ *sайладилэ(р)*.

SA:ЙЫБЫ (хас.)—уллакан гызыл үзүм — крупный красный виноград. *Sa:йыб(ы)* үзүм(и) йей сән?

SAЙЫР (СТГ) — бозулан — испорченный, расстроенный, огорченный. A:gъам cagъ вашын *сайыр* этмэ:ge gитди.

SAKЪAT (СТГ) — яра—рана, ранение. A:дамларың бир нечесини *сакъатла:n,* басып гитди.

SAKЪATЛAV (СТГ) — яраламак — ранить, поранить. Бир йиgит тайagъы вилэ:ни мынч(а) а:дамы *сакъатла:n* гитди.

SAЛMAKЪ (чов.) — авламак — охотиться. Гүнде a:v *саладыран* экени.

SAЛMAX (нох.) — асмак — повесить суму. Бойнуна бир torva *салыпды(р)-да,* өйлэрэ патачы гэzипди.

SAЛУV 1 (СТГ) — тиркемек, дүшүрмек — брать с собой. Ы:зына кив(и) *салма* дийив айтды.

SAЛУV 2 (СТГ) — ташламак — броcать. Бараду:рлар syva, йылымлар(ы)на *салду:рлар,* бирнече ва:лыкъ дүшеду:р.

SAЛУV 3 (СТГ) — эбермек, гоймак — подавать, подать. Соңкъы геленде тө:ре чыкъарып, а:лдына телфеклэ:п эт *саладу:рлар.*

SAЛЫKЪ (кыр.) — салгыт — подать, налог. A:къsакъал болsa *салыкъ* салмыйды.

SA:HAV (СТГ) — хасапламак, хасап этмек — считать. Sен олары а:дама *sa:найду:рмыsың,* ме(ни)ң саңа айданым о(ну)ң йа:лы а:дамлар дэ:л.

SAПЛЫЖA:M (нох.) — күрүшге — кружка. Уннан би:римizэ *саплыжа:м* йетмэди.

SA:РЫЙAРA (ГТГ II) — сычратгы — сыпь, болячки. *Sa:рыйараның* эми шу.

SA:T (хас.)//SЭ:T (СТГ, ГТГ II) — сагат — час, время, часы. Онсөңь икки *sa:т* кечитди (хас.); *Sэ:т* о:нларың мардасында геладъалды (СТГ); *Sэ:т* ничеge келesiz (ГТГ II).

SAhT (кыр.) — азал — соха. Ma:ла, *sahты* чилдир шаha: эдип къойуплар.

SAЧ ДҮZMƏSИ (нох.) — сач монжук — черный шелковый шнурок с бусами (для вплетания в косы). *Сач дүzmәsини* алы үилмеймиz дейди.

SAЧҮV (СТГ) — экмек — сеять, сажать. Sizde дүgи *сачылду:рмы?*

SEВДА:Л//SИВДА:Л (хас.) — ак дерек — серебристый тополь. *Севда:лам* гө:гәритди.

SИЖА:Ф (хас.) — паравуз — отделка. *Сиҗа:фыны* эдәсән йа йо:х?

SOҚЪҮV I (СТГ) — урмак, какмак — бить, стучать. И:шиgи *сокъ.* Әкел вә:ри чекич билен *сокъайын.*

SOҚЪҮV (СТГ) — (сурат) — алмак, чекмек — снять, сфотографировать. Элли йыл а:лдын *сокъулан* surat.

SOҚЪҮШҮV (СТГ) — урушмак — драться. Гөrsөм, эдиклерим *сокъушуп* ду:р.

SӨV (хас.) — эшегарка өйүң үстүниң бир тарапы — сторона конусообразной крыши. Оның эвиниң *сөүи* чөкитди.

SӨVҮНҖИЛӘМӘХ (нох.) — бушламак — сообщить приятную, радостную весть. Мән *сөүүнҗилән,* azapa гъалып йөрүймән.

SӨVҮНМЕҚ (кыр.) — бегенмек — радоваться. Муны йахшы а:дам эшидип, *сөүүнип* йатады.

SӨZEҚИ (ГТГ II) дилден — устно. *Сөzеки* айtsa болми:ми?

SҮV (нох.) — яш — слезы. *Syu* ахып дурупды гөzүнән.

SҮВА:Н (хас.) — иге — напильник. *Сува:ны* гәтир.

SҮҮГЪҮV//SҮҮЛАНҮV (СТГ) — эзилмек — намочиться, быть намоченным. Tezegи йыgъшырыв ал, *syuugъуп* дурмасын. Керпиҗи гъа:lav gerek, *syuланмасын.*

SҮҮЧА:Л (СТГ) — гымыз — кумыс. *Syuча:л* дийдыра:ны йаңкъы гъымыz.

SҮЛҮМ (СТГ) — гап, халта — тара, мешок. Бир *sүлүм* алтын берерин дийип үәд(е) эдипдир.

SҮЛЫ (СТГ) — сүле — овёс. Гөgъайрауукъ *sүлыдан* бетер.

SҮMEGЪATДЫ (нох.) — чага ойны — детская игра. Ба:рымыz гъарагөрдүм, *sүмegъатды* ойнәймиz — деди.

SҮMӨҚ (чов.) — гуйрук — хвост. *Sүмөg(ү)мүzүң* мuzлары чапырдашып, бизлери дым хайватлы көrsетер.

SYMƏK//SYMƏX (нох.) — сүңк — кость. Гъуйуның ичи адамың *sүмәдиннән* долуп йатыпды.

SYHƏ (нох.) — өйүң ёкаркы түйнүги — верхняя часть крыши кибитки. Өйүң *sүнәsи.*

SЫВА: (СТГ) — өвүлйә, гонамчылык — кладбище. Оны йуууп, *sыва:* элтип гъойупдырлар.

SЫGЪЫР (хас.) — өкүз — рабочий вол, бык кастрированный. Къакъasы минәди бир *sыgърың* архasына.

SЫЙ (СТГ) — сылаг — уважение. Sыgъыр *sый* көтө(р)mez.

SЫЙА:Л (СТГ) — себәп, үчин — причина, почему, из-за, ввиду. Sen нә:меден *sыйа:л* гүлдүң?

SЫКЪУУ (СТГ) — гысмак — сжиматься (о сердце), скучать, тосковать. Ай, ogъул, йөрөgүм *sыкъаду:р.*

SЫЛАЙЧА (СТГ)//СЫЧАЛА (әрс.)//ЧИЧЕЛЕ (ГТГ II)—күлбике—мизинец. *Sылайча* вармакъ йа:лы волон (СТГ); Бу йүзүg-ә: *сычала:ма-да* волмыйо:р (әрс.); *Чичеле* бармакъы йокъ (ГТГ II).

SЫР (СТГ) — бояг, реңк — краска, цвет. Ө:z гейимлер(и)ни hыркъ дүрли *sыр* виле *sырлап,* hыркъ hovazлы гъоңроv такъып гөудә:н(и) алма:gъа gидипдирлер.

SӘДРИ (хас.) — узын инче түви — длинно-тонкий рис. О(л) вахтлар *sәдри* бүрүнч экәрдиләр.

SӘЛВӘР (хас.) — ашык ойны—игра в бабки. Биz о(л) вахтла(р) *sәлвәр* ойна:рдый.

SӘРЕЙ (хас.) — сараг — повязка. Бир (и)ки gүн бу йердә гъа:лsын *sәрәйли.*

SӘХРЕЛЕНМЕК (чов.) — шемалламак, ележиремек — проветриваться, освежиться. Эй, ата, мени бир *sәхрелема:gъа* чыкъарsаңа.

SӘЧЧӘ (нох.) — сәхелче — незначительный, малый. Йене бир *sәччә* bossa йечҗәх.

Т

TAVAҚЪГЪА (нох.) — мал кеселиниң ады — название болезни скота. Sиgъирәйәм *tavакъгъа* degen дейди.

TAVAҚЪГЪА ЭТМЕК (ём. гб.) — хайыш этмек, чагырмак — просить, пригласить. Сени өйе варып, кейип чекмә:ge *tavакъгъ(a) эдйә:рин.*

TAVAH (ём. гб.) — эденли, гүйчли — сильный, здоровый, умелый. Ол hейvере *tavан* пыйа:да.

ТАВШЫРМА (ГТГ) — өй иши — домашнее задание. *Тавшырма:ны* ким ишлә:к гелди.

ТА:GЪ 1 (нох., хас., тек. ах.) — бөлек-бүчек зат гоймага ниетленип дивардан оюлан ер — ниша в стене. Өйүң та:gъыны көр (нох.); Оны биz *та:gъда* гъойамыz (хас.).

ТА:GЪ 2 (нох., гөк.) — пазыл — листья и стебли бахчевых культур. Гъа:vуның *та:gъыннан* бир гъуҗакъ suгириң өңүнә төкдүм (нох.).

ТАGЪА (кыр.) — дайы — дядя. Uzакъ-uzакъ йерләрдән, а:йымың *тагъаsы* geләр.

ТАGЪАРА (әрс., сал., ГТГ, гар.) — тоюн палчыкдан биширилип ясалан табак — глиняная чашка. Къады:м *тагъара* би йерлерде йо:къ (әрс.); *Тагъара* до:лы hамы:рым ма:р (h)ә:ли (ГТГ); А:нда *тагъара:ны* getир (ём. дг.).

ТАGЪАЧҖЫ:П (ГТГ) — геҥ, тәсин — удивительный, чудный, поразительный, дивный. Бир *тагъачҗы:п* ди:ш гөрүпдирин.

ТАGЪДЫ:Р (ГТГ, ата) — вагт — время, тогда, когда. Йипи үзүлен *тагъды:рда* нә:(ме э)тмели (ГТГ); Гъа:лан *тагъды:рда* нә:(ме) (э)тмели сен (ата).

ТАGЪЛЫ:Т (әрс.) — ялы, шекилли, хили — наподобие, подобно, вроде, как, словно, вид. Эшеgъарава *тагъ-лы:да* волмалы.

ТАGЪТА (тек. ах.) — **тебигы текиз ер** — естественная ровная земля. Байырда вир *тагъта* йер гөрүнйә:(р).

ТАЙА (ём. гб.) — күде, пунт — стог, копна, скирда. Билдир теййа:рланан от нә:че *тайа* болупты.

ТАЙЗЫGЪОЧ (ём. гб.) — йүни гысгажык гоч, йүни гытык гоч — баран-производитель с короткой шерстью. *Тайзыgъочла(ры)ң* би:рини гө:вера:(й)малы.

ТАЙЛАМАХ (ән.) — зыңмак, ташламак — выкинуть. Сәнә мийдана ичхаруv *тайлажагъ* дейди.

ТАЙПА (ГТГ II) — үзүм сорты— сорт винограда. Sапа(р)н(и)йаz акъгъа *тайп(а)* үзүмме шу?

ТА:ЙUV (СТГ) — гитмек, айрылмак, чыкмак, ковмак — уходить, разлучаться, отделяться, выходить, выгонять. Sыgъра и:м sалмаsаң, *та:йҗакъ* болуп ду:р. Шоннон sевә:п ата:м мени ө:z халкъымдан *та:йдурды.*

ТА:ЙЫН (ГТГ) — хөкман, азындан — обязательно, в меньшей мере. Дөкүлөн үзүм *та:йын* йүз кила: ва:р.

ТАКЪАРЧЫКЪ (ём. дг.)//ТАКЪЫРЧЕК//ТАКЪЫРЧЫКЪ (ём. гб.)—санач — кожаный мешок. Бош *такъырчыкъ* дик дурмоз (ём. дг.).

ТАКЪЛАV (СТГ) — налламак — подковать. Бой(ы) уzы:н болзун дийип э:диg(и)ни *такъладым*.

ТАКЪЛАМАКЪ (ГТГ II)—тайярламак — подготовлять. Кетт(е) оgълына шайлар(ы)ны *такъла:п* берди.

ТАКЪУV (СТГ) — даңмак — привязывать, привязать. Ш(у) аты а:(ны)рда *такъагъой*.

ТАКЪЫМ (эрс.) — идег, тиркег — буксир. Ол эшеgэ:м *такъым(ы)ң(а)* ал, мен мато:рлы варжакъ.

ТАКЪЫМЛЫ (СТГ) — семиз — жирный, толстый, полный, тучный, упитанный. Минен атлары *такъымлы*.

ТАЛА (ём. гб.) — хораз — петух. hемме чүйче бир *тала*, ол-да hуда:ййо:лы:ңкъы дийипдирле(р).

ТАЛАЙhА:НЛЫКЪ (тек. ах.) — бол-телкилик — изобилие, обилие, богатство. Олор и:лиң за:дыннан *талайha:нныgъ* эдйэ:(р).

ТАЛАП ЭТМЕК (ём. гб.) — ишлемек, иш этмек — работать. Сен хи:ч *талап этмэ:н* йене (й)үзи:н дүшүп баты:рсың.

ТАЛhУ:Н (тек. ах.) — от ады — название травы. Мэ:не, *талhу:н* нийен от ба:р.

ТАМА:М (ГТГ, хас.) — әхли, хемме — все. *Тама:м* за:дымыз олжа: gитди (ГТГ); Көрсәт *тамамсына* (хас.).

ТАМА:ША (СТГ) — гең, хайран — удивление. Халкъ мына *тама:ша* волды.

ТАМДЫР ТОVЫ (тек. ах.) — тамдыр одун — дрова для тандыра. Гъапы:(ны)ң *тамдыр* товом гъуторундур.

ТА:НА (СТГ, гөк., ГТГ, ём.) — гөле — теленок. *Та:налы* да:рыкмаз (СТГ); Йа: *та:насындан* йа: анасындан (гөк.); *Та:на:ны* суvа йакъдымыкъа: (ГТГ); Мең-де вир та:на:м ба:(р) (ём. гб.); Ба:ва *та:на* чакъжаң ал-да тур инни (ём. дг.).

ТАНАПЫС (ГТГ) — аракесме — перерыв. *Танапыса* сөзлешик гөра:gъа.

ТАҢЛАЙ (ём. дг., ата, ГТГ) — кентлевүк — нёбо. *Таңлайым* гъу:ра:п барйа(р) (ём. дг.); *Таңлайым* гъу:роды gитди (ата); *Таңлай(ы)ма* дүртүлип дурон йа:ны (ГТГ).

ТАҢСЫКЪ (ём. гб.) — күйзе — кувшин. Кө:не күреде *таңсыкъ* гъа:плар тафылйа:р.

ТА:П//ТАП//ТА ЪЪ (ём. дг., ГТГ) — эдил (гүйчлендиржи овнук бөлек) — точно (уподобительно-усилительная частица). *Та:п* ө:зи. Догъан(ы)ның гөзйа:шы *таъ* гъара өйден дамжа даман йа:лы жомп-жомп дамыверди (ём. дг.); Гел, *тап* шула:рдан отур (ГТГ).

ТАПБА:Т (ол., эрс.) — эпгек — суховей, сирóкко. Бүүнкиден дүвн *тапба:т* зо:р волды (ол.); *Тапба:т* йатмажакъмыкъа? (эрс.).

ТАБПЫZZАТДЫ (нох.) — чага ойны — детская игра. *Таппызzатды* дейди, гъойун гъуzzатты дейди — йох мән ойнәжәх дә:л дейди.

ТА:ПЛАМАҚЪ 1 (ём. гб.) — дагламак, ода тутмак— поджарить. Бир гъафырдъа:ны о:да *та:пладым.*

ТА:ПЛАМАҚЪ 2 (эрс.) — сейислемек — тренировать коня (к скачке). Сизлерә:м атыңызы *та:плажакъ* дийип йө:тиңиз-ле.

ТА:ПЛАМАКЪ//ТАGЪТЛАМАҚЪ (эрс.) — тагта гелмек — быть готовым к севу. Йериңиз *та:пла:пмы,* agъшам сүрүп берейин. Бул йерлер *тадътла:пдыр.*

ТА:РА-ТА:РА (СТГ) — пара-пара — растерзанный. Йөрөк болды *та:ра-та:ра.*

ТА:РАV (СТГ) — даргамак — распространяться. Түркмениң *та:рамадык* йери йо:къ.

ТАРАҢ 1 (ём. гб.) — дерек, хабар-хатыр — слух, весть, известие. Машшы:ны-сашшы:ны вилен *тараңы* тафылмады.

ТАРАҢ 2 (ГТГ) — ичгили — выпивший. Һеммеси *тараң* волон олоң.

ТАРА:ШМА:Н (ГТГ, ём. гд.) — лайдан салнан диварың йүзүни текизлейән, гырян адам — обдельщик глинобитной стройки. Тара:шынам *тара:шма:ның* ө:з(и) алды (ГТГ); Белли *тара:шма:ны* волмосо жа:й гъоvы чыкъмыйа (ём. дг.).

ТА:РЛАШУV (СТГ) — жүбүтлешмек — становиться парными. *Та:рлашан* гъоша жоva:ның-да, саңа мекъа:н гъутлы волсун.

ТАРТЕНЕҚ (ГТГ II) — дүшдүш — паук. *Тартенек* sыйа:кълы асылып йатыпды.

ТАРТМА (ГТГ II)—с е р е т: БАДАҚЪ — подножка. Айакъыма *тартма* salды.

ТАРТМАҚЪ 1 (эрс., ол., сар., ГТГ, кыр., сак.)//ТАРТУV (СТГ) — чекмек — тянуть. Бойнуна (й)үп атып *тартмалы-да:* (эрс.); Дакъымкешлер дакъым *тартсың*

(ол.); Гъы:з йа:йы *тартып,* жыпып гөйверди (сар.); Ийнеvуҗиң йипини *тартавер* гъы:з (ГТГ); Па:шша эдиgими *тарт* деп пери:za:да айтды (кыр.); Къыркъ дүйә:ниң башыны *тартып,* и:лине gелйе(р) (сак.); Йа:йым(ы) *тартдым,* о(л) шо(л) ха:лда өлүп гъалды (СТГ).

ТАРТМАКЪ 2 (ГТГ II) — дашамак — таскать. Эллерини йуvдырып тavокъ *тарталы.*

ТАРТУV 1 (СТГ) — йөретмек, айламак — крутить, заводить. Гүйшли:ниң гъуйрugъы degирмен *тартар.*

ТАРТУV 2 (СТГ) — чалмак — играть на музыкальном инструменте. А:й astыннан өтен йиgит, алтын syрной *тартан* йиgит.

ТАТАРЫ (тек. ах.) — килимиң кичирәк гөрнүши — домотканный коврик без ворса, маленького размера. Салланчакъ килиме *татары* hем диййә:(р)лер.

ТАТБАШЫ (сал.) — гавуның бир гөрнүши — вид дыни. *Татбашы* йассы волйа:

ТАТЫРАН (нох.) — от ады — название травы. *Татыран* отдан бәхшә мәниң билән za:дым йох.

ТАХТ (ГТГ) — бир меңзеш — одинаковый, одинаково. Йиgитлер *тахт* отурың.

ТАШVА:ҚЪГЪА (ГТГ II) — пышдыл — черепаха. *Ташvа:къгъа* гъумда болады көп.

ТЕВЕ (СТГ) — үст, депе — верх, крыша. Ө:zи өйүң *тевесинде* йатды.

ТЕВЕЛЕV (СТГ) — урмак, енчмек — бить. *Тевелә:п* ха:рын алсын. Тайакъ хаммасыны *тевелә:п* sокъуп та:шлады.

ТЕВЕЛЕШУV (СТГ)—урушмак—сражаться, драться. Эsри:п, *тевелешуv* йаман za:т.

TEGBEHT (тек. ах.)//TEBGEHT (ата, ГТГ, сар.) — нагыш ады.— название вышивки. *Тегвент* тахйа: hем салынйа:(р) (тек. ах.); *Тевгендини* гөр мунуң (ата); Бөрүgүң ҷелшиgи *тевгентдир* (ГТГ).

TEGEK (әрс.) — жыкырык — вид деревянного ошейника для овец. *Тегекли* йүпи gетир.

TEGEH (тек. ах., әрс.) — агыл — загон, овчарня. *Тегениң* ичинне ма:л кә:нни (тек. ах.) — *Тегендә:килери* нә: гъыржакъмы? (әрс.).

TEGШИ (СТГ) — деҥ — равный, одинаковый, равно, одинаково. Нә:м(е) тафsакъ-да ортосыннан *тегши* бө:лмеgе.

ТЕДРИМ//СЕДРИМ (гөк.) — манды — огрех. А:расында *тедрим* йер ǧъа:лйа(р).

ТЕҖИРИВhА:НА (ГТГ) — музей. Нөкуссэ:ки *тежирив(h)а:на* өң Дө:ртгүлдеди.

ТЕЙЕV (СТГ) — йүклемек — *грузить, погрузить.* Соң йылымчылар-да йылымын йыǧъшырыв алып, тутан ба:лыкъларын(ы) *тейа:п* гъайдаду:рлар.

ТЕКЕЛЕВЕНТ (ГТГ) — улы кече — большая кошма. Бир *текелевент* кече ǧерек дийди.

ТЕКҖЕК (ём. гб.) — басганчак — ступень, ступенька. *Текҗеǧ(и)ни* да:шдан айла:малы.

ТЕКИ:З (ГТГ) — галапын — большинство, большая часть. А:дамлар *теки:з* гелишди.

ТЕКЙЕ (ол.)//ТӘКГӘ (хас., эн.) — яссык — по́душка. Ша:йыданам *текйе* эдилдо:рты (ол.); Ол *тәкгә* тикэди (хас.).

ТЕКТЕК (сал., сар.) — арпаган — мортук восточный. Пуронт йыллары *тектеǧэ:м* ийо:рдыкъ (сар.).

ТЕЛ 1 (СТГ) — сим — провода. *Тел* у:жыннан гъа:ǧъыз гелди.

ТЕЛ 2 (әрс.) — дең — однообразный, равный. Пахда:ның hа:сылы hемме йерде бир *тел* волмады.

ТЕЛГЪРАМ SOКЪУV (СТГ) — телеграмма бермек, ибермек — дать, отправить телеграммы. Хавыва *телгърам* sокъупдыр.

ТЕЛЕǦ ЭТМЕК (әрс.) — көсемек, хеләк этмек — мучить, подвергать страданию. Алан за:дын(ы) гетирип бермә:н, а:дамы *телеǧ* эдип йөри:ме.

ТЕЛЕК (ГТГ, ата, ём. дг.) — галла салынян жай — амбар, хранилище. *Телеǧе,* далана гъойлан аǧъач би:л бермесе йаǧъшы (ГТГ); *Телеǧи* ачик гөрди (ата).

ТЕЛЕКЕ (ата, ГТГ) — эрбет — плохой. *Телек(е)* и:ши витенд(и) онун (ата); Дек гезен док гезер, *телек* гезен тайаǧъ ийер (ГТГ).

ТЕЛЛЕК (ГТГ, ата) — хөвесҗең, дөвталап — желающий, склонный, добровольный. Биз виле(н) ǧитмэ:(ге) *теллеǧ* а:дам ма:(р)мы? (ГТГ); Мен *теллек* гитмэ(ге) дийди (ата).

ТЕЛ-ТЕЛ (эн., хас.) — чил-чил — как межа́. Зүлфлэрин *тел-тел* олды (эн.).

ТЕЛФЕК (СТГ) — жам — чашка. Бир-вир а:дама бир *телфек эт* берди.

ТЕЛФЕКЛЕ (СТГ) — табагы долдурмак — наполнять чашу. А:лдына *телфеклэ:п* эт бередуːрлар.

ТЕМЕЗЕК (ГТГ) — бурнуң дешиги — ноздря. *Темезедиң* дыкъылан йа:ны.

ТЕМЛЕМЫːХ (сар.) — тебле — железный кол. Гъыːр аты тылла: *темлемыːха* даңды.

ТЕММЕ (сар., әрс.) — дыкма, сокма — сование. Эдил алкъым(ы)ма *темм(е)* этдиң аңырра:къда gъой (сар.); Иːшиgе гүйшли *темм(е)* урйоːр (әрс.).

ТЕН I (ГТГ II) — дегишли — родственный. Sен өːzүmиzе *тен* адамсыz.

ТЕН 2 (ол., сар., әрс.) — асла, хич, өрән — усилительная частица. *Тен* ул уː(gъу)рсуз аːдам экен (ол.); *Тен* мен шо(л) йере варма:йын-ла (әрс.); *Тен* мениң айдан(ы)м(ы) эденоːкъ (сар.).

ТЕНДАːР (ГТГ, ём. дг., әрс.) — гургун — здоров. Бизиң жоːра *садъ-тендаːрмы?* (ГТГ); Кемпирем *тендаːрмы?* (ём. дг.); Өːзү вир *тендаːр* аːдамты (әрс.).

ТЕНДИРМЕК (әрс.) — биширмек — напекать. Энеси наːны *тендирйоːр,* ол иийоːр.

ТЕНЕ (ём. гб) — хам, дери — кожа. *Тенеси* йуːкъа волйаː(р) таːзыːң.

ТЕНЕЧИР (сар.) ысырга, гулакхалка — серьги. *Тенечир(и)миң* биːри gъачыкъ gъаːлыверипдир.

ТЕҢКЛЕШДИРМЕК (ём. гб.) — тертиплешдирмек, тертибе салмак — приводить в порядок. Заːтлары *теңклешдирмелимиштик.*

ТЕҢҢЕ (тек. ах.) —нагыш ады — название вышивки. О(л) надъышла(ры)ң аːды *теңңедир.*

ТЕРЕZЕ (СТГ) //ТИРИːЗЕ (әрс.) — әпишге, пенжире — окно. *Терezесинден* ырgъаːп гидеуːр (СТГ); *Тириːзелериң* икисәːм ачыкъ (әрс.).

ТЕРЕНЕ (ГТГ) — миннет — упрёк, укор, попрёк. Маңа нәː(ме) *терен(е)* этдиң?

ТЕРИːН (ём. гб.) — чуң — глубокий. *Териːң* суvда баːлыкъ тутмакъ гъыːн волорты.

ТЕРКЕШ//СЕРКЕШ (тек. мар.) — кәсәниң габы. серет: ГЪОVДЫ//ГЪОVЗЫ.

ТЕРСИОҢКЪА (ГТГ) — серет: ЭGР(И)АЖАЛ.

ТЕШИ (хас.) — ик — веретено. *Теший(и)* апар.

ТЕШНАːV (ГТГ, ата) — жайың бурчунда эл ювмак үчин йөрите эдилен чукур — умывальная яма в углу

комнаты. *Тешна:v* болорд(ы) өңлөр инди йо:къ (ГТГ); *Тешна:vo* гъойлон hум молсо gерек би (ата).

ТИGЕ (гөк.) — азажык — мало, немного. Бир *тиgе,* йа:йыкъ йа:йоvойдум.

ТИҚЕЛТМЕК (эрс.) — салмак — строить, построить. Да:ш та:мын өːзуни *тикелден* устолоры ни:р(е)ден тапдыларкъа:.

ТИЛК(И) ӨЛЛҮРӨН (тек. ах.) — дерман өсүмлик — лекарственное растение. Ичинн(е) а:gъыры волонно *тилк(и)* өллүрөнөм ми:рдилер.

ТИ:Н (чов., сак., ём. дг., ГТГ, эрс) — көпүк — копейка. Бул а:дам овры къырыкъ тылла: төлөsө гъойверединлер, къырыкъ тылла: товул, бир *ти:ни-де* йо:къ — дийен (чов.); Сейти:ниң гъа:пчыgъы до:лы *ти:н* (ём. дг.); Бир *ти:не* арзымайан vеч гъой би (ГТГ).

ТИ:Р I (емр., ата, ГТГ) — деп — бубен. Шол vagът *ти:рини* къакып па:л атма: на башла:пдыр (емр.); Би:ри *ти:р* къакъып би:р(и) ойнойа (ата); Гъу:ры *ти:р* къакъыв оты:р ойнойон йо:къ (ГТГ).

ТИ:Р 2 (ГТГ, ата, ём, дг.) — элеге меңзеш дүйби бүтеви гап — ситообразная посуда. Бир *ти:ри* гъырма эдип бермесе а:з гөрйе (ГТГ) О:н *ти:рдем* мир *ти:р* үшүр чыкъарйа (ата)

ТИРДЕ (ГТГ) — хич хачан, хей-де бир — разве. Сана *тирде* и:ши дүшшөg а:дамм(ы) ол.

ТИРЕМА: (эрс.) — мизан айлары — время года, соответствующее периоду с 22 сентября по 22 октября. Сарымсакъ *тирема:д(а)* ийилйо:(р).

ТИРЕМА:ЙЫ (эрс.) — үзүмиң гүйз бишйән сорты, монты — сорт крупного винограда. *Тирема:й(ы)* үзүм көп дурмыйо:р.

ТИРСЕҚЛЕМЕК (ол., эрс.) — яссанмак — облокачиваться на подушку. Алың, йасдыgъ алып *тирсеклə:ң.*

ТИРШЕЛЕМЕК (мүр.) — овратмак, айырмак, бөлеклемек — колоть, рубить. Гетир палта:ны, мен *тиршелə:йин* о:дуны.

ТИТИ (нох.) — чага — ребенок. *Титини* байныжа salып, терпетип гъойvериң.

ТОVЛОМ(О)АGЪАЧ (тек. ах.) — тара эсбабы — принадлежность домашнего ткацкого станка. Ол *tovлом(о)* agъашдыр.

ТОGЪДУGЪУШ (нох.) — тогдары — дрофа. Әй, sән *тогъдугъуш* не:рə гидəsəн?

ТОGЪТОМАКЪ (ГТГ) //ТОХТАV (СТГ //ТОХТАМАКЪ (чов.) — дурмак — остановиться. Гъараҗа йетенде вир *тоgътот* (ГТГ); Тилк(и) а:gъа, *тохта,* sен гъа: gъыzыҥ көркөz (СТГ); Йэ:шулләр бир zама:нҗыкъ *тохта:ҥ* дийди.

ТО:ДА (ол.) — топар — стая, стадо, группа. *То:дадан* чыкъан атгъуш йа:н(ы) учукъ гитду:р.

ТО:ДАЛАМАК (ол.) — йыгнамак, топламак — собирать. Лэ:шекилерй *то:долы:нча:ҥ* менем бара(ры)н.

ТОЙРЫ (ём. гб.) — гамчы — кнут, бич, плеть, нагайка. Эди:нчэ: *тойры* вилен гъа:йым урйа:ннар-да.

ТО:КЪ (эрс., сак., гөк., емр., гар.) — товук — курица. Йенейем мир *то:(vy)къ* берейин (гөк.); *То:(vy)кълар* ћырманы пеши:п чыкъарып ду:рлар (сак.); Сеҥ вир *то:-(v)gъуҧом* иймели, эл дedена:къ (гар.).

ТОҚЪОР (ём. гб.) — кейик овлагы — маленький газель. *Токъор(ы)ны* зыр ата вилмедик.

ТОҚЪУМ (сар., эрс., ём. дг., ата, ГТГ)—ёна—потник из кошмы. Эшегиҥ гъаҥҥас(ы)на *токъум* диксене (сар.); *Токъум(ы)ныҥ* бир та:йы гъачаҥ ҥаҥҥа:ныҥ (ата); *Токъумы* dagъы къакъылаҥ ҥаҥ(а) экен (ГТГ).

ТОМОР (СТГ)—топар — сборище. Ол *томор* нэ:мэ?

ТО:НОV (СТГ) — таламак — грабить. Керvа:ны *то:-напдырлар.*

ТОПОН (ГТГ) — кулке, майда — мелкий. Гъушдырнакъ болмаса *топон* ча:й экен-да:.

ТОРКЪА (ГТГ) — улы халта — большой мешок. Ики ћалта дийеннен бир *торкъа* гетира:gъа.

ТОТА (СТГ) — аял доган — сестра. *Тотаsы* кетир(е)-ду:р бэш митр йифек.

ТӨВҚӨШ (тек. ах.) — гайтавул — отпор, сопротивление. Саҥа *төvкөш* верерин нийди.

ТӨVӨҚИ (мур.) — гыздырма — лепешка. *Төvөк(и)* ийиҥ, йылҗакъкъа: сүйҗи волйа(р)

ТӨVӨРЕ (ол.) — бойра — циновка, камышовая плетенка. Аша:gъында тө:лке *төvөреси* ба:р экен.

ТӨVӨРӨ (тек. ах.) — дегирменде уланылян гурал — деталь водяной мельницы. *Төvөрө-дө* ва:р.

ТӨVӨSYV (СТГ) — гутармак — кончить, кончать, закончить. Ики өлкөн a:gъasы ө:z пулларыны *төvөsүn,* мыныҥ пулун(ы) алып, sovд(а) этмеge гидипдир.

ТӨҚМӘХ I (эн.) — сепинмек, сепмек — побрызгать на себя. Муртиҥэ *төкүп* sэн бир чүшшэ этир.

ТӨҚМӘХ 2 (нох.) — гуймак — налить, наливать. У(л) йетишивилишиннән чай *төкүв* отурупды.

ТӨҚҮЛМӘЙ I (хас.) — чозмак, үйшмек — нападать. Гәрдъаларам *төкүлипди,* муний гъарынныйам йа:рыпды.

ТӨҚҮЛМӘЙ 2 (хас.) — гөзи чыкмак — ослепнуть. Мәни сәннән айыраның *төкүлзин* икки гөzи.

ТӨҚҮЛМӘХ (нох.) — даммак — капать. Дамчили гъайадан дамчи ши *төкүлип* дурупды.

ТӨП (ём. гб.) — балыгың бир гөрнүши — лещ. *Төп* ба:лыgъ(ы)ның-да ө:зүниң тутулйа:н vахты ва:(р).

ТӨ:РДИ:К (әрс.) — дөрдимиз — в четвертом. *Төːрди:к* вир йерде волдукъ.

ТУVО (ГТГ) — акмаян чуңңур сув — глубокая стоячая вода. hа:с *туvа:* дүшә:йен-да: ви сай дийип.

ТУGЪЛЫ (чов.) — дерек — взамен. Sен къыркъ ovул *тugълы* бир ovло-до degмейдирен болдың.

ТУЙАҚЬ (ГТГ) — хабар — известие, весть. hә:ли *туйакъсыз* гидив оты:р.

ТУЛЛОМО (тек. ах.) — сув габы — мешок для воды. *Тулломаːн(ы)* алып, до:лдуруп чайкъа:п дөкүв оты:р.

ТУЛЛУҚЪ (тек. ах.) — хамдан эдилен сув габы — бурдюк. hа:мдан эдилйә:н(и) үчи:н *туллукъ* дийилйә:(р).

ТУЛУМ (тек. мар., сар., әрс.) //ТҮЛҮМ (нох.) — янлык — бурдюк для сбивания масла. Мана *тулум* (сар.); Гъатыgъымы *тулумә* salып, йайых йайып башладым (нох.); Бир *тулум* а:къ вола:йса (әрс.).

ТУМОҚЪ (чов., ГТГ) — гулакҗын — шапка, ушанка. Башында тилки *тумogъы* ва:р (ГТГ).

ТУМСАДАН (сак., сар.) — дуйдансыз — внезапно, неожиданно. Гъы:з отуран гъарры кемпириң үсдүнә *тумсадан* gи:рип барыверйе (сак.).

ТУНЕВИН (чов.) — дүйн — вчера. Башлыкъ ча:-gъырыв алды size *туневин* баржagъымызти.

ТУРНОВА:Й (СТГ) — дүрби — бинокль. *Турнова;й* алып, гъара:п ду:р.

ТУРУЗМАҚЪ (әрс.) — өсдүрип кемала гетирмек — вырастить. Мен ө:зүм шул ба:gъы *туруздым.*

ТУРШЫ (хас.) — нахара салынян туршужа отдан эдилйән сувуклык — подливка для обеда изготовляемая из кислой травы. Ла:йла дийим йа:шыньә *туршы* gъошы:м а:шыңьә.

ТУТЛУКЪ (ём. гб.) — сатлык дәл, хемишелик — постоянный, не для продажи. Үчмеg(и)ңи *тутлукъ* дий(и)в этдиңми?

ТУТМАКЪ I (әрс., ол.) — иймиш, хасыл гетирмек — плодоносить. Ча:р(ы) а:gъа, энҗир *тутдумы?* (әрс.); Шү:л шекерек җиgде-де, гъуш җиgде-де бина:йы *тутупдыр* (ол.).

ТУТМАКЪ 2 (кыр., ГТГ) — доңмак — замерзать. Дейра: *тутмыйды* (кыр.); Дерйа: бү:л и:р *тутды* (ГТГ).

ТУТМАКЪ 3 (тек. ах.) — етмек — настигать. Исгеннер мейда:нна гезип йө:ркә: аҗал *тутйа:(р)*.

ТУТМАКЪ 4 (тек. ах.) — сайламак — избирать. Ха:н *тутмокъ* үчү:н ыкълы:м үйшйә:(р).

ТУТНОКЪ (СТГ) — туссаг — заключенный, арестованный, арестант. Беg Йусуф *тутнокъ* болуп йатан ха:лд(а) айдан.

ТУТУЛМАКЪ (кыр.) — гапылмак, кер болмак — оглушаться, оглохнуть. Инди къулакълар *тутулып,* кәр болуп гъа:лыпмән.

ТУТУШМАКЪ (ём. гб.) — давалашмак, жетлешмек, сөгүшмек — ругаться, ссориться. *Тутушсаң,* ма.къу:л *тутушмалы.*

ТУФА:Л (хас.) — пагса, хаят — стена, забор. Арахчына пиздә gъуй, Долдур *туфа:л* үстә gъой.

ТҮВИ (ГТГ) — гараз, ахыр соңы — в общем, все-таки, все же, наконец, в конце концов. *Түви* бир өйүң үссүннен элтйе.

ТҮҮЛӘМӘХ (нох.) — түйкүрмек — плевать, плюнуть. Өйде *түүлөмәх* гәлшиksиz олор.

ТҮНГӘ (хас.) — түңче — маленький кумган для кипячения чая. Шуҗагъаz *түнгәни* гъойды.

ТҮНТ I (ём. гб.) — гойы — густой. Ча:йы бизлер *түнтрә:к* эдив ичйә:с.

ТҮНТ 2 (ГТГ) — геплемезек — неразговорчивый. О вир *түнтдүр,* hә: дийер оты:р.

ТҮҢ (ГТГ, ата) — мисден ясалан еке гулплы улы сув габы — большой медный кувшин с одной ручкой для воды. Суvу-да *түң* виле(н) дашы:йакъ (ГТГ); *Түңдө* ва:рдыр суv (ата).

ТҮҢКЕ (әрс., сар.) — кичиҗик күйзе — маленький кувшин, крынка. *Түңкә:ни* суvдан до:лдурдуңмы (әрс.); *Түңкә:н(и)* элтип бер (сар.).

ТҮП (тек. ах., ГТГ) — гүйчлендирижи көмекчи — усилительное вспомогательное слово. Гүнорта:н *түп* ыссыды (тек. ах.); *Түп* йа:дыма дүшмэ:ндир (ГТГ).

ТҮПҮГМӨК (тек. ах.) — хайсы-да болса бир задың бол ерине душмак — оказаться в изобилии. Ө:з-э: *түпүгөн* экен.

ТҮР (ГТГ II) //ТҮРЕ (ём. гб.) — хил — качество, вид. Пахталар(ы)ның *түри* йаманемеs (ГТГ II); Ба:лыgъың йа:з vахтлары hер *түресини* ийерсиң (ём. гб.).

ТҮРИ (СТГ) — пил — лопата. Гъоллар(ы)ңыza *түр(и)* алың.

ТҮТЕ (сак., ём. дг.) — найча — нитка с катушкой. Аңырдан вир гъазыкъ тикип *түтелер(и)* өтүрмели.

ТҮТЕSҚИ (СТГ) — түссе — дым. Sарайың ичине о:т йакъып *түтеsки* бериңиz.

ТҮТӘ (нох.) — пежиң турбасы — труба. *Түтә* алып гәлмәм нейди.

ТҮШМЕК (ГТГ II) — гирмек—заходить, зайти, спускаться. А:gъалар (ы)на zинха:рла:п, къуйыgъа *түшти*.

ТҮШҮҮ (СТГ) — гачмак, дүшмек — падать, упасть. Тереgи чайкъа:(ны)мд(а) алма йере *түшмеди*.

ТЫGЪСЫ:МАКЪ (ём. гб.) — хорланмак — страдать. мучиться. Ол сүйтден дойып, *тыgъсы:ма:н* гелйэ:н гъузы.

ТЫМСА:Л (ата, ГТГ) — чак — предположение. *Тымса:л* эдип отурсам шо(л) (э)кен (ата); *Тымса:л* эт-де била:(й) ма:лла(р)ммы (ГТГ).

ТЫРРАРМАКЪ (ГТГ, тек., сар.) — гысгалмак — укорачивать, быть коротким. Кө:нөg(и) эgри ды:зыннан *тырrарып* ду:р (ГТГ).

ТЫРРЫКЪ (тек., сар.) — гысга, келте — короткий. Би көйнөк мыңа вир неме *тырrыgъара:къ* болйа:(р) (тек. ах.).

ТЫШНАКЪ (эрс.) — доварың сыңрагы — копыта мелкого скота. Ма:лы в(у) а:ч gъойшуң вилен *тышнаgъа* за:р волорсың.

ТӘ:VҮ:Н (ГТГ) — гең — удивительный. Бу бир *тә:vү:н vеж* экен.

ТӘВӘР (хас.) — палта — топор. *Тәвәри* гъой о(л) йердэ.

ТӘҖӘ//ТӘЙИҖӘ (хас, эн.) — кесе пүрс — поперечные балки. *Тәйҗәләри* гъызылдан (хас.); Мәшәдиң *тәйҗәләри-йеи* лаллыҗа:н (эн.).

ТӘ:К (әрс., сар.) — үзүм чыбыгы — виноградные ветви. О(л) йатан үзүм *тә:кден* әкелай: (сар.).

ТӘҚӘЛДИ (хас.) — ёна — потник из кошмы. О(л) вахтлар *тәкәлди* бежәрәд(и) ул.

ТӘЛВӘ (хас.) — күме — хижина, землянка. Инәйи *тәлвәйә* sал.

ТӘ:ЛКЕ (сар.) //ТЕЛЕКЕ//ТӘ:ЛКЕ (әрс.) — үнжи, алада — беспокойство, тревога. Мени hи:ч *тә:лк(е)* этме (сар.); Бизлер үчи:н улы *телек(е)* этмә:ң (әрс.).

ТӘМ (хас.) — сүтүн — колонна. Эвиниң *тәми* йо:хды.

ТӘҢ (нох.) — ченли — послелог до, по. Мәхтимнән бу йа:на *тәң* гәлмәли.

ТӘ:Р (ём. гб). — бир хили — странный. Ол бир *тә:р* а:дамты.

ТӘРПӘТМӘХ (нох.) — увремек — качать люльку. Байнычдакъы чаgъаны *тәрпәт*.

ТӘРӘ (нох.) — ювa — дикий лук. Йаңки икисийәм *тәрәни* ташлакъ гедеvди.

ТӘ:СИ:П (тек. ах.) — галмагал, оңушмазлык — скандал, разногласия. Ол йүvүрдүнө варып, а:рада:къ(ы) улы *тә:си:ви* gъойолы:ң — дийип уршу гъойдурйа:(р).

ТӘ:Ш (хас.) — кир ювулян таз — таз. *Тә:шә* sув гъуй.

ТӘШТ (хас.) — хамыр югрулян мис гап — медная посуда, чашка, в которой месят тесто. *Тәшти* гәтир.

У

УV (СТГ) — авы, зәхер — яд. Йетмиш ар(а)ва уv ха:zырласын.

УVДӘ:РИ (ГТГ) — зәхерли дерман — ядовитый химикат. Уvдә:ри:ни нә:тдиң, Аважа:н?

УVОҚЪ (СТГ) — овнук — мелкий. *Уvокъ* да:ш биле өй йыкъылмаz.

У:GЪУ:ҖЫ (тек. ах.) — нагшың бир гөрнүши — вид узора. Ики йа:н(ы)на а:йнаgъочокъ, *у:gъу:жы* салйа:н экеннер.

УЖҚУZ (СТГ) //УЖҚУЗ (тек. ах.) — арзан — дешевый, дешево. Ба:zарда нә:м(е) *ужгуz?* (СТГ); Ай, сен *ужгуз* гъутулупсуң (тек. ах.).

У:ЖУКЪТУVИ (ём. гб.) — түвиниң ярма гөрнүши — рисовая крупа. *У:жукътүv-ө:* ба:(р)мышдыкъ.

УЗАТМАҚЪ (әрс., сак., емр.) //УZАДУV (СТГ) —уратмак, ибермек — отправлять, посылать, послать. Бир мә:ши:н *узатсакъ,* әкелип ду:р оны (әрс.); Бир кешдели тахйа:ны йети:межик оғъланнан *узадйа(р)* (сак.). Ха:н атлылары шо(л) алаңа *узодйа(р)* (емр.); Көп zатлар верип, гъулы *угатду:рлар* (СТГ).

УЗҒЪА:М (тек. ах.) — узынлыгына, узын боюна — в длину, продольно. Машы:н үчүрү:н нә:че *узгъа:м* молсо, шончо гъоv(ы) волйа:(р).

УЙА I (ГТГ II, әрс., ябаны тиресиниң геплешигинде) — ини — младший брат, браток. Ол vахтларда визлер волса дүшүнмедик, жа:н *уйа:м (әрс.); Уйасы* къаны мыныңҺ (ГТГ II).

УЙА II (әрс., чов., тек. мар., сак.)—өзүңден кичи гыз доган — младшая сестра. *Уйасына:м* соң нөчүрүв әкитди (әрс.); Па:шша болsa онуң ә:kesi волды, гъы:z волso *уйасы* болды (чов.); Уйа:м, пийа:з әкелдиңми? (сак.).

УЙУКЪ (СТГ) — кече әдик — валенки. Әzел *уйукъ* basaду:рлар эди.

УЙУМ (ГТГ) — жем, топар — группа. Төːрди:миз *уйумчыларың* йа:н(ы)на барамыз hә:зир.

УКЪУРУКЪ (ГТГ, ём. дг.) — эшеги хараздан я-да харманың ортасына дикилен агачдан белли бир узаклыкда саклаян агач — палка, держащая осла на определенном расстоянии от мельницы или от шеста, находящегося в центре хармана. *Укъурукъла:п* даңмасаң, у:н иййе(р) (ём. дг.); *Укъурудъыны* оңат даң (ГТГ).

У:Р (ём. гб.)—тагтадакы гөз — сучок (в доске). Йекмерди:миң *у:рлары* ва:(р).

УРВОЛЫКЪ (ём.) — тохумлык гоюн — племенная овца. Мен оны *урволыкъ* дийип гъошуптым (ём. гб.).

УРВОТМАҚЪ (ём. гб.) — көпелтмек — размножать, увеличивать. Мен-не ма:лжа:зламмы шейдип *урводйа:н.*

УРҒЪОНЧАҚЪ (ГТГ, ата) — хиңнилдик — качели. *Урдъончакъ* гъаты ба:тлы болупдыр (ГТГ); *Урдъончокъда:къыла(ры)ң* сеси йатана:къ (h)ә:ли (ата).

УРЛУКЪ (СТГ) — тохум — семена, семья. Шу гъы:zың ичинде шо(л) йыла:ның *урлудъы* ва:р.

УРМАҚЪ I (сак.) — зыңмак, ташламак, окламак — выбросить, бросать. Саңа вереннен дерйа: *урарыс.*

УРМАҚЪ 2 (әрс.) — (сурнай) чалмак — играть (на флейте). Шол наgъара — сурной *урулмаздан* өң эден эдениңки болармыш.

УРМАҚЪ 3 (сак.) — оgурламак — воровать. Гъарvакъмы, байатмы шолардан ма:л *урулды.*

УСУҚЪМАҚЪ (әрс.) — гурпланмак, кувватланмак— окрепнуть. Оgълан бирнеме усукъсын.

УТМАҚЪ (ём. дг.) — еңмек — победить (в споре). Мени кепден *утавилмерсиң.*

УЧАН (ём. гб.) //УЧОР (тек. ах.) //ҮЧӘР (нох.) — самолет. Гъа:занҗыgъа *учан* гелли (ём. гб.); Анһа:, *учор* гелйә:(р), *учор* (тек. ах.); Аgъшava:тдан Gьәргъәләйә тәңңәч *үчәрдә* гәллим (нох.).

УЧМАҚЪ (әрс.) — солмак — линять, бледнеть. Кө: нелик гиди:нчә реңңи һи:ч *учан* йо:къты.

УЧОН (тек. ах.) — улы — большой. Эркеч виширидйә:н *учон* gъа:занлар во:(ло)р.

Ү

ҮVМЕШИҚЛИҚ (ём. гб.) — үйшмелең — небольшая группа, скопление (людей). Ол *үvмешйклидиң* мындан һавары йо:къ диййә:(р).

ҮVСҮҚ (гөж.) — йүвсе — наперсток (из кожи или плотной ткани). Иңне gелен(ин)не *үvсүк* дийен вир за:ды ва:р.

ҮVҮШМЕҚ (ём. гб.) //ҮЙШМЕҚ (әрс.) — гурушмак — онеметь, оцепенеть. Кә:vagътлар айagъым *үvүшйә:(р)* (ём. гб.); Айagъым *үйшүпдир* (әрс.)

ҮVШҮМ (нох.) — үйшмек — куча, груда. Тәңңә *үvшүм-үvшүм* нейди.

ҮЗМЕН (ГТГ, ата) — нахар ады — название блюда. һovлукъма:ң, *үзмен* вишсин (ГТГ); Күртүк дә:л-де *үзмөн* эден экеллер (ата).

ҮZМӘХ (ән.) — ёлмак — сорвать, срывать, Бир дөv гъыйgъырәр: «Гулу ким *үгде?»* Сән дейәрсән»: Гулу гъол *үгдү».*

ҮЗӨҢҢҮ I (ём. дг.) //ЗЕҢҢИ (ата, ГТГ) — мердиван — лестница. Та:ма *үзөңңү* вилен чыкъа:(й)масакъ волжакъ дә:л (ём. дг.); *Зеңңә:* чыкъып барйа:(р) гөрсөм (ата); Бар, *зеңңи:ни* gетир (ГТГ).

ҮЗӨҢҢҮ 2 (тек .ах.) — тара эсбабы — детали домашнего ткацкого станка. *Үзөңңү* эришлери би:ри-ви:риниң ичиннен гечирйә:(р).

ҮЗҮЛМӨЗ (тек. ах., мүр.) — нагыш ады — вид узора. *Үзүлмөз,* тегвент тахйа: hем салынйа:(р) (тек. ах.).

ҮЙТGЕМЕҚ (әрс., ГТГ) — өлмек — умереть. Би:ри *үйтgеди,* она:м хаса:в эдип, тө:рди gъойдылар (әрс.); Болоны йаңы, эййә:м *үйтgә:пми* ogълоны? (ГТГ).

ҮҚЕ (кыр.) — ини, жиги — младший брат или сестра. Ре:(hи)миң гелse, къур ала:жим, *үке* жа:н.

ҮҚҮТЛЕМЕҚ (ГТГ) — төвелла этмек, ялбармак — уговаривать, уговорить. Шунча *үкүтлеседем* дийен этмеди (ГТГ).

ҮҚҮТ ЭТМЕҚ (ГТГ) — маслахат бермек — советовать, посоветовать. Кенте ге(л) дийип *үкүт этдим.*

ҮЛҚЕН (СТГ) — улы — большой. Эzел бизиң а:gъыл *үлкен* эди.

ҮМЕҚЛЕМЕК//ҮМӨҚЛЕМЕК (әрс., ём. гб.) — эмеделемек — ползать. Биржик *умөклә:п* йө:рен ogълан ба:р экен (әрс.); *Умөклә:п* бө:рә:н ogъланы ва:р (ём. гб.).

ҮМҮШ (тек. мар.) — гузусыз сагдырян гоюн — дойная овца без ягненка. *Умүш* gъойнуң ңузусы волмайа:(р).

ҮРӨV (СТГ) чүйремек — портиться, свертываться. Sүйт *үрә:пдир* гъарары.

ҮРҮС (тек. ах.) — ёварың гөрнүши — помочь, воскресник. Пыла:нылар *үрүс* эдйә:(р) дийселер, элиңе гъыркъылы (гъы) ңңы а:(ла)рсың-да гидиви:рсиң.

ҮСВЕНТ (әрс.) //ҮSVӘНТ (нох.) //ИSВЕНТ (ГТГ II, хас.) — үзәрлик — гармала. *Усвент* көп за:да дерма:н волмалы (әрс.); *Ysvәнт* түтәтиң (нох.); *Исвент* гъумда көпкъу (ГТГ II).

ҮСТҮЛЛИҚ (әрс.) — йүкүң үстүнден урулян гошмача йүк — добавочный груз. *Үстүллик-астынлыgъы* билен, ик(и) эшек йүки волды (әрс.).

ҮЧЕ (нох.) — онча — много, множество. Ө:vөрде *үче* адам марды өйтмәндих.

ҮЧЕҚ I (әрс.) — жайың ёкарсында гурлан жай, жайың икинжи гаты — второй этаж (помещения). А:ннагъул(ы) а:късакъгъалың үчеgи үч gъатты.

ҮЧЕҚ 2 (әрс.) //ҮЧӨҚ (ём. дг., мүр., чов., ата, ГТГ) //ҮЧӘХ (нох.) — тамың үсти — крыша. *Үчек* дийә:йо:рлар (әрс.); Арзыgүл чыкъар *үчөgө* (ём. дг.); *Үчәgиң* үsдүнә чихәмиz (нох.); *Үчөgө* чыкъ-да күлтө ташл(а) атлара (ата); Чөпү *үчөгө* чыкъардыкъ (ГТГ).

ҮЧРИ (гөк.) //ҮЧРИ:Н (ём. гб.) //ҮЧҮРҮ:Н (тек. ах.) — үчин — для. Биз *үчрем* алачери (гөк.); Гүннен *үчри:н* дакъынйа:н нийди (ём. гб..); И:л *үчүрү:н* жа:н чекйэ:(р) (тек. ах.).

ҮШВҮ (тек. ах.) — усса гуралы — инструмент плотника. *Үшвү* вилен аgъач дешилйэ:(р).

ҮШҮЛӨҮҮК (ГТГ, ата) //ҮШГҮЛӨҮҮК (эрс., сар., ём. дг.) — палчыкдан ясалян түйдүк — свирель из жженой глины. *Үшүүлөүүgи* сүйт салып биширеннен соң, сеси ачыла:ды (ГТГ); Мо:нжүкъ, *үшgүлөүүк* йа:лы за:тлар сатйо:рты (эрс.).

ҮШҮК (кыр.) — эртеки — сказка. *Үшүgим үшүк,* дамаgъым дүшүк.

Ф

ФЫРТ-ФЫРТ (хас.)—тошап гайнадылян юка габыклы сувлы үзүм — тонкокожий виноград. Фырт-фырт герэй дэйл.

Х

ХАЙАТ (ГТГ II) — дурмуш — жизнь, бытье. Түркменлер үчи:н бир *хайат* дөретчек экен-да:

ХАЙЫР//hАЙЫР//ХА:ЙЫР (эрс.) — боляр — ладно. Дөүлер *ха:йыр* дийо:р.

ХА:Л (СТГ) — вагт, дөвүр — время, пора. Би *ха:лың* йа:шлары ө:z уруv(ы)ны билмейду:рлар.

ХАЛVАЛИ (нох.) — миве ады — вид фрукта. Шө:рдэ бир *халvали* vа:р — дедим.

ХАМА:Л I (СТГ) — ягдай — состояние (здоровья). Би gи:же мунуң йөрмеgе *хама:лы* волмады.

ХАМА:Л 2 (СТГ) — алач — средство, способ. Айтма:н *хама:л* ва:рмы?

ХА:МЛА (тек. мар.) — гөврелилик — беременность. Му(ну)ңдам ичине *ха:мла* gъа:лйа:(р).

ХАММАZ (нох.) — бойдаш, жора — подруга. *Хаммаzым* гъа:лыүерди та:мда.

ХАММАР (нох.) //АММАР (ата, ГТГ)—дерс, дөкүн—удобрение. *Хаммарда* sə:(ни)ң хэкъиң йох.

ХАМSА (СТГ) — дон — халат. *Хамsа:* hайчы degse, ба:(hа)сы кемэ:р.

ХА:НА (СТГ, ГТГ)—өй — дом. Шоннон оны *ха:на:* гетирду:рлар (СТГ); Бар, *ха:на:ӆда* үйр (ГТГ).

ХА:НЫ:VAT (СТГ) — ягшы дон — хороший халат. *Ха:ны:vat* гейен гъашgъ(а) атлы.

ХАS (СТГ) — каст — месть, покушение. *Хаs* эдип, sүйрə:п йө:рун.

ХАТА: (СТГ)—зая — испорченный. Бир ма:л-да *хата:* волан йо:къ.

ХАТА: ВОЛМАКЪ (тек. ах.) — өлмек, арадан чыкмак—скончаться, умереть. Он тө:рдүлөнжү gүн *хата: воллы.*

ХАТЕК (ГТГ II) серет: hЕТДЕК.

ХЕДИF ЭТМЕК (сак.) — чекинмек, хедер этмек — стесняться, опасаться. Кени:злер бош вармагъы *хедиg эдип,* гъуржagъ алып барйе(р)лер.

ХЕЗЗЕТ ТУТМАКЪ (мех.) — хеззет, хормат этмек — уважать, оказывать почести. Бизе *тутон хеззети,* гъы:за тутун, йа:р — йа:р.

ХЕЙVƏТЛƏМƏХ (нох.) — хайбат атмак, гахарланмак — угрожать, грозить. Жүрə гətирмиш деп, атыны *хейvетлəп,* хорлап дур.

ХЕРИ:НЕ БОЛМАКЪ (ГТГ) — хелəк болмак — находиться в тяжелом состоянии, переносить напрасно муки. Сени күтө-күтө *хери: не болдум.*

ХИКМЕТ (СТГ)—хайран — удивление, изумление. Мен *хикмет* волдум.

ХИШТƏХ (нох.) — бегейик — ластовица. Муна *хиштəх* гъойдула(р).

ХОVА: — хоvа:дан алмакъ (нох.) — ялан сөзлемек — лгать, врать. Эй, гъардашла(р), у(л) муны *хоvа:дан* аллы дейди.

ХОVА:РА (СТГ) — иш — дело. О(ну)ң йа:лы za:т билə:ни *хоvа:pasы* йо:къ.

ХОZОV (СТГ)—ялңыз, диңе — один, одинокий, только. Гъы:зың *хозоv* бир ө:z(и) оты:р.

ХОКЪГЪА (нох.) — күрүшге—кружка. Би:ри *хокъгъани* алды мəннəн.

ХӨVРҮGҮV (СТГ) — өврenишмек — приучаться, привыкать. Йаңы алан sыgърымыz *хөvрүкмейду:р.*

ХУДУКЪ (ал.) — тукат — грустный.

ХУРДА (эн., хас.)//hҮРДЕ (эрс.) — эрбет, гелшиксиз — плохой, несуразный. Күйүңи sалып səн *хурда*

гъызлара (ән.); *hүрд(е)* эшикде gъаландарлар gелерти (әрс.).

ХҮПХҮП (нох.)//ХЫ:ПОПУШ (ГТГ II) — хүйпүйпик — удод. Ики саны *хүпхүпи* өлдүрдилә(р) (нох.); Биz(л)ер у(л) къуша *хы:попуш* диймиs (ГТГ II).

ХҮРП (нох.)//hӨРП (ал.)—хеӊ — тон. Бу gежә шу *хүрп* vилән гедәvердилә(р) (нох.).

ХҮРҮМ (нох.) — ховур — зной, жара. Бир *хүрүм* гәлли.

ХЫЖЫЛЫ ВОЛМАКЪ (ём. гб.) — агзала болмак, терс болмак — быть недружным, быть в ссоре. Озал-да мы(ны)ӊ вилен *хыжылы волупдыр.*

ХЫӊ А:РАМАКЪ (ём. гб.) — ырсарамак—придраться. О(л) маӊа *хыӊ а:райа:(р).*

ХӘЛӘ (нох.) — гелнеже — невестка (жена старшего брата). *Хәләм* ителәйди vәли, эшик ачылмейди.

ХӘНӘДӘНЧИХӘРТТИ (нох.) — оюн ады — название игры. Дүz, *хәнәдәнчихәртти* ойнәйди.

ХӘНӘК ЭТМӘХ (нох.)—дегишмек, оюн этмек — шутить. Мунуӊ илән ә:р-айал *хенәк этмәнә* дурды.

h

hА: 1 (хас.)—хайсы—который. *hа:* йери гъапаgъы: ды, *hа:* йери намасыды.

hА//hА: 2 (әрс., сар., ём. дг.) — я, я-да — союз или. *hа:* gелсин, *hа:* гелмесин дийип аркъайын йатыверйо:р (әрс.).

hА:ДА (әрс.) — гайыгы сүрмек үчин уланылян узын агач — жердь, шест для толкания лодки. Гъайыкъчы:ныӊ *hа:даса:м* суvа gъашды.

hА:ZЫРЛАV (СТГ) — тайярламак — заготовлять, приготовлять. Төvөsүлmez a:zыкъ *hа:zырла:n,* бир чуgъуннан өй йасадып, икөv(и)ни оӊа salып, агъзыны беклетду:р.

hАЙДАМАКЪ (чов., СТГ) — ковмак, сүрмек — угнать, угонять. Чофонлор aza:нда хемме ма:ллары *hайда:къ* гелдилер (чов.); Ата:м быzov *hайда:n* гитди, ана гейетир (СТГ).

hАЙЙА:Т (ал.) — тикинчи — портной. Бир *hаййа:т* ва:р экен.

hАЙКЪЫ//hА:КЪЫ (гөк.) — хайсы — который. То:(vу)къла:(ры)ӊ *hайкъы* ви:ри биз(иӊ)ки?.

hАЙҚЪЫРМАҚЪ (ём. гб., эрс. ол.)//hАЙҚЪЫРУУ (СТГ) — гыгырмак — кричать, орать. Мени элтеллеринде айылgъанч *hайкъырарын,* шонно йетишвилсең йетиш (ём. гб.); Хороз *hайкъыра:са-да* тен чапала:п йө:р (эрс.); Ovgъа:ныста:ның а:дамы gъатыра:къ *hа:къырыша-да* эшитдо:ртыкъ (ол.); Оромдан байатанда тилки:(ни)ң гуйрugъы ва:р дийип *hайкъырып* байатыр (СТГ).

hАЙРА:Т (эрс., ол.) — садака — жертва. hакъhуда:йы:ны, *hайра:ды* шоңа элтиверйо:рлар (эрс.); Шүүүн *hайра:д* эдиң дүнйа: ма:лыңы (ол.).

hАҚЪЛАУ (СТГ) — какламак — отделить мясо от костей, вялить. *hакъланан* эт да:тлы боладур.

hАҚЪУУ (СТГ) — какмак — вбивать. Ортасыннан брус *hакъыладу:р.*

hАҚЪЫЛЛАШМАҚЪ (ём. гб.) — маслахатлашмак—советоваться, посоветоваться. О(л) ва:рада эрти:р *hакъыллашарыс* (ём. гб.).

hАЛА (кыр., ол., хас.)//ХӘЛӘ (нох.) — дайза — тетя. У ата:мың *hала* бечҗеsи(кыр); То:ты *hалаңнан — hо:* со:радым (ол.); Мәниң йа:рым шу оgъланың *hалаsы* (хас.); *Хәләмлә(р)* аллы дейтилә(р) (нох.).

hАЛА:ПЧА (гөк.) — леген — таз.

hА:ЛАТЛЫ (тек. ах.) — гудратлы — чудотворный, могущественный. Кеймир кө:р *hа:латл(ы)* экен.

hАЛVАЛ(Ы)Ә:РИҚ (нох.) — эригиң гөрнүши — вид абрикоса. У *hалvал(ы)ә:рик* деймән.

hА:ЛДАУ (СТГ) — алдамак — обманывать. Ме(ни)ң а:дам *hа:лдайдыран* тайагъым өйде gъа:лыпдыр.

hАЛПАЛ (эрс., ГТГ, ата) — көстли — неряшливый, с изъяном. *hалпал* волсаң, и:шиң(и) ик(и) эдерсиң (эрс.); Нә:(ме) (э)ссеңем и:шиңи *hалпал* этме (ГТГ); Ovол и:ши *hалпал* эден-де ө:зү(ата).

hАЛТАУ (СТГ) — дегмек, янашмак — трогать, прикасаться. Йамана *hалты:ма,* бела:sы йокъар, гъа:zана *hалты:ма,* күйжи йокъар.

hА:ЛЫЙА:РАН (тек. ах.) — паласың гөрнүши — вид паласа (без ворсового ковра). *hа:лыйа:ран* ҷала:с эдинжекди.

hА:М (эрс., сак., сар., ол., кыр., эс., ГТГ II)—чиг, бишмедик—сырой, неспелый. И:шиңи *hа:м* эссең, *hа:м* муда:м йа:нындадыр (эрс.); Гъысданып гө:ш шо:рва:ны

hа:млай ийө:раллар (сак.); *hа:м* йумуртgъа па:рым (сар.); Питикләң къаны, *hа:ммы,* бишкен? (ГТГ II).

hА:МКЕЛЛЕ (ГТГ) — кемакыл — слабоумный. Сен-ә: вир *hа:мкелл(е)* а:дам экени:ң — айт.

hАММА//hАММА:М (ГТГ, ата)//hАММА:М (ём. дг.) — харазың ун йыгнанян ери — место скопления муки в мельнице. Тоvукъ hараз *hаммада* гъузза:п йөрен экен (ГТГ); *hамма:м* у:ннон до:лйо(р) (ём. дг.); hаразы орношдурсакъ, *hамма:мы* та:йын (ата).

hАММА:ЛЧА (тек. ах.) — арка йүк батмазлык үчин, кечеден эдилен эсбап — войлочная подушка, подкладываемая под груз. Догъонум hөvүр эркекгил тоvшон тутор, мен hем аркъа:м *hамма:лчалы* чекердим.

hА:МТЕК (ГТГ) — үзүмиң кесилмәге дегишли болан чыбыклары — ветки винограднika для подреза. Үзүмиң *hа:мтеg(и)ни* алдыңмы?

hА:МЫШ (ём.)//hА:МЫШ//hАМЫШТ (әрс.) — алдав — заблуждение. Суvа *hа:мыш* волыкъ гитдик-дә: (ём. гб.); И:р экип, *hамышда* гъа:лдыкъ вү й(ы)л (әрс.).

hАНАЗА:Т (ём. гб., әрс.) — хер бир задың иң говусы — самый лучший. Ба:р-йо:къ *hаназа:дым* шү (ём. гб.); *hаназа:т* оgъуллары ва:рты (әрс.).

hА:НТАРХАН (ГТГ, ата) — баш-башдак — неорганизованный, анархический. И:шлер *hа:нтархам* молды (ГТГ); Бир тagът отур диййе(р), бир *hа:нтархан* диййе(р) (ата.)

hА:НhА:ЛА:Н (тек. ах.) — үзүмиң бир гөрнүши — вид винограда. Үзүмүң *hа:нhа:ла:н* нийенем мир сорту ва:р.

hАНЫЗА:Т (гөк.) — тохум байтал — породистая кобыла.

hАҢҢЫ//hАҢҢ(Ы)ЭШЕК (әрс., сар., сал., тек. мар.)//hЕҢҢИ (ГТГ)—эркек эшек—осел, ишак. *hаңңысыны* мүнйо:р-да, догъру варйо:р үсдүне (әрс.); Эшеgиң дым *hеңң(и)* экени (ГТГ).

hАПБАГЪУЖА: (ём. гб.) — әлхепус — междометие: боже мой. Veh, *hапбагъужа:,* а:дамың ө:зи акъмакъ-да:.

hА:РА: (хас.) — нире — где. Сән *hа:ра:лы* сән — деди.

hАРАV (гөк.) — гарагуш — орёл-могильник.

hА:РАЧЫЛЫКЪ (тек. ах.) — исрипчилик — потеря. *hа:рачылыgъ* эссе верен за:дыны веривилжек гә:л.

hАРГЪАV//hАРГЪЫШУV (СТГ) — саташмак, душмак, душушмак — встречаться, встретиться. Шо(л) ha:лда булар tezeg алвотуран гъызлара *hъardъадылар.*

hА:РМАКЪ (әрс., кыр., ән., чов., ол.) — ядамак, армак — уставать, устать. Шо'нда бизем *ha:рдыкъ* (әрс.); Йо:лда *ha:рып* йенә шол ма:маниңки:ge барды (кыр.); Ойнav, *haрuv* йатыпды (ән.); Шу гүн ме(ни)ң афам хейvepe *ha:рыпдыр* (чов.); Бизлер *ha:рыкъ* гелдик (ол.).

hАРМАНУV (СТГ) — гашанмак — чесаться. Йа:да йалвараннӓн йат-да йа:нын(ы) *нарман.*

hАВРУV (СТГ)—чалмак—точить, оттачивать. Пэ:кини *havры:ду:рын.*

hАС (әрс.) — чөп — чалам — хворост. *hac* о:дун ти:з йаныл гъутара:ййо:р.

hАСАВА (гөк.) — кежебеде отурмак үчин эдилен ер — место для сидения в кеджебе (паланкин). *hасава* кежевә:(ни)ң үссүнд(е) эдилен во:(ло)рлы.

hАТА:ЛАШМАКЪ (ГТГ) — өлмек — умереть, скончаться. Vахе:й, гелни *hата:лашан* огъышойа.

hАТАРGЪУШ (мүр.)—халы гөлүниң гөрнүши — вид коврового узора.

hАТДА:Р (ём. дг.)—билимли, соватлы — грамотей, hейvөрө *hатда:р* волды.

hАТЛАТМАКЪ (гөк.) — регистрирлемек — регистрировать. Түфөңи *hатлатмалы,* болмосо ышдыра:п этйе(р).

hАШАҢ (СТГ) — ялта—ленивый. *hашаң* ат йиgиди хо:р эдер.

hА:ШЫGЪУV (СТГ) — ховлукмак—торопиться. *ha:шыкъма:ңыz* о(л) нә:м(е) айдар эке.

hАШЫРДОVУКЪ (әрс.) — йыланың бир гөрнүши — вид змеи. *hашырдоvудъам* ма:р, гөмүлgенем.

hАШЫРЫКЪ (ал.) — гүндогар — восток. *hашырыкъдан* бир gүн dogъйа(р), машрыкъдан бир gүн dogъйа(р).

hЕВЕНДИНЕ (тек. ах.) — гезегине — по очереди. Айа:ллар пыла:ны *hевендине* докъм(о) алыпдыр дийер дилер.

hЕВЕШИ (ГТГ, ата)//hЕПЕШИ (гар.) — горкунч — страшный, ужасный. Гелши вир *hевеши* (ГТГ); Бир *hевеши* за:т ва:р диййе(р) (ата).

hЕЗ (ём. дг., ГТГ) — хезил — удовольствие, наслаждение. Соң бизе *hез* вермез (ём. дг.); Отуруп *hез* этдилер (ГТГ).

ĥЕЙVАН (нох.) — эйван — веранда, терраса. Томsуна *нейвана* чихип отурамыz.

ĥЕЙVЕРЕ (ата, гар., ГТГ, гөк., емр., ёмI, чов.) — өрән, гаты (гүйчлендириҗи көмекчи) — очень, весьма (усилительная частица). *нейвере* гъаты vурма, айн(а) — и:шиgи(ал.); Ол *нейвере* йалт(а) экени (гар.); *нейвере* даш экен (ГТГ); Алла:йа:рыц ө:зүннен зо:рды, *нейвере* келлели (гөк.); Ыззатлы ĥа:ным, сизиц йумшуцыз *нейвере* agъыр (емр.); Ол-а: *нейвер(е)* аркъайын (ём. гб.); Тозонам *нейвере* чатакъ шу(ну)ц (ём. дг.); Шу гүн ме(ни)ц афам *нейвере* ĥа:рыптыр (чов.).

ĥЕЙҚЕЛВА:GЪЫ (тек. ах.) — нагыш ады—название узора. *нейкелва:гъы* дийенем мир нагъыш ва:р.

ĥЕЙРАН (нох.) — Эйран — Иран. Syvы йене *нейран* kesen болоgъоймasa.

ĥЕКА:Т (ём. гб.)//ĥЕҚГЪА:Т (мүр.)//ĥЕҚГЪӘТ (нох.) — эртеки — сказка. Ме(ни)ц-де эҗекем *нека:д* айдып беретри (ём. гб.); Йене шу *некгъәти* йенеданнан дейемми (нох.).

ĥЕҚЕМДО:З (ём. дг.) — күлатар — совок. Күли *некемдо:з* вилен алсана.

ĥЕМЕЛ (әрс.) — март — март. ĥүйт гъуракъ, *немел* йыgълакъ.

ĥЕМИ:Н (ём. гб.) — эдил — точь-в-точь. Би-йэ: *неми:н* ме(ни)ц таныш а:дам(ым) мыштыкъ.

ĥЕМИ:Н-ЗАМА:Н (ол.) — хәзир, басым — скоро. Иҗенем *неми:н-зама:н* gелир.

ĥЕМИ:НКИ (тек. ах.) — хемишеки — всегдашний, обычный. *неми:нки* гелйә:н vagътыннан өц целйә:(р).

ĥЕММЕЛЕШМЕҚ (әрс.) — көплемек — взяться за что-либо совместно. ĥеммелешип эда:(й)масац болан йо:къ.

ĥЕМСА:ЙА (әрс., ол., эс.) — гоҥшы — сосед. *немса:*йа:цам онад а:дам болса gъov(ы) волар экен (әрс.); *немса:йаларым* гъарашыв оты:р (эс.).

ĥЕҢГЪАМ (хас.) — өц — раньше, прежде. *неңгъамда* бир zат тапды.

ĥЕРВА:П (әрс., ём.)//ЙАGЪДАЙВА:П (ГТГ) — хер бир ише укыплы адам — мастер на все руки. Ө:зү вир *нерва:в* а:дамты (әрс.).

ĥЕРЕК//ĥӘРЕК (әрс.) — пиледен чыкан йүпек гурчугы—шелкопряд, прогрызший кокон. *керек* гъурчугъа меңзешрә:g ө:зи.

hЕРЕҚМА:ЙА (ГТГ, ата)//ЭЛЕҚМА:ЙА (ём. дг.) — оюн ады — название игры. *Нерекма:йа:* минҗекми? (ГТГ); Ине, шөйдүв эт *нерекма:йа:ны* (ата).

hЕРЗЕ (гөк., хас.) — эрбетлик — дурь. Сөйүнһа:н *hерзелиg* этсе өлдүрә:ймели (гөк.).

hЕРИ:НЕ 1 (ём. гб.) — гадымы баг — старый сад.

hЕРИ:НЕ 2 (ём. гб.) — элбетде — конечно. *Нери:не гъав(ы)* волйа:(р).

hЕРИ:НЕ 3 (ГТГ) — хеләк — мучение. Сени күтө-күтө *нери:не* волдум.

hЕРРЕҚ (ГТГ) пахна (агач ярян йөрите гурал) — клин. Ине, аgъажы би *hеррек* билен йа:рйакъ.

hЕТДЕҚ (ГТГ) — ашык ойны — вид игры в бабки. Алтыпа:й, *hетдек* дийив ойна:рдыкъ.

hЕЧЧЕ (сал.) — ябак — деревянные вилы.

hЕЧЧЕ//hӘЧҖЕ (әрс., сар.) — дирег (хачҗалы агач) — подпорка (шест с развилиной на конце). Ол вә:рки *hечҗә:нә:м* биле сар(ы)йо:рсын (әрс.).

hЕШVЕ (ём. гб.) — бидерек — напрасно. Чекен аза:-вым *hешve* волд(ы)-ov.

hЕШЕЛЕМЕҚ (тек. ах.) — ер сүрүлмезинден өзал, тохум сепмек үчин хер ерден, хер ерден азал йөретмек— прэведение борозды для посева семян до пахоты. Тохум сепилҗек йерлер *hешеленип* чыкъылйа:(р).

hИҚМӘТ (нох.) — кысмат — доля, участь. Билэмин нә:мә *hикмәт* vа:р?

hИ:Л (тек. ах., ГТГ, әрс., сар.) — говы, улы — хороший, большой. Менем шо(л) та:йда *hи:л* вагъшы волдум (тек. ах.); *hи:л* вир и:ш эден йа:лы мениң вашыма (әрс.); Маңа дикин-санҗымам *hи:л* и:ш волйо(р) (ГТГ).

hИЛЛЕ//hИЛЛӘ:Н (әрс.) — зордан — еле-еле. Мана шо(л) йыл тары *hиллә:н* вишипдир.

hИҢҢИЛДЕVА:Ч//hӘРЕҢҢИЛДИҚ (әрс.)//hИҢҢИЛДИҚДИ:VА:Н (ГТГ) — хиҥҥилдик — качели. *hәреҥҥилдикден* дүшен йа:лы дә:л (әрс.); *hиҥҥилдикди:va:ныҥ* ну:рсун, йыкъа:(й)м(а) оgъланы (ГТГ).

hИШДӘҚ (нох.)//ХЫШДӘЙ (хас.) — бегейик — ластовица. Муна *hишдәк* гъойдула(р) (нох.); *Хышдәйи* йыртылувды (хас.).

hОVАЛАV (СТГ) — коваламак — гнаться за кем-либо. Уzы:н тайакъ гъол(а) алып, *hоваларыs* йо:л виле.

hОVМАЗА: (гөк.) — бисабыр — нетерпеливый.

hOVУV (СТГ) — бакмак — пасти. Әssимден та:йыпдыр, бир йылкъы *hoудукъ*.

hОЖАМӨКҮЗ (әрс.) — улитка. Ба:лыкъ *hожамөкүзе* гелмезмикә:?

hОЗЛЕГЕН (әрс.) — хозанак — златка. *hозлегениң* на:натыннан гъалың дә:л.

hОЙВА (ём. гб.) — тикенли агач ады—название колючего кустарника. Бир дийә:ни йүклә:п, *hойва* гетирдим.

hОКЪОРРУКЪ (тек. ах.) — силиң гетирен чөп-чаламлары — хворост, приносимый паводковой водой. *hокъоррукъ* чөплә:рдик.

hОП (әрс.) — харман — гумно, ток. *hоп* дөvмә:ниңем vахды волды.

hОПАGЪАЧ (әрс.)—харманың ортасына дикилйән агач — столб, установленный в середине тока, гумна. *hопаgъаж(а)* атыны даңып, бә:рден гъыgъырйо:р.

hО:ПЛОНМАКЪ (ём. дг.) — горкмак — бояться, пугаться. Гъы:з vөлү эмма мейда:нна *hо:плонйа(р)*.

hОПЧЫ (әрс.) — харман дөвмекде хопагач тарапдан илкинҗи гошулян эшек я-да өкүз — осел или бык, привязываемый к шесту, находящемуся в центре харма-на. *hопч(ы)* эшек йа:лы, вир дуран йеринд(е) айланыверйо:р.

hОРОЗЕҚ (сар.) — бот.: тәҗихораз — петушиные гребешки (цветы).

hОРОТ (СТГ) — мейдан — площадь. *hоротда* hыркъ дүйө нөкүв отуранмыш.

hОРhОР (ГТГ) — гирдап — пучина, водоворот — *hорhоро* варды гъай(ы)gъың у:жы:

hОШЛАМАХ (нох.) — көклемек — получать удовольствие, наслаждаться. Гъарныны дойдурды, йеди-ишди кейпини *hошлады*.

hӨҖЕҚ (әрс., ол., сар., ГТГ II) — гөле — теленок. Үч а:йлыкъ *hөҗедъ-ә:* ва:р дийо:р (әрс.); Оgъланнар «иже» дийип къы:gъыр(ы)шаннан, hөҗегим «ма:, ма:» эдип ма:лы верди (ол); Сыgърың *hөҗеди* болмосо йоз боло:р (сар.).

hӨКГИ (әрс., сар., ём. дг.) — ягырны — спина. hөкгүсүни йере degрейин дийди (әрс.).

hӨТДӘ:ЛЕНМЕК (ём. гб.) — ислегиңи, гөвнүндәкини айтмак — сказать, говорить, выразить свое желание. Гъы:з *hөтдә:ленип,* доgъон(ы)ның йа:н(ын)на: «Мен па:шша:(ны)ң оgъылына варҗакъ» дийенмиш.

hУДА:ЙДҮЙЕ (әрс.) — худаяты — букв. божий верблюд, насекомое. Чекиртgе, сакъыртgъа, *hуда:йдуйе* йа:лы мө:р-мө:жедем көпеливерйо:р.

hУЛЛАСЫ (әрс.)//hУЛЛОСЫ (ём. дг.)//hУЛЛА:СЫ (ата, ГТГ) — махласы — словом, короче говоря. *hуллассы,* Гө:pogълы тутдурма:н сыпйо:р (әрс.); *hуллосы,* о ме(ни)ң башымы къа:мата gетирди (ём. дг.).

hУМА:РЧЫҚЪ (тек. ах., ата, ГТГ)—от ады—вид травянистого растения. *hума:рчыкъ* дийенем мир от ба:рдыр (тек. ах.).

hУМДА:Н (әрс.)//hУММУЗ (ём. дг., ата, ГТГ) — күре — печь (для обжига кирпича и т. д.). Ол *hумда:нлары* gөрди (әрс.); *hуммузза* окъараларам мширилйе(р) (ём. дг.); *hуммуззан чыкъуу(ы)на* машы:на йүкледик (ГТГ).

hУ:НЫ: (ём. гб.) — вәши — шутник, балагур. Ө:зиниң вир *hу:ны:лыкъдан* hавары ва:р-да:.

hУП (тек. мар.) — говы, оңат — хорошо, лучше. Көп эден *hув* эдер.

hУПДА:Н (ГТГ, ём. дг., ата, әрс.)//hУПДАН (сар.)— яссы — поздний вечер. Бизе *hупда:н* айтдылар (ГТГ); *hупда:н* vахды вола:йандыр дийип турйо:р йериннен.

hУРУҚЪ (СТГ) — таяк — палка. *hурукъ* билен гъада:п тоgътатдым.

hУСУРЛЫ (тек. ах.) — кемчиликли — имеющий недостаток. Айagъ(ы)мың аша:gъ(ы)на *hусурлы* йав(ы) верди диййә:(р).

hҮЙТ (әрс.)—февраль. *hүйт* gъуракъ, hемел йыgълакъ.

hҮЙШ (әрс.) — хуш — память. Шу *hүйшүң* вилен өй(ү)нү dogъры тапйо:рсың hә:лә:м.

hҮЛЛҮҢКЕ (әрс.) — хиңңиллик — качели. *hүллүңкә:ң* үзла:ймасын.

hҮҢ (тек. ах., әрс.) — лүң — межа, граница. Өңү:нчә: ө:зү *hүң* васйа:(р) (тек. ах.); Пи:pgъул(ы) өлчеди, менем *hүң* этдим (әрс.).

hҮРКҮV (СТГ) — үркмек — испугаться. Гъы:рат *hүркүп* гитди.

hҮРРИЙЕТ (сак.) — тиз-тиз — часто, быстро. Гъайти:п бизлер Ве:шимиң йа:н(ы)на *hүррийет* варыкъ гелип дурдыкъ.

hЫЖЫЛЫ (ём. гб.) — агзала — недружно, неладно. Ай gъараз была(р) *hыжыpра:къ* волуп бөрә:н.

ĥЫЛА (ём. дг., ата, ГТГ)//ĥЫЛА//ĥЫ:ЛА (әрс.)— эшегиң гершине дүртмек үчин ясалан ужы чиш таяжык — специальная палочка для вождения ишака. *ĥылаламасаң* волмазды (ём. дг.); Эшек *ĥыла* йа:л(ы) agъажы йере сокъувермели (әрс.); ĥем гъамчы, ĥем *ĥыла* ви (ата); Шу *ĥылала:в* отурмалы мыны (ГТГ).

ĥЫЛТ (әрс., сар., ём. дг.). — кесел — болезнь. Бир *ĥылты* волмаса, бө:дүп йөри:мез (әрс.).

ĥЫМСА (ГТГ) — мекир — хитрый. Ай вир *ĥымсадыр* о(л).

ĥЫНЧГЪЫЛОVУКЪ (әрс., тек. ах.) — сынчгылавук — икота. *ĥынчгъылоvукъ* тусса, суv ич (әрс.).

ĥЫ:РА (тек. ах.) — хырсыз — злой, неприветливый. Ама:нсәĥет багъшы *ĥы:р(а)* а:дам молупдур.

ĥЫ:РАРМАКЪ (әрс.)—гахарлы болмак, хырсызланмак — быть, стать злым, грубым. Бархa: онуң сөзи *ĥы:рарйо:р*.

ĥЫРКЕШ (мүр.) — хыр кесйән — резьборез.

ĥЫРКЪУV (СТГ) — гыркмак — стричь. Авдырахман гъузуны *ĥыркъды*.

ĥЫРЛАНУV (СТГ) — айланмак — обходить. Йене вир оромо *ĥырланып* геледуран болsa, бир йигит бир огълон көтерип сөйүп ду:р.

ĥЫРЫН (тек. ах.) — от ады — вид травы. *ĥырын*, ысманакъ дийен отлор ва:р.

ĥЫТАЙЫ (ГТГ (ём. дг., ата) — гавуның бир гөрнуши — вид дыни. *ĥытай(ы)лар* нә:чедем молды? (ГТГ); *ĥытайы* дийенем гъа:vун ва:р (ём. дг.); *ĥытай(ы)лар* са:ралыкъ гъа:ландыр (ата).

ĥЫШТ (әрс., сар., ол.)//ХИШТ (нох.) — керпич — кирпич. Бизлер волса ĥышт гъуййо:рыс (әрс.); Өң у йерде *ĥыштдан* салнан жа:й ва:рты (ол.); Мулла: «Инә, *хишт* мунна» дейди (нох.).

ĥӘ:КИШГИ:Р (сал.)—өсүмлик ады—название растения.

ĥӘЛТЕК (әрс.)—галтак — тачка. Сениң окъувың *ĥәлтег* о ма:(ĥа)л.

ĥӘМШЕК (ём. гб.)—чага кесели—детская болезнь. Гъулжа(гъа)зымыз *ĥәмшек* вилен кеселлә:пдир.

ĥӘВЕК//ĥӘПЕК (сар., әрс.) — агыл — загон, овчарня. *ĥәпеги* волса мениң *әпегим* йа:лы (әрс.).

ĥӘРZӘ (хас.) — гезеген — гуляка. Мәниң ш(у) ĥәрzә йа:рым, гезәди күчәлә(р)дә.

ЧАВАЛАҚЪЛАV (СТГ) — шарпылдатмак, шапылатмак — шлепнуть. *Чавалакълап,* бетинде sокъарын.

ЧА:VУРЫ (әрс.) — мата ады — название ткани, материи. *Ча:vуры* мата:дан ге:(ле)рти.

ЧА:GЪАЛА (СТГ)—чарлак—чайка. *Чакъчагъ* эден ча:gъала, Ба:лыgъ истә:п syvd(а) өлөр.

ЧАGЪАЛДАҚЪ (ГТГ II)—гогур—цапля. *Чагъалдакъ* гөрse къойми:ди.

ЧА:Й (ём. гб.) — деря — река. *Ча:йың* кена:рынна от пүтүп оты:(р) диййә:(р).

ЧА:ЙВЕЙНИ (ГТГ) — кемакыл — ненормальный. Йөрөн *ча:йвейн(и)* а:дамларам до:с(т) тутйон.

ЧА:ЙДО:Ш//ЧА:ЙЖО:Ш (сар.)//ЧӘЙЖҮШ (әрс.) —китир — чайник для кипячения воды. *Ча:йдо:ш(ы)* о:да gъой (сар.); Шо(л) *чә:йжүvши* вир о:тл(а) оgълум (әрс.).

ЧАЙҚЪАV I (СТГ) — ырамак, үвремек — качать. Тереgи *чайкъа:(ны)мда* алма йере түшмеди. Бир гъарт атың үстүнде *чайкъалып* гейетир.

ЧАЙҚЪАV 2 (СТГ) — ювмак—стирать. Тотом кир *чайкъа:в* оты:р.

ЧА:ЙҚӘН (хас.) — кәриз газян усса, кәризген — строитель кяризов. О(л) *ча:йкән* олуv ишлейди.

ЧА:ЙМАҚЪЛАМАҚЪ (ём. гб.) — ыранмак, чайканмак — качаться. О(л) гелйә:ниң *ча:ймакъла:п* гелшини.

ЧАЙФУV (СТГ) — гышык — кривой, косой, криво, косо, перекошенный. Өйңүзүң бир a:z түйнүgи *чайфуv* экен.

ЧАҚЪГЪАЛЛАМАҚЪ (гөк.) — тизлешдирмек — ускорять, ускорить. Нахары *чакъгъалла.*

ЧАҚЪЖА I (ём. дг., ГТГ) — нас кәди — табакерка для наса (из тыквы горлянки). Ба:ва та:на *чакъжа:ң(ы)* ал-да тур инни (ём. дг.); *Чакъжа:ны* гъаза:п-да нас тапмады (ГТГ).

ЧАҚЪЖА 2 (тек. ах.) — ган алмак үчин сыгрың шахындан бежерилен абзал, гурал — прибор из рога, применяемый в народной медицине. *Чакъжа* вилен гъа:н алйа:лар.

ЧАҚЪМАҚЪ I (әрс., ол.) — акламак, арассаламак — очистить хлопок от коробочек. Гечен йыл кө:pегини-де

чакъып бердилер (әрс.); Көрөк босса ги:жес(и)не гетирип *чакъаду:рыс* (ол.).

ЧАҚЪМАҚЪ 2 (әрс.) — газамак — скоблить. Се(ни)ң сүңңүни *чакъып,* гө:шиң(и) иймә:ни билйә:ртилер олар.

ЧАҚЪЫЛДАҚЪ//ЧАҚЪГЪАЛДАҚЪ//ШАҚЪГЪЫЛДАҚЪ (әрс.) — кишде—сушеный абрикос, урюк. *Шакъгъылдагъ* ийип гъарным а:гъырйо:р диййо:рты.

ЧАҚЪЫЛМАҚЪ (ГТГ) — басылмак, еңилмек — быть побежденным. Мә:чҗума: и:шден *чакъылана:къ.*

ЧАҚЪЫРТИКЪА:Н (ГТГ II)//ЧАҚЪЫРДИКЕН (сар.)//ЧАҚЪЫРТИҚЕН (әрс.). демиртикен — якорцы земляные. *Чакъыртикъа:н* у(л) (ГТГ II); Айагъыма *чакъырдикен* мато:(р) (сар.); *Чакъыртикен,* чакъҗагъундуз йа:лы тикенл(и) өсүмлүк волйо:р (әрс.).

ЧАЛGЪЫ (сак., әрс., сар., ём. дг.) — чалкама, мәшеве — машевый суп. *Чалгъы:ны* гъайрал(ы)лар оңат вилйе (сак.); Гъайтла:п дурар йа:лы ма:маң(ың) *чалгъысы* ва:рмы? (әрс.); Ма:мам шү vүн *чалгъы* виширер (сар.).

ЧАЛГЪЫЛАМАКЪ (ал.) — айланмак, айланып чыкмак — обойти, обходить. Мен ба:зарың угъруны *чалгъыла:рын.*

ЧАЛДЫРМАГЪ (хас.)—(багшы) айтдырмак — просить, исполнять песни. Бир нечә вахт ашшыгъ *чалдыруv* той этди, халгъа нахар верди.

ЧАЛҚЪА:НЛА:П (СТГ) — аркан — навзничь, лицом вверх. *Чалкъа:нла:п* йыgъылды.

ЧАЛМАҚЪ I (сар.) — сүпүрмек — подметать, подмести. Сүпүрги:н(и) ал-да шө:рлөрүни *чал.*

ЧАЛМАҚЪ 2 (тек. ах.) — (от) ятырмак — косить траву. От бол волонно машы:н вилен от *чалардылар.*

ЧАЛМАҚӘ:ДИ (сар., әрс.) — хайванкәди — сорт тыквы. Сизде *чалмакә:ди* ва:(р)мы? (сар.); *Чалмакә:ди:ниң* тохум(ы)ны со:рыйо:р (әрс.).

ЧАЛМА-ЧАҚЪ (әрс.) — бир хатар — ровесник. Шолом-а: бизлер вилен *чалма-чакъ* ба:рдыр.

ЧАЛОV 1 (тек. ах.) — ун, дәне сусмак үчин уланылян суçак — ковш, применяемый для сыпучих предметов, продуктов. *Чалоv* va:рдыр.

ЧАЛОV 2 (ата, ГТГ) — җәхек — кайма. Чә:кменің *чалоvун(ы)* чалып бер gъы:з (ата); *Чалоvы* гъа:лам молсо гъутороны мының (ГТГ).

ЧАМА (СТГ) — шенбе — суббота. *Чамасыz* то:йа на:лат.

ЧАМЫР (ём. гб.) — гамыш — камыш, тростник. Бир машшы:н тапдыра:са *чамыра* гида:малымыштыкъ.

ЧА:НА (СТГ) — араба — арба, повозка, коляска. Бир *ча:на:(ны)*ң үстүне варып отурды.

ЧАНДЫ:МАҚЪ (сак., эрс.) — даңмаҡ, багламак — привязывать, завязывать. Къыркъ байтал дийеннэ во(л)со къыркъ байталы би:р-ви:рине *чандыː п,* хелейлерэ:м терс миндириң дий(й)ө:р.

ЧАНДЫРЛЫ (ём. гб.) — өзүни оңармаян, кирли, хапыса — неряха, неопрятный, нечистоплотный. О(л) вир *чандырлыдыр.*

ЧАҢҢА 1 (тек. ах.) — нагыш ады — название вышивки. Ортосуно *чаңңа* салайа:н экенлер.

ЧАҢҢА 2 (ём.) — аран — зацепка, крючок. Гъафаның чаңңасы бир чөфе илиша:пдыр (ём. гб.); Челеgи *чаңңа:* зо:рдон и:лдирдим (ём. дг.).

ЧАҢҢАЛ (гөк., сар.)//ЧЕҢҢЕЛ (эрс.) — гысым — горсть. Бир *чаңңал* са:ман беде ди:п йөренден шү йерде дүшөл(ү) лиййе(р) (гөк.); Бир *чаңңал* у:н мере(ни)нде нэ:м(е) моло:р (сар.); Бир *чеңңел* пахда:ны зыgъыкъ гъойверйо:р (эрс.).

ЧАҢҢАЛАҚЪ (ём. гб.) — балыкгулак — раковина, ракушка. *Чаңңалакъ* дерйа:(ны)ң кена:рынна hейvере кэ:ннир.

ЧАПАVУЛ ЭТМЕҚ (кыр.) — чапавул ибермек — посылать гонца. Мары:gъа *чапаvул* этди.

ЧАПАЛАМАҚЪ (эрс.) — ылгамак — бежать. *Чапала:п* барып, мэ:ши:не мүнди.

ЧАПGЪЫ (ём. гб.) — чапышык — скачки. *Чапgъыда* Чүйтениң сакъгъары илкимжи волыкъ гелли.

ЧАПМАҚЪ I (сак., эрс., тек. ах., ата, ол.) — таламак — грабить, ограбить. Гъошун чекип гелйе(р)мишин дийип, Үргенжи *чапйа(р)* (сак.); Ики йүз атлы болуп, йу:рды *чапыкъ* гелэ:р экенлер (эрс.); О:волор hем ми:ри-ви:рини *чапар* экенлер (тек. ах.); Күмүшдепэ:ни Эйра:н *чапан* соң олор гъумо чыкъйа:(р)лар (ата); «Ата:м гелду:рмыш» дийип, *чапышду:р* булар (ол.).

ЧАПМАҚЪ 2 (эрс., гөк.) — ылгамак — бежать. Ө:злөрэ:м кейтиклешип *чапышйо:рлар* (эрс.); *Чап,* оgълум, бир күрүшgе суv ал (гөк.).

ЧАПМАХ (эн.) — ясамак — мастерить, смастерить. Гъызылдан гъупба *чапув,* тейини бэйэ эдим.

ЧАПЧАКЪ (СТГ) — бочка. Бир *чапчакъ* гъатра:н гъайнадып салӈыз.

ЧА:РВА:GЪ (ал., ём., сак.)//ЧА:РВА:КЪ (ата, ГТГ) — ховлы, хаят — забор. Чеменли *ча:рва:gъа* ги:риӈ (ал.); Огълымыӈ-да шота:(й)д(а) ө:звашына *ча:рва:gъы* ба:(р) (ём. гб.); Ол кема:ла геленден соӈ *ча:рва:gъ* көшк салып берйе(р) (ём. дг.); Ба:gъын дашына ча:рва:gъ айладым (ата). *Ча:рва:къдан* бөкүк гешди-де gитди (ГТГ).

ЧАРГЪАТ (ём. гб.) — йүӈ яглык — шерстяной платок. Ба:зарыӈ *чардъады,* яgълыgъы оӈат ма:лдыр.

ЧАРЛАҚЪ (СТГ) — диӈ — минарет, башня (глинобитная). hөvөz *чарладъа* чыкъып, турнова:й алып, гъара:п ду:р.

ЧА:РРА:ХА (сак.) — секи—плоское земляное возвышение для сидения или лежания. Ми:ршеплер *ча:рра:хад(ы)* отурып, бизлери со:pagъ эдип (б)ашладылар.

ЧА:РСЫ (ГТГ, ата) — эйваныӈ бир гөрнүши — вид веранды. *Ча:рсы:(ны)ӈ* тейинде дурсоӈ йagъыш эзмез (ГТГ); Пagъта:ны *ча:рсы:ӈ* тейине дөкүӈ (ата).

ЧАРХ (СТГ) — эндам, беден — тело. *Чархым* а:gъырды.

ЧАРХОVУҚЪ (ГТГ, ата, чов., ём. дг.) — гапы, пенжире орунларыныӈ ёкарсына гоюлян агач — перемычка над дверью, окном. *Чархоvукъда* бир ovлакъ йа вир (ы)ла:й гейим мермел(и) усса: (ём. дг.).

ЧАРХЫЖА (сар.) — тигир — катушка ниток. Бир *чархыжа:ӈ* йо:къмы?

ЧА:РЧИЛЕҚ (сак.) — инедөрдүл — квадратный. Йер *ча:рчилек* сүрүлйети.

ЧАРЧОВ (хас.) — аялларыӈ баш атгыжы — женское головное покрывало наподобие паранджи. *Чарчовыӈ* өртмэ:ли олды.

ЧАСВАӇ (эрс.) — чаласын — шустрый, бойкий, ловкий, расторопный. Итден *часваӇ* ол.

ЧАТ (эрс., сар., ём. дг., ГТГ) — йүпек гурчугыныӈ япрагыны иен тут чыбыклары — тутовые ветки, прутики, листья которых съедены шелкопрядом. *Чаты* дүнйэ: сыgъан йо:къ (эрс.); Тамдыра *чат* салагъай (сар.).

ЧАТАН (гөк., эрс., ГТГ, сар.) — сатан — ноги. Гъарgъа гъа:з йөри:шин(и) этжек болуп *чатан(ы)* айрылып-

дыр (сар.), Салмадан а:ртлажакъ дийип, тас *чатан(ы)* айрылыпды (ГТГ).

ЧАТЛАМАКЪ 1 (тек. ах.) — агырмакъ — испытать боль. Бир йериң *чатласа,* ийип йатсаң айырйа:(р).

ЧАТЛАМАКЪ 2 (тек. ах.) — өлмек — умереть, скончаться. Йа:ш ша:гъа йо:gъолон волсо, пыла:ны:ң чъа:gъасы *чатла:пдыр* диййэ:(ри)с.

ЧА:ШМАКЪ (сар.)//ЧЭ:ШМЕК (әрс.) — даргамак, дагамак, чашмак—расходиться. Ахшам бизлерем гештекден ги:ш *ча:шдыкъ.*

ЧЕЙИН (ГТГ II)—ченли — до, по. Дүнйэ(ни)ң өvелиннен ахырына *чейин* болажакъ sөzи айтып гидиверйе(р).

ЧЕК (ём. гб.) — биже — жребий. *Чеке* дүшен чек(и)ремез.

ЧЕКГЕЛИК (ал.) — акрап — скорпион (зодикальное созвездие). Ол за:да биз *чекгелик* дийек.

ЧЕКДИРМЕК (ём. гб.)—(сурат) алдырмак—сфотографироваться. Осом а:хырда ды:нма:н су:ратын(ы) *чекдирйа:(р).*

ЧЕКЕ (тек. ах.) — даш, узак — далекий, дальний. О(л) йери hэ:зир hаравалыкъ, Бэхерденнен вирнеме *чекерэ:к.*

ЧЕКЕМ (ГТГ II)//ЧЕКИ:М (СТГ) — ченли — до. Agъшама *чекем* гъутор (ГТГ II); Дө:рт гүне *чеки:м* бир тахам да:тма:ндыр (СТГ).

ЧЕКЕР (әрс., ём. дг.) — бедре—ведро. Бир *чекер* зо:рдан гетирди.

ЧЕКЕ — ЧЕКЕ (тек. ах.) — йүзүк ойны — национальная игра. *Чеке-чеке* hем ойнойа:(р)лар.

ЧЕКИЛДЕК 1 (әрс.) — жөвениң башының эгри йери—согнутая часть головки джугары. Жөvөнүң *чекилдеги йа:л(ы)* улу gъарвакълары ва:р.

ЧЕКИЛДЕК 2 (әрс.) — игдәниң шәнйги — финиковая косточка. Жидгдэ:ни *чекилдеди* вилен иййо:рмың?

ЧЕКМЕК I (тек. ах., әрс.) — үвемек — молоть, размалывать зерно. Арчман у:н(ы) и:рирэ:к *чекйэ:(р)* (тек. ах.); Машgъала үчү:н degирменде гъалла *чекмели* (әрс.).

ЧЕКМЕК 2 (әрс., сар.) — (нас) атмак — курить (нас). Бир на:с *чеким* өнрэ:кде gъайдан экени:м (әрс.); На:с алып *чекейин* дийсем, ики манадам тапамо:къ (сар.).

ЧЕҚМЕК 3 (тек. ах.) — кабул этмек, алмак — принимать (гостя). Хер о:в(а) ө:зүнө мы:хма:н *чекиндир.*

ЧЕЛГИ I (тек. ах.) — гара өйүң гапысының даш йүзүнден гойберилйән туты — занавес с наружной стороны двери юрты. Гъапы:(ны)ң йүзүнө gермемек үчи:н гъамышдан ө:рүлүп, йүзүн(ө) аңры-вэ:ри тутулуп, йасалйа:н тута: *челги* шарпыкъ, шыпчы диййэ:(ри)с.

ЧЕЛGИ 2 (тек. мар.) — беллик — ориентир. Депэ:-(ни)ң аңырсынна тэ:зе *челги* gъойупдурлор.

ЧЕЛЕҚ (СТГ, ГТГ, ал., ём. дг.) — бедре — ведро. Sал *челеңни,* күйөн(и)ни и:лдир (СТГ); *Челеги* йере gъой (ГТГ); Бедрэ: *челек* дийек (ал.).

ЧЕЛЕҚМАРДАҚЪ (ём. гб.) — күрүшге — кружка. *Челекмардакъ* шота:(й)да гъафаң нүссүнде ду:(р)ды.

ЧЕЛЕМЧЕТРЕК (тек. ах.) — нагыш ады — название вышивки. О(л) наgъыш *челемчетрек.*

ЧЕЛЕТЕН//ЧЕРЕТЕН (тек. ах.) — гумда битйән чөп — пустынное растение. *Челетен* наgъ(ы) гетирен бола:ймаса.

ЧЕЛИҚМЕҚ (тек. ах.) — ирмек — пресыщаться, утомляться. Оны эртек(и) айдыверип *челикдирэ:йме.*

ЧЕЛҚЕ (тек. ах.) — чепикси — щуплый. Ө:зөм мир *челкерэ:жиg* а:дам экен.

ЧЕМЧЕGЕЛИН (тек. ах.) — оюн ады — название игры. *Чемчеgелин* ойна:рдыкъ.

ЧЕПБИ БОЛМАҚЪ (эс.) — агдарылмакъ — перевернуться. Эгер олар шөйле этми:gъайса, дүнйа: *чепби бола:малы-да:.*

ЧЕПЕК (ём. гб.) — чеп — левый. Ћер за:дың-да вир *чепеgи* ва:(р)дыр.

ЧЕПЕРИ (нох.)//ЧЕФЕРИ (ём.) — агыл — загон, овчарня. Тикъан йыgъып, дашына *чепер(и)* эдэмиz (нох.); Ичине ма:л салар йа:ны шота:(й)дан *чефер(и)* эда:малы (ём., гб.).

ЧЕРВИ (кыр., сал.. эрс., ГТГ) — малың ич ягы — внутренное сало скота. Чэйрек *черви* йа:gъ берэтди (кыр.); *Черв(и)* ийен пишик йа:лы (эрс.); *Черви* йа:-gъам гъошдуңызмы мыңа (ГТГ).

ЧЕТГЕ (тек. ах.) — тара эсбабы — деталь домашнего ткацкого станка. Ол и:к, ол *четге.*

ЧЕТИР (эрс.) — дөрт яшар дүе — четырехлетний верблюд. *Четир* тө:рт йа:шында волйо:р.

ЧИ:ВИН (сал.)//ЧЫ:ВЫН (эрс.) — синек — муха. Шу gүн иңлә:р *чи:вин* ашакъ гидйе (сал.); *Чы:вын* дерма:нам гетир (эрс.); Басырыкъ гъойаgъай, *чы:вын* гъонаgъаймасын (гар.).

ЧИГДИЙАВШАКЪ (ГТГ) — юкапачак дыкыз этли гавун — тонкокожурная, мясистая дыня. *Чигдийавшакъ*, гүла:вы ба:р гъа:vун.

ЧИГИТЙА:GЪ (тек. ах.) — пагта йа:гы — хлопковое масло. Шем, чыра *чигитйа:gъы* вилен йанйа:(р).

ЧИGМЕ (тек. ах., мүр.) — кешде ады — название вышивки. *Чигме* тахйа: hем салынйа:(р) (тек. ах.).

ЧИGМЕК (сар., эрс.) — даңмак — привязывать. Йа:gълыкъ билен маңлайыны *чигди* (сар.).

ЧИЙА//ЧИЙЕ (ГТГ) — үлже — вишня. *Чийе* шө:рте чыкъйа.

ЧИЛ 1 (тек. ах.) — чыпар—рыжий. *Чыл* ирең(к) чыпар ирең(к) волмалы.

ЧИЛ 2 (тек. ах.) — чәгесев ер — супесчаная земля. *Чил* йериң кимси суvыйер чекен йа:л(ы) эдйә:(р).

ЧИЛЕК (сал.)//ЧИЛЕП (эрс.) — инедөрдүл—квадрат. Ма:ла йере *чилеg* урулйе (сал.); Жа:йың йерини *чилеплә:к* гөрдүк (эрс.).

ЧИЛИМПУРУШ (сал., сар.) — чилимкеш — курильщик, курящий. *Чилимпурушыңкъыда* hеми:шә теммә:ки ва:рдыр (сал.).

ЧИЛИS (нох.) — кәкилигиң жүйжеси — цыпленок каменной куропатки. Бир *чилиs* тоgъаланыкъ гетди.

ЧИЛЛЕ (СТГ) — ыссы — жара. *Чилле* волса, ма:ла sуv кем боладу:р.

ЧИSGЕ (СТГ) — овунжак — мелкий. *Чисge* йаgъмыр йаgъып йатыргъызмады.

ЧИGИТЛЕМЕК (эрс.) — дырначакламак — царапать. Йүзүни пишик *чигитлә:н* йа:н(ы) эда:йыпдыр.

ЧИЧӘЙ (хас.)//ЧИЧӘХ (нох.) — мама — оспа. *Чичәй* чыхарды (хас.); Арых гъыраsы печәх, йаманнан чихsин *чичәх* (нох.).

ЧИ:ШЛЕМИК (сал.) — гавуның бир гөрнүши — вид дыни. А:з ийевөрү:ң *чи:шлемиди*.

ЧОVДОР (тек. ах.) — өрән — очень. Къалhо:зуң *чоvдор а:къ* гъылйа:ллары ва:р.

ЧАVZЫН (ГТГ II) — серет: АVЖЫН//ОVЖУН.

ЧОGЪАН (эрс.)//ЧОGЪОН//ЧОGЪУН (ГТГ, ол.) — бишмедик тудана — неспелый тутовник. *Чоgъон(ы) ий-*

мə:ң ичиңиз(и) *а:гъырдар* (ГТГ); Кирмек берик тапмаса, ту:дуң *чогъон(ы)на:м* и:ду:р (ол.); Ту:т *чогъанлама:(н)къа,* кесип башланйо:р (эрс.).

ЧОGЪМАҚЪ 1 (ём. гб.) — гайнамак — кипеть, вскипеть. Гъара тұнчə:ни о:да *чогъдырып,* па:шша:(ны)ң оgълына ча:й веripдир.

ЧОGЪМАҚЪ 2 — зерде чогъмакъ (сар.) — сары гайнамак — испытывать изжогу. Зердə:м *чогъо:р.*

ЧОҚЪГЪАЙТМАҚЪ (эрс.) — жұйжертмек — таращить. Ол волсо гөзұң(и) *чокъгъайдып,* гъара:в оты:р.

ЧОҚЪГЪУЧ (гар.) — чұнк — клюв. Мейни гъушуң къара *чокъгъужы* ба:р.

ЧОҚЪМАҚЪ//ЧАҚЪМАҚЪ (эрс.) — сокмак — жалить. (Й)ыла:н *чокъса,* өла:(й)мал(ы) лий(й)о::(р) шол а:дам.

ЧОҚЪМАР (СТГ)//ЧОҚЪМОР (ём. дг.) — токмак — колотушка. Маңа вир *чокъмар* йаsa (СТГ); Эшеgиң кемпа:йына вир энтерди *чокъмор* вилен (ём. дг.).

ЧОҚЪУР (ём. гб.) — керки — кирка. *Чокъур-да* алыкъ гида:масакъ йери hейvере гъатыдыр.

ЧОЛОҢ (ём. гб.) — деңзиң ялпак ерлериниң дұйбұне битйəн от — морская трава. Баракъ дерйа:да питйə:н *чолоң* дийен от(ы)иййə:р.

ЧОМРЫ (ём. гб.) — шəхерли — городское население. *Чомры* hалкъы шо(л) жұре болйа:нмыштыкъ.

ЧОНТАЙ (СТГ) — халта — мешок. Гъул (h)ə:ки *чонтайы* чыкъарды.

ЧОҢҢОЛ (ём. гб.) — дагың депеси, бейик ери — пик. Была(р) бир *чоңңолың* үссүне чыкъып отырйа:р().

ЧОРТ (ём. гб.) — чуң — глубокий. Была:р(ы)ның дерйа:сы *чорт* волйа:(р).

ЧОТ 1 (сар., эрс.) — чең, чак, такмынан — предположение, приблизительно, примерно. Мен *чот* вилен айдо:рын (сар.); *Чотлы:шыма* гөрə, ики hалта дагъы чыкъмалы (эрс.).

ЧОТ 2//ЧӨТ (СТГ) — зыян — вред, ущерб, убыток. Мен өлөн(и) ичи:ни *чот* дə:л. *Чөт* дə:л ичинде ө:zүм йо:къludъ(ы)ма шұкұр.

ЧОХ (хас.) — көп, өң — много, раньше, прежде, давно, насколько. Маний *чох* ча:й hazарим йохде. Биz *чохдан* бир йердə.

ЧОЧКЪА (СТГ)//ЧОШGЪО (ГТГ) — доңуз—свинья. Мен оны *чочкъа* йа:л(ы) эдип дамакъла:р эдим (СТГ); *Чошgъо* бакъйан молонсоң... (ГТГ).

ЧӨVЛҮМ (нох.) — сувуң чуң ери, чуңңылдык — глубокое место [в воде]. Дамчили гъайаның гъулейинне локъгъа чөvлүм(и) ма(р).

ЧӨVҮРМӘЙ (хас.) — агдармак — перевернуть. Хәsән гъардаш гъazлары *чөvүр*, йанмasын.

ЧӨЛЛЕМЕҚ (ГТГ) — сувсамак — жаждать. Пagъталар *чөллә:н(е)* ogъшойа(р), йарпagъы чүррүшив оты:р.

ЧӨ:ЛМЕҚ (СТГ) — шипр — шифер. *Чө:лмек* йафы лан өй(ү)мүz.

ЧӨЛӨМӨҚ (тек. ах.) — азалмак — уменьшаться. Интә:к а:дамлар вир *чөлөсүн*.

ЧӨППУЛЫ (тек. ах.) — XIX асырда халка салнан салгыдың бир гөрнүши — подать, налог. Б(и) и:ла:т hы:vo hа:нына *чөппул(ы)* лийивем йыллыкъ салgъыт беripдир.

ЧӨ:РЧӨҚ (ал.) — эртеки — сказка. *Чө:рчөк* ай(ы)дйакъ.

ЧУGЪЛОМОҚЪ (тек. ах.) — җемлемек — сосредоточить. Түркмениң башыны *чугъла:н* илкинж(и) а:дамдыр.

ЧУGЪО (гөк.) — чәкмен — чекмень. Гъара *чугъолы:-(ны)ң* аты тойда чыкъйа(р).

ЧҮVVЕ//ЧҮVVӨ (сар.)//ЧУ:БА (әрс.) — яш гелинлериң йүз япысы — покрывало для лица молодых женщин. *Чүvvә:ңи* йокъарра:къ галдырсана (сар.); *Чу:басын(ы)* ора:п гидиверйо:р (әрс.).

ЧҮҚГӘМТАП (нох.) — ашык ойны — игра в бабки. Унна *чүкгәмтап* ойна дейди.

ЧҮММИ (нох.) — гаяның я-да байрың иң бейик ери— самое высокое место скалы или горки. Ozал гөzи гъоркъупды-да бу *чүммиден*.

ЧҮНТ (ал.)//ЧҮНДЕК (әрс.) — чүңк — клюв. Рең(к)и са:ры, *чүнти* узы:н гъardъа чөлдө йа:шыйа(р) (ал.); О gъуш *чүндеди* вилен дарахдың гъа:выgъ(ы)ны дешйо:р (әрс.).

ЧҮРGҮЛ (тек. ах.) — нагыш ады — вид вышивки. Олор чы:выкъдыр, *чүргүл*.

ЧҮРРЕМ (сал., әрс.) — оюн ады — вид национальной игры. Булор *чүррем* ойна:п йөрә:н вирентек ogъла-

ның үсдүннен варйелер (сал.). *Чүрремиң* гъалагъы йа:лы орта:рад(а) оты:р (әрс.).

ЧҮРРҮЙТ (ём. гб.) — түтҗар — очень. Ө:зи-де *чүррүйт* ба:й а:дам.

ЧҮРТ (ГТГ) — хич — ничего. *Чүрт* за:т тапмадым.

ЧҮТ (нох.)—жүп, жүбт — парный, пара. Тарпдан йер сүрҗәх bossaң, ики *чүт* өкүz гъошамыz.

ЧҮТЕ (әрс.)//ЧҮТӨ (ГТГ) — дүме — богара, богарный. Бир йыл *чүтө* экдик диййе арпа:ны (ГТГ).

ЧЫ:ВЫКЪ (тек. ах.) — нагыш ады — вид вышивки, узора. Олар *чы:выкъдыр,* чүргүл.

ЧЫGЪЫЛ (тек. мар., әрс.) — галбириң хас ири гөзлүси — решето. *Чыgъыл(ы)* асыкъ гъой (әрс.).

ЧЫКЪАРМАКЪ (әс.) — газмак — рыть (канаву). Бизиң гъа:йыната:мыz *чыкъаран* шул а:рыgъы.

ЧЫКЪГЪЫН (тек. ах.) — чыкдажы — расход, затрата, издержки. Булоры мүнҗек болсоң, *чыкъгъын(ы)на* серессең, мүнмүйә:ң.

ЧЫКЪГЪЫНЛАМАКЪ (гар.) — чыкамак — связать веревкой (о дровах). О:дун *чыкъгъынла:п* дурон Гъутлы йалтайа: ә:ре бармагъыны буйрупдыр.

ЧЫКЪМАКЪ (әрс., кыр.) — догмак — восходить. Гүн *чыкъмаздан* озал гитмели (әрс.); Йылдыз *чыкъанда* волса гелмели (әрс.); Данда бир йулдуz *чыкъды* (кыр.).

ЧЫКЪУУ (СТГ) — гечмек — перейти на почетное место в доме. Шонда тө:рд(е) отуранлар: «Тө:ре *чыкъ,* тө:ре *чыкъ*!» дийип, мыны тө:р(е) аладу:рлар.

ЧЫМПЫТРАКЪ (тек. ах.) — нагыш ады — вид вышивки, узора. О(л) нагъыш челемчетрек, ол *чымпытракъ.*

ЧЫМЧЫGЪ (хас.)//ЧЫМЧЫКЪ (ГТГ II)//ЧЫПЖЫКЪ (ол.) — серче — воробей. *Чымчыgъ* тутады (хас.); Тары:ны *чымчыкъ* къойамы? (ГТГ II); Бир кичжиg оgълон токъгъуз *чыпҗыgъ* өлдүрипдир (ол.).

ЧЫН (ол., әрс.) — өрән — очень. Ул *чын* йаман а:дам экен (ол.).

ЧЫНЛЫКЪ (тек. ах.) — гувә, шаят — свидетельство, свидетель. Ша:хул а:gъа шү шейледир дийип *чынлыкъ* гешсе, ынанарын нийдим.

ЧЫНЫЛМАКЪ (ём. гб.) — дазарылмак — угрожать. Хейvере *чыныпып* гелип, Аржа:ны бейлә:вир урды, эйлә: вир урды.

ЧЫРА ВОЛМАҚЪ (әрс.) — чар болмак — быть ничьей (в борьбе). Хай *чыра волсун, чыра волсун*.

ЧЫРА:ЗЫ 1 (сар., әрс., тек. мар.) — чал багана — серый каракуль. Гөзе йакъымлы *чыра:зы:ны* со:ры:в алардыкъ (сар.); Багъана:ның су:ру ва:р, *чыра:зысы* ва:р (әрс.).

ЧЫРА:ЗЫ 2 (сар.) — нагыш ады — вид вышивки. Йакъа:ма *чыра:зы* сало:рын.

ЧЫРАЙ (СТГ) — гөрнүш — вид. *Чырайың* меңзә:р бир йа:ша.

ЧЫРАТАН (ём. гб.) — мейдан оты — сорная трава. Гъы:з айагъына:къы сарғъы:ны чөзүп, бир *чыратана* ба:гъла:п гачыкъ гиденмиш.

ЧЫТНАМАҚЪ (ГТГ) — өлмек — умереть. Бә:веgи *чытна:н(а)* оgъшойо(р)ло(р) ола(ры)н.

ЧЫШВЕНТ (сал.) — йүзе чекилйән перде — покрывало для лица женщин. Сениң *чышвендиң* ба:(р)мы?

ЧӘҚМӘ (хас.) — әдик — сапоги. Йукъарыдан гәләмән, *чәкмә:ми* чәк, йа:р-йа:р.

ЧӘҚМӘЙ 1 (хас.) — сүртмек, чалмак — тереть. Гъызылы танимисаң, гъызылы дырнайың үстүнә *чәк*, гъара әдәди.

ЧӘҚМӘЙ 2 (хас.) — чаймак — покрывать поверхность золотом, серебром и т. п. *Уздүнә чәкипдиләр-дә* гъызылы.

ЧӘҚМӘХ (ән.) — атмак — стрелять из лука. Бу оgълан гүнә ох-йай билән *чәкәди*, ураде.

ЧӘНӘ (нох.) — әнәк — подбородок. Оgълан *чәнәсини* тутуп, мән дүшүнилмән неди.

ЧӘҢҢӘЛ (кыр., хас.) — пенже — лапа. Достлерим *чәңңәл* салды, къу:ры къайдып гәлмәдикми? (кыр.) *Чәңңәлини* вурды кәлләсиндән (хас.).

ЧӘРҮИЙӘ (нох.) — отуң бир гөрнүши — вид травы. Шу йү:ртдә түтүн, шилширә, *чәрүийә* от көп дейди.

ЧӘ:Т (гөк) — ченли — до, по. Менем оңо *чә:т* и:шим гъута:рын.

ЧӘЧЕЙИ (ән.) — сайрак — певчий. *Чәчейи* булбул.

ЧӘ:ШGЕ (ГТГ)//ЧӘ:ШGӘ: (әрс., сар.) — чәш, гушлук— время между девятью и одиннадцатью часами утра. Гүн *чә:шge* vagътыды айдыланда (ГТГ).

Ш

ШАВЫР (ём. дг.) — батгалык ериң ягыш ягандан соңкы ягдайы — болото, грязь. hемра:жа:н Ша:суva:р атың гъуvрудгъун дүvүп, *шаврың* ичи вилен йо:л(а) уроva:на волды.

ШАЙЖЫКЪ (тек. ах.) — күмүш шай — серебряное украшение. Гъупбо, акъдырма, *шайжыгъы* ва:р.

ШАКЪГЪА (ГТГ) — с е р е т: МИЖЕНЕ, ШЭНИК.

ША:Л 1 (кыр., эрс.) — гыңач — большой платок. Атласы чеқсең йарашар *ша:л* үстүне (кыр.).

ША:Л 2 (ём. дг., сар.) — элде докалан, отурылмага ниетленен дүшек — домотканная дорожка. Шо *ша:лы* йаза: (ём. дг.); Энемиң докъа:н *ша:л(ы)* а:hыры ви (сар.).

ША:М (СТГ) — чыра — лампа. *Ша:м* йакъайыкъ.

ША:Н (сар.) — илик — пуговица. Оның көйнег(и)нин *ша:ны* гъачыпдыр.

ША:НА (сак., эрс.) — кебзе, пилче — лопатка, лопаточная кость. *Ша:на:м* йапышыпдыр, hи:ч гъо:згъадан йо:къ (сак.); *Ша:нас(ы)ны* йере дегирмелидир (эрс.).

ШАНДА:Р (СТГ) — небит — керосин. Үстүне *шанда:ры* гъуйдурды.

ШАПБА:ЗЫ (ГТГ) — гаты пачак гавун — вид дыни. hэ:ли *шапба:зы* чыкъардан и:р.

ШАХ (эрс., сак.) — салма — арык, канава. hуда:гъулы, *шахлара* суv аш-да (эрс.);

ШЕВЕН (эрс.) — аштагта — доска, на которой катают тесто. *Шевени* дикелдик гъой.

ШЕВЕНТ (эрс.) — мэхир — любовь, симпатия. Бизиң а:гъамызыңам йүз-гөзүнде *шевенд-э:* йо:къты.

ШЕЛЕМИ (гөк., тек. ах.)//ШЭЛЭМИ (нох.) — дагда битйэн өсүмлик — горное растение. Дэ:нели *шелемиденем* а:жыйа:гъ эдер экеллер (гөк.); *Шэлэми*, татыран отдан бэхшэ мэниң билэн za:дым йох (нох.).

ШЕҢҢИЛ (ём. дг.) — күрүшге — кружка. Суvса:п бир *шеңңил* суv ича:дымейт.

ШЕПБЕСИЗ (ГТГ) — гелшиксиз — некрасиво, нехорошо (о поступке). *Шепбесиз* за:д эдйең гъойа:йаң.

ШЕПЕЛЕК (ГТГ II) — кебелек — бабочка. Къара, бир *шепелек* келди.

ШЕРЕҚ (сар.)//ШЕЛЕҚ (эрс.) — гөк нойбаны габыгы билен дуз сепип ийилйән нахар — соленая сваренная зеленая фасоль. *Шерек* өрә:н сү:жи воло:р (сар.).

ШЕРИЕ (ол.) — канун — закон. Дүвп *шерйе* тутанда, оламда гъы:з сатмакъ йо:къ.

ШИВИТ (ГТГ, тек. ах.) — укроп. *Шивидиң* битени өсгүн болйан экендайт (ГТГ); *Шивит,* түршөк дийен от ва:р (тек. ах.).

ШИҚГЕТ (ём. гб.) — шикес — увечье, поломка, получить увечье. Эдер *шикгети* йо:къды.

ШИЛШИЛЕ//ШИЛШИРӘ (нох.) — сүлә меңзеш от ады — вид травы. Буҗаgъаza *шилшиле* деймән.

ШИ:РВА:З (әрс., сар.) — 6—8 айлык гузы — 6—8-месячный барашек. *Ши:рва:з* гъузы:ның ңө:шүни бир ө:з(и) ийер gидерти (әрс.).

ШИ:РЕМ (тек. ах.) — азаҗык сувуң акып гидендәки галдырян ызҗагазы — след небольшого потока. *Ши:рем* милен йөрө.

ШИ:РЕМИҚ (тек. ах.) — кичиҗик җоя — грядка. Бир *ши:ремиҗек* за:т гъазарлар.

ШИРИММОVА (нох.) — буян — солодка голая. Мәнәм isvent, инаһа:н *ширимmova* дейдим.

ШИРИНКЪА:РА (ГТГ)//ШИРИҢКЪА:РА (ата) — деллалың хакы — мзда, вознаграждение посредника һаны *ширинкъа:ра* бир за:т бер (ГТГ); Ма:л сатан *шириңкъа:ра* верйе (ата).

ШИРНИ (әрс., ГТГ II, сар.) — тошап — тошаб, вываrная патока из сока арбуза, винограда или тутовника. Ту:тдан *ширн()и* этйо:рлар (әрс.); *Ширни* ба:р, алың (ГТГ II); Шү vүнлер-ә *ширни* (и)йо:рыс (сар.).

ШИ:РЧА:Й (сал., сар.) — сүйтли чай — чай с молоком. *Ши:рча:й* ичесим gело:р (сар.).

ШИРӘ (хас.) — с е р е т: ШИРНИ. *Ширә* гәтир, гъой мунда.

ШИ:РӘМ (нох.) — завың я-да дерәниң ортасындакы бейик ер — небольшое возвышение в ущелье. Шу гетдих, уннан бурун *ши:рәмә* йетдих.

ШОVПӘРРИХ (нох.) — ярганат — летучая мышь. Ненә би:ри *шоvпәррих* чихид(и) — дейди.

ШОGЪА:П (әрс.) — деряның адасы — островок на реке. А:дамһо:рарна:ның йа:нында:къы *шоgъа:вы* вир gөр.

ШО:РО (тек. ах., ГТГ) — өсүмлик ады — название растения. *Шо:ро,* гъушгөзү көп болупдур (тек. ах.).

ШО:РТЕҚ 1 (әрс.) — с е р е т: ШЕРЕҚ. *Шо:ртек* йа:ла:м гъоуы за:т болармы?

ШО:РТЕҚ 2 (әрс.) — шоррак, гумаксы ерлерде битйән өсүмлик — вид растений на солончаковых пустынях. *Шо:ртек,* йылдъын витип йатан йерти.

ШОТГЪОРЛЫ (ГТГ) — гөргүли, багты гара — бедняга; несчастный. Бир *шотгъорлу* вола:сам нә:чжек мен.

ШУГЪУЛЛАНМАҚЪ (ГТГ) — мешгулланмак — заняться. Ма:л-ха:л билен *шугъулланып* йө:рүн.

ШУ:РУКЪ (СТГ) — сырык — шест, жердь. Uzы:н *шу:ругъым.*

ШҮVЕНДЕ (сак.) — меңзеш — похожий. Шу А:нна:-л(ы) а:дам *шүвен(де)* а:дам дә:(л).

ШҮДАGЪАР (гөк.) — шунча — столько, настолько, столь, так. Ики шүдагъар гидйе(р).

ШҮҖҮРЕ (ём. гб.) — шунуң ялы — столько, настолько, столь, так. Биз-ә: *шүжүре* ма:йыл волып дуран(ы)ны билемза:къ.

ШҮЛЛҮҚ (сак.) — сүлүк — пиявка. Дукъдар *шүллүк* вилен кесел гъа:ны со:рмалы ди:пдир.

ШҮПҮЛЛЕ (эс., сар., әрс., тек. мар.) — хәзир, шу вагт — сейчас, теперь, в данное время. Ине *шүпүлле* төрт са:ны акътыгъы ба:р оgълундан (эс.); *Шүпүллә:* ден ни:р(е)де волдың? (сар.).

ШЫВЫРGЪАНЫ (ГТГ II) — аз дәнели майдажа тогалак үзүм — вид винограда. *Шывырgъаны* көрsет дийп айт?

ШЫЛВАР 1 (хас.) — аял гейими — женская одежда одновременно и юбка и штаны. А гъыza:й, *шылварыңы* гиймийсә:н?

ШЫЛВАР 2 (гөк) — эркек адамларың балагы — мужские брюки. Мен *шылвар* дикдирдим.

ШЫҚЪ (сар., әрс.) — сыпат, түйс, гөрнүш — вид, внешний вид, облик. Йүзүнде дагъы *шыкъ* йо:къ (сар.); *Шыкъың* ңу:рсун (әрс.).

ШЫҚЪГЪА (сар., әрс.) — тоюн — глина. Геллежем шыкъгъ(а) ийо:(р) (сар.).

ШӘҚГӘЛӘМӘХ (нох.) — (агач) айырмак — колоть дрова. Agъажы *шәкгәләмәх* гәрәк деймән.

ШӘП (нох.) — дереде битйән гүр япраклы агач — дикое дерево, растущее в ущельях и долинах. Йекежә *шәп* va:рды.

ШӘПӘННӘР (нох.) — шарпык — пощечина. Бир *шәпәннәр* vурду vәли сәңсәләд(и) дейди.

Ы

ЫВА:РАТ (ём. дг.) — хал-ягдай — состояние, положение. Саңа вир ыва:ратым(ы) айдайын.

ЫВРЫКЪ (сал., ём. дг., ата, ГТГ)//БРЫ:GЪ (хас.) — кичи күйзе — маленький кувшин. *Ывырыкъ* виленем суv соvудйелле(р) (ём. дг.); *Ывырыдъың* суvуннаң цетир (ата); Күндүк бахасын(ы) *ывырыкъ* түкедер (ГТГ).

Ы:GЪЕРКЕЧ (гөк.)//Ы:КЪ (тек. ах., сал.) — сүриниң өңүни чекйән эркеч—козел-вожак. *Ы:gъеркеч* сүри:-(ни)ң өңүни чекйе(р) (гөк.); Өң вир *ы:gъеркежи* ва:рды (тек. ах.).

ЫДРАШЫКЪ (сар.) — сынанмак, жан этмек — попытаться, стараться. hер чен *ыдрашыgъ* этди, йалварды, турмоды.

ЫZА:Н (СТГ) — шүдүгәр — пашня, вспаханное поле. Ата:м *ыza:на* быzov хайда:п гитди.

ЫЗGЪЫ:МАКЪ (ём. гб.) — агламак — плакать. Эжеке-де *ызgъы:в* оты:р.

Ы:ZЛАV//Ы:ZТАV (СТГ) — гөзлемек, ызламак, тапжак болмак — искать. Гъулой гъарт дөvүң элиннен гъутулмagъа hайла *ы:zлайду:р*. Vezи:рлер үч гүн *ы:zтадылар,* so:рашдылар, лайкин жоva:выны тафып билмедилер.

Ы:ЗЛАМАКЪ (ём. гб., ГТГ) — гөзлемек — искать. Мәхрива:н ха:тын(ы)ны *ы:зламакъ* үчи:н сеgсен йиgит вилен йо:ла pova:н(а) боланмыш (ём. гб.); Шол *ы:злайан* а:дамы:ң ө:зөм йетик гелди (ГТГ).

Ы:КЪЛАМАКЪ (ём. гб.) — хорланмак — мучиться, измучиться. Ши гъара дерйа:да *ы:кълады*къ.

ЫКЪЛЫ:М (ём. гб., әрс.) — дүрли — разный. hер ким бир *ыкълы:мра:къ* волйа:(р)-да: (ём. гб.).

ЫЛАДЫМ (сак.) — дүшби — догадливый, сообразительный. Жо:ра:ның hелейи *ыладым* болансоң, оңад оңушейти.

ЫЛА:ЙЛАМАКЪ 1 (тек. ах.) — кәризиң лайыны, палчыгыны айырмак — очистка кяриза.

ЫЛА:ЙЛАМАКЪ 2 (тек. ах.) — сувамак — обмазывать глиной. Та:мың үссүн(ү) *ыла:йладыкъ.*

ЫЛЛА (тек. ах., ём. дг.) — эдил — подобно, словно. *Ылла* вир йавы йа:лы (тек. ах.).

ЫЛЫКЪДЫРМАКЪ (тек. ах., эрс.) — өвренишдирмек — приучить. Гъы:зы кем-кем ө:зүнө *ылыкъдырйа:(р)* (тек. ах.).

ЫМ АТМАКЪ (ём. гб.) — үмлемек — подавать знак (кивком головы, движением глаз). Йолварыс hаты алар-да саңа *ым атар.*

ЫМЛЫКЪ (гөк.) — индрик — сумерки. Бирден *ымлыкъ* гъаралыв уvроды.

ЫМРЫКЪМАКЪ (сак.) — өвренишмек — привыкать. Өти:п ол-а: атасына көп ымрыкъйе(р).

ЫНАКЪ (сак.) — ынанчлы — надежный, верный. Зинда:нда па:шша:ның ики са:н(ы) *ынакъ* вир гүна: эден а:дамы йатан волйе(р).

ЫНhА:М (чов.) — энгам, пешгеш, совгат — награда, подарок. Оvлуң йатан өйүниң асты-үсти вилен маңа *ынhа:м* эт — дийди.

ЫҢҢЫРЖАКЪ//ЫҢҢЫРЧАКЪ (эрс.) — ганҗа — седло (для осла). Йен(е)де *ыңңырҗагъың* үсдүне дүша:ды.

ЫРА:СА: (сал.) — ягшы — хорошо. *Ыра:са:дан на:*раса:, на:расадан *ыра:са:.*

ЫРВАСЛАМАКЪ (ём. дг.) — яңсыламак — высмеивать. Би:ри кеплә:нде *ырвасламазлар* hи:ч.

ЫРGЪЫ:МАКЪ (ём. дг., СТГ) — бөкмек, товусмак — прыгать. Гө:родъылы *ырgъы:п,* А:йсулта:ның та:мының дефесине минди (ём. дг.); Гъы:зың agъзыннан бир йылан *ырgъы:п* чыкъагъалды (СТГ).

ЫРZ (СТГ) — умыт — надежда. Уйалар *ырzым,* бетим ба:р.

ЫРЗА: (тек. ах., ата, ГТГ, ём. дг.) — разы — согласный на что-либо, довольный. Э(й)се, маңа верен сүйдүне *ырза:* вол (ём. дг.); Ким *ырза:* волсо gъа:лсын дийди (ата); *Ырза:* дә:л дийе (ГТГ).

ЫРЛАМАКЪ (СТГ) — ылгамак — бежать. *Ырла:п* а:gъыл(ы)ма гелдим.

ЫРСVА: ЭТМЕК (ём. гб.) — масгара этмек — опозорить. О(л) маңа алыве(р) дийип, айда-айда *ырсva: этди.*

ЫРЫ:П (эрс.) — зордан — еле-еле. Салмадан *ыры:п* gеча:ды.

ЫСНАКЪ (тек. ах.) — делил — обоснование. Ол өːз айдан(ы)н(ы) *ыснаґъа* ґетирди.

ЫSSOVУТ (нох.) — гарабурч — черный перец. Бир vəх(т) ойланып, «Бу *ыssovут*» — дейди.

ЫССЫТМАКЪ (әрс.) — гыздырмак, якмак — топить. Шунча печи *ыссыдйоːр,* шонда-да covaːкъ гъaːлды.

ЫСЫРҒЪА (әрс., сар., ата, ГТГ)—аялларың гулага дакян безеги — носовая серьга. Моːнжукъ, ысырґъа, гъулакъhалкъа йаːлы заːтлар гетиреpти (әрс.); Теңңе тапсам йасадарман hем *ысырґъа,* санжалыкъ (ГТГ).

ЫШАНМАКЪ (әрс., гөк., ГТГ, чов.) — ынанмакъ — верить. Мен гъуладъым билен эшитсем *ышанйоːрын* (әрс.); Биːри ґелип hавар эден, оңо-до *ышанмаːндырлар* (гөк.); Ёармайан дийсем *ышанмайаң* (ГТГ); Кимsе Амаːны гөрөґъа (й) дым дийsе *ышанма* (чов.).

ЫШАːРАТ (тек., ём. дг.) — гудрат — могущество, сила. Шоло(ру)ң *ышаːраты* ваːр воː(ло)ро чемели (тек. ах.).

ЫШДАːН (әрс.)//ИШДАːН (ГТГ II) — балак — штаны. Үш доːн, бир *ышдаːн* дийипдирлер (әрс.); *Ишдаːны* билен өзүни урды syvґъа (ГТГ II).

ЫШНА (ём. гб.) — оңат, говы — хороший, лучше. Чиґрек дүшдүґиче бизиң гөзумизе *ышна* ґөрүнйəːр.

ЫШШАРМАКЪ (сар.) — йылгырмак — улыбаться. Эллəнəːме, *ышшарыв* отыːр.

Э

ЭВ (СТГ) — хал, ягдай — положение, состояние. Zaːрекей жаːн *эвин* айдар.

ЭВҒЪАːР (әрс., ГТГ) — хор — бедный. Оːваːмыз вилен *эвґъаːртыкъ* (әрс.); О(л) дөvүрде гъаты *эвґъаːрдылар* (ГТГ).

ЭВҒЪАːРЛАМАКЪ (чов.) — хорланмак — измучиться, мучиться. *Эвґъаːрлаːп,* можойуп отурон(ы)на гөzи дүшди.

ЭВЕТ (ём.) — асыл, хич — вовсе, никак, совсем. Булаːкъ даːґъа *эвет* гелжек дəː(л) ол (ём. гб.); *Эвет* тафылмадайт ви (ём. дг.).

ЭВЖИЛ (әрс.) — тагашыклы — удобный. Иːш эденде *эвжилрəːк* даːрыːрлар.

ЭVШЕНМЕК (күр.) — чекинмек, горкмак — стесняться, бояться. *Эvшенйаːн* аːдамсы йоːкъ.

ЭГЪАРЛАМАКЪ (кыр.) — ганҕаламак — оседлать. Эшэкляри *эгъарла:п,* хорҕуныйем эшеgе басып, Хожокенепsige къачады.

ЭGЕ (СТГ) — өкде—умелый, искусный. Ол меннен-де *эge.*

ЭGРИЖЕ (тек. ах.) — дагда битйэн өсумлик.— горное растение.

ЭGСЕР (эрс.) — бирнэче — некоторый. *Эgсеринде* gъылыч ва:р.

ЭGЭРМЭХ (нох.) — оҥармак — справляться. И:zини мэн ө:zум *эgэрирмэн.*

ЭДА:VAT (ГТГ, ём. дг.)//ЭДА:ВАТ (гар.) — агзалалык—разногласие. Маҥа *эда:vat* gерек гэ:л (ГТГ); Нэ:м(е) *эда:ватыҥ* ва:р маҥа дийе(р) (ём. дг.); *Эда:ваты* ва:(р) (гар.).

ЭДА: ЭТМЕК (ём. гб.) — утанмак, чекинмек — стесняться. Кө:неррэ:к геvшиллэ:н до:ллы вир а:дам *эда: этди.*

ЭДЕН (ГТГ) — өйүҥ ишик агзы — передняя часть кибитки. *Эденде* тапсаҥ, тө:рө gечме.

ЭДЕС (сал.) — өсумлик ады — название растения.

ЭДРЕМ (эрс.)//Эдремкеш (ГТГ) — ёна тикилйэн уҗы ганраклы биз — шило с крючком для прошивания ослиного седла. *Эдрем(е)* и:лдирип чекйо:р (эрс.).

ЭДРЕНЧ (ём.) — эрбет — плохой, ужасный. Бир *эдренч* сес эдйэ:р (ём. гб.); *Эдренҗиҥ(и)* а:шырып йөрме (ём. дг.).

ЭДРЕСША:ЙЫ (эрс.) — шахы матаның бир гөрнүши — вид шелковой ткани. *Эдресша:йы* дийертилер, бир мата: ва:рты.

ЭЖЕ (сар., ГТГ II) — аял доган — сестра. *Эҗем* къаны, йа даш чыкъдымы? (ГТГ II).

ЭЖЕЛЕМЕК (тек. ах.) — ялбармак, йүрекден сыздырып хайыш этмек — просить, умолять. Этмесе, *эҗелэ:п* дурма:ҥ.

ЭЖИ:НЕСИНИ ТУТДУРМАКЪ (ГТГ) — гахарыны гетирмек — разозлить. *Эҗи:несини* тутдурйа(р)-да: киши:(ни)ҥ.

ЭZЕ//ЭZЭ 1 (нох.) — эҗе — мама. Эке, *эгэм* шорvа биширипди, senэ ressин деди.

ЭZЕ//ЭZЭ 2 (нох.) — улы аял (гыз) доган — старшая сестра. hай, *эге, биz* тyssахда — деди.

ЭZЕЛ (СТГ) — өҥ — раньше. *Эгел* ба:р эди.

ЭЗЗЕТЛЕМЕК (эрс.) — хорматламак — уважать. Бизлери хени:зе-бу:на челлем *(х)эззетлейо:рлар.*

ЭЗМЕ (ГТГ, эрс.) — яңра — болтун. Эзм(е) а:дам экени:ң-да: (ГТГ). Ө:зи вир *эзме-дэ*: (эрс.).

ЭЙЕРЛИП (СТГ) — биле — вместе. Шо(л) zама:н (h)э:ки *эйерлип* гелен гъарт.

ЭКГЕ//hЕКГЕ (эрс., ол.) — алахекек — сорока. Өйүң депесинд(е) *экге* ӂакъырда:верен (эрс.); Йу:рд(ы) *экге* со:ры:ду:рмы нэ? — дийдим (ол.).

ЭКЕ 1 (эрс., ГТГ) — улы аял доган — старшая сестра. Онсоң *экелери* о(л) gъы:за hызматgэ:р болйо:(р)лар (эрс.); Гүлӂа:н *экем* ча:gъырйа(р) — дийе(р) (ГТГ).

ЭКЕ 2//ЭКЭ (нох.)//Э:КЕ (чов.) — ага — брат, брат отца. *Экé, эгэм* шорvа биширипди, сенэ ressин — дейди (нох.).

ЭКЕЗ (ём. гб.) — дилли түйдүк ясалян гамыш — тростник. *Экез-экез* гөрүнйэ:(р), Динйе теки:з гөрүнйэ:(р).

ЭКӀЖЕ (ём. гб.) — эсли — издалека. Дүрмүлл(и) *экӀже* йерден гөрүнйэ:(р).

ЭКМЕGЪАМШАКЪ (эрс.) — гаргы — тростник. *Экмегъамшакъ* көп боларты.

ЭЛGЕРМЕК (ём. гб.) — эле салмак, тутмак — пойматъ. Оgъры:ны хи:ч *элгеривилмейэ:рлер.*

ЭЛЖИК (нох.) — эллик — перчатки. Шу элӂик сэңкилидийэм доgъры volsa доgъур(ы)дыр dev айт.

ЭЛИКМЕК (тек. ах.) — өвренишмек, элдеки болмак—привыкать, приручаться. «Шун(ы) нэ:дип *эликдирип бо:(ла)р?*» диййэ:(р).

ЭЛЛЕМЕК (тек. ах.) — эдинмек, эле салмак — приобретать, обзаводиться. Гъоvӂо ма:л *эллэ:пдир.*

ЭМЕК (ГТГ, ём. дг.) — гэмик — гнездо всходов, ростков (дынь, арбузов, тыквы). Гъа:vунуң *эмек* сuvун вердим (ГТГ); Гъа:vун *эмекден* йаңы чыкъды (ём. дг.).

ЭМЕС (мук.)//ЭМЕS (кыр., ГТГ II) — дэл — не (отрицательная частица). Үстүниң баларлара:м көн(е) *эмес* (мук.); *Эмес* мениң пери:za:дым (кыр.); Бирgъа:т *эмес* чыкъар (ГТГ II).

ЭМЛЕКДА:Р (эрс.) — мүлк эеси — хозяин земли, помещик. Бэ:шден вир hа:сыл(ы)н(ы) *эмлекда:ра* вермелити.

ЭММЕ 1 (гөк.) — эӂе — мама. *Эммем* индиӂе гелли.

ЭММЕ 2 (ГТГ II, нох., хас.) — какасының аял доганы—сестра отца. *Эммесини* ы:zла:п барады Ба:ғъда:да (ГТГ II); *Эммем* муны әкитди бир ғъа:йаның көvәginә (нох.).

ЭМЧИ (СТГ) — тебип — лекарь. Түркмен *эмчилери*.

ЭНДА:ВА (әрс.) — гилмала — лопаточка (для разглаживания штукатурки). Демир *энда:ва:ны* элине алйо:р.

ЭНҮАЛЛА: (тек. ах.) — гүйчлендириҗи сөз — усилительное слово. *Энvалла:,* элим милен гөркөзйә:н veли:н, әдена:къ-да:.

ЭННА:МЛЫ (ём. дг.)//ЭМДА:ЛЫ (гар.) — говы, оңат — хороший, стройный. Барса вир *энна:млы* гъоvы чына:р agъач (ём. дг.); Гидиверсең волйо, әмда:лы (гар.).

ЭНТ ЭЙЙА:М (ём. гб.) — әрбет замана, әрбет дөвүр — трудное время. А:й, *энт* эййа:мда гүн gөра:ма gъы:нты.

ЭҢКЕЙМЕК (әрс., СТГ) — эгилмек, бүкүлмек—согнуться, сгибаться, нагибаться. *Эңкейип,* әңегиң йере degенде гезевилмерсиң (әрс.); *Эңкейип,* о(л) па:лыgъы тутув алып, гъойнуна аладу:р (СТГ).

ЭҢҢИМЕ//ЭПСА:НА (ГТГ) — ховайы гүррүң — пустой разговор. Ай, бир өтөн *эңңиме-да:.*

ЭПҖИЛ (ГТГ) — тыгшытлы, хоҗалыкчы — экономичный, хозяйственный. *Эпҗил* волмосаң берекеди волмаз.

ЭПЕНЕК (тек. ах.) — овсара дегишли эсбап — часть верблюжьего недоуздка. Бүйлү, *эпенек* ovсоруң у:жунно во:(ло)р.

ЭПЛЕМЕ//ЭПМЕК//ЭҠМЕК (ём. гб.) — челпек — челпек (тонкая лепешка). *Эплем(е)* ийсең-де ва:р.

ЭПЛИ (СТГ) — ишҗең, ишеңңир — дельный, деловитый, энергичный. Sепли келнимден, *эпли* келним.

ЭПМЕК 1 (СТГ) — чөрек — хлеб. Орys *эпмек* бишрmege әл degмейду:р.

ЭПМЕК 2 (СТГ) — тохум — семья, семена. Къызmат йasадыкъ, *эпмек* satдыкъ.

ЭПSИZ (СТГ) — өрән — очень. Sizде *эпsиz* ыssы дий(е)ду:рлар.

ЭРЕК (тек. ах.) — тәримиң ук беркидилйән ери — место соединения верхних и нижних остовов кибитки. Башы-да шол *эреҗиклери-дә:.*

ЭРИММЕҠ (ГТГ)//ЭРИНМЕҠ (эрс.)//ЭРИНҮҮ (СТГ) — ялтанмак, кын гөрмек — лениться. *Эриммесең,* гелә:кге-де гидиви:рлер (ГТГ); Ө:зи этмә:не *эринмез* (эрс.); И:шлежег эдим, *эринду:рын* (СТГ).

ЭРИШДИРМЕҠ (чов.) — тиркемек — взять с собой. А:къsакъал ovлоны и:zина *эришдирив* алып, гейим-гежимлери гейдирип, гъы:zы гежевэ: миндирип, алыкъ гъайтды.

ЭРМА:НЫ (гөк.) — кече гүлүниң бир гөрнүши — вид орнамента кошмы.

ЭРМЕҠ (ГТГ) — гүйменже — занятие, увлечение. Аvкъа:дам hэ:зир болйо(р), ча:й(ы) *эрмек* эдив отуруң.

ЭРНӨV 1 (эрс.) — ялта — лодырь, лентяй. Ә:л, *эрнөv ө:з-э:, көп эрнөv.*

ЭРНӨV 2 (тек., ах.) — эмелсиз — неумелый. *Эрнөv hайра:н,* ө:зүн(и) оңорма:н гешшек-дэ: ви.

ЭРРЕ 1. (эрс., ол., сал., эс.)//ЭРРЭ (эн.)//hЕРРЕ (күр.) — бычгы — ножовка, пила. *Эрре* виле(н) кессең, *эрре* күйдүрйо:(р) (эрс.); *Эрре* тапылмаса, нэчжег инди? (ол.); Ине, шондан йагъажың йокъорсындан *эрре* gъоймакълыкъ на:dogъры (эс.); Они *эррэ* билән кэs (эн.); Ол *«hеррe»* дийди, ол «теше» дийди, икиs(и) оңушмады (күр.).

ЭРРЕ 2 (ём. гб.) — аңкав — ротозей, зевака. Гъavшакъ, *эрр(е)* а:дам.

ЭРТЕ (ём. дг.)//ЭРТЕҢ (эрс., ГТГ, ол.) — ир, эртир — рано, утром. Ол *эртерэ:g* өлдү (ём. дг.); *Эртең* туруп gөрсе, Гъы:рат йо:къ (эрс.); *Эртең* келер дийип, биz(л)ер көп къараштыкъ (ГТГ II); *Эртең* окъуv окып, пейши:н къала:(ны)ң на:рысыннан getирду:р (ол.).

ЭРҮЛИ (СТГ) — отурымлы — оседлый. *Эрүли:(ни)ң* атлары йахшы чафаду:р.

ЭРФЕЛИ (ём. гб.) — самсык — дурной. Араз:змэ:-диң-де ogълы *эрфели.*

ЭСВЕG ЭТМЕҠ (гөк.) — зор этмек — насиловать. Соңавакъа: *эсвеg эдип* алдыкъ суvы.

ЭСGЕРИ (тек. ах.) — үзүмиң гөрнүши — сорт винограда. *Эсgери* дийен hем үзүм ма:р.

ЭСGЕРТҮV (ГТГ) — дуйдурыш — предупреждение. Би гезек *эсgертүv* берели дийди.

ЭСGИ 1. (эрс., сар., сак.) — гынач — платок, надеваемый на голову замужними женщинами. Бу йерде айа:лларың са:ры *эсgиси* волйо:р (эрс.).

ƏSGИ//ƏSKИ 2 (ГТГ II, СТГ, кыр)//ƏSҚИ (чов.).— көне, гадымы — старый, древний. *Əski* мектепкъу biz-(л)ери көр къа:лдыран (ГТГ); Sизиң a:gълда *əski* түркмен өйү ва:рмы? (СТГ); Бизиң *əski* милләтлер мундакъ гелди дүнйа:gъа (кыр.); *əski* zама:нда бир тилк(и) уvрogъан (чов.).

ЭСИРЕСЕ (ГТГ)—айратын — особенно. *Эсиресе-де* сениң айдалла(ры)ңны гъаты gөрдү ogъшойо(р).

ЭСИРИ:МЕК (әрс.)—семремек — стать упитанным, жирным. Ма:лы гүн-gүндөн *эсири:верйо:р.*

ƏSҚИЛИ (СТГ) — кеселли — больной, хворый. *Əskили:ниң* жа:ны йо:къ.

ƏSҚИ SӨZ (СТГ) — накыл, аталар сөзи — поговорки, пословицы. *Əski sөzde* ма:на: көп.

ЭСЛЕМЕҚ (әрс., сар.) — әсгермек — признавать, считаться с кем-либо. Аңыркъ(ы) *эслемежек* болды (әрс.); Севил, мени *эслемежек* болды (сар.).

ƏSРИҚ (СТГ) — серхош — пьяный. Жума: *əsрик* болон(ы)ны вилжекми?

ЭСТ (СТГ) — ят — память. Гөрөнүң *эстиннен* гитмез.

ЭТGЕЛ (әрс.) — ислег — желание. *Этgел(и)ңиз* gелсин, ogъланлар.

ЭТЕҚИ (ём. гб.) — ашакы — нижний. *Этеки* бетер гъалың.

ЭТМӘЙ 1: от этмәй (хас.) — от якмак — разжигать костер. Көшкий ичинде *от этди.*

ЭШЕGАЛМА (әрс., сар.) — туршы ири алманың бир гөрнүши — вид больших кислых яблок. *Эшegалма,* гъызылалма волйо:р (әрс.).

ЭШЕҚ 1 (ГТГ) — жыкырың окларыны гөтерйән агач — подставка для оси чигирных колес. Б(и) agъажың *эшеge* эжи:з зийди.

ЭШЕҚ 2 (ГТГ) — пилəни дешип чыкан гурчук — шелкопряд, прогрызший кокон. А:ч волсо *эшек* көп чыкъйа(р) дийе(р).

ЭШЕҚГҮЛ (ГТГ II) — гүлəлек — красный мак. *Эшекгүлден* толукъ къалгъан.

ЭШЕН (әрс., гөк., сар.) — итешен — крапивная лихорадка, крапивница. Энда:м(ы) *эшен* ө:рен йа:лы волйо:(р) (әрс.); *Эшенми,* бир за:д-а: ө:рйе(р) (гөк.).

ЭШИРЕПИ (ал.) — алтын — золото. Ол а:дам о:дун йыgъайа:нча, ыла:н гъатыgъы ичип, онуң йер(и)не бир *эширепи* ташла:птыр.

ЭШИТМЕҚ (сак.) — диңлемек — слушать. Гъы:з халкъы айдым *эшитмез,* бар, ча:й gъайнат.

Ә

Ә:VМЕҚ (тек. ах.) — ховлукмак—торопиться. Йо:къ, *ә:vйә:н,* шо(л) ӂөvөнө йетмели.

ӘЖҚОVУТ (нох.)—гызылбурч—перец красный. Siz—деди — *әӂоvут* и:дә:п гәлсәңiz-ә гәләpsiz.

Ә:ЖҚУVЕ (ём. гб.)//А:ЖҚУVА (ём. дг.) — ювa — лук дикий. Оgъалаллар вилен *ә:ӂҚvе* йыgъма:на gидертик (ём. гб.).

ӘЙНЕҚ (ём. гб.) — нованың ики башында гойлан гысга, ясы тагта — две доски по концам к нова (корыта для водопоя скота). Гъуйы:(ны)ң вашынна:къы а:hырың *әйнеди* деvлипдир.

ӘЙТӨVУР (ГТГ) — гараз — одним словом. *Әйтөvур,* бир и:шиң башында болуң-да.

Ә:К 1 (сар.) — гыра, чәк — край, граница. Ики керпич соңкъы ики керпижиң *ә:gини* басо:р.

Ә:К2 (ГТГ)—тигри хасыл эдйән бөлеклер — части колеса. Тиgирчек *ә:g* ачыпдыр бурgъы бермесең.

Ә:К 3//Әк (ГТГ)//ӘhЕҚ (әрс.) — хек — известь. *Ә:к* йо:къ а:gъартма:gъа, үште а:дам(ы)мыз *әкге* гиден (ГТГ); *Әhек,* си:мунт вилен суvатды (әрс.).

Ә:ЛЕМ 1 (әрс., ГТГ) — байдак — знамя. *Ә:лем* dagъы gөрнер йа:ны дә:л (ГТГ); Өлөниң башу:жынд(а) ә:лем gъалдырыпдырлар (әрс.).

Ә:ЛЕМ 2 (ГТГ, әрс.) — деряның акыш угруны, гәмилериң ёлуны гөркезйән беллик — бакен. Шол гөрүнйен *ә:леме* вакъа: тутдурыверди (ГТГ); *Ә:лемиң* чырасы gи:жө йанйо:р (әрс.).

Ә:ЛЕМЧИ (әрс., ГТГ) — бакенчи — бакенщик. *Әлемчилер* дерйа: войда йа:шыйо:р (әрс.); *Ә:лемчи:(ни)ң* гъай(ы)гъына миник гешдик (ГТГ).

ӘЛЛЕМПЕРЧЕ (ём. гб.) — балыкгулак — раковина, ракушка. Биззе оңа *әллемперче* дийә:лле(р).

ӘЛЛӘШМӘХ (нох.) — гөрүшмек, саламлашмак — здороваться. Ava, бир *әлләшәли* икимиz.

ƏМГЪЫZЫ (ән., хас.) — какасының доганының гызы — дочь брата отца. *Əмим* гъызы бəхти гъара.

ƏММЕ (кыр., нох.) — какасының аял доганы — сестра отца. *Əммем* берен тилла: йүzүк (кыр.); Ай, *əмме,* мениң гү(й)жүм йетмəz (нох.).

ƏМОGЪЛЫ (нох., хас.) — доганоглан — двоюродный брат. Инə, уннан соң, *əмоgълы* йихилли (нох.); Мəһəммəт мəниң *əмоgълым-да* (хас.).

ƏҢҢҮШ (əрс.) — йыртыжы хайваның ады — вид хищного зверя. Эрти:рин(е) *əңңүш* гъы:gъырарты.

Ə:ҢСИЗ (əрс.)//Ə:ҢSИZ (күр.)—эсли, көп—много, значительно. Ба:йың за:д(ы) *ə:ңсизжe* ва:р экени (əрс.). Бай, *ə:ңsuz* гелипдир-ov (күр.).

ƏПБЕРМЕҠ 1//ƏТИВЕРМЕҠ (тек. ах.) — ташламак, галдырмак — бросать, оставлять, забывать. Сүрөgү gешс(е) *əпберивер.*

ƏПБЕРМЕҠ 2 (ГТГ, гөк.) — алып бермек — подавать, подать. Йсgенə:ни *əпбер* маңа, Кери:м (ГТГ); Бедрə:ни əпбер (гөк.).

ƏРОVЛАТ (СТГ) — огул — сын. *Əроvлат* доgъаду:р.

Ə:СҢИ:МЕҠ (əрс.)//Ə:ҢСИ:МЕҠ (ём. гб.) — паллямак — зевать. *Ə:сңи:в* отуры:нча:ң йатывер (əрс.); Олам *ə:ңси:в* оты:р (ём. гб.).

ƏХЛИЙА:Л (СТГ) — машгала — семья. *Əхлийа:лың* setил волды.

ƏФТАVА (ән.) — күндүк — кумган. *Əфтаvайа* syv гъуйун, дурулыпды, йа:р-йа:р.

Аразкулиев Сабур, Атаниязов Солтанша,
Бердыев Реджеп, Сапарова Говхер

КРАТКИЙ ДИАЛЕКТОЛОГИЧЕСКИЙ СЛОВАРЬ ТУРКМЕНСКОГО ЯЗЫКА

На туркменском языке

Издательство «Ылым»

Түркменистан ССР Ылымлар академиясының Редакцион-неширят советиниң карары боюнча чап эдилйәр

Неширатың редакторы *Г. Непесов*
Тех. редактор *Т. Гаврилова*
Корректор *Г. Непесова*

Йыгнамага берилди 23/IV-1976 й. Чап этмәге рухсат эдилди 10/XII-1976 й. Форматы 84×108$^{1}/_{32}$. Кагыз № 3. Чап. листи 11,34. Физ. чап. листи 6,75. Учёт-нешир листи 11,52. Нешир № 407. Заказ № 6. Тиражы 10 000. Бахасы 67 к.

«Ылым» нешириаты, 744000, Ашгабат, Энгельс көчеси, 6. ТССР ЫА-ның чапханасы, Ашгабат-12, Ростовская көчеси, 92а.